

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Historické vědy – obecné dějiny

Milan Sovilj

Československo-jugoslávské vztahy

v letech 1939–1941:

Od zániku Československé republiky do okupace

Království Jugoslávie

Czechoslovak-Yugoslav relations

in 1939–1941: From the dissolution of

Czechoslovakia to the occupation of the

Kingdom of Yugoslavia

Disertační práce

vedoucí práce – doc. PhDr. Jan Pelikán, CSc.,

2015

Poděkování

Rád bych poděkoval svému školiteli doc. PhDr. Janu Pelikánovi, CSc., za pečlivé vedení mé doktorské práce, za rady a kritiku, ale i za všeobecnou pomoc a podporu během celého doktorského studia. Mnohokrát děkuji všem účastníkům doktorského semináře na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, kteří v několika posledních letech části z mé disertace četli: Ondřeji Vojtěchovskému, Ondřeji Žilovi, Danielu Slavíkovi, Elišce Mlynárikové, Uroši Lazarevićovi, Přemyslu Vinšovi, Janu Adamcovi, Matěji Bílému, Kathleen Geaney, Jakubu Štofánikovi a Daniele Hannové. Děkuji i všem účastníkům tohoto semináře na začátku mého doktorského studia.

Skoro celé dvě kapitoly disertace byly prezentovány během balkanistického semináře, který už několik let střídavě pořádají Filozofická fakulta UK v Praze, Fakulta sociálních věd UK v Praze a Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně. Všem účastníkům těchto seminářů, jak z FF UK v Praze, tak i z FF MU a FSV UK pod vedením doc. PhDr. Václava Štěpánka, Ph.D., doc. PhDr. Ladislava Hladkého, CSc., Mgr. Pavla Krejčího, Ph.D., a Mgr. Petra Stehlíka, Ph.D., z Brna, PhDr. Kateřiny Králové, Ph.D., z Prahy děkuji za rady, komentáře a kritiku.

Většina archivního a knihovního bádání pro disertaci proběhla v rámci některého z projektů na FF UK. Každý z mých návrhů projektů byl podpořen ředitelem Ústavu světových dějin FF UK prof. PhDr. Martinem Kovářem, Ph.D., a školitelem doc. PhDr. Janem Pelikánem, CSc., zač jsem jim velice vděčný.

Můj dík patří také Vlatce Dugački, Jiřímu Horákovi, Martinu Jarinkovičovi a Miroslavu Popovičovi za různé druhy odborné pomoci a rady při práci na disertaci. Děkuji také všem zaměstnancům archivů a knihoven, ve kterých jsem studoval.

Na závěr bych rád vyjádřil obrovskou vděčnost své rodině a přátelům, především manželce Marině. Víím, že všichni věřili, že jednoho dne psaní disertace dokončím. Doufám, že tato práce zlepší poznání československo-jugoslávských vztahů bezprostředně před druhou světovou válkou a na jejím začátku.

„Prohlašuji, že jsem disertační práci vykonal samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.“

V PRAZE dne 31.3.2015 Milan Šovč

Abstrakt

Práce se zabývá velmi složitým československo-jugoslávskými vztahy bezprostředně před a na začátku druhé světové války. V této době Československo jako nezávislý stát už neexistovalo, zatímco Jugoslávie musela pořád balancovat mezi zájmy silnějších států, především Německa a Velké Británie, aby zachránila svou teritoriu a zajistila svým občanům jakoukoliv budoucnost bez válečného konfliktu. Jugoslávský rezervovaný postoj k událostem v Protektorátu Čechy a Morava, navázání spíš formálních slovensko-jugoslávských styků než přátelských a srdečných, ale i přítomnost československé emigrace na jugoslávském území, nepodnikání skoro žádných akcí jugoslávských orgánů vůči činnosti příslušníků menšin české a slovenské proti Protektorátu, Slovensku a Německu, nakonec i odmítavý jugoslávský postoj ke slovenskému státu představovaly pestrobarevný komplexní svět československo-jugoslávských vztahů v letech 1939–1941. Analýza těchto styků byla založena především na velkém a náročném archivním výzkumu, ale i na studiu příslušné literatury, memoárů a dobového tisku. Zároveň se jedná o tematiku, která dosud nebyla tak detailně zkoumána jak v České republice, tak i v zahraničí.

Klíčová slova: Československo, Jugoslávie, Protektorát Čechy a Morava, Slovensko, Německo, druhá světová válka.

Abstract

The present study deals with the very difficult Czechoslovak-Yugoslav relations immediately before and at the beginning of WWII. At that time, an independent Czechoslovakia no longer existed, and Yugoslavia was forced to balance between the interests of stronger countries, mainly Germany and Great Britain, in order to save their territory and ensure for its citizens a future without a war. Yugoslavia's reserved attitude towards the happenings in the Protectorate of Bohemia and Moravia, the establishment of rather formal than friendly and cordial Slovak-Yugoslav relations, the presence of Czechoslovak emigrants in Yugoslavia, the absence of any intervention by Yugoslav bodies against the activities of the members of Czech and Slovak minorities against the Protectorate, Slovakia, and Germany, and, finally, the negative Yugoslav attitude towards the state of Slovakia – this all constituted a complex and colourful world of Czechoslovak-Yugoslav relations in 1939–1941. An analysis of these relations was based primarily on an exhausting archival research as well as on a survey of relevant literature, memoirs, and the period press. This subject has not yet been studied in detail in the Czech Republic and abroad.

Key words: Czechoslovakia, Yugoslavia, Protectorate of Bohemia and Moravia, Slovakia, Germany, the Second World War

Obsah

<i>Úvod</i>	1
1. Československo-jugoslávské styky bezprostředně před zánikem Československa	
1. 1. Československo-jugoslávské vztahy v období řešení sudetské otázky	18
1. 2. Československo-jugoslávské styky od konference v Mnichově do poloviny března 1939	30
2. Jugoslávie a Protektorát Čechy a Morava	
2. 1. Jugoslávské ohlasy na německou okupaci Čech a Moravy	34
2. 2. Protektorát Čechy a Morava z jugoslávského pohledu	44
2. 3. Československá emigrace v Jugoslávii	55
2. 4. Jugoslávsko-česká hospodářská spolupráce pod dozorem Německa	75
2. 5. Postoj české menšiny na jugoslávském území k Protektorátu Čechy a Morava	84
2. 6. Jugoslávští studenti v Protektorátu Čechy a Morava	94
3. Slovensko-jugoslávské styky	
3. 1. Jugoslávské reakce na vznik samostatného Slovenska a navázání slovensko-jugoslávských diplomatických vztahů	99
3. 2. Slovensko-jugoslávské politické a diplomatické vztahy	113
3. 3. Postoj příslušníků slovenské menšiny v Jugoslávii vůči Slovensku	130
3. 4. Slovensko-jugoslávská hospodářská spolupráce	144
3. 5. Pokusy o navazování slovensko-jugoslávské kulturní spolupráce a školských styků	151
4. Česko-slovensko-jugoslávské styky bezprostředně před okupací Jugoslávie	
4. 1. Česko-jugoslávské kontakty začátkem roku 1941	160
4. 2. Slovensko-jugoslávské styky v prvních měsících roku 1941	169

4. 3. Postoj československo-exilových, protektorátních i slovenských orgánů k politickým rozhodnutím a změnám v Jugoslávii z 25. a 27. března 1941	180
4. 4. Jugoslávsko-česko-slovenské styky za dubnové války 1941	198
Závěr	210
Summary	219
Prameny a literatura	222
 <i>Přílohy</i>	
1. Stručné medailonky nejčastější zmiňovaných osobností (pro období od roku 1938 až do roku 1941)	244
2. Seznamy protektorátních, slovenských, československé exilových a jugoslávských vlád v letech 1939–1941	253
3. Fotodokumentace	259

Seznam hlavních zkratk užitých v textu

- ABS** – Archiv bezpečnostních složek, Praha
- ADAP** – Akten zur deutschen Auswärtigen Politik 1918–1945 1945 (Prameny německé zahraniční politiky v letech 1918–1945)
- AHMP** – Archiv hlavního města Prahy, Praha
- AJ** – Arhiv Jugoslavije, Beograd (Archiv Jugoslávie, Bělehrad)
- AKPR** – Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Praha
- AMZV** – Archiv Ministerstva zahraničních věcí, Praha
- ANM** – Archiv Národního muzea, Praha
- AS** – Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana (Archiv Slovinské republiky, Lublaň)
- AUK** – Archiv Univerzity Karlovy, Praha
- AV** – Arhiv Vojvodine, Novi Sad (Archiv Vojvodiny, Nový Sad)
- ČJ** – Československo a Juhoslávia (sborník)
- DGFP** – Documents on German Foreign Policy 1918–1945 (Prameny německé zahraniční politiky v letech 1918–1945)
- DNB** – Deutsches Nachrichtenbüro (Německá tisková kancelář)
- HDA** – Hrvatski državni arhiv, Zagreb (Chorvatský státní archiv, Záhřeb)
- HSES** – Hlinkova slovenská lidová strana
- HSS** – Hrvatska seljačka stranka (Chorvatská selská strana)
- JMO** – Jugoslovenska muslimanska organizacija (Jugoslávská muslimská organizace)
- JRZ** – Jugoslovenska radikalna zajednica (Jugoslávské radikální společenství)
- KPJ** – Komunistička partija Jugoslavije (Komunistická strana Jugoslávie)
- NA** – Národní archiv, Praha
- NDH** – Nezavisna država Hrvatska (Nezávislý stát Chorvatsko)
- PAAA** – Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Berlin (Politický archiv Ministerstva zahraničních věcí, Berlín)
- SDS** – Samostalna demokratska stranka (Samostatná demokratická strana)
- SLS** – Slovenska ljudska stranka (Slovinská lidová strana)
- SNA** – Slovenský národný archiv, Bratislava
- VA** – Vojni arhiv, Beograd (Vojenský archiv, Bělehrad)
- VHA** – Vojenský historický archiv, Praha

Úvod

Psát o velmi turbulentním období druhé světové války a tehdejších vztazích mezi jednotlivými státy a národy nese sebou vždycky velkou zodpovědnost, ale i hodně překážek při zkoumání a analýze styků, událostí a historických procesů. Zvláště to platí pro československo-jugoslávské vztahy v letech 1939–1941, neboť v tomto období Československo jako samostatný stát už neexistovalo, zatímco Jugoslávie byla i nadále svobodným státem, ale pod silným tlakem Německa, aby se připojila k Paktu tří.

Československo-jugoslávské vztahy byly důležité pro jugoslávský stát, pro české a slovenské území a současně i pro československé exilové orgány. Ačkoliv byl Protektorát Čechy a Morava pod kontrolou německých orgánů, patřila Jugoslávie neustále k důležitým obchodním partnerům českého území. O tuto hospodářskou spolupráci měla velký zájem i jugoslávská strana. Jugoslávské orgány se zajímaly i o další osud jugoslávských studentů v Protektorátu, zvláště po listopadu 1939, kdy došlo k uzavírání českých vysokých škol německými orgány. Pro československé exilové orgány byla Jugoslávie důležitým územím pro další odchod uprchlíků z Protektorátu a Slovenska na Blízký východ a do Francie.

Slovensko-jugoslávská spolupráce byla významná především pro slovenskou stranu. Jugoslávie měla značnou důležitost pro uznání nově vzniklého slovenského státu. Slovensko také počítalo s určitou jugoslávskou pomocí při zastavování maďarské expanzivní politiky vůči jižním a jihovýchodním částem Slovenska. Jugoslávie ale zájem o spolupráci se Slovenskem neměla. Podle jejích vládnoucích kruhů bylo Slovensko stále státem druhé třídy, i když se tento postoj ve slovensko-jugoslávských vztazích oficiálně přímo nezdůrazňoval.

Jugoslávská zahraniční politika balancovala v období let 1939–1941 mezi Německem a Itálií na straně jedné a mezi západními státy, především Velkou Británií, na straně druhé. V probíhající druhé světové válce měla především za cíl zajistit jugoslávskému státu za každou cenu budoucnost bez válečného konfliktu. Od toho se odvíjely v letech 1939–1941 i jugoslávské postoje k Protektorátu Čechy a Morava a ke Slovensku.

Československo-jugoslávské styky byly bezprostředně před druhou světovou válkou a na jejím začátku také velmi komplikované. Ovlivňovalo je těžké postavení českého národa v Protektorátu Čechy a Morava a vytvoření samostatného slovenského státu, který byl velmi závislý na německé podpoře a pomoci. Působily na ně rovněž velmi složité vnitrostátní poměry v Jugoslávii a nijak dobré mezinárodní postavení jugoslávského státu. To vše se odráželo v jugoslávských postojích k Protektorátu Čechy a Morava a k českému národu. Vzhledem k tomu, že Protektorát nebyl subjektem mezinárodního práva, a proto ho na mezinárodní úrovni zastupovalo Německo, neexistovaly s Jugoslávií oficiální diplomatické vztahy. Československé exilové orgány, skupiny emigrantů a jednotlivci však měli neformální kontakty s představiteli jugoslávského politického a veřejného života, což ale Německo nijak nevívalo a snažilo se jim zabránit. Další úroveň styků se týkala kontaktů Jugoslávie a Slovenska. Jugoslávie v nich skoro vždycky vystupovala jako subjekt nadřazený slovenskému státu, zatímco Slovensko se snažilo, aby jugoslávský stát pochopil a uznal jeho samostatnost a spolupracoval s ním.

Složitost tehdejších československo-jugoslávských vztahů působila i na strukturu disertační práce. Původně měla popsat československo-jugoslávské kontakty a styky v celém období druhé světové války, ale už na začátku archivního bádání se to ukázalo jako obrovské téma, které obsahuje několik podtémat. Po domluvě se školitelem doc. PhDr. Janem Pelikánem, CSc., a schválení oborovou radou bylo rozhodnuto časově omezit tyto vztahy „pouze“ na období od března roku 1939 až do dubna 1941, respektive od zániku Československa a formování slovenského státu a Protektorátu Čechy a Morava do německé okupace Jugoslávie. V průběhu analýzy archivních dokumentů, studia literatury a dobového tisku a posléze i samotného psaní disertační práce od roku 2009 až do roku 2015 byla její struktura měněna a vytvářeny nové podkapitoly. Nakonec disertaci tvoří čtyři kapitoly s podkapitolami.

Jevilo se také nutným napsat kratší úvodní kapitolu o československo-jugoslávských stycích těsně před zánikem Československa. První kapitola se proto zabývá právě rokem 1938, jugoslávským vnímáním sudetské otázky, jugoslávsko-československými vztahy před konferencí v Mnichově a bezprostředně po ní.

Druhá kapitola se zabývá jugoslávským postojem k Protektorátu Čechy a Morava od poloviny března 1939 až do konce roku 1940. Toto období bylo charakterizováno několika stěžejními aktuálními otázkami vztahujícími se k jugoslávsko-českým stykům: pokusům o hospodářskou spolupráci pod dozorem

Německa, postojem příslušníků české menšiny v Jugoslávii k Protektorátu a Německu, dalším studiem jugoslávských studentů na území Protektorátu, zvláště po listopadu 1939 a uzavření českých vysokých škol, pobytem československých emigrantů v Jugoslávii a jejich odchodem na Blízký východ a do Francie.

Třetí část disertace se zaměřuje na problematiku slovensko-jugoslávských styků nebo přesněji pokusy o navázání lepších vztahů mezi Slovenskem a Jugoslávií na poli diplomacie, hospodářství, kultury a školství. I když Jugoslávie uznala slovenský stát, v kontaktech diplomatických a politických bylo hodně problémů a překážek, které pokračovaly v průběhu let 1939–1940. Svůj nesouhlas se vznikem slovenského státu, a režimem Jozefa Tisa zvláště, vyjádřila drtivá většina příslušníků slovenské menšiny žijící na jugoslávském území.

Poslední část disertační práce se věnuje období od konce roku 1940 do druhé poloviny dubna 1941, kdy s německou okupací Jugoslávie skončily jugoslávsko-česko-slovenské vztahy a většina dosavadních kontaktů. Některé však vytvořily základ pro navázání jiných vztahů v dalším průběhu druhé světové války, jak se uvádí v samotném závěru, který zmiňuje i osudy jednotlivců, kteří se na nich podíleli.

V disertaci nedostaly místo jako zvláštní kapitoly dvě důležité otázky – česko-jugoslávské kulturní styky a kontakty mezi vedoucími jugoslávskými politickými kruhy a československými exilovými orgány. To však neznamená, že zůstaly stranou, ale vzhledem ke složitosti tématu disertace jim nemohl být věnován zvláštní prostor. Vzhledem k tomu, že české území bylo obsazeno německou armádou a na mezinárodní úrovni reprezentovalo Protektorát Čechy a Morava Německo, oficiální kulturní styky mezi Jugoslávií a Protektorátem prakticky ani neexistovaly. Přesto měla česká kultura v Jugoslávii své místo v publikovaných knihách českých autorů, v jugoslávských divadlech inscenovaných českých dramatech a hudbě hrané v koncertních sálech. Zvláštní důležitost měla díla, která kvůli svému tématu byla v Protektorátu zakázána, ale v Jugoslávii se uváděla. Významná byla nejen kulturně, ale i politicky. Částečně se tomu věnuje poslední kapitola v rámci výkladu o česko-jugoslávských kontaktech začátkem roku 1941.

Tématu styků mezi vedoucími jugoslávskými politickými kruhy a československými exilovými orgány také není věnována zvláštní kapitola, neboť se objevuje v jednotlivých podkapitolách, které se zabývají styky československé emigrace v Jugoslávii s jugoslávskými orgány, jednotlivci a skupinami jugoslávského politického a veřejného života. Vzhledem k tomu, že se převážně jednalo o tajné

kontakty jugoslávských politiků a představitelů československého exilu, zůstalo o tom jenom málo údajů. Jisté styky mezi československými představiteli exilového ministerstva zahraničních věcí a jugoslávského vyslanectví v Londýně existovaly také. Se silícím tlakem Německa na Jugoslávii, aby vstoupila do Paktu tří, a snahou Velké Británie, aby se Jugoslávie postavila na odpor německému vlivu na Balkáně, nabyly jugoslávsko-československé exilové kontakty v prvních třech měsících roku 1941 ještě většího významu. Se změnami v jugoslávské politice po státním převratu 27. března 1941 se náhle zvýšila naděje československého exilu ve Velké Británii na možnou účast Jugoslávie v boji proti Německu a používání jugoslávského území československou zpravodajskou službou na Balkáně pro odchod zbylých emigrantů z Protektorátu a Slovenska na Blízký východ. O tom se píše v poslední kapitole v souvislosti s postojem protektorátních, slovenských a také československých exilových orgánů k politickým změnám v Jugoslávii koncem března 1941.

První a poslední kapitola jsou omezeny na události roku 1938 respektive na dění v prvních čtyřech měsících roku 1941, ve druhé a třetí kapitole jsou však analyzovány jednotlivé problémy jugoslávsko-českých a jugoslávsko-slovenských kontaktů. Širší kontext mezinárodních vztahů Jugoslávie a Slovenska, jejich vnitřní záležitosti a obecné otázky týkající se Protektorátu a československých exilových orgánů uvádí disertace pouze ve stručnosti, neboť nebylo záměrem věnovat zvláštní pozornost problematice, která se přímo netýkala československo-jugoslávských vztahů v letech 1939–1941 (např. vztahy mezi srbskými a chorvatskými politiky, vztahy mezi Čechy a Slováky v emigraci nebo mezi Protektorátem a Slovenskem).

V české a slovenské historiografii, stejně jako v současných historiografických státních bývalé Jugoslávie, nebyla dosud napsána žádná monografie o československo-jugoslávských vztazích a stycích mezi Čechy, Slováky a národy Jugoslávie v letech 1939–1941. Jednotlivé zkoumané otázky však našly své místo v některých pracích českých i slovenských.¹ Historiografie jugoslávská a státní, které vznikly na území bývalé Jugoslávie, se těmto stykům ve sledované době nevěnovala skoro vůbec, kromě období bezprostředně před rokem 1939.²

¹ O tom v pokračování úvodu.

² Stov. Živko AVRAMOVSKI, *Nastojanja Nemačke da odvoji Jugoslaviju od Čehoslovačke i Rumunije putem zblizenja sa Mađarskom (1935–1936)*, in: Československo a Juhoslávia. Z dejín československo-juhoslovanských vzťahov (ďalej jen ČJ), Bratislava 1968, s. 285–300; Milan VANKU, *Stav vlade Milana Stojadinovića prema minhenskom sporazumu*, in: ČJ, s. 325–340; Branislav GLIGORIJEVIĆ, *Profašističke snage u Jugoslaviji i sudbina Čehoslovačke*, in: Československo a Jugoslávie od roku 1929 do rozpadu buržoazních společenských, politických a ekonomických systémů, Praha 1983, s. 334–

Poprvé se problematika československo-jugoslávských vztahů těsně před druhou světovou válkou a na jejím začátku objevila v československé historiografii během 60. let 20. století. Texty převážně reflektovaly dobové události a sympatie ke Komunistické straně Jugoslávie, která ovšem bezprostředně před druhou světovou válkou neměla v jugoslávské společnosti takový vliv jako za války a zvláště po roce 1945. Tehdejší autoři hlavně zdůrazňovali pozitivní postoj jugoslávského obyvatelstva k Československu, zvláště v době sudetské krize. Manifestace jugoslávských občanů a četných politických a občanských sdružení, které tehdy proběhly, byly dávány do souvislosti s událostmi v Československu v roce 1938.³ Tento „trend“ pokračoval i v pozdějších pracích 70. a 80. let. Současně se začaly objevovat texty nejen o postoji Jugoslávie k Československu v roce 1938, ale i o dalších tématech z československo-jugoslávských vztahů.⁴

V článku Miroslava Tejchmana z roku 1984 o československo-jugoslávských vztazích za druhé světové války se psalo i o období od roku 1939 až do německé okupace Jugoslávie v roce 1941. M. Tejchman tehdy uvedl údaje o pobytu a činnosti československé emigrace v Jugoslávii, což nebylo zkoumáno od stručného článku T. Broda z roku 1968.⁵ Kromě těchto textů byla problematika používání jugoslávského území jako tranzitního teritoria pro československou emigraci zmiňována i v dílech jiných českých a slovenských autorů, ale bez větší analýzy.⁶ Otázka československé

342; Momčilo MITROVIĆ, *Saradnja Beogradskog univerziteta sa univerzitetima u Čehoslovačkoj 1918–1939*, in: *Studia Balcanica Bohemo-Slovaca*, VI, svazek 1, Sekce historie, politologie a etnologie, Brno 2006, s. 299–310.

³ Čestmír AMORT, *Československo-jugoslávská bojová družba v dokumentech*, in: *Slovanský přehled*, ročník 51, č. 1, Praha 1965, s. 34–42; Toman BROD, *Cesty československých uprchlíků přes Balkán v letech 1939–1940*, in: *ČJ*, s. 400–405; Marie ČUTKOVÁ, *Několik poznámek o boji jugoslávského lidu proti Mnichovu v roce 1938*, in: *ČJ*, s. 341–345.

⁴ Ladislav DEÁK, *Čehoslovačko-jugoslavenški odnosi 1935–1939*, in: *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Volumen 10, Zagreb 1980, s. 111–207; Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Tvornica obuče i gume Bata u Borovu i njen utjecaj na ekonomsko-socijalne odnose u Jugoslaviji od 1931. do 1941.*, in: *Československo a Jugoslávie od roku 1929 do rozpadu buržoazních společenských, politických a ekonomických systémů*, Praha 1983, s. 479–495; táž, *Strani kapital i Banovina Hrvatska 1939–1941*, in: *Povijesni prilozi*, god. 9 (1), Zagreb 1990, s. 167–194; Antonín KLIMEK, *Československý zbrojní průmysl a Jugoslávie od sklonku dvacátých let do Mnichova*, in: *Československo a Jugoslávie od roku 1929 do rozpadu buržoazních společenských, politických a ekonomických systémů*, Praha 1983, s. 496–528.

⁵ Miroslav TEJCHMAN, *Československo-jugoslávské vztahy v letech druhé světové války*, in: *Slovanské historické studie*, XIV, Praha 1984, s. 84–120.

⁶ Stov. Jozef JABLONICKÝ, *Z ilegality do povstania: kapitoly z občianskeho odboja*, Bratislava 1969; Eduard ČEJKA, *Československý odboj na Západě 1939–1945*, Praha 1997; Jiří MIKULKA, *Příběh téměř zapomenutého politika Jaromíra Nečase (opožděná zpráva k 100. výročí narození)*, Nové Město na Moravě 2000; Jaroslav SELNER, František CINGER, *Generál z rodu rebelů*, Mnichovice 2007; Jiří ŠOLC, *Útěky a návraty Bohumila Laušmana. Osud českého politika*, Praha 2008; Zdeněk KLOBOUK, Petr INDRÁK, *Divizní generál Ondřej Mězl v kontextu doby (biografická studie)*, Tovačov 2010; Pavel

emigrace v Jugoslávii se zase dostala do pole zájmu historiků v poslední době.⁷ Nové texty však větší kvalitu ve zkoumání tohoto období nepřinesly. Výjimkou bylo jen několik pasáží v monografii Zlatici Zudové-Leškové o československých vojenských diplomatických představitelích za druhé světové války věnovaných především vojenské emigraci v Jugoslávii.⁸

V posledních patnácti letech zájem českých a slovenských historiků o jugoslávsko-slovenské vztahy na začátku druhé světové války vzrostl. Tuto tematiku mezi prvními prezentoval v kvalitním článku Jan Němeček.⁹ Některá jeho tvrzení by však bylo možné považovat za velmi diskutabilní. Např. autorovo vyjádření, že souhlas jugoslávského ministerstva zahraničních věcí ke zřízení slovenských honorárních konzulátů v Záhřebu a Lublani v dubnu 1940 a podpis obchodní smlouvy mezi Jugoslávií a Slovenskem v srpnu téhož roku vedly k normalizaci vztahů mezi těmito státy,¹⁰ neodpovídá podle slovenských a jugoslávských archivních pramenů a především podle vývoje diplomatických vztahů mezi Jugoslávií a Slovenskem v letech 1939–1941 realitě. Kromě toho psal v tom článku kvalitně J. Němeček o dalším velmi důležitém tématu – o postoji příslušníků slovenské menšiny v Jugoslávii ke slovenskému státu.

Po Němečkově článku se objevil text slovinského historika Bojana Godeši ve slovenštině.¹¹ Autor v něm velmi dobře analyzuje ohlas slovinských politických kruhů na slovenskou autonomii z října 1938 a zvláště na slovenskou samostatnost z března 1939. Zabývá se i okolnostmi návštěvy vedoucího slovinského politika Antona Korošce u prezidenta slovenského státu Jozefa Tisa v květnu 1940.

HORÁK, Bohumil *Laušman: politický životopis. Riskantní hry sociálnědemokratického lídra*, Praha 2012.

⁷ M. TEJCHMAN, *Iniciativy čs. vojenské zahraniční služby na Balkáně v letech 1939–1941*, in: Československá vojenská zahraniční služba v letech 1939–1945, sborník studií, editoři Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Petr HOFMAN, Praha 2008, s. 167–173; Václav ŠRÁMEK, *Československý svaz a Balkánská cesta. Vzpomínky na tzv. Balkánskou cestu uprchlíků z ČSR, z Protektorátu Čechy a Morava a ze Slovenska přes Jugoslávii za svobodou v letech 1938–1941*, in: Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek, číslo 29, Daruvar 2011, s. 33–67.

⁸ Z. ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, *Zapomenutá elita: českoslovenští vojenští diplomaté v letech 1938–1945*, Praha 2011.

⁹ Jan NĚMEČEK, *K slovensko-jugoslávským vztahům 1939–1941*, In: Evropa mezi Německem a Ruskem. Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty, Praha 2000, s. 385–398. V přibližně stejné době se objevil i článek Jana Rychlíka o slovensko-chorvatských vztazích v letech 1941–1945, kde na úvodních stranách byl pouze stručně představen vývoj vztahů mezi Jugoslávií a Slovenskem v letech 1939–1941. Srov. Jan RYCHLÍK, *Slovensko-chorvatské vztahy v letech 1941–1945*, in: Slovenské historické studie 26, Praha 2000, s. 265–283.

¹⁰ J. NĚMEČEK, *K slovensko-jugoslávským vztahům 1939–1941*, s. 391.

¹¹ Bojan GODEŠA, *Jozef Tiso a Anton Korošec – vzťahy medzi Slovákmi a Slovincami*, in: Historický časopis, 2005, č. 2, s. 365–379.

K výzkumu slovensko-jugoslávských styků přispěl svým podrobným textem rovněž Ján Tkáč.¹² Seznamuje v něm se slovensko-jugoslávskými a slovensko-chorvatskými vztahy v letech 1939–1941 především na základě pramenů slovenské diplomacie. Slovensko-jugoslávské vztahy realizované v oblastech hospodářství, kultury a zejména diplomacie byly oficiální. U slovensko-chorvatských styků tomu tak ve sledovaném období nebylo, neboť to nebylo možné, alespoň v případě diplomatických kontaktů, neboť chorvatské území bylo součástí Jugoslávie, byť chorvatská bánovina měla od srpna 1939 poměrně širokou autonomii. Nabízí se závěr, že slovenská diplomacie, pokud se snažila navázat spojení s představiteli chorvatského politického života, převážně s vedoucí chorvatskou stranou – Chorvatskou selskou stranou (Hrvatska seljačka stranka – HSS), činila tak proto, že od chorvatského prostředí očekávala větší pochopení pro slovenskou samostatnost než od srbského.

Mezi autory, kteří posunuli poznání problematiky slovensko-jugoslávských vztahů o několik důležitých kroků dál, patří bezpochyby Martin Jarinkovič. Zabýval se navázáním slovensko-jugoslávských diplomatických vztahů, hospodářskou spoluprací a kulturními kontakty mezi Slovenskem a Jugoslávií v letech 1939–1941,¹³ což představil i v monografii o Slovensku a Jugoslávii za druhé světové války.¹⁴ Jeho texty jsou založeny na kvalitním rozboru velkého počtu pramenů z několika archivů v Bratislavě, Prešově, Bělehradě a v Záhřebu. Přinášejí velmi dobrou analýzu slovensko-jugoslávských vztahů v oblasti diplomacie, hospodářství a kultury. Jen částečně však analyzují postoj příslušníků slovenské menšiny v Jugoslávii ke Slovensku a také problém malého počtu slovenských emigrantů na jugoslávském území, tedy otázek, které velmi zhoršovaly jugoslávsko-slovenské vztahy.

Pro podkapitoly o menšinách české a o slovenské v Jugoslávii byla pro disertační práci užitečná kniha Vlatky Dugački,¹⁵ i když postoje příslušníků obou menšin k Protektorátu Čechy a Morava, respektive ke Slovensku v letech 1939–1941 zpracovává tato monografie jen částečně. Jen pro první kapitolu disertace, pro téma o

¹² Ján TKÁČ, *Slovensko-juhoslovenské a slovensko-chorvátske vzťahy v rokoch 1939–1941*, in: Historický zborník 19, č. 1/2009, Martin 2009, s. 154–168.

¹³ Martin JARINKOVIČ, *Slovensko-juhoslovenské hospodárske a obchodné kontakty v rokoch 1939–1941*, in: Pamäť národa, ročník VII, č. 4, Bratislava 2011, s. 4–17; týž, *Slovensko-juhoslovenské kontakty v oblasti kultúry a školstva v rokoch 1939–1941*, in: Historický zborník 23, č. 1–2/2012, Martin 2012, s. 90–103; týž, *Zriadenie slovenského vyslanectva v Belehrade a jeho aktivity v oblasti propagácie I. Slovenskej republiky v rokoch 1939–1941*, in: Pamäť národa, ročník VIII, č. 4, Bratislava 2012, s. 25–38.

¹⁴ M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslavia v rokoch II. svetovej vojny*, Banská Bystrica 2012.

¹⁵ Vlatka DUGAČKI, *Svoj svome. Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918.–1941.)*, Zagreb 2013.

československo-jugoslávských vztazích těsně před rozpadem Československa, měly význam knihy zabývající se spoluprací mezi Jugoslávií a Československem před rokem 1939 nebo vztahující se k Malé dohodě.¹⁶ Všechny jiné knihy a články, které se zdály být pro disertaci vhodnými, jsou buď obecného charakteru, nebo se vztahují k nějaké konkrétní události z jugoslávské nebo československé minulosti, ale hlavně bez přímých kontaktů mezi Čechy, Slováky a národy Jugoslávie.¹⁷ Některé z těchto knih byly studovány v jazykové verzi, kterou jsem v době čtení měl k dispozici.¹⁸

Během doktorského studia a přípravy disertační práce jsem o československo-jugoslávských vztazích v letech 1938/9–1941 publikoval několik textů,¹⁹ které snad také přispěly k jejich lepšímu poznání.

K objasnění mnoha problémů měly pro disertaci velký význam dobová literatura a literatura memoárového charakteru. Důležité údaje o menšinách české a

¹⁶ M. VANKU, *Mala Antanta: 1920–1938*, Titovo Užice 1969; Vladimír Konstantinovič VOLKOV, *Minhenski sporazum i balkanske zemlje*, Beograd 1987; Pavel HRADEČNÝ, *Politické vztahy Československa a Jugoslávie v letech 1925–1928 v zahraničním i vnitřním kontextu*, Praha 1988; A. KLIMEK, Eduard KUBŮ, *Československá zahraniční politika 1918–1938. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*, Praha 1995; Drahomír JANČÍK, *Třetí říše a rozklad Malé dohody. Hospodářství a diplomacie v Podunají v letech 1936–1939*, Praha 1999; Zdeněk SLÁDEK, *Malá dohoda 1919–1938. Její hospodářské, politické a vojenské komponenty*, Praha 2000.

¹⁷ Kompletní seznam literatury je dostupný na konci disertace.

¹⁸ Např. americký historik Jacob B. Hoptner nejdříve publikoval svou knihu v angličtině v roce 1962. Kniha byla přeložena do srbochorvatštiny v roce 1964. Podobné překlady existují i pro knihy V. K. Volkova (1. vydání v ruštině, překlady do češtiny a srbochorvatštiny), Detlefa Brandese (1. vydání v němčině, potom překlad do češtiny), Holma Sundhausena (1. vydání v němčině, překlad do srbštiny) atp. Srov. Jakob B. HOPTNER, *Jugoslavija u krizi 1934–1941*, New York, London 1964; V. K. VOLKOV, *Minhenski sporazum i balkanske zemlje*, Beograd 1987; Detlef BRANDES, *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, Praha 1999; též, *Exil v Londýně 1939–1943: Velká Británie a její spojenci Československo, Polsko, Jugoslávie mezi Mnichovem a Teheránem*, Praha 2003; Holm SUNDHAUSEN, *Geschichte Serbiens 19.–21. Jahrhundert*, Wien, Köln, Weimar 2007.

¹⁹ Milan SOVILJ, *Jugoslávské ohlasy na události v Československu v letech 1938–1939*, in: České, slovenské a československé dějiny 20. století, V, Ústí nad Orlicí 2011, s. 93–104; též, *Jugoslávie jako tranzitní země československé emigrace v letech 1939–1940*, in: České, slovenské a československé dějiny 20. století, VI, ed. Sylva SKLENÁŘOVÁ, Ústí nad Orlicí 2012, s. 21–32; též, *Reflexe události v Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939–1941 v jugoslávském tisku a prostřednictvím politické elity*, in: Slovanský přehled, ročník 98, č. 3–4, Praha 2012, s. 321–341; též, *Českoslovenští důstojníci v Jugoslávii během německého útoku v dubnu 1941*, in: Válečný rok 1941 v československém domácím a zahraničním odboji, Praha 2012, s. 60–67; též, *Československá emigrace v Jugoslávii na začátku druhé světové války*, in: Odvaľujem balvan. Pocta historickému remeslu Jozefa Jablonického, ed. Norbert KMEŤ, Marek SYRNÝ, Bratislava, Banská Bystrica 2013, s. 28–48; též, *Postoj české a slovenské menšiny v Jugoslávii k Protektorátu Čechy a Morava a Slovenskému státu bezprostředně před a na začátku druhé světové války*, in: České, slovenské a československé dějiny 20. století, VIII, ed. Pavel HORÁK, Tomáš HRADECKÝ a kol., Ústí nad Orlicí 2013, s. 97–108; též, *Formiranje i delatnost čehoslovačke vojne grupe u Jugoslaviji 1940. godine: Prilog proučavanju jugoslovensko-čehoslovačkih odnosa na početku Drugog svetskog rata*, in: Vojnoistorijski glasnik, 2/2013, Beograd 2013, s. 203–226; též, *Otázka identity Čechů a Slováků v Jugoslávii v letech 1939–1941*, in: Slovanský přehled, ročník 100, č. 2, Praha 2014, s. 297–322; též, *Činnost slovenské menšiny v Jugoslávii proti Slovenskému státu v letech 1939–1941: Příspěvek k jugoslávsko-slovenským vztahům na začátku druhé světové války*, in: Človek, spoločnosť, doba. Stretnutie mladých historikov III, ed. Zuzana TOKÁROVÁ, Martin PEKÁR, Košice 2014, s. 183–196.

slovenské zanechal Jan Auerhan, jeden z dobových autorů četných knih a studií. Působil v Československém zahraničním ústavu v Praze a provedl mezi světovými válkami o menšinách české a slovenské v Jugoslávii větší terénní výzkum.²⁰

Pro vznik disertace byly důležité také memoáry a vzpomínky známých politiků a vedoucích osobností Jugoslávie a Československa do roku 1939 i méně známých osob, přímých účastníků československo-jugoslávských kontaktů. Např. československý prezident Edvard Beneš a jugoslávský předseda vlády Milan Stojadinović zmiňovali ve svých pamětech své pohledy na události z roku 1938 a na tehdejší československo-jugoslávské vztahy.²¹ Jejich hodnocení událostí se hodně lišila: Beneš měl názor, že jugoslávská politika v létě roku 1938 šla proti duchu Malé dohody,²² Stojadinović tvrdil, že Jugoslávie ohledně výsledků konference v Mnichově nemohla nic udělat.²³

Nejvíce memoárových svědectví se týká československé emigrace v Jugoslávii, která používala jugoslávské území jako tranzitní prostor na Blízký východ a do Francie. Protektorátní ministr zemědělství Ladislav Karel Feierabend psal ve vzpomínkách i o svém krátkém ilegálním pobytu v Jugoslávii v únoru 1940.²⁴ Značný význam má jeho svědectví o tajném setkání v okolí Bělehradu s tehdejším jugoslávským předsedou vlády Dragišou Cvetkovićem, o kterém zatím žádný jiný dobový údaj není znám. Bývalý tajemník prezidenta republiky Beneše Prokop Drtina také zanechal důležité informace o pobytu československých emigrantů v Jugoslávii koncem roku 1939 a začátkem roku 1940, mezi něž patřil i on sám.²⁵ Stručně psal i o krátkém pobytu v Jugoslávii bývalého ministra sociálních věcí Československa Jaromíra Nečase (vedle Feierabenda druhý nejznámější československý politický emigrant v Jugoslávii počátkem roku 1940), tehdy v Protektorátě jednoho z gestapem nejhledanějších mužů.²⁶

Konkrétnější a důležitější údaje lze najít ve vzpomínkách jiných, méně známých účastníků československo-jugoslávských vztahů v letech 1939–1941. Mezi

²⁰ Jan AUERHAN, *Čechoslováci v Jugoslávii, v Rumunsku, v Maďarsku a v Bulharsku*, Praha 1921; též, *Československá větev v Jugoslávii*, Praha 1930; též, *Československé jazykové menšiny v evropském zahraničí*, Praha 1935; též, *Pokus o demografii zahraničních Čechů a Slováků*, Praha 1937.

²¹ Edvard BENEŠ, *Mnichovské dny. Paměti*, Praha 1968; Milan M. STOJADINOVIĆ, *Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata*, Rijeka 1970.

²² E. BENEŠ, *Mnichovské dny. Paměti*, s. 283.

²³ M. M. STOJADINOVIĆ, *Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata*, s. 434.

²⁴ Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky*, I, Brno 1994.

²⁵ Prokop DRTINA, *Československo můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století. Svazek první, kniha 2. Emigraci k vítězství*, Praha 1991.

²⁶ Tamtéž, s. 491–492.

ně patřili Antonín Tichý, jeden z pracovníků československého odbojového střediska v Bělehradě,²⁷ podplukovník František Hieke, vedoucí československý důstojník pro organizování transportů československých uprchlíků z jugoslávského území na Blízký východ²⁸ a čeští studenti, emigranti, Karel A. Macháček²⁹ a Josef Sommr³⁰ a také Radovan Šumenković, jugoslávský generální konzul v Praze.³¹ Všichni zanechali svědectví o svém pohledu na československou emigraci a jsou zdrojem důležitých informací o organizování přepravy československých emigrantů z Jugoslávie a zvláště o vztazích mezi samotnými vedoucími osobnostmi československé civilní skupiny, vedené bývalým československým vyslancem v Bělehradě Jaroslavem Lípou, a československé vojenské skupiny v čele se zmíněným podplukovníkem Hiekem. Vzpomínky R. Šumenkoviće mají veliký význam proto, že se prakticky jedná o jediný zachovaný písemný doklad jugoslávské provenience týkající se korespondence mezi jugoslávským generálním konzulátem v Praze a ministerstvem zahraničních věcí v Bělehradě o československo-jugoslávských vztazích v letech 1939–1941.³²

Některá tvrzení svědků událostí z let 1939–1941 je třeba brát s rezervou. Autoři memoárů mnohdy psali tu s většími, tu s menšími sympatiemi, nebo dokonce s antipatiemi o tehdejších událostech a osobnostech, což dozajista ovlivnilo objektivitu jejich textů (např. z Šumenkovićových memoárů psaných v emigraci po druhé světové válce je jasně vidět, že choval velké antipatie k jugoslávským komunistům, i když to sám explicitně nevyjadřuje). Objektivitu autorů memoárů mohly ovlivnit i dobové události, zvláště během 60. let 20. století, kdy většina vzpomínek vznikala (Tichý a Hieke občas příliš zdůrazňují pozitivní postoj Jugoslávie k Československu a československé emigraci, byť tomu tak v letech 1939–1941 vždy nebylo). Ještě jeden fakt mohl ovlivnit objektivitu samotných autorů memoárové literatury, což nejlépe dokumentuje opět příklad A. Tichého a F. Hiekeho. Oba autoři, zvláště Tichý, se snažili zdůraznit roli své odbojové skupiny a zvýšit její význam (u Tichého jde

²⁷ Antonín TICHÝ, *Směr Bělehrad*, in: *Z počátků odboje 1938–1941*, Praha 1969, s. 379–447. Tento text tvoří část jednoho fondu v Národním archivu v Praze. Srov. Národní archiv, Praha (NA), fond: Svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor, Praha (ÚV SPB), inventární číslo: vzpomínky 995.

²⁸ František HIEKE-STOJ, *Mé vzpomínky z druhé světové války*, in: *Historie a vojenství*, 1968, č. 4, Praha 1968, s. 581–619.

²⁹ Karel A. MACHÁČEK, *Escape to England. Útěk do Anglie*, Praha 2003.

³⁰ Josef SOMMR, *Od Tobruku do Plzně*, Praha 1992.

³¹ Radovan ŠUMENKOVIĆ, *Diplomatske zabeleške iz okupiranog Praga*, in: *Glasnik Srpskog istorijsko-kulturnog društva „Njegoš“*, sveska devetnaesta-juni 1967, Chicago 1967, s. 37–56; týž, *Diplomatske zabeleške iz okupiranog Praga*, II, sveska dvadeseta-decembar 1967, Chicago 1967, s. 27–39.

³² O důvodech neexistence pramenů jugoslávské provenience týkajících se této otázky viz v pokračování úvodu.

o civilní skupinu bývalých zaměstnanců československého vyslanectví v Bělehradě, u Hiekeho se jedná o vojensku skupinu, která se začala formovat v Bělehradě koncem roku 1939 a začátkem roku 1940). Mezi oběma existoval jistý nesoulad v názorech na vedení akce, organizaci pobytu a přepravu československých uprchlíků přes jugoslávské území, což se v textech A. Tichého a F. Hiekeho i projevilo.

Vedoucí osobnosti slovenské diplomatické reprezentace v Jugoslávii Ivan Milecz a Jozef Cieker ani bývalý československý vyslanec v Bělehradě J. Lípa a jugoslávský diplomatický představitel v Bratislavě Stanoje Simić nezanechali bohužel žádné zápisky týkající se období let 1939–1941 a česko-slovensko-jugoslávských vztahů, jejichž existence by nepochybně zvýšila možnosti zkoumání tohoto tématu a možná přinesla i jiné pohledy na ně.

Své místo v disertaci obsadila i dobová periodika. Jugoslávský, slovenský a český protektorátní tisk je však třeba brát s ještě větší rezervou než memoárovou literaturu. Vezmeme-li v úvahu fakt, že jugoslávský tisk byl částečně řízen, a skutečnost, že český a slovenský tisk byly úplně pod kontrolou protektorátních, respektive slovenských orgánů, je jasné, že se neobjevovalo příliš původních autorských textů s komentáři jugoslávských, českých a slovenských novinářů. Přesto se disertace snaží rozborem jugoslávského tisku³³ seznámit s jeho ohlasem na situaci v Protektorátu i na formování a další existenci slovenského státu. Český protektorátní³⁴ a zvláště slovenský tisk³⁵ hrály zase významnou roli v německé propagandě koncem března a začátkem dubna 1941, kdy se změnila politická situace v Jugoslávii a její postoj ke druhé světové válce.

Dobový tisk menšin české³⁶ a slovenské³⁷ v Jugoslávii byl možná ještě důležitější, protože až do léta 1940 jugoslávské orgány nepodnikaly proti psaní českých a slovenských menšinových novin skoro žádné akce, byť zveřejňovaly mnoho různých textů a původních autorských komentářů, ve kterých byl především zdůrazňován smutek ze zániku Československa, nesouhlas s osudem českého národa v

³³ Jedná se o noviny: *Politika, Pravda, Vreme* (z Bělehradu), *Obzor, Novosti, Hrvatski dnevnik, Nova riječ, Jugoslovenski Lloyd, Glasnik Jugoslovenske radikalne zajednice za Savsku banovinu* (ze Záhřebu), *Slovenec, Jutro* (z Lublaně), *Dan* (z Nového Sadu) a *Slobodna misao* (z Nikšiče).

³⁴ V textu byly použity české protektorátní listy: *České slovo, Národní listy, Národní politika, Národní práce, Venkov, Vlajka* (z Prahy) a *Lidové noviny* (z Brna).

³⁵ Slovenské noviny, které se objevují v disertaci: *Slovák, Gardista, Slovenská pravda* (z Bratislavy), *Slovenská politika* (ze Žiliny), *Slovenská sloboda* (z Prešova).

³⁶ Nejdůležitějšími novinami české menšiny v Jugoslávii bezprostředně před a na začátku druhé světové války byl list *Jugoslávští Čechoslováci* z Daruvaru, jenž v srpnu 1940 změnil název na *Naše noviny*.

³⁷ Ze slovenského menšinového tisku byly používány listy *Národná jednota* z Petrovce, *Evanjelický hlásnik* z Erdevíku a *Nádej* z Kysáče.

Protektorátu, s formováním a existencí slovenského státu a režimu Jozefa Tisa. Český a slovenský menšinový tisk (každý ze svého pohledu) byl velmi důležitý i proto, že seznamoval s postoji příslušníků obou menšin k Protektorátu, Slovensku a rovněž k Německu a německé politice všeobecně. Velké politické změny v Evropě spojené s francouzskou porážkou a posílením německého vlivu na Balkáně způsobily, že se jugoslávské orgány na zbylé československé emigranty v Jugoslávii a na redakce českých a slovenských menšinových novin začaly dívat jinak.

Publikovaných pramenů o československo-jugoslávských kontaktech v letech 1939–1941 je velmi málo. Některé prameny české provenience se objevily v edicích dokumentů československé zahraniční politiky editorů Jana Kuklíka, Jana Němečka, Heleny Nováčkové a Ivana Šťovíčka.³⁸ O něco lepší situace je v počtu pramenů pro rok 1938.³⁹ Obecné publikované dokumenty o kontaktech mezi Německem a Jugoslávií, Německem se Slovenskem a o Protektorátu se dají najít v edici pramenů německého ministerstva zahraničních věcí, vydané v němčině a v angličtině v 50. a 60. letech minulého století.⁴⁰

Publikované prameny jugoslávského původu používané v disertaci se hlavně týkají obecných událostí z jugoslávské zahraniční či vnitřní politiky.⁴¹ Jistý význam v prezentování odlišných pohledů z jugoslávského prostředí na situaci na českém a slovenském území mají publikované projevy vůdce nacionální profašistické organizace

³⁸ *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939–1940. Příloha. Zápisy ze zasedání Československého národního výboru 1939–1940*, k vydání připravili: Jan KUKLÍK, Jan NĚMEČEK, Helena NOVÁČKOVÁ, Ivan ŠŤOVÍČEK, Praha 1999; *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939–1940, (16. březen 1939–15. červen 1940)*, k vydání připravili: J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, Praha 2002; *Od uznání československé prozatímní vlády do vyhlášení válečného stavu Německu 1940–1941, svazek I, (16. června 1940–30. dubna 1941)*, k vydání připravili J. NĚMEČEK, J. KUKLÍK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, Praha 2006; *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně, I, (1940–1941)*, editoři: J. NĚMEČEK, I. ŠŤOVÍČEK, H. NOVÁČKOVÁ, J. KUKLÍK, Praha 2008.

³⁹ *Československá zahraniční politika v roce 1938. Svazek I (1. leden–30. červen 1938)*, k vydání připravil Jindřich DEJMEK ve spolupráci s J. NĚMEČKEM, H. NOVÁČKOVOU a I. ŠŤOVÍČKEM, Praha 2000; *Československá zahraniční politika v roce 1938. Svazek II (1. červenec–5. říjen 1938)*, k vydání připravil J. DEJMEK ve spolupráci s J. NĚMEČKEM, H. NOVÁČKOVOU a I. ŠŤOVÍČKEM, Praha 2001.

⁴⁰ Jedná se o edici: *Akten zur deutschen Auswärtigen Politik 1918–1945. Aus dem Archiv des deutschen Auswärtigen Amtes, (ADAP), Serie D (1937–1945)*, Baden-Baden, Frankfurt/Main, 1956, 1961, nebo anglické vydání: *Documents on German Foreign Policy 1918–1945 (DGFP), Series D (1937–1945)*, London, Washington 1954, 1956, 1962.

⁴¹ *Aprilski rat 1941. Zbornik dokumenata. Knjiga 1*, Beograd 1969; *Aprilski rat 1941. Zbornik dokumenata. Knjiga 2*, priredio Antun MILETIĆ, Beograd 1987; Branko PETRANOVIĆ, Momčilo ZEČEVIĆ, *Jugoslavija 1918–1988. Tematska zbirka dokumenata*, Beograd 1988; B. PETRANOVIĆ, Nikola ŽUTIĆ, *27. mart 1941. Tematska zbirka dokumenata*, Beograd 1990.

Zbor Dimitrije Ljotiče z let 1938–1939, ve kterých mluvil o postavení Československa v roce 1938, o jeho zániku a formování slovenského státu v březnu 1939.⁴²

Disertační práce je však především založena na rozboru archivních pramenů českého, slovenského, jugoslávského a německého původu. Vzhledem k tomu, že dokumenty byly uloženy v četných archivech, bylo nutno provést rozsáhlý, časově náročný výzkum. Největší část práce v archivech a výzkumu v knihovnách v Praze, Bratislavě, Bělehradě, Novém Sadu, Záhřebu, Lublani a Berlíně se uskutečnila v rámci projektů především Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Bez získání grantů a stipendia⁴³ by nebylo možné větší archivní výzkum realizovat a tato práce by nemohla být napsána, alespoň ne v takové podobě, ve které se nachází nyní.

Výzkum se uskutečnil v 15 archivech v Čechách, na Slovensku, v Srbsku, Chorvatsku, Slovinsku i v Německu, kde se dalo předpokládat, že by v nich bylo možné najít něco pro téma disertační práce významného. Do některých z archivů, kde se mi podařilo objevit důležité prameny, bylo nutné vracet se opakovaně, v jiných se našly jen drobnosti, které ale komplexní obraz československo-jugoslávských kontaktů v letech 1939–1941 doplnily.

Mezi nejdůležitější české archivy pro tuto tematiku patří Archiv Ministerstva zahraničních věcí, Národní archiv a Vojenský historický archiv. Fondy Archivu Ministerstva zahraničních věcí v Praze poskytují významné dokumenty o československo-jugoslávských vztazích těsně před rokem 1939 (např. fondy: Politické zprávy-Bělehrad a Záhřeb, Telegramy-došlé, Telegramy-odeslané) i o stycích mezi československou emigrací v Jugoslávii a ve Velké Británii po roce 1939 (fond: Londýnský archiv-obyčejné 1939–1945). Podobná situace je s prameny Národního archivu v Praze, alespoň pokud jde o styky mezi československou emigrací v Bělehradě a v Londýně, zvláště o kontakty mezi bývalým československým vyslancem Lípou a představiteli československého exilu ve Velké Británii (např. fond: Předsednictvo ministerské rady Londýn). Důležité informace o dílčích tématech

⁴² Dimitrije V. LJOTIĆ, *Sabrana dela. Knjiga III (1937–1938.)*, Beograd 2003; též, *Sabrana dela. Knjiga IV (januar–jul 1939.)*, Beograd 2003.

⁴³ Jedná se o další granty a stipendia: Štipendium Národního štipendijného programu Slovenskej republiky na podporu mobilit študentov, doktorandov, vysokoškolských učiteľov a výzkumných pracovníkov (Slovenská akadémia vied, Ústav politických vied, Bratislava-letní semestr 2011), Projektové účelové stipendium FF UK v Praze pro druhou polovinu rok 2011, Erasmus program - letní semestr 2012 na Svobodné univerzitě v Berlíně, Vnitřní grant FF UK pro rok 2013, Stipendium v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. P12 *Historie v interdisciplinární perspektivě*, podprogram Profilace – asimilace – koexistence – integrace – reflexe (vývoj jazykových, konfesních, etnických a národních identit v areálu východní a jihovýchodní Evropy).

zkoumaných v disertaci lze také najít v archivních pramenech Národního archivu týkajících se česko-jugoslávských hospodářských kontaktů a jugoslávských studentů v Protektorátu (např. fondy: Exportní ústav československý v Praze, 1934–1946, Úřad říšského protektora v Čechách a na Moravě – Zástupce říšského ministerstva zahraničních věcí u říšského protektora). Prameny Vojenského historického archivu v Praze byly důležité pro vytvoření jasnější představy o činnosti vojenské emigrace v Jugoslávii nebo informují o funkci skupin československých důstojníků, kteří se podíleli na organizování odchodu uprchlíků z Protektorátu a Slovenska na Blízký východ nebo do Francie (např. fondy: Československá vojenská mise pro Balkán, Blízký a Střední východ 1939–1946, Ministerstvo národní obrany-Londýn 1940–1946). Dokumenty jiných pražských archivů (Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Archiv Národního muzea, Archiv bezpečnostních složek, Archiv hlavního města Prahy, Archiv Univerzity Karlovy) zkoumání hlavně doplňují.

K archivním pramenům bylo nutné přistupovat opatrně, neboť podobně jako v memoárové literatuře se v nich objevovala různá tvrzení o stejných událostech. Příkladem je vztah mezi civilní a vojenskou československou emigrací v Jugoslávii, mezi nimiž se často objevoval nesoulad (odlišné hlášení Lípy a Hiekeho o stejných nebo podobných záležitostech). I v archivních pramenech bylo proto zjištěno mnoho informací, které byly v rozporu s aktuálním dobovým stavem.

Pokud se jedná o prameny slovenského původu, byl pro disertaci zásadním fond Ministerstva zahraničních věcí ve Slovenském národním archivu v Bratislavě, který obsahuje velmi důležitou korespondenci mezi ministerstvem zahraničních věcí v Bratislavě a slovenským vyslanectvím v Bělehradě od založení tohoto diplomatického zastupitelství v září 1939 až do doby těsně před německým útokem na Jugoslávii začátkem dubna 1941. Velký počet hlášení z Bělehradu do Bratislavy měl souvislost skoro s každým segmentem slovensko-jugoslávských kontaktů, spolupráce nebo pokusů o spolupráci. I když se jedná o velmi obsáhlý a zachovalý fond, je potřeba zdůraznit, že většina dokumentů byla jednostranná a hlavně v hlášeních slovenského chargé d'affaires Jozefa Ciekera se objevovalo hodně nepřesností a špatných odhadů dalšího vývoje situace v Jugoslávii a vztahů jugoslávsko-slovenských a jugoslávsko-německých.

Prameny jugoslávské z bělehradských, novosadských, záhřebských a lublaňských archivů mají také svou důležitost pro lepší poznání československo-jugoslávských vztahů, navzdory tomu že diplomatická korespondence mezi

jugoslávskými diplomatickými zastupitelstvími v Praze i v Bratislavě s ministerstvem zahraničních věcí v Bělehradě skoro úplně chybí. Ve fondech Archivu Jugoslávie v Bělehradě (např. fondy: Dvor Kraljevine Jugoslavije 1918–1941, Ministarstvo inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije-političko odeljenje) bohužel nejsou zachovány dokumenty jugoslávského vyslanectví (od května 1939 jugoslávského generálního konzulátu) v Praze ani jugoslávského diplomatického zastupitelství v Bratislavě. Neexistuje rovněž diplomatická korespondence mezi těmito úřady v Praze a Bratislavě s jugoslávským ministerstvem zahraničních věcí v Bělehradě. Tyto dokumenty byly zničeny v důsledku začátku druhé světové války na jugoslávském území. V Archivu Jugoslávie se však nachází fond Vyslanectví Království Jugoslávie v Praze (Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Čehoslovačkoj–Prag, číslo fondu 391), ale je v něm pouze dokumentace konzulárního oddělení – asi 160 kartonů pramenů o vydávání víz do roku 1941. Bohužel se neuchoval žádný doklad o korespondenci mezi představiteli generálního konzulátu v Praze a ministerstvem zahraničních věcí v Bělehradě, což výzkum československo-jugoslávských vztahů ztížilo. Naštěstí malé množství dokumentace týkající se československo-jugoslávských vztahů ve sledovaném období bylo zachováno v jiných fondech tohoto archivu (fondy: Ministarstvo prosvete Kraljevine Jugoslavije 1918–1941, Ministarstvo trgovine i industrije Kraljevine Jugoslavije, Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Turskoj – Carigrad, Ankara). Analýzou pramenů jiných archivů jugoslávské provenience (Vojni arhiv, Beograd; Arhiv Vojvodine, Novi Sad; Hrvatski državni arhiv, Zagreb; Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana) mohl se jen částečně doplnit celkový obrázek česko-jugoslávských a slovensko-jugoslávských kontaktů a styků v letech 1939–1941.

Vzhledem k tomu, že se v těchto kontaktech skoro neustále objevovala třetí strana, tj. Německo, a mnohá rozhodnutí v česko-jugoslávských a slovensko-jugoslávských stycích právě na Německu závisela, jevílo se potřebným provést výzkum i v Politickém archivu Ministerstva zahraničních věcí v Berlíně (Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Berlin). Toto bádání ve fondech týkajících se německého diplomatického zastoupení v Jugoslávii, tedy německého vyslanectví v Bělehradě a generálního konzulátu v Záhřebu, a také korespondence ministerstva zahraničních věcí v Berlíně s těmito diplomatickými zastoupeními a s německými představiteli v Praze i v Bratislavě mohlo odpovédět na mnohé otázky (fondy: Deutsche Botschaft Belgrad, Deutsche Gesandtschaft Zagreb, R – A Catalog of Files and Microfilms of the German Foreign Ministry Archives 1920–1945). Na základě

těchto pramenů bylo jasné, kolik pozornosti německé orgány věnovaly přítomnosti československé emigrace na jugoslávském území, jak ji sledovaly a jak se snažily působit na jugoslávské vládnoucí kruhy, aby dalšímu pobytu československých emigrantů v Jugoslávii zabránily.

*

Velmi důležité je vysvětlit i jednotlivé termíny v disertaci používané. Hlavně se jedná o názvy států nebo jednotlivých oblastí. Pro první a druhou československou republiku se používá především výraz Československo, někdy také kvůli stylistice společný stát Čechů a Slováků (hlavně v souvislosti s rozpadem Československa a s formováním slovenského státu) nebo československý stát. České území okupované 15. března 1939 se od vzniku Protektorátu Čechy a Morava vyskytuje v textu právě v této podobě nebo jenom jako Protektorát. Pro slovenské území se používá převážně termín Slovensko, někdy kvůli stylistice slovenský stát, i když oficiální název za druhé světové války byl Slovenská republika. Podobné, spíš geografické výrazy v textu byly přítomné pro jugoslávské území ve sledovaném období. Přestože úřední název od roku 1929 byl Království Jugoslávie, využíval jsem spíš pojem Jugoslávie, občas jugoslávský stát. Místo oficiálních názvů pro bánoviny v rámci Království Jugoslávie se objevují např. termíny Slovinsko (území drávské bánoviny), Chorvatsko (území sávské a přímořské bánoviny, od srpna 1939 chorvatská bánovina), Srbsko (území dunajské, moravské a část bánovin drinské, zetské a vardarské). V textu se objevují i jiné geografické termíny jako Slavonie (část území sávské bánoviny) a Vojvodina, respektive Báčka, Banát a Srem (největší část území dunajské bánoviny). Důvody pro používání takových pojmů jsou především v jednodušším způsobu psaní a neopakování složitých termínů, které tvořily nějaký celek (je to zvláštní případ s bánovinami v Království Jugoslávii).

V poznámkách pod čarou byly používány názvy archivů a fondů v jejich původním označení, ale každý archivní dokument, který nebyl v češtině a měl nějaké pojmenování, jsem překládal do českého jazyka. Tento způsob, vzhledem k tomu, že archivní prameny byly různé provenience, se zdál nejlepší a nejjednodušší.

V textu a v poznámkovém aparátu se neobjevují biografie nejčastěji zmiňovaných osobností z let 1938–1941, ale na konci disertace se v přílohách nacházejí jejich stručné medailonky (příloha číslo 1). V přílohách disertace jsou také seznamy vlád (příloha č. 2), které ve sledovaném období působily (protektorátní,

slovenská, exilová československá a jugoslávská). Důležité je to z toho důvodu, aby se čtenář mohl snadněji zorientovat v textu. Fotodokumentace (příloha č. 3) na konci disertace pochází z archivů, ve kterých výzkum probíhal, nebo z dobového tisku, a tematiku jenom vizuálně doplňuje.

1. Československo-jugoslávské styky bezprostředně před zánikem Československa

1. 1. Československo-jugoslávské vztahy v období řešení sudetské otázky

V období mezi světovými válkami byla československo-jugoslávská spolupráce v mnoha směrech úspěšná, ale především na konci 30. let 20. století se setkávala i s rozličnými problémy. Vnitřní vývoj, politický život a státní zřízení obou států se velmi lišily. V lecčems podobná si byla jejich zahraniční politika, neboť Československo a Jugoslávie často řešily problémy vyplývající ze skutečnosti, že se nacházely v oblasti zájmů a vlivu jiných států. To se, zasazeno do komplexní mezinárodní situace v Evropě, odráželo i v jejich zahraniční politice. Spolupráce v rámci Malé dohody, spojení, které vzniklo v letech 1920–1921 mezi Československem, Rumunskem a Jugoslávií s cílem udržet pořádek ve střední a jihovýchodní Evropě a zabránit maďarské snaze o revizi trianonského míru,⁴⁴ nebyla na konci 30. let nijak významná. Maďarské nebezpečí vystřídala hrozba od Německa. Zásadou sudetské páté kolony sílil jeho tlak na Československo, v Jugoslávii se stával realitou především hospodářský nátlak. Společným zájmem zahraniční politiky Československa a Jugoslávie v letech 1937–1938 byla snaha vyhnout se eventuální válce s Německem a jeho spojenci.

Československo hledalo řešení jak zlepšit své postavení, a proto se obracelo na evropské velmoci. Zvláště od Francie očekávalo hodně, neboť s ní mělo uzavřeno spojeneckou smlouvu z roku 1924 a smlouvu z roku 1925 o pomoci v případě napadení. Do určité míry spoléhalo i na spolupráci se Sovětským svazem, se kterým

⁴⁴ K tomu např. M. VANKU, *Mala Antanta: 1920–1938*, Titovo Užice 1969; P. HRADEČNÝ, *Politické vztahy Československa a Jugoslávie v letech 1925–1928 v zahraničním i vnitřním kontextu*, Praha 1988; A. KLIMEK, E. KUBŮ, *Československá zahraniční politika 1918–1938. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*, Praha 1995; Z. SLÁDEK, *Malá dohoda 1919–1938. Její hospodářské, politické a vojenské komponenty*, Praha 2000; *Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920–1921. Svazek I (4. červen 1920–31. květen 1921)*, edičně zpracovali: J. DEJMEK, František KOLÁŘ, Praha 2004; *Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920–1921. Svazek II (1. červen – 31. prosinec 1921)*, edičně zpracovali: J. DEJMEK, F. KOLÁŘ, Praha 2005.

roku 1935 podepsalo Smlouvu o vzájemné pomoci.⁴⁵ Podobně jako Československo spoléhala se i jugoslávská zahraniční politika nějakou dobu na kontakty s Francií a Velkou Británií, leč nový zahraničněpolitický kurz předsedy vlády a ministra zahraničních věcí Milana Stojadinoviće (1935–1939), a tedy Jugoslávie, se však začal dlouhodobě zaměřovat na formování dobrých vztahů s Německem a Itálií, ačkoliv Stojadinović měl na začátku svého mandátu podporu prince regenta Pavla Karadjordjeviće i britské vlády. Uzavření smlouvy o přátelství a neutralitě Jugoslávie s Bulharskem v lednu 1937 a o dva měsíce později podobné smlouvy s Itálií mělo vliv na změnu postoje Stojadinovićovy vlády k Malé dohodě a ke spolupráci s Francií. Postoje, který trval od vzniku spojenečství až do poloviny třicátých let.⁴⁶ Změna orientace zahraniční politiky Stojadinovićovy vlády vyvolala u velké části jugoslávské populace vlnu nevole. Nespokojnost občanů se zahraniční, ale i vnitřní politikou vlády M. Stojadinoviće vyplynula občas na povrch během návštěv Jugoslávie evropskými politiky.⁴⁷ Jeden takový případ se stal v dubnu 1937, kdy Bělehrad navštívil československý prezident Edvard Beneš.⁴⁸

Na konci 30. let spojenecká spolupráce mezi Československem a Jugoslávií v rámci Malé dohody sice oficiálně existovala, ale byla jen formální. Na zasedáních Malé dohody v Bělehradě v dubnu 1937⁴⁹ a potom v rumunském městě Sinaia v srpnu 1937 bylo zdůrazněno, že „i přes znepokojující skutečnosti se evropská situace obecně zlepšuje“.⁵⁰ Tvrzení však bylo od reality na míle daleko. Potvrdily to události v roce 1938. Nejprve při anšlusu Rakouska Německem v březnu 1938. V situaci v Rakousku sice Stojadinović viděl další pronikání Němců jako nebezpečí pro sousední země –

⁴⁵ A. KLIMEK, E. KUBŮ, *Československá zahraniční politika 1918–1938. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*, s. 45–48, 70–72; Z. SLÁDEK, *Malá dohoda 1919–1938. Její hospodářské, politické a vojenské komponenty*, s. 188.

⁴⁶ L. DEÁK, *Čehoslovačko-jugoslavenští odnosi 1935–1939*, s. 122–123, 154; též, *Juhoslávia a Malá dohoda (1935–1936)*, in: ČJ, s. 245–258; Ž. AVRAMOVSKI, *Nastojanja Nemačke da odvoji Jugoslaviju od Čehoslovačke i Rumunije putem zblíženja sa Mađarskom (1935–1936)*, s. 298; Robert KVAČEK, *Ke genezi návrhu na jednotný pakt Malé dohody*, in: ČJ, s. 310–311.

⁴⁷ Srov. Mira RADOJEVIĆ, *Udružena opozicija 1935–1939*, Beograd 1994, s. 128.

⁴⁸ Srov. M. ČUTKOVÁ, *Několik poznámek o boji jugoslávského lidu proti Mnichovu v roce 1938*, s. 344; L. DEÁK, *Čehoslovačko-jugoslavenští odnosi 1935–1939*, s. 161–166; J. DEJMEK, *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část druhá. Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935–1948)*, Praha 2008, s. 61.

⁴⁹ Arhiv Jugoslavije, Beograd (AJ), fond: Ministarstvo inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije-političko odeljenje (číslo fondu 334), číslo fasciklu 28, čísla dokumentů od 281 do 315, (334–28–281 až 334–28–315), Zasedání Malé dohody v Bělehradě, 1–2. 4. 1937.

⁵⁰ AJ, 334–28–390; AJ, 334–28–391, Konference Stálé rady Malé dohody, Sinaia, 30–31. 8. 1937.

zvláště pro Jugoslávii,⁵¹ ale na rozdíl od veřejného mínění akceptoval okupaci Rakouska a Německo jako nového jugoslávského souseda.

Po anšlusu Rakouska zahájilo Německo proti Československu systematickou propagandistickou kampaň. Využívalo tzv. sudetskou otázku, tj. postavení sudetských Němců v Československu, kteří žádali po československé vládě uznání úplné rovnoprávnosti sudetoněmecké národnosti skupiny s českým národem. Obtížná situace, ve které se Československo v roce 1938 nacházelo, ovlivnila i československo-jugoslávské vztahy. Na jaře 1938 Stojadinović několikrát prohlásil, že Jugoslávie bude respektovat své závazky k Československu vyplývající z Malé dohody. Stejný názor potvrdil v dubnu 1938 v dopise jugoslávskému vyslanci v Praze Vasiliji Protićovi.⁵² To znamenalo, že by Jugoslávie pomohla Československu v případě maďarské agrese, ale pokud by agresorem byla německá Říše, zůstalo by jugoslávské království pasivní. Současně Stojadinović doufal, že Maďarsko na Československo nezaútočí. Kvůli tomu požádal během návštěvy v Benátkách 18. června 1938 italského ministra zahraničí Galeazza Ciana, aby Itálie působila na Maďarsko, aby neplánovalo na Československo žádný útok.⁵³ V takovém případě by Jugoslávie nemusela nic konkrétního udělat.

Několik dní před Stojadinovićovým a Cianovým setkáním se v Praze objevily informace o údajných jugoslávsko-maďarských tajných jednáních namířených proti Československu. Chargé d'affaires československého vyslanectví v Bělehradě Jaromír Špaček dostal informace od bývalého radikála, bývalého jugoslávského ministra a jednoho z vůdců srbské opozice Miloše Trifunoviće, že údajně jsou před ukončením jednání vedená asi v Budapešti mezi Jugoslávií a Maďarskem o smlouvě, která má tajně dát Maďarsku volnost zakročit proti Československu v případě konfliktu s Německem.⁵⁴ Zda byly tyto zprávy o jugoslávsko-maďarských tajných jednáních založené na pravdě, nelze přesně zjistit. Samotný Špaček napsal po rozhovoru

⁵¹ Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky, Praha (AMZV), fond: Telegramy-došlé (T-d), číslo (č.) 101/38, 18. 2. 1938.

⁵² Ž. AVRAMOVSKI, *Balkanska Antanta (1934–1940)*, Beograd 1986, s. 280; V. K. VOLKOV, *Minhenski sporazum i balkanske zemlje*, s. 15.

⁵³ M. VANKU, *Stav vlade Milana Stojadinovića prema minhenskom sporazumu*, s. 334–335; Ž. AVRAMOVSKI, *Balkanska Antanta (1934–1940)*, s. 280; D. JANČÍK, *Třetí říše a rozklad Malé dohody. Hospodářství a diplomacie v Podunají v letech 1936–1939*, s. 184.

⁵⁴ AMZV, fond: T-d, č. 549/38, 14. 6. 1938. Srov. *Československá zahraniční politika v roce 1938. Svazek I (1. leden – 30. červen 1938)*, s. 533–534.

s Trifunovićem, že se možná jedná o klamnou zprávu.⁵⁵ Některé informace, které se objevily později, tomu nenasvědčovaly.

Československý vyslanec v Bělehradě Jaroslav Lípa informoval 23. července 1938 své ministerstvo v Praze o postoji Jugoslávie k dohodě s Maďarskem na základě zpráv spisovatele a diplomata Iva Andriće, který pracoval na jugoslávském ministerstvu zahraničních věcí jako zástupce ministra zahraničních věcí. Podle Andriće neučiní Jugoslávie nic k samostatné dohodě s Maďarskem. Jak zdůraznil jugoslávský diplomat, jedná se „*pouze o kombinace či pia desideria*“.⁵⁶ O těch „*nesplnitelných přáních*“ mluvil Andrić s Lípou znovu v srpnu 1938 v soukromém rozhovoru a informoval československého vyslance, že Maďarsko nabízí Rumunsku a Jugoslávii uzavření dohody. S Jugoslávií si přálo dohodu zvlášť.⁵⁷ Maďarské návrhy státům Malé dohody se týkaly národnostních otázek a menšin v Československu.⁵⁸ O jednom návrhu deklarace o menšinách v Československu se mělo diskutovat na řádném zasedání stálé rady Malé dohody plánovaném na konec srpna 1938.⁵⁹

V jugoslávské zahraniční politice v roce 1938 nepochybně existovaly různé kombinace, ale v každém případě jejím hlavním cílem bylo zůstat neutrální. V tehdejší politické situaci jugoslávská vláda věděla, že jakýkoliv konflikt s Německem či se státy s ním spolupracujícími by měl pro budoucnost Jugoslávie velmi špatné důsledky. Stojadinovićova vláda nemohla přesto zapomenout na jiné stránky jugoslávsko-československé spolupráce, zvláště na dodávky československých zbraní pro jugoslávskou armádu,⁶⁰ i když vzhledem k nárůstu napětí mezi Německem a Československem v roce 1938 preferovalo Československo ve zbrojních dodávkách vlastní armádu. Vedle zbraní byla pro Jugoslávii důležitá i jednání o dodávkách československých investičních celků továrnám, jež pracovaly pro potřeby jugoslávské armády (např. československý průmysl se podílel na výstavbě vojensko-technického závodu v Kragujevci apod.).⁶¹ Do konfliktu s Německem se mohla ale dostat i sama jugoslávská vláda pro svůj nesouhlas s německou politikou v Sudetech. Doporučila

⁵⁵ AMZV, fond: T-d, č. 549/38, 14. 6. 1938.

⁵⁶ *Československá zahraniční politika v roce 1938. Svazek II (1. červenec – 5. říjen 1938)*, s. 54.

⁵⁷ Tamtéž, s. 127.

⁵⁸ Tamtéž, s. 134–135.

⁵⁹ Tamtéž, s. 162.

⁶⁰ O československo-jugoslávské spolupráci v pohledu zbrojního průmyslu během třicátých let. Srov. A. KLIMEK, *Československý zbrojní průmysl a Jugoslávie od sklonku dvacátých let do Mnichova*, s. 496–528.

⁶¹ D. JANČÍK, *Třetí říše a rozklad Malé dohody. Hospodářství a diplomacie v Podunají v letech 1936–1939*, s. 182–187.

proto československé vládě dohodnout se s Německem, což znamenalo v podstatě přijmout německé požadavky.⁶²

Československé vládnoucí kruhy neměly mnoho důvěry v jugoslávskou vládu a prince Pavla. Např. Beneš psal ve svých vzpomínkách po rozhovoru s vyslancem Protićem v létě 1938, že „*princ Pavle dělá již politiku s Berlínem proti duchu Malé dohody*“.⁶³ Stojadinović sice v květnu 1938 v Sinaii tvrdil, že „*nevěří, že Německo zahájí válku*“,⁶⁴ ale na posledním zasedání Malé dohody na konci srpna 1938 na Bledu po rozhovoru s německým vyslancem v Bělehradě Viktorem von Heerenem zdůraznil, že německá strana je připravena „*na možný útok, pokud sudetská otázka nebude vyřešena*“.⁶⁵ Bylo tedy zřejmé, že v případě německého útoku Jugoslávie na podporu Československa vojensky nevystoupí.

*

Českoslovenští diplomaté, kteří pozorně sledovali události v Jugoslávii a reakce jugoslávského obyvatelstva, ve svých hlášeních do Prahy často psali o solidaritě jugoslávských občanů s Československem. Chápat ale jugoslávskou veřejnost jako nějaký jednotný celek bylo značně diskutabilní, neboť v meziválečném období žilo v Jugoslávii početné a velmi nesourodé obyvatelstvo. Vedle většinové populace Srbů a Chorvatů, Slovinců, makedonského a muslimského obyvatelstva sídlily na jugoslávském území další početné menšiny.⁶⁶ Národnostní a náboženské problémy a také vnitřní rozdělení jugoslávského státu na bánoviny roku 1929, které neodpovídalo národnostnímu rozložení obyvatelstva, přinesly rozdrobenou společnost, která v žádném případě netvořila jednotný celek. Z tohoto důvodu je třeba každou zmínku o jugoslávském obyvatelstvu jako celku ve zprávách československých diplomatů či ve starších pracích českých autorů brát s rezervou. Solidarita, o které se psalo také, nebyla vyjádřena při nějaké pročeskoslovenské manifestaci, ale vyplývala především z

⁶² Ž. AVRAMOVSKI, *Balkanska Antanta (1934–1940)*, s. 280.

⁶³ E. BENEŠ, *Mnichovské dny. Paměti*, s. 283.

⁶⁴ AJ, sbírka: Milan Stojadinović (číslo sbírky: 37), číslo fasciklu 31, čísla dokumentů od 379 do 382, (37–31–379 až 37–31–382), Konference Stálé rady Malé dohody, Sinaiia, 4–6. 5. 1938.

⁶⁵ AJ, 37–31–402, Zasedání Malé dohody na Bledu, 21–22. 8. 1938; M. VANKU, *Stav vlade Milana Stojadinovića prema minhenskom sporazumu*, s. 335. Podobné informace o možné německé intervenci v Československu a pomoci sudetským Němcům dostal rumunský ministr zahraničí Comnen v rozhovoru s německým vyslancem v Bukurešti. O tom byla také informována československá strana před zasedáním Malé dohody na Bledu. AMZV, fond: Kabinet ministra (KM), karton (k.) 45, č. 122792/A–38. Srov. E. BENEŠ, *Mnichovské dny. Paměti*, s. 450; *Československá zahraniční politika v roce 1938. Svazek II*, s. 173.

⁶⁶ B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga. Kraljevina Jugoslavija 1918–1941*, Beograd 1988, s. 32.

kontextu jiných protestů proti politice vlády Milana Stojadinoviće. Pokud tedy na jaře a v létě 1938 vládl v Československu mírný optimismus a očekávala se na základě zpráv československých diplomatických zastupitelství od Jugoslávie pomoc, naděje určitě nebyly reálné.

Politiku Stojadinovićeovy vlády nepodporovalo především chorvatské obyvatelstvo a nejdůležitější strana v Chorvatsku – Chorvatská selská strana (HSS) v čele s Vladimirem-Vlatkem Mačkem, tehdy nejoblíbenějším chorvatským politikem. Proti Stojadinovićeově politice byly i strany v Srbsku Demokratická strana (Demokratska stranka), Národní radikální strana (Narodna radikalna stranka) i Svaz zemědělců (Savez zemljoradnika), které tvořily sjednocenou opozici.⁶⁷ Stojadinovićeova strana – Jugoslávské radikální společenství (Jugoslovenska radikalna zajednica – JRZ), která vystupovala jako všeobecná jugoslávská strana, měla určitou podporu v rozličných krajích Jugoslávie. Kvůli vládní koalici, kterou JRZ vytvořila se Slovinskou lidovou stranou (Slovenska ljudska stranka – SLS) v čele s Antonem Korošcem a s Jugoslávskou muslimskou organizací (Jugoslovenska muslimanska organizacija – JMO), ji podporovala i část slovinského a muslimského obyvatelstva.⁶⁸

Od začátku roku 1938 se proti vládě M. Stojadinoviće a její zahraniční politice konalo v různých částech Jugoslávie několik demonstrací. Důležitou událostí pro Jugoslávii byl anšlus Rakouska. Podle zprávy československého vyslanectví v březnu 1938 velká část jugoslávské společnosti s ním nesouhlasila. Slovinská část jugoslávské veřejnosti, s ní i nejznámější slovinský politik a tehdejší ministr vnitra A. Korošec, si uvědomila jeho osudovost. V Lublani došlo dvakrát k velkým demonstracím proti anšlusu, proti slovinským Němcům a za ochranu korutanských Slovinců. Českoslovenští diplomaté ve svých zprávách psali, že jugoslávská veřejnost, která byla proti anšlusu, se vyjadřovala i k postavení Československa.⁶⁹ S neskryvanou otevřeností mluvili v průběhu jednoho ze svých shromáždění proti Německu i proti Stojadinovićeovi a jeho zahraniční politice i bělehradští studenti. Ve zprávě

⁶⁷ M. RADOJEVIĆ, *Udružena opozicija 1935–1939*, s. 12–13, 46–70.

⁶⁸ B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 264–267.

⁶⁹ AMZV, Politické zprávy (PZ)-Bělehrad, rok 1938, č. 306/dův, zpráva běžná číslo 26, Zpráva o anšlusu a stanovisku a ohlasu v Jugoslávii, Bělehrad, 21. 3. 1938; AMZV, fond: PZ-Bělehrad, rok 1938, č. 307/dův, zpráva běžná číslo 27, Zpráva o anšlusu a interpelaci o zahraniční politice a Československu, Bělehrad, 20. 3. 1938; AMZV, fond: PZ-Bělehrad, rok 1938, č. 308/dův, zpráva běžná číslo 28, Zpráva o anšlusu a Slovincích, Bělehrad, 21. 3. 1938; AMZV, fond: KM, k. 45, č. 38959/A, Události ve střední Evropě.

československého vyslanectví z Bělehradu se zdůrazňovalo, že „*freneticky se tleskalo slově o solidaritě s Francií a Československem*“.⁷⁰

Postavení Československa v nové mezinárodní situaci využívaly v rámci politických kampaní i mnohé další jugoslávské politické strany. Ve starší literatuře, bez odkazu na konkrétní prameny, se hlavně zdůrazňovala role Komunistické strany Jugoslávie (Komunistička partija Jugoslavije – KPJ) v období sudetské krize.⁷¹ Tato strana kvůli víceletému zákazu činnosti působila ilegálně. Na jaře 1938 poukazovala na negativní důsledky anšlusu Rakouska na další osud Jugoslávie i na nebezpečí, které vyplývalo z německé politiky proti Československu.⁷² Zda však KPJ měla vzhledem ke své ilegalitě a reorganizacím po návratu své vedoucí osobnosti Josipa Broze Tita ze zahraničí v politickém životě Jugoslávie skutečný význam, může být tématem jen teoretických úvah.

Další stranou, která využívala událostí v Československu ve své politice, byla Samostatná demokratická strana (Samostalna demokratska stranka – SDS), jež měla v Chorvatsku po HSS největší vliv. Na její schůzi na konci března 1938, která se konala ve dvoraně největšího záhřebského kina „Urania“ za účasti asi 2 000 lidí, došlo k manifestacím proti vládě Milana Stojadinoviće, ale mluvilo se i o Československu. Představitel strany Srdjan Budisavljević prohlásil, že jugoslávské hranice jsou v Sudetech: „*Při prvním útoku nepřátelském budeme jako jeden muž i proti nynější vládě spěchat na pomoc bratrské ČSR*“.⁷³ Podle zprávy generálního konzulátu Československa v Záhřebu se během schůze často tleskalo a projevoval se souhlas, zazněly i výkřiky na podporu Československa. Generální tajemník strany Sava N. Kosanović na konci schůze požádal, aby se s ovacemi pro Československo nepokračovalo na ulici.⁷⁴ Je jisté, že část jugoslávské populace měla emotivní kladný postoj k Československu, ale Budisavljevićova slova o jugoslávské pomoci nebyla reálná. Samotní českoslovenští diplomaté si mohli tehdy všimnout, že podpora

⁷⁰ AMZV, fond: PZ-Bělehrad, rok 1938, č. 306/dův, zpráva běžná číslo 26, Zpráva o anšlusu a stanovisku a ohlasu v Jugoslávii, Bělehrad, 21. 3. 1938.

⁷¹ Srov. např. M. VANKU, *Stav vlade Milana Stojadinovića prema minhenskom sporazumu*, s. 325–340; M. ČUTKOVÁ, *Několik poznámek o boji jugoslávského lidu proti Mnichovu v roce 1938*, s. 341–345; L. DEÁK, *Čehoslovačko-jugoslavenski odnosi 1935–1939*, s. 111–207.

⁷² B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 235.

⁷³ AMZV, fond: PZ-Záhřeb, rok 1938, č. 62/dův, věc: Mimořádná zpráva politická čís. III, Záhřeb, 27. 3. 1938.

⁷⁴ Tamtéž.

Československa měla sloužit k zviditelnění jugoslávských politiků.⁷⁵ Jak dalece byly pravdivé reakce oněch politiků, ukázaly nejlépe události podzimu 1938.

Ne všichni jugoslávští politici projevovali v sudetské krizi Československu sympatie. Vůdce profašistické organizace Jugoslávské lidové hnutí Zbor (Jugoslovenski narodni pokret Zbor) a bývalý ministr spravedlnosti Dimitrije Ljotić měl jiné názory. Podle něj bylo vzájemné slovanské přátelství mezi Jugoslávií a Československem méně důležité než jugoslávský poměr k Německu. Ve svých textech a projevech na jaře a v létě 1938 zdůrazňoval, že základ Československa nebyl pevný, protože tento stát vznikl v rámci versailleského systému, který musí zmizet. Ljotić tvrdil, že Československo nedostane pomoc od západních mocností ani od SSSR, který nemá zájem o budoucí válku a nemůže ji ani zastavit. Jugoslávský postoj k Německu by měl být v tom konfliktu jen neutrální.⁷⁶ V této době však nemělo Ljotićovo hnutí velký politický vliv.⁷⁷ Jeho slova o možném osudu Československa tedy nebyla nijak důležitá.

Vedle využívání situace v Československu v politických kampaních jugoslávských stran bylo zaznamenáno i několik případů spontánních projevů solidarity s Československem. V hlášení z června 1938 chargé d'affaires Špaček napsal, že na konci května 1938 při lehkotletických soutěžích, které se v jugoslávském hlavním městě konaly, propuklo publikum v nadšené ovace, když se dozvědělo, že nejlepší českoslovenští atleti nemohli přijet, protože byli povoláni splnit svou povinnost k vlasti během částečné mobilizace.⁷⁸ Častým obrazem v bělehradských ulicích bylo shlukování lidí, kteří komentovali události v Československu. Diskutovalo se před kavárnami i v nich.⁷⁹ Pro obyvatelstvo Jugoslávie ovšem bylo typické každý den komentovat na ulicích, v práci apod. politické události ve vlastní zemi i v zahraničí. Vzhledem k tomu, že se sudetská

⁷⁵ Srov. AMZV, fond: PZ-Bělehrad, rok 1938, č. 593/dův, zpráva běžná číslo 47/I, Zpráva o posledních středoevropských událostech-ohlas, Bělehrad, 3. 6. 1938; *Československá zahraniční politika v roce 1938. Svazek I*, s. 497–499.

⁷⁶ Srov. D. V. LJOTIĆ, *Sabrana dela. Knjiga III (1937–1938.)*, s. 274–275, 313–316; B. GLIGORIJEVIĆ, *Profašističke snage u Jugoslaviji i sudbina Čehoslovačke*, s. 336–339.

⁷⁷ Srov. B. GLIGORIJEVIĆ, *Profašističke snage u Jugoslaviji i sudbina Čehoslovačke*, s. 335; B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 278–280.

⁷⁸ AMZV, fond: PZ-Bělehrad, rok 1938, č. 593/dův, zpráva běžná číslo 47/I, Zpráva o posledních středoevropských událostech-ohlas, Bělehrad, 3. 6. 1938; *Československá zahraniční politika v roce 1938. Svazek I*, s. 497–499. Srov. Tomáš CHROBÁK, *Jugoslávská opozice a Československo 1935–1938*, in: *Slovanský přehled*, ročník 85, č. 3, Praha 1999, s. 288.

⁷⁹ AMZV, fond: PZ-Bělehrad, rok 1938, č. 593/dův, zpráva běžná číslo 47/I, Zpráva o posledních středoevropských událostech-ohlas, Bělehrad, 3. 6. 1938; *Československá zahraniční politika v roce 1938. Svazek I*, s. 497–499.

otázka stala po anšlusu Rakouska nejvýznamnější zahraniční událostí, bylo logické, že se o ní hojně mluvilo.

Důležitý byl i postoj jugoslávských studentů k jejich kolegům v Československu. Podle vzoru Malé dohody existoval i studentský svaz Malá dohoda, ve kterém spolupracovali studující z Československa, Jugoslávie a Rumunska. Jugoslávští studenti měli nejen pozitivní citový vztah ke kolegům v Československu, ale i potřebu vyjádřit své názory k aktuálním politickým událostem v Jugoslávii i v Evropě. Projevilo se to na akademii věnované Československu, která byla uspořádána 7. června 1938 ve velké aule univerzity v Bělehradě pod heslem „Věrnost za věrnost“. Ačkoliv podle názoru J. Špačka onen večer „svým rozsahem, náladou a významem“ překonal všechny veřejné projevy na podporu Československa, noviny o něm nepřinesly jediný řádek.⁸⁰

Zhoršení mezinárodní pozice Československa v září 1938 se sledovalo v Jugoslávii ještě víc. Československé vyslanectví v Bělehradě téměř denně informovalo ministerstvo zahraničních věcí v Praze o reakcích v Jugoslávii. Vyhrocení vztahů mezi Maďarskem a Československem se stalo důvodem ke zvýšení bojové pohotovosti jugoslávské armády. Vyslanec Lípa psal 14. září, že v Jugoslávii jsou proti Maďarsku připraveny tři divize.⁸¹ Zda však byl jugoslávský generální štáb ochoten armádu proti Maďarsku použít, je otázka, neboť ji tehdy považoval za nepřipravenou na ofenzivní operace.⁸² Podle už zmíněných podmínek v rámci Malé dohody měla Jugoslávie povinnost pomoci Československu v případě maďarské agrese. Jugoslávské vládnoucí kruhy ale počítaly s tím, že Maďarsko žádný samostatný útok proti Československu nepodnikne. Podobné informace měl i Lípa, který se dozvěděl, že Stojadinović „prý působí na Řím, aby Maďarsko ovlivnil, aby bylo neutrální“.⁸³

Vedle zvýšení bojové pohotovosti jugoslávské armády psali českoslovenští diplomaté i o jugoslávských občanech, kteří prý byli připraveni bojovat za ohroženého spojence. Podle české literatury proklamovali veřejně ještě na jaře 1938 jugoslávští

⁸⁰ AMZV, fond: PZ-Bělehrad, rok 1938, č. 604/dův, zpráva běžná číslo 50/I, Zpráva o projevech sympatií k Československé republice, Bělehrad, 10. 6. 1938; *Československá zahraniční politika v roce 1938. Svazek I*, s. 523–524; Srov. L. DEÁK, *Čehoslovačko-jugoslávskí odnosi 1935–1939*, s. 184; T. CHROBÁK, *Jugoslávská opozice a Československo 1935–1938*, s. 289; T. CHROBÁK, M. TEJCHMAN, Jana HRABCOVÁ, *Československo-jugoslávské vztahy*, in: *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*, ed. Ladislav HLADKÝ a kol., Praha 2010, s. 173.

⁸¹ AMZV, fond: T-d, č. 784/38, 14. 9. 1938.

⁸² L. DEÁK, *Čehoslovačko-jugoslávskí odnosi 1935–1939*, s. 189; Z. SLÁDEK, *Malá dohoda 1919–1938. Její hospodářské, politické a vojenské komponenty*, s. 206.

⁸³ AMZV, fond: T-d, č. 784/38, 14. 9. 1938. Srov. *Československá zahraniční politika v roce 1938. Svazek II*, s. 274.

studenti svou ochotu hájit se zbraní v ruce samostatnost Československa.⁸⁴ O budoucích jugoslávských bojovnících psal i Špaček po už zmíněné akademii ze 7. května. Tehdy několik jednotlivců začalo sbírat podpisy dobrovolníků ochotných bránit Československo. Podle údajů československého vyslanectví v Bělehradě se v několika dnech podepsalo na 2 300 lidí.⁸⁵ Ještě větší počet jich byl v září 1938.⁸⁶ Podle zpráv československého vyslanectví plánovali dobrovolníci dostat se tajně do Československa.⁸⁷

Zpráva o mobilizaci československé armády v září 1938 však netěšila všechny obyvatele Jugoslávie. Ministerstvo zahraničních věcí v Praze mělo informace, že některé továrny v Bělehradě sháněly odklad vojenské služby pro československé odborníky, kteří v Jugoslávii pracovali a byli nezbytní k zajištění provozu těchto továren.⁸⁸

O sympatiích části jugoslávské populace k Československu psali ve druhé polovině září 1938 i němečtí diplomatictí představitelé v Jugoslávii, kteří pozorně sledovali reakce jugoslávského obyvatelstva v souvislosti s událostmi v Československu. Podle zprávy německého generálního konzulátu v Záhřebu vyjádřilo 15. září 1938 solidaritu s Československem kolem 200 jugoslávských občanů, hlavně mladých lidí, kteří prý spolupracovali s komunisty. Německý generální konzul Freundt tvrdil, že manifestace neměla velký význam, že některé záhřebské a bělehradské noviny ho zveličovaly.⁸⁹ Podobně tomu bylo v Lublani, kde se lidé, především mládež,

⁸⁴ Jan PELIKÁN, M. TEJCHMAN, *Dějiny Jugoslávie (1918–1991)*, Praha 1994, s. 19; Miroslav ŠESTÁK, M. TEJCHMAN, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Ladislav HLADKÝ, J. PELIKÁN, *Dějiny jihoslovanských zemí*, Praha 1998, s. 436.

⁸⁵ AMZV, fond: PZ-Bělehrad, rok 1938, č. 604/dův, zpráva běžná číslo 50/I, Zpráva o projevech sympatií k Československé republice, Bělehrad, 10. 6. 1938. Srov. *Československá zahraniční politika v roce 1938. Svazek I*, s. 524.

⁸⁶ Údaj 60 000 lidí uvádí ve svých pracích Marie Čutková, Milan Vanku a Miroslav Tejchman bez odkazů na konkrétní prameny. Vyslanec Lípa v září 1938 zdůraznil, že lidí bylo několik tisíc, ale nenapsal kolik přesně. V pracích M. Čutkové a M. Vanku se píše, že KPJ měla velký vliv na dobrovolníky, znovu bez odkazů na prameny. Takové tvrzení spíše odpovídalo času, ve kterém psali autoři těch textů, a významu, který KPJ měla po druhé světové válce v Jugoslávii. Srov. AMZV, fond: T-d, č. 903/38, 24. 9. 1938; M. VANKU, *Stav vláde Milana Stojadinovića prema minhenskom sporazumu*, s. 338; M. ČUTKOVÁ, *Několik poznámek o boji jugoslávského lidu proti Mnichovu v roce 1938*, s. 345; J. PELIKÁN, M. TEJCHMAN, *Dějiny Jugoslávie (1918–1991)*, s. 19; M. ŠESTÁK, M. TEJCHMAN, L. HAVLÍKOVÁ, L. HLADKÝ, J. PELIKÁN, *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 436; T. CHROBÁK, M. TEJCHMAN, J. HRABCOVÁ, *Československo-jugoslávské vztahy*, s. 173.

⁸⁷ AMZV, fond: PZ-Bělehrad, rok 1938, č. 1213/dův, Zpráva za III. čtvrtletí 1938, Bělehrad, 20. 10. 1938.

⁸⁸ AMZV, fond: Kroftův archiv 1918–1939 (KA), k. 3, obal číslo 1, 24. 9. 1938.

⁸⁹ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Berlin (PAAA), fond: Deutsche Botschaft Belgrad (dále jen Belgrad), Signatur (S.) 15/2, Nummer (N.) 59/38.

houfně shromažďovali. Nejvíc se jich sešlo 24. září – kolem 1 000.⁹⁰ Policie v Záhřebu i v Lublani demonstranty rozehnala a poskytla ochranu německému diplomatickému zastupitelství. Jak zdůraznili tamní němečtí diplomaté, vyjádřili demonstranti vedle projevů sympatií k Československu svou nespokojnost s politikou vlády M. Stojadinoviće zvláště vůči Německu.⁹¹ Ačkoliv se počet účastníků zářijových manifestací v několika jugoslávských městech v německých a československých zprávách lišil, nepochybně chtěla určitá část jugoslávské společnosti vyjádřit solidaritu Československu a především poukázat na rizika politiky Stojadinovičovy vlády pro Jugoslávii i nebezpečnost německých požadavků. Postoj jugoslávského obyvatelstva, které v roce 1938 demonstrovalo, hodnotilo v jedné z analýz po událostech v Mnichově německé ministerstvo zahraničních věcí v Berlíně jako nezdar. Nálada obyvatelstva nebyla nakloněna Německu a bylo třeba času, aby se „*tento terén*“ znovu získal.⁹²

Oficiální pomoc Jugoslávie Československu i pomoc dobrovolníků a studentů by se ovšem daly jen obtížně realizovat. Solidarita s Československem určitě existovala,⁹³ ale že skupiny jugoslávských občanů opustí Jugoslávii a budou bojovat v Československu proti německé či maďarské armádě, je otázka úplně jiná. Nedostatek pramenů jugoslávské provenience k této problematice ponechává prostor jen pro domněnku, že aktivně by v boji za Československo vystoupila část jugoslávského obyvatelstva, která k němu měla největší citový vztah, a pak ti, kteří byli levicové orientovaní. Nakonec však všech zůstalo jen v oblasti podpurných slov.

Když bylo jasné, že Maďarsko a Polsko budou spolupracovat s Německem proti Československu, zjišťovala československá vláda, jak v tomto případě budou jednat Jugoslávie a Rumunsko.⁹⁴ Z Bělehradu pražská vláda přímou odpověď nedostala, ale vyslanec Lípa měl 22. září informace, že v případě průchodu německých

⁹⁰ PAAA, fond: Belgrad, S. 15/2, N. 57, věc: Nepokoje v Lublani.

⁹¹ Tamtéž; PAAA, fond: Belgrad, S. 15/2, N. 59/38.

⁹² PAAA, fond: Belgrad, S. 15/2, N. IV 8638. Záznam: Postoj států během československé krize.

⁹³ Československé vyslanectví v Bělehradě dostalo nesčetné množství dopisů podpory, manifestovalo se před budovou vyslanectví, potom v místech československých konzulátů – v Záhřebu i v Lublani atd. AMZV, fond: PZ-Bělehrad, rok 1938, č. 1213/dův, Zpráva za III. čtvrtletí 1938, Bělehrad, 20. 10. 1938. Srov. M. SOVILJ, *Jugoslávské ohlasy na události v Československu v letech 1938–1939*, s. 96–97; Jonáš POSPÍCHAL, *Spojenec očima spojence. Jugoslávské vojsko v zahraničněpolitických úvahách Československa v letech 1936–1938*, in: VII. ročník studentské konference o Balkáně, Praha 2013, s. 43–44.

⁹⁴ AMZV, fond: KM, k. 45, č. 135964/38, 21. 9. 1938.

vojsk Maďarskem by Jugoslávie necítila k Československu žádné závazky.⁹⁵ Stojadinović informoval italskou vládu 24. září, že Jugoslávie bude v každém případě neutrální.⁹⁶ S rumunským ministrem zahraničí Nicolae Petrescu-Comnenem se dohodl, že Jugoslávie a Rumunsko případně předají v Budapešti formální demarši.⁹⁷

Zprávu o konferenci v Mnichově přivítala jugoslávská vláda v očekávání dohody mezi Velkou Británií, Francií, Itálií a Německem s úlevou.⁹⁸ Na základě starší literatury o postoji Jugoslávie k Československu v období sudetské krize by mohl mít dnešní čtenář pocit, že předseda vlády Stojadinović a vládnoucí jugoslávské kruhy nechtěly Československu konkrétně pomoci.⁹⁹ Jugoslávie se ale chovala realisticky. Měla sice v meziválečném období daleko nejlepší armádu mezi balkánskými státy, ale německé se zdaleka nemohla rovnat. A jugoslávské vojenské a politické kruhy to věděly. Samotný Stojadinović, o kterém se tehdy mluvilo jako o člověku, který „pohřbil Malou dohodu“,¹⁰⁰ napsal o událostech v Mnichově po více než dvaceti letech, že Malá dohoda a Jugoslávie nemohly udělat nic: „*Velmoci se dohodly, Češi souhlasili a Sověti moudře mlčeli.*“¹⁰¹

Jak tedy hodnotit politiku Stojadinovićovy vlády vůči Československu v období sudetské krize? Jugoslávie chtěla především zůstat v každém možném konfliktu neutrálním státem. Po konferenci v Mnichově zdůraznilo německé ministerstvo zahraničních věcí, že postoj jugoslávské vlády ke krizi byl korektní a k Německu loajální.¹⁰² Stojadinović věděl, že Jugoslávie stejně jako jiné státy, konkrétně Velká Británie, Francie či Sovětský svaz, neuchrání Československo německých pretenzí.¹⁰³ Konflikt s Německem si nepřál. S odstupem času je možné Stojadinovićovu politiku především označit za racionální.

⁹⁵ AMZV, fond: T-d, č. 875/38, 22. 9. 1938. Srov. *Československá zahraniční politika v roce 1938. Svazek II*, s. 364.

⁹⁶ V. K. VOLKOV, *Minhenski sporazum i balkanske zemlje*, s. 37–38.

⁹⁷ AMZV, fond: T-d, č. 946/38, 26. 9. 1938.

⁹⁸ AMZV, fond: T-d, č. 1010/38, 30. 9. 1938. Srov. L. DEÁK, *Čehoslovačko-jugoslavenski odnosi 1935–1939*, s. 199.

⁹⁹ Srov. např. M. VANKU, *Stav vlade Milana Stojadinovića prema minhenskom sporazumu*, s. 337–340; M. ČUTKOVÁ, *Několik poznámek o boji jugoslávského lidu proti Mnichovu v roce 1938*, s. 341–345; L. DEÁK, *Čehoslovačko-jugoslavenski odnosi 1935–1939*, s. 189–199.

¹⁰⁰ M. M. STOJADINOVIĆ, *Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata*, s. 434.

¹⁰¹ Tamtéž.

¹⁰² PAAA, fond: Belgrad, S. 15/2, N. IV 8638. Záznam: Postoj států během československé krize.

¹⁰³ M. M. STOJADINOVIĆ, *Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata*, s. 440.

1. 2. Československo-jugoslávské styky od konference v Mnichově do poloviny března 1939

Po mnichovské dohodě z 29. a 30. září 1938 ztratilo Československo takřka 30 % svého území, 4 879 000 obyvatel – z toho jeden a čtvrt milionu Čechů a Slováků – 40 % průmyslu a značnou část surovinové základny.¹⁰⁴ Nejdříve Německo zabralo Sudety. Diskutabilní zůstaly části těšínského území, část Slovenska a Podkarpatské Rusi, na které si činily nároky Polsko a Maďarsko.

Zánik první a potom vznik druhé Československé republiky od října 1938 a všechno co se stalo v průběhu roku 1938 s Československem, upozorňovalo jugoslávské politiky na obtížnou situaci v jejich zemi, zvláště na nutnost řešit postavení chorvatského národa v Jugoslávii a národnostní otázky v Chorvatsku vůbec. Vládnoucí jugoslávské elity i opozice chtěly využít situace v Československu k dosažení svých politických cílů. Stojadinović dokazoval, že Československo mělo chybnou zahraniční politiku, ale Jugoslávie má pozici stabilní.¹⁰⁵ Opozice naopak tvrdila, že politika Stojadinovićovy vlády dovedla stát ke kolapsu. Jedna z vedoucích osobností zemědělské levice a představitel opozice Dragoljub Jovanović popsal události v Mnichově jako „největší věrolomnost po Kosovu“.¹⁰⁶ Negativně hodnotil také Stojadinovićovu politiku, která byla podle něj velmi špatná.¹⁰⁷ Vzhledem k tomu, že na prosinec 1938 byly vyhlášeny v Jugoslávii volby, byly mnichovské události a osud Československa často používány v politických kampaních jugoslávských stran.

Ještě v době před konferencí v Mnichově se v září 1938 objevily informace, že Československo chtělo spolufinancovat volební kampaň jugoslávské opozice. Ačkoliv nebyly daleko od reality, neboť československé vládnoucí kruhy měly kontakty s jugoslávskou opozicí ještě před rokem 1938,¹⁰⁸ zaslal z Prahy ministr zahraničních

¹⁰⁴ R. KVAČEK, Aleš CHALUPA, *Československý rok 1938*, Praha 1988, s. 244; Tomáš PASÁK, *Pod ochranou říše*, Praha 1998 s. 12.

¹⁰⁵ L. DEÁK, *Čehoslovačko-jugoslavenski odnosi 1935–1939*, s. 200–201; V. K. VOLKOV, *Minhenski sporazum i balkanske zemlje*, s. 250.

¹⁰⁶ Jovanović připodobňoval postup západních mocností ke zradě srbského středověkého knížete Vuka Brankoviće, která se podle národní tradice stala ve známé srbsko-turecké bitvě na Kosovském poli v roce 1389. Dragoljub JOVANOVIĆ, *Političke uspomena. Iskušnja (1938–1940)*, Beograd 1997, s. 15–23.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Stov. T. CHROBÁK, *Jugoslávská opozice a Československo 1935–1938*, s. 265–291.

věcí Kamil Krofta československému vyslanectví v Bělehradě telegram, ať „*vyvrátí kategoricky Stojadinovići tento naprosto bezpodstatný výmysl*“.¹⁰⁹ Určitá nedůvěra mezi Prahou a Bělehradem existovala i dříve; zejména když se vláda M. Stojadinoviće zaměřovala na formování dobrých vztahů s Německem a Itálií.¹¹⁰ V říjnu 1938 po Benešově abdikaci byly jugoslávské vládnoucí kruhy spokojeny a vyjádřily se, že bývalý československý prezident Malé dohodě spíše škodil a podporoval opozici proti Stojadinovićově vládě.¹¹¹ Ve svých pamětech Stojadinović napsal, že ještě v prosinci 1937 během návštěvy italského diktátora Benita Mussoliniho řekl, že Benešova politika přivede Československo do záhuby, protože nezíská pomoc, když ji bude nejvíce potřebovat ani od Sovětského svazu ani od Francie nebo Velké Británie.¹¹² Už na podzim 1938 mohl Stojadinović považovat události v Mnichově a osud Československa za potvrzení svých názorů.

Přestože jugoslávská a rumunská vláda neudělaly před konferencí v Mnichově nic konkrétního, zaslala československá vláda na začátku října 1938 Jugoslávii a Rumunsku novou žádost o pomoc. Žádala o podporu v souvislosti s maďarským tlakem během jednání o části Slovenska a Podkarpatské Rusi.¹¹³ Jugoslávský vyslanec v Praze Protić informoval ministra Kroftu, že Jugoslávie využije svých dobrých vztahů s Německem a Itálií, aby Československo ochránila od velkých maďarských pretenzí.¹¹⁴ Krofta Stojadinovići „*za budoucí pomoc*“ poděkoval a zdůraznil, že se „*opravdový přítel objevuje v nesnázích*“.¹¹⁵ Stojadinović současně jednal s německým vyslancem v Bělehradě von Heerenem, zatímco jugoslávský vyslanec v Římě Boško Hristiće navštívil italského ministra zahraničí Ciana.¹¹⁶ Listopadové události ukázaly, že pokus Jugoslávie byl nevýznamný. Když se v listopadu 1938 Maďarsko připravovalo na okupaci Podkarpatské Rusi, československá vláda už o podporu Jugoslávie a Rumunska neusilovala.

¹⁰⁹ AMZV, fond: Telegramy-odeslané (T-o), č. 940/38, 12. 9. 1938.

¹¹⁰ Srov. Ljubo BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941. Iz povijesti hrvatskog pitanja*, I, Zagreb 1974, s. 235–259; *Československá zahraniční politika v roce 1938. Svazek I*, s. 71–72; L. DEÁK, *Čehoslovačko-jugoslavenski odnosi 1935–1939*, s. 122–142; J. DEJMEK, *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část druhá*, s. 45–46; T. CHROBÁK, *Jugoslávská opozice a Československo 1935–1938*, s. 281–286.

¹¹¹ V. K. VOLKOV, *Minhenski sporazum i balkanske zemlje*, s. 58.

¹¹² M. M. STOJADINOVIĆ, *Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata*, s. 440.

¹¹³ AMZV, fond: T-o, č. 1484–1488/38, 3. 10. 1938.

¹¹⁴ V. K. VOLKOV, *Minhenski sporazum i balkanske zemlje*, s. 44–48.

¹¹⁵ AJ, 37–29–198, Opis telegramu z Prahy, 4. 10. 1938.

¹¹⁶ AMZV, fond: T-d, č. 1110/38, 10. 10. 1938; V. K. VOLKOV, *Minhenski sporazum i balkanske zemlje*, s. 48.

Po událostech v Mnichově Malá dohoda již prakticky neexistovala. Československo a Jugoslávie ale i nadále udržovaly diplomatické kontakty. Na podzim 1938 jugoslávský vyslanec Protić několikrát v Praze navštívil nového ministra zahraničních věcí Františka Chvalkovského, aby se informoval o všeobecné vnitropolitické situaci v Československu, o vztahu mezi Československem a Německem, ale zároveň také o eventuální československo-jugoslávské spolupráci v případě Zbrojovky.¹¹⁷ Ministr Chvalkovský se o Jugoslávii a její zahraniční politice vyjádřil pozitivně. Pro Československo by podle něj bylo nejlepší, aby se, stejně jako to učinila Jugoslávie, s Německem dohodlo.¹¹⁸ Ačkoliv byla Chvalkovského slova v Bělehradě přijímána s potěšením, pozice Jugoslávie nebyla snadná. Jaroslav Lípa informoval v listopadu 1938 svou vládu, že politická opozice v Jugoslávii věřila, že sudetská krize je jen začátek velkých evropských změn. Podobný názor měl i jugoslávský generální štáb, který na konci listopadu 1938 zdůraznil, že Jugoslávie je po „československé krizi“ ve velmi těžké politicko-vojenské situaci vzhledem k tomu, že jeho severním sousedem se stalo Německo, které spolu s Maďarskem představuje pro jihovýchodní Evropu nebezpečí.¹¹⁹

I přes úspěch ve volbách v prosinci 1938 podal Stojadinović v únoru 1939 demisi.¹²⁰ Jejím oficiálním důvodem byla neschopnost vyřešit národnostní otázky,

¹¹⁷ AMZV, fond: František Chvalkovský 1938–1939 (FCH), č. j. 4071; AMZV, fond: FCH, č. j. 4078; AMZV, fond: FCH, č. j. 4257. Zbrojovka, stejně jako jiné československé zbrojní firmy, měla značný zájem o dodávky zbraní pro jugoslávskou armádu během třicátých let, ale situace se úplně změnila v kritických měsících před Mnichovem. Na podzim 1938 se rozhodlo československé ministerstvo národní obrany, už bez větších politických zřetelů k Jugoslávii, k prodeji značného přebytku vlastně zbytečné výzbroje do celé řady jiných států. V posledních měsících existence Československa je zaznamenáno několik případů spolupráce československých a jugoslávských firem. Vedle výstavby automobilky v Rakovici záležela zakázka Škodových závodů na modernizaci a rozšíření muniční továrny v Sarajevu. Škodovy závody usilovaly i o další objednávky, ale jugoslávská strana dala přednost nabídce říšskoněmecké. A. KLIMEK, *Československý zbrojní průmysl a Jugoslávie od sklonku dvacátých let do Mnichova*, s. 520–521; D. JANČÍK, *Třetí říše a rozklad Malé dohody. Hospodářství a diplomacie v Podunají v letech 1936–1939*, s. 240.

¹¹⁸ AJ, 37–29–199, Opis telegramu z Prahy, 10. 10. 1938; AJ, 37–29–200, Telegram z Prahy do Bělehradu, 17. 10. 1938.

¹¹⁹ V. K. VOLKOV, *Minhenski sporazum i balkanske zemlje*, s. 63–64.

¹²⁰ V parlamentárních volbách 11. prosince 1938 získal Stojadinović a vládní koalice (JRZ, SLS a JMO) 54 % hlasů. Vlatko Maček se svou HSS, která spolupracovala se SDS, byl v čele opozice (Demokratická strana, Národní radikální strana a Svaz zemědělců), která na konec měla 45 %. Zbytek hlasů (1 %) dostal Dimitrije Ljotić a jeho organizace – Zbor. Podle volebního zákona měla vládní koalice 306 míst v Národním shromáždění, zatímco opozice jen 67. Na rozdíl od chorvatského prostředí byla v srbském opozice méně úspěšná a získala jen několik poslanců ve středním Srbsku a v Makedonii. Podle slov vyslance Lípy byl Maček spokojen volebními výsledky. Po volbách Maček prohlásil, že nebude jednat s Milanem Stojadinovićem ani se slovinským politikem Antonem Korošcem. Koncem prosince 1938 byla vláda reorganizována a nezůstal v ní ani jeden významnější srbský či chorvatský politik. Korošec dále nebyl ministrem vnitra a stal se předsedou Senátu. Milana Stojadinoviće nepodporoval ani princ Pavle Karadjordjević. V zákulisí začal princ Pavle za pomoci svých důvěrníků a několika ministrů připravovat Stojadinovičův pád. AMZV, fond: T-d, č. 1404/38, 21. 12. 1938; AMZV, fond: PZ-Bělehrad, rok 1938,

zejména v Chorvatsku. V pozadí těchto událostí byl i konflikt mezi Stojadinovićem a princem regentem Pavlem Karadjordjevićem.¹²¹

Jugoslávská mezinárodní politika nevyhovovala také západním mocnostem, především zájmům Velké Británie. V telegramu J. Lípy z Bělehradu ze 4. února 1939 se zdůrazňovalo, že několik ministrů podalo „náhlou demisi“ a že se „otvírá vážná krize související s chorvatskou otázkou“.¹²² Československé vyslanectví však předpokládalo, že nová jugoslávská vláda v čele s Dragišou Cvetkovićem, bývalým ministrem vlády M. Stojadinoviće, zahraniční politiku nebude měnit, přinejmenším ne překotně. Tomu nasvědčovalo povolání jugoslávského vyslance Aleksandra Cincar-Markoviće z Berlína do křesla ministra zahraničních věcí.¹²³

Nová jugoslávská vláda zvláštní zájem o situaci v Československu neprojevovala. Zhoršení mezinárodní pozice Československa, úsilí o nezávislost na Slovensku a permanentní nebezpečí ze strany Německa poznamenaly období, ve kterém Jugoslávie zůstala prakticky jen pozorovatelem. Následující události měly velký vliv na každý aspekt tehdejší československo-jugoslávské spolupráce.

č. 1343/dův, zpráva běžná číslo 83/I, Zpráva o vládě z 21. prosince 1938; AMZV, fond: PZ-Bělehrad, rok 1938, č. 1344/dův, zpráva běžná číslo 84/I, Zpráva o opozici po volbách, Bělehrad, 23. 12. 1938; AMZV, fond: PZ-Bělehrad, rok 1939, č. 119/dův, zpráva běžná číslo 4, Zpráva o demisi vlády dra Milana Stojadinoviće, Bělehrad, 5. 2. 1939. Srov. Todor STOJKOV, *Rezultati parlamentarnih izbora u Jugoslaviji kao izraz političkog raspoloženja biračkog tela (1931, 1935, 1938)*, in: Československo a Jugoslávie od roku 1929 do rozpadu buržoazních společenských, politických a ekonomických systémů, s. 223–225; B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 270; M. RADOJEVIĆ, *Udružena opozicija 1935–1939*, s. 66; J. PELIKÁN, M. TEJCHMAN, *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 437; Ivo PERIĆ, *Vladko Maček. Politički portret*, Zagreb 2003, s. 210–211; Hrvoje MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije (1918 – 1991 – 2003)*, Zagreb 2003, s. 200–201.

¹²¹ AMZV, fond: PZ-Bělehrad, rok 1939, č. 179/dův, zpráva běžná číslo 10, Zpráva o okolnostech Stojadinovićova pádu, Bělehrad, 25. 2. 1939; M. M. STOJADINOVIĆ, *Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata*, s. 521–529; Vladko MAČEK, *Memoari*, Zagreb 2003, s. 186–187; B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 290–291; Nil BALFUR, Seli MEKEJ, *Knez Pavle Karadjordjević. Jedna zakasnela biografija*, Beograd 1990, s. 105–106; D. JOVANOVIĆ, *Ljudi, ljudi... Medaljoni 94 političkih, javnih, naučnih i drugih savremenika*, priredila Nadežda JOVANOVIĆ, Beograd 2005, s. 68.

¹²² AMZV, fond: T-d, č. 112/39, 4. 2. 1939.

¹²³ AMZV, fond: PZ-Bělehrad, rok 1939, č. 126/dův, zpráva běžná číslo 5/I, Zpráva o nové vládě Dragiše Cvetkoviće od 6. února 1939, Bělehrad, 7. 2. 1939.

2. Jugoslávie a Protektorát Čechy a Morava

2. 1. Jugoslávské ohlasy na německou okupaci Čech a Moravy

Československo-jugoslávské styky, které začaly více než dvacet let před okupací Čech a Moravy, prodělaly po 15. březnu 1939 proměnu. Vládnoucí jugoslávské politické kruhy německou okupaci Čech a Moravy veřejně nekomentovaly. V podstatě to bylo logické vzhledem k tomu, že Jugoslávie byla neutrálním státem. Relativně dobré vztahy měla s Francií a Velkou Británií, s Německem a Itálií dokonce srdečné. Podporu Velké Británie dostal princ regent Pavle, stejně jako vláda Dragiši Cvetkoviće. Jugoslávská vláda byla velmi opatrná, když šlo o vztah k Německu. Její zahraniční politika zůstala víceméně stejná jako za vlády Milana Stojadinoviće, tj. v době před únorem 1939.

Vláda D. Cvetkoviće neprojevila žádný zvláštní zájem o novou situaci na území už bývalého Československa. Milan Stojadinović, který neměl dobré vztahy s princem Pavlem a novým předsedou vlády Cvetkovićem, napsal ve svých vzpomínkách, že Cvetkovićeova vláda přijala zprávu o okupaci části Československa v březnu 1939 klidně.¹²⁴ Podobně jako Stojadinovićova vláda v období sudetské krize i vláda Cvetkovićeova v březnu 1939 chtěla především zůstat neutrální a udržet mír a stabilitu v zemi. To tvrdil bezprostředně před německou okupací Čech a Moravy i tehdejší předseda Senátu Anton Korošec. Podle něj, jugoslávská vláda udělá cokoli, aby hranice Jugoslávie byly klidné.¹²⁵ Povinnosti, které měly Jugoslávie a Rumunsko k Československu v Malé dohodě, již zmiňovány nebyly, protože po mnichovské konferenci a událostech na podzim 1938 ztratila úplně význam.¹²⁶ Jugoslávská vláda však sledovala další vývoj události a nebyla k nové situaci úplně lhostejná.

Na základě různých informací, nepočetné memoárové literatury a především německých zdrojů, je možné dovodit, že se tehdejší jugoslávské politické vedení bálo Německa i jeho eventuálních reakcí proti Jugoslávii, pokud by došlo ke změně její

¹²⁴ M. M. STOJADINOVIĆ, *Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata*, s. 580.

¹²⁵ PAAA, fond: Belgrad, S. 22/4, N. 616/39, věc: Korošec o mezinárodní situaci, Bělehrad, 9. 3. 1939.

¹²⁶ V únoru 1939 během konference balkánských států v Bukurešti zdůraznil nový jugoslávský ministr zahraničních věcí Aleksandar Cincar-Marković, že Malá dohoda už neexistuje. PAAA, fond: Belgrad, S. 22/4, N. 54, Telegram do Berlína, Bukurešť, 21. 2. 1939.

politiky a k veřejnému negativnímu hodnocení zániku Československa. Podle slov Neila Balfoura, životopisce prince regenta Pavla Karadjordjeviće, princ Pavle na jaře 1939 věděl, že žádný stát na Balkáně nemůže odolat eventuálnímu německému útoku.¹²⁷ O stavu, v kterém se nacházela jugoslávská politická elita po okupaci Čech a Moravy, psal detailně ve svých zprávách zasílaných do Berlína i německý vyslanec v Bělehradě von Heeren. Ve večerních hodinách 15. března 1939 měl von Heeren rozhovor s ministrem zahraničí Cincar-Markovičem. Hlavním tématem setkání byly právě události na československém území. Podle von Heerena, jugoslávský ministr zahraničí upozorňoval již dříve na to, že „Češi dělají jednu chybu za druhou“.¹²⁸ Německý vyslanec nenapsal, co konkrétně bylo podle Cincar-Markoviće chybou vládnoucích československých kruhů, ale zdůraznil, že jugoslávský ministr zahraničí teď doufá, že se situace uklidní.¹²⁹ Taková reakce Cincar-Markoviće na německou okupaci Čech a Moravy se ovšem dala očekávat, neboť jeho názory byly považovány za proněmecké. Oprávněnost tohoto úsudku dokládá např. jeho projev 9. března 1939 v jugoslávském Národním shromáždění o zahraniční politice Jugoslávie, v němž představoval Německo jako přátelskou a velmi důležitou zemi pro spolupráci.¹³⁰ Ačkoliv v již zmíněném rozhovoru z 15. března Cincar-Marković zdůraznil, že okupace Čech a Moravy je v Jugoslávii v klidu akceptována, von Heeren o několik dní později zaznamenal něco jiného. Jugoslávské vládnoucí kruhy byly podle něj událostmi v Československu zneklidněny, což by mohlo působit změnu postoje Jugoslávie k Německu. Von Heeren předpokládal, že pokud by stejná nálada vydržela, místo výrazů sympatií k Německu by se objevily výrazy přímo hluboké úcty.¹³¹

Odmítavé postoje Jugoslávie k zániku Československa a okupaci Čech a Moravy mohly vést k nepřátelské německé reakci proti Jugoslávii, čehož se jugoslávské vládnoucí kruhy obávaly. Nebyl to však jediný důvod pro strach, neboť problémy, které měl československý stát v roce 1938, tj. otázka sudetských Němců,

¹²⁷ N. BALFUR, S. MEKEJ, *Knez Pavle Karadjordjević. Jedna zakasnela biografija*, s. 111.

¹²⁸ PAAA, fond: R – A Catalog of Files and Microfilms of the German Foreign Ministry Archives 1920–1945 (dále jen R), S. 103320, N. 43, Telegram z Bělehradu do Berlína, 15. 3. 1939.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ PAAA, fond: Belgrad, S. 22/4, N. 633/39, věc: Expozé ministra zahraničních věcí Cincar-Markoviće o zahraniční politice, Bělehrad, 11. 3. 1939.

¹³¹ PAAA, fond: R, S. 103320, N. 55, Telegram z Bělehradu do Berlína, 19. 3. 1939. Srov. *ADAP, Serie D (1937–1945), Band VI. Die letzten Monate von Kriegsausbruch, März bis August 1939*, Baden-Baden 1956, s. 38. Stejně prameny v angličtině: *DGFP, Series D (1937–1945), Volume VI. The Last Months of Peace. March-August 1939*, London 1956, s. 45–46; Lj. BOBAN, *Sporazum Cvetković-Maček*, Beograd 1965, s. 91; Johann WÜSCHT, *Jugoslawien und das Dritte Reich. Eine dokumentierte Geschichte der deutsch-jugoslawischen Beziehungen von 1933 bis 1945*, Stuttgart 1969, s. 42.

vztah českého a slovenského národa a nakonec samotná německá okupace Čech a Moravy 15. března 1939 evokovaly další možný vývoj událostí v Jugoslávii. Jugoslávská vláda si uvědomovala, že vnitřní podmínky v Československu jsou podobné situaci v Jugoslávii především chorvatskou otázkou, tedy postavením chorvatského národa v jugoslávském státě.¹³² Za situace, kdy byl československý stát ohrožen velkým vnějším německým tlakem a úsilím Slovenska o nezávislost, hledali chorvatští a srbské politici analogii mezi děním v Československu a v Jugoslávii. Přestože Vlatko Maček nezdůrazňoval možnost vzniku chorvatské autonomie mimo jugoslávské hranice,¹³³ je nepochybné, že myšlenky o formování nějakým způsobem nezávislého chorvatského státu, který by neměl s Jugoslávií či se zbytkem jugoslávského státu nic společného, v Chorvatsku existovaly. Proto úsilí o nezávislost Slovenska mělo podporu extrémních nacionalistických chorvatských organizací, především u ustašovců (ustaše).¹³⁴

Nedůvěra srbských politiků působících v jugoslávské vládě k chorvatským opozičním politikům se ještě zvětšila, když se dozvěděli, že vedoucí osobnosti Chorvatské selské strany mají kontakty s Berlínem. Pobyt místopředsedy této strany Augusta Košutiće v Praze v polovině března 1939 právě v okamžiku, když se část československého státu stala německým protektorátem, nepovažovali za náhodný.¹³⁵ Podle zpráv, které mělo německé vyslanectví v Bělehradě, vyvolala cesta A. Košutiće

¹³² Dva národy, Srbové a Chorvatí, které představovaly nejpočetnější populaci v Jugoslávii, žily v některých krajích převážně ve smíšeném prostředí, zvláště na území Chorvatska a Bosny a Hercegoviny. Různé komplexní otázky mezi ty národy měly své kořeny v době před formováním jugoslávského státu. Dalo by se však říci, že mezi chorvatským a srbským obyvatelstvem, které sídlilo na stejném území v Chorvatsku a Dalmácii, neexistovaly větší rozdíly, spíše by se dalo mluvit o podobnostech, které se vztahovaly ke kulturnímu a společenskému vývoji, případně k podobnému politickému osudu před první světovou válkou, když tyto oblasti byly součástí Rakouska-Uherska. Každý z politických představitelů Srbů a Chorvatů se snažil pro svůj národ získat víc práv. V nově formovaném jugoslávském státě se však vliv srbských politických činitelů zvýšil a o chorvatském obyvatelstvu se začalo mluvit jako o podřízeném. Už na konci 30. let 20. století se začala velmi zmiňovat chorvatská otázka, tj. postavení chorvatského národa v Jugoslávii, která byla přímo spjata s koexistencí chorvatského obyvatelstva se srbským. Logicky se pak také přímo vztahovala i na soužití srbského obyvatelstva s Chorvaty v Chorvatsku. Přestože chorvatské a srbské strany občas spolupracovaly, od vzniku jugoslávského státu prakticky existoval mezi chorvatskými a srbskými politiky určitý stupeň nedůvěry. Chorvatským činitelům vadila permanentní účast srbských politiků na moci, zanedbanost chorvatského národa a nezájem Srbů o jeho potřeby. Předsedy jugoslávských vlád byli nejčastěji Srbové, kteří také obsazovali nejdůležitější místa ve vládách, dokonce i vládnoucí dynastie byla srbského původu. Většina srbských politiků ale jugoslávskou ideu stále podporovala, neboť se domnívala, že zvětšení práv některého z národů žijících v rámci Jugoslávie by mohlo vést k oslabení, tedy i ohrožení společného státu. Jejich podvědomí ovládala představa, že rozhodující podíl na vzniku Jugoslávie mělo Království Srbska. Z toho a z velkých srbských obětí v první světové válce vyvozovali svůj nárok na klíčová místa v orgánech nově formovaného jugoslávského státu.

¹³³ J. B. HOPTNER, *Jugoslavija u krizi 1934–1941*, s. 201. Srov. Mačekův projev 15. ledna 1939 v Záhřebu. I. PERIĆ, *Vladko Maček. Politički portret*, s. 212–213.

¹³⁴ J. B. HOPTNER, *Jugoslavija u krizi 1934–1941*, s. 194.

¹³⁵ Tamtéž.

do několika měst ve střední Evropě v jugoslávské vládě velkou nervozitu. Předpokládalo se, že místopředseda HSS navštíví vedle Berlína ještě Vídeň a Bratislavu, v Ženevě se měl potkat se zástupcem Ante Paveliće, vedoucí osobností ustašovců,¹³⁶ jejichž aktivita byla v Jugoslávii ilegální a samotný Pavelić se tehdy nacházel v Itálii.

Současně se několik členů HSS pokusilo kontaktovat v Berlíně vrchního velitele Luftwaffe Hermanna Göringa, který pak o tom hovořil s italským diktátorem Mussolinim 15. dubna 1939 v Římě. Zmínil, že týden po okupaci Čech a Moravy dostal od svého agenta z jihovýchodní Evropy zprávy, podle nichž bylo několik zástupců z Chorvatska, stoupců V. Mačka, připraveno jednat o vnitřních problémech v Jugoslávii. Německý vysoký představitel však jakákoliv jednání odmítl, protože považoval Jugoslávii za italskou sféru zájmu, zatímco Německo mělo zájem jen o jugoslávské hospodářství (nebo to Göring alespoň tehdy tvrdil).¹³⁷

O tom, že osud Československa byl srovnáván s otázkou srbsko-chorvatských vztahů, ukázalo nepřímě i Cvetkovičovo vyjádření k návrhu rozpočtu v jugoslávském Národním shromáždění.¹³⁸ Projevy jugoslávského předsedy vlády v době okupace Čech a Moravy byly komentovány a porovnávány s otázkou srbsko-chorvatských vztahů v záhřebských listech *Hrvatski dnevnik* a *Jugoslovenski Lloyd*. Noviny nenapsaly přímo, že neřešení otázky budoucích srbsko-chorvatských vztahů vede k témuž, co zažilo Československo 15. března 1939, ale zdůrazňovaly, že události v bývalém Československu jsou pro každý menší slovanský národ, který má vnitřní problémy, výstrahou.¹³⁹ Podobný názor prezentoval i Vlatko Maček v jednom interview ze Záhřebu. Zdůraznil, že je „*ted' vzhledem k mezinárodní situaci poslední okamžik, k realizaci srbsko-chorvatské dohody*“.¹⁴⁰ Je nepochybné, že zmínka o mezinárodní situaci se týkala Československa.

Osudy Československa neporovnávali s Jugoslávií jen Chorvaté, ale i Srbové. Dimitrije Ljotić, vůdce profašistické organizace Zbor, publikoval text *Iza tmastih*

¹³⁶ PAAA, fond: Belgrad, S. 30/2, N. 19/39, Telegram německého generálního konzulátu v Záhřebu pro vyslance von Heerena, Záhřeb, 22. 3. 1939.

¹³⁷ J. B. HOPTNER, *Jugoslavija u krizi 1934–1941*, s. 194–195; Lj. BOBAN, *Sporazum Cvetkovič-Maček*, s. 109; J. WÜSCHT, *Jugoslawien und das Dritte Reich*, s. 184; Bogdan KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, Zagreb 1986, s. 320; H. SUNDHAUSSEN, *Geschichte Serbiens 19.–21. Jahrhundert*, s. 306.

¹³⁸ Srov. *Politika*, 16. 3. 1939, s. 5; *Jugoslovenski Lloyd*, 16. 3. 1939, s. 3; tamtéž, 17. 3. 1939, s. 3.

¹³⁹ *Hrvatski dnevnik*, 15. 3. 1939, s. 3; *Jugoslovenski Lloyd*, 16. 3. 1939, s. 3.

¹⁴⁰ *Politika*, 22. 3. 1939, s. 3; *Jugoslovenski Lloyd*, 22. 3. 1939, s. 3. Srov. PAAA, fond: Belgrad, S. 30/2, N. 66, Telegram německého vyslance von Heerena pro ministerstvo zahraničních věcí v Berlíně, Bělehrad, 23. 3. 1939.

oblaka sija zlatno božje sunce (Za tmavými mraky svítí zlaté boží slunce), věnovaný německé okupaci Čech a Moravy, ve kterém okupaci prakticky podpořil a zdůraznil Hitlerův význam pro tehdejší politickou situaci. Podle Ljotiće po vzniku samostatného Slovenska a po okupaci Čech a Moravy zaútočí Německo na Sovětský svaz, který také obsadí.¹⁴¹ Na rozdíl od projevů z roku 1938 v souvislosti s Československem a neutrálním postojem Jugoslávie k Německu Ljotić teď tvrdil, že je pro Jugoslávii nejlepší, když bude na německé straně.¹⁴²

Ústřední výbor Komunistické strany Jugoslávie se k okupaci Čech a Moravy také vyjádřil. Varoval jugoslávskou veřejnost, že po této okupaci přijde řada na menší země na Balkáně – „na řadě byla Jugoslávie“.¹⁴³

*

V jugoslávském tisku se nedá najít žádná informace o reakcích známých jugoslávských politiků na události v Československu v březnu 1939, což by se zase mohlo vysvětlit opatřením postoje Jugoslávie a její politikou zdrženlivosti k novým změnám v Evropě. Tehdy vycházely v Bělehradě čtyři deníky: *Politika*, *Vreme*, *Pravda* a *Samouprava*, z nichž *Politika* a *Samouprava* byly vládě D. Cvetkoviće nejbliž. V meziválečném období byla *Pravda* považována za list Demokratické strany, *Samouprava* a *Vreme* za orgány radikálů, ačkoliv noviny *Vreme* byly oficiálně nezávislé. Mezi starší záhřebské noviny patřily *Obzor*, *Jutarnji list* a *Novosti*. *Obzor* byl pokládán za jeden z nejdůležitějších chorvatských listů. Přestože že byl oficiálně občanskými novinami, podporoval především HSS a politika V. Mačka. V Lublani a na slovinském území měly největší vliv noviny *Slovenec*, list SLS, a *Jutro*.¹⁴⁴

Kromě novin, které patřily menšinám české a slovenské,¹⁴⁵ omezil se tisk v Jugoslávii většinou na pouhé konstatování faktu, že Československo je okupováno a už neexistuje. Tehdejší jugoslávské zpravodajství o situaci na území bývalého Československa především přebíralo zprávy cizích zpravodajů, novin a tiskových kanceláří. Informace přejímané od německých či italských tiskových kanceláří, například od *DNB* (Deutsches Nachrichtenbüro) a *Stefani*, byly silně proněmecké

¹⁴¹ D. V. LJOTIĆ, *Sabrana dela. Knjiga IV (januar–jul 1939.)*, s. 69–72.

¹⁴² Srov. B. GLIGORIJEVIĆ, *Profašističke snage u Jugoslaviji i sudbina Čehoslovačke*, s. 339–340.

¹⁴³ *Aprilski rat 1941. Zbornik dokumenata. Knjiga 1*, s. 163–169; B. PETRANOVIĆ, M. ZEČEVIĆ, *Jugoslavija 1918–1988. Tematska zbirka dokumenata*, s. 381–382.

¹⁴⁴ Srov. B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 329.

¹⁴⁵ Srov. podkapitoly 2. 5. a 3. 3.

(např. byla zmiňována nutnost příjezdu německé armády do Čech a na Moravu, sliby lepší budoucnosti pro obyvatele nově formovaného Protektorátu či Slovenska).

Vedle zpráv cizích tiskových agentur otiskovaly jugoslávské noviny také zprávy svých zpravodajů ve velkých evropských městech Londýně, Berlíně, Paříži, Budapešti atd. Pouze bělehradské noviny *Politika* a *Vreme* dostávaly zprávy od svých zpravodajů z Prahy. Nebylo jich moc, ale dalo se v nich například dočíst, jak okupace postihla obyvatele bývalého Československa a jaký byl život v Praze či v Bratislavě po 14. a 15. březnu 1939.¹⁴⁶

Přestože jugoslávský tisk byl značně řízen,¹⁴⁷ o zániku Československa se objevilo několik autorských komentářů jugoslávských novinářů. Psalo se v nich o vinících rozpadu Československa, ale je důležité zdůraznit, že v nich nebylo ani slovo o Německu jako o státu, který zaútočil na část Československa. V regionálním listu vedoucí strany v Jugoslávii JRZ *Glasnik Jugoslovenske radikalne zajednice za Savsku banovinu*, který vycházel týdně v Záhřebu, se psalo, že 15. březen byl smutným dnem, kdy zemřel bratrský československý stát a zároveň došlo k okupaci kvůli nesouladu mezi Čechy a Slováky, zvláště kvůli politice slovenských politiků.¹⁴⁸ Znamějšší listy, které podporovaly vládu D. Cvetkoviće, jako bělehradská *Politika*, autorské komentáře k okupaci Čech a Moravy neotiskly.

Opoziční listy a noviny, které se daly považovat za nestranické, byly v názorech na viníky rozpadu Československa rozděleny. List *Obzor* měl na druhé straně rubriku, věnovanou analýze aktuální situace v Evropě. Po 15. březnu se zabývala hlavně událostem na území bývalého Československa.¹⁴⁹ Novináři *Obzoru* se na okupaci části Československa dívaly jako na „velkou historickou událost“, která bude mít vliv na vztahy mezi jinými státy v Evropě. Analyzovaly i otázku, jak promění strukturu obyvatelstva Říše „nových osm milionů Čechů“?¹⁵⁰

Konkrétněji psal jiný záhřebský list *Hrvatski dnevnik*, jehož tehdejším vlastníkem a vydavatelem byl výše zmíněný podpředseda HSS August Košutić. Psalo

¹⁴⁶ Novinář, který pracoval pro *Politiku* v Praze a posílal zprávy do Bělehradu, byl M. Jovanović. Pro *Vreme* psal z Prahy R. Jozić. Třetí bělehradský list, *Pravda*, dostával zprávy z Prahy i telefonicky, ale vůbec se nepsalo, jestli tento tisk měl svého stálého zpravodaje. Srov. *Politika*, 21. 3. 1939, s. 6; tamtéž, 22. 3. 1939, s. 5; tamtéž, 26. 3. 1939, s. 10; tamtéž, 30. 3. 1939, s. 5; *Vreme*, 15. 3. 1939, s. 3; tamtéž, 18. 3. 1939, s. 3; *Pravda*, 16. 3. 1939, s. 3; tamtéž, 17. 3. 1939, s. 2.

¹⁴⁷ Srov. B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 331.

¹⁴⁸ *Glasnik Jugoslovenske radikalne zajednice za Savsku banovinu*, 18. 3. 1939, br. 143, s. 3.

¹⁴⁹ *Obzor*, 15. 3. 1939, br. 60, s. 2; tamtéž, 16. 3. 1939, br. 61, s. 2; tamtéž, 17. 3. 1939, br. 62, s. 2; tamtéž, 19. 3. 1939, br. 64, s. 2; tamtéž, 20. 3. 1939, br. 65, s. 2.

¹⁵⁰ Tamtéž, 17. 3. 1939, br. 62, s. 2.

se v něm, že Češi byli hlavními viníky rozpadu státu, protože nevěnovali dostatečnou pozornost postavení slovenského národa a menšin v Československu, zvláště menšiny německé.¹⁵¹ V list *Slobodna misao*, který vycházel od roku 1922 v černohorském městě Nikšić a podporoval hlavně politiku Zemědělské strany, byli však označeni slovenští politici, následovníci politiky slovenského katolického kněze Andreje Hlinky, za vnitřní nepřátele československého státu.¹⁵² O Slovácích jako o hlavních vinících rozpadu Československa psal i záhřebský deník pro hospodářskou politiku, *Jugoslovenski Lloyd*. Zdůraznil, že historie si bude Slováci kvůli jejich zradě pamatovat. Roli Německa interpretoval tak, že se do konfliktu zapletlo na žádost Slováků.¹⁵³ Německo a jeho roli v krizi zmiňoval i list *Obzor*, ale přímo nehodnotil, jaký vliv na rozpad Československa Německo mělo.¹⁵⁴

O situaci v Jugoslávii a o reakcích tamních obyvatel na okupaci Čech a Moravy se však v jugoslávském tisku téměř nepsalo vůbec. Občas se jenom podotýkalo, že jugoslávská veřejnost vývoj událostí na území bývalého Československa pozorně sleduje.¹⁵⁵

Postoj jugoslávských občanů k okupaci Čech a Moravy a jejich solidaritu s Československem lze mapovat jen obtížně, neboť byly často vyjádřeny během nějaké jiné manifestace. Podpora českému národu byla často projevována v rámci různých kampaní jugoslávských politických stran a při činnostech občanských sdružení. Krátce po okupaci Čech a Moravy, ve večerních hodinách 15. března 1939, se v ulicích Bělehradu konala demonstrace studentů, mládeže a občanů. Průvod několika tisíc lidí šel od Terazije, centrální ulice v Bělehradě, k Bílému paláci (Beli dvor), kde bydlel princ Pavle a jeho rodina. V podstatě se jednalo o antifašistickou demonstraci, během níž byla často zmiňována Jugoslávie a obrana státu.¹⁵⁶ V jugoslávském tisku, který podporoval vládu D. Cvetkoviće, nebyla o ní publikována žádná zpráva. Podle slov německého vyslance von Heerena z 24. března 1939 jugoslávské vládnoucí kruhy významně přispěly k uklidnění situace a k zamezení projevů negativní nálady proti Německu.¹⁵⁷

¹⁵¹ *Hrvatski dnevnik*, 26. 3. 1939, s. 5.

¹⁵² *Slobodna misao*, 19. 3. 1939, br. 11, s. 1.

¹⁵³ *Jugoslovenski Lloyd*, 15. 3. 1939, s. 5; tamtéž, 16. 3. 1939, s. 3.

¹⁵⁴ *Srov. Obzor*, 16. 3. 1939, br. 61, s. 2.

¹⁵⁵ *Jugoslovenski Lloyd*, 16. 3. 1939, s. 3; *Obzor*, 26. 3. 1939, br. 70, s. 3.

¹⁵⁶ B. PETRANOVIĆ, M. ZEČEVIĆ, *Jugoslavija 1918–1988. Tematska zbirka dokumenata*, s. 381. *Srov. Milica DAMJANOVIĆ, Napredni pokret studenata Beogradskog univerziteta. Prilog istoriji, knjiga druga, od 1929. do 1941*, Beograd 1974, s. 332.

¹⁵⁷ PAAA, fond: R, S. 103320, N. 69, Telegram z Bělehradu do Berlína, 24. 3. 1939.

Podobně jako v Bělehradě došlo k různým manifestacím v Lublani a Záhřebu, o čemž existují svědectví jen v zprávách německých diplomatů. Německý konzul v Lublani Bernard byl nepříjemně překvapen reakcemi obyvatelstva ve Slovinsku na události v bývalém Československu. Jak zdůraznil ve zprávě z 21. března 1939 zaslané do Bělehradu von Heerenovi, události v Československu měly ve Slovinsku silný ohlas, ačkoliv podle konzula dřív tam zvláštní sympatie k tomuto státu neexistovaly. Německý konzul charakterizoval i názory slovinského obyvatelstva, které rozdělil na stoupence západních mocností, kteří očekávali nějakou pomoc Jugoslávii ze Západu, a přívržence Německa, kteří se prý nacházeli jen v Kraňsku a v Dolním Štýrsku, od roku 1938 pohraničních oblastech s Německem.¹⁵⁸ Zájem Slovinců o události v Československu vyplýval z toho, že okupace Čech a Moravy evokovala představu možného osudu slovinského území. Ačkoliv policejní orgány na slovinském území zabráňovaly jakémukoli shromažďování obyvatelstva, realizovalo se několik setkání, která přitáhla pozornost německého konzulátu v Lublani. Po okupaci Čech a Moravy se mezi Slovinci objevily letáky KPJ, které odsuzovaly německou politiku. Velký ohlas také měla v Lublani přednáška britského admirála Cecile Viviana Usborna o výzbroji a armádě Velké Británie.¹⁵⁹ Pozitivní reakce německého konzulátu nesklidilo ani prohlášení několika kulturních slovinských organizací v Lublani z 16. března o podpoře sjednoceného jugoslávského státu.¹⁶⁰ Všechny tyto akce byly motivovány obavami o další osud slovinského území, pokud by se dostalo mimo hranice jugoslávského státu, než aby přímo podporovaly český národ a bývalé Československo.

Podobně jako v Bělehradě a Lublani objevily se ohlasy na německou okupaci Čech a Moravy i na chorvatském území. Německý generální konzul v Záhřebu Freundt sice tvrdil, že chorvatské obyvatelstvo projevuje k Německu a Hitlerovi sympatie, ale dvěma demonstracím občanů v Záhřebu, které se chystaly na 15. a 18. březen, policie zabránila. Záhřebský tisk se o nich nezmínil. Generální konzul ve své zprávě z 22. března žádné podrobnosti o těchto událostech neuváděl, ale bylo jasné, že mu žádné manifestace v záhřebských ulicích, při kterých by mohl být projeven nesouhlas s událostmi v Československu, nevyhovovaly.¹⁶¹

¹⁵⁸ PAAA, fond: Belgrad, S. 30/2, N. 160, věc: Politická zpráva, Lublaň, 21. 3. 1939.

¹⁵⁹ Srov. *Slovenec*, 18. 3. 1939, s. 3; *Jutro*, 19. 3. 1939, s. 3.

¹⁶⁰ PAAA, fond: Belgrad, S. 30/2, N. 160, věc: Politická zpráva, Lublaň, 21. 3. 1939.

¹⁶¹ PAAA, fond: Belgrad, S. 30/2, N. 19/39, Telegram německého generálního konzulátu v Záhřebu pro vyslance von Heerena, Záhřeb, 22. 3. 1939.

Nejaktivnější skupinou, která v Jugoslávii protestovala proti okupaci Čech a Moravy, byli studenti. Důležité je zdůraznit, že vedle solidarity s osudem Československa vyjadřovali v první řadě svou ochotu hájit samostatnost Jugoslávie, pokud by byla ohrožena.¹⁶² O konání manifestací studentů bylo informováno i německé ministerstvo zahraničních věcí v Berlíně, zvláště o pokusech studentů z řad demokratů i komunistů přerušovat výuku na lublaňské univerzitě a organizovat protiněmecké demonstrace.¹⁶³ Velmi aktivní byli i bělehradští studenti. Na bělehradské Právnické fakultě proběhlo 21. března 1939 shromáždění asi 2 000 studentů. O této události psalo také německé vyslanectví v Bělehradě ve zprávě zaslané ministerstvu zahraničních věcí v Berlíně. Anonymní svědek informoval německé vyslanectví o každé důležité drobné události, jež se během setkání bělehradských studentů stala. V celém hlášení nebyla vůbec uváděna jména řečníků, ale zdůrazňovala se protiněmecká nálada mezi studenty. V projevech se zmiňovala i okupace Čech a Moravy jako jeden z posledních německých útoků na jiné státy. Jeden z řečníků charakterizoval okupaci části Československa jako Hitlerovo pomatení, protože německý vůdce interpretoval tuto událost jako osvobození českého národa. Stejný řečník tvrdil, že Německo chce podobným způsobem „osvobodit“ i Jugoslávii. Celkový dojem svědka z německého vyslanectví ze setkání studentů byl děsivý. Německé vyslanectví věřilo, že na studenty a jejich negativní postoj k Německu působila především komunistická aktivita.¹⁶⁴

Další podobné, ale ještě početnější shromáždění studentů a mládeže proběhlo opět na Právnické fakultě v Bělehradě 22. dubna 1939. Dle listu Studentského výboru na obranu Jugoslávie *Kominike* se sešlo asi 10 tisíc mladých lidí,¹⁶⁵ byli přítomni zástupci armády, mnohých kulturních organizací a Jugoslávsko-československé ligy.¹⁶⁶ Jugoslávská mládež zopakovala, že bude Jugoslávii bránit.¹⁶⁷ Ještě jedna

¹⁶² Část jugoslávských studentů v Bělehradě se dokonce zapojila do výcviku na obranu státu. V *Politice* se psalo, že bělehradští studenti – dobrovolníci v rámci Svazu organizace mládeže – každé ráno a večer podstupují vojenský výcvik. V tisku je zmiňováno, že studenti dostali na vojenský výcvik dotaci, ale není uvedeno od koho. Vzhledem k tomu, že studenti obdrželi pro výcvik uniformy a zbraně, dá se předpokládat, že jugoslávská armáda se studenty spolupracovala. *Politika*, 28, 29, 30. 5. 1939, s. 7.

¹⁶³ PAAA, fond: R, S. 103341, N. Pol. IV 2218/39, věc: První ohlasy událostí v Čechách, na Moravě a na Slovensku na situaci v Slovinsku.

¹⁶⁴ PAAA, fond: Belgrad, S. 14/4, bez čísla, věc: Nepřátelská protiněmecká propaganda na bělehradské univerzitě, Bělehrad, 25. 3. 1939.

¹⁶⁵ Pokud je tento údaj přesný, nemohli to být jen studenti, vzhledem k tomu, že v Bělehradě v akademickém roce 1938/39 studovalo celkem 9 021 osob. Srov. Ljubodrag DIMIĆ, *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije 1918–1941. Deo 3. Politika i stvaralaštvo*, Beograd 1997, s. 358.

¹⁶⁶ Jugoslávsko-československá liga, sídlící v Bělehradě, měla mezi světovými válkami v jugoslávských městech více než dvacet poboček. Tento spolek, který byl jedním z nejdůležitějších v rámci jugoslávsko-československé kulturní spolupráce, ztratil po zániku Československa prakticky svůj význam. Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana (AS), fond: Jugoslovansko-českoslovaška liga v

manifestace, na níž byly zdůrazněny „*věrnost národu a odhodlání k obraně země*“ a „*věrnost jugoslávského Sokola sokolským ideám*“ se konala ve dnech 21–23. dubna 1939 v Bělehradě v organizaci Svazu Sokola Království Jugoslávie.¹⁶⁸ Ovšem kromě projevů solidarity se v Jugoslávii na jaře 1939 nic konkrétního na pomoc českému národu neudělalo.

Ljubljani (číslo fondu 628), f. 3, bez čísla; č. 113/37; č. 53/38; č. 93–96/38; č. 114/38; č. 121/38; č. 126/38; č. 137–143/38; č. 218/38; č. 246/38; Hrvatski državni arhiv, Zagreb (HDA), fond: Građanske stranke (číslo fondu 1353), kutija (k.) 33, inventarni broj (inv. br.) 2307; inv. br. 2308; inv. br. 2309; inv. br. 2311; inv. br. 2312; inv. br. 2313.

¹⁶⁷ AJ, sbírka: Napredni studentski pokret (číslo sbírky 720), signatura NSP 507.

¹⁶⁸ AJ, 720, sign. NSP 508.

2. 2. Protektorát Čechy a Morava z jugoslávského pohledu

Po událostech z poloviny března 1939 přestalo Československo jako nezávislý stát existovat. Všechny formy spolupráce mezi Protektorátem Čechy a Morava a Jugoslávií byly pod dozorem Německa. Jugoslávsko-české styky po březnu 1939 se prakticky zredukovaly na jugoslávsko-německé vztahy, neboť Německo bylo bezprostředně přítomné na každém úseku existence a fungování Protektorátu.

Vzhledem k tomu, že Protektorát nebyl subjektem mezinárodního práva a na mezinárodním poli ho zastupovalo Německo, nebyly mezi Prahou a Bělehradem navázány diplomatické styky. Přesto měla Jugoslávie i nadále na území Protektorátu své diplomaty. Vyslance Vasilije Protiće nahradilo jugoslávské ministerstvo zahraničních věcí od 15. dubna 1939 Radovanem Šumenkovičem, bývalým prvním legačním radou jugoslávského vyslanectví v Bruselu. Vyslancem se ale nestal. Jugoslávská regentská rada, která zastupovala Petara II. Karadjordjeviće do nabytí plnoletosti, se rozhodla na návrh ministra zahraničí Cincar-Markoviće jugoslávské vyslanectví v Praze zrušit a otevřít generální konzulát (20. května 1939).¹⁶⁹ Radovan Šumenković se tedy stal jugoslávským generálním konzulem v Praze.¹⁷⁰ Vedle generálního konzulátu v Praze se ještě nějakou dobu nacházely v Brně a Ostravě jugoslávské honorární konzuláty.¹⁷¹

Skoro všude v zahraničí, tedy i na jugoslávském území, přejímali československé zastupitelské úřady němečtí diplomaté. Předávání však neprobíhalo úplně bez problémů. Kromě generálního konzula v Záhřebu Františka Resla, který se po předání úřadu Němcům vrátil do Protektorátu, kde byl penzionován,¹⁷² všichni další diplomaté zůstali i nadále v Jugoslávii. Ve stejný den 16. března 1939, kdy Hitler vyhlásil v Praze Protektorát Čechy a Morava, se německý vyslanec v Bělehradě von

¹⁶⁹ *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, godina 1939, broj 131-XLV, Beograd 1939, s. 699; AJ, 334–93–530; AJ, 334–93–536; AJ, 334–93–537; AJ, 334–93–541; AJ, 334–93–542; Srov. NA, fond: Zemský úřad Praha – Prezidium zemského úřadu v Praze 1921–1945 (PZÚ), k. 583, signatura 1/2/12, č. 26210.

¹⁷⁰ R. ŠUMENKOVIĆ, *Diplomatske zabeleške iz okupiranog Praga*, sveska devetnaesta-juni 1967, s. 37; *Obzor*, 27. 5. 1939, br. 120, s. 3; tamtéž, 10. 6. 1939, br. 130, s. 3.

¹⁷¹ AJ, fond: Dvor Kraljevine Jugoslavije 1918–1941 (číslo fondu 74), číslo fasciklu 2, čísla dokumentů 604 a 605 (74–2–604, 74–2–605).

¹⁷² Srov. J. NĚMEČEK, *Soumrak a úsvit československé diplomacie: 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady*, Praha 2008, s. 333.

Heeren snažil převzít do německých rukou od už bývalého vyslance Jaroslava Lípy celou československou zahraniční službu a její spisy.¹⁷³ Před převzetím budovy však zničili Lípa a vojenský atašé v Bělehradě podplukovník Karel Knížka celý politický archiv, všechny důvěrné spisy, zprávy politické, hospodářské i většinu informační korespondence obchodního charakteru. Němcům v podstatě byly vydány jen konzulární spisy.¹⁷⁴ Za rychlé odevzdání československého vyslanectví v Bělehradě Němcům, byl Lípa později svými kolegy v československém exilu kritizován.¹⁷⁵

Podobně jako Jaroslav Lípa to udělal i generální konzul v Lublani Stanislav Miňovský. Podle vlastních slov se před nuceným odevzdáním úřadu 18. března rozhodl spálit důvěrný archiv a veškeré spisy, které by mohly kohokoli kompromitovat (příhlášky dobrovolníků, projevy sympatií, styky s československo-jugoslávskými ligami a různými osobnostmi atd.). Dokonce nechtěl předat Němcům ani inventář konzulátu.¹⁷⁶ Odevzdat nemínil ani množství českých a slovenských knih (1 600 výtisků), které dílem shromažďoval sám, dílem dostával z Prahy od ministerstva školství. Odevzdal je městu Lublani, aby se později staly základem pro Masarykovu knihovnu, jejíž otevření bylo naplánováno na podzim 1939,¹⁷⁷ (byla s velkým zpožděním otevřena až v lednu 1941).¹⁷⁸

S budovou čestného konzulátu ve Splitu to bylo jinak. Podle tvrzení Arthura H. Samka, který v něm pracoval, konzul Vlado Smolčić a zaměstnanci konzulátu hned po 15. březnu odklidili archiv a úřední razítka na bezpečné místo.¹⁷⁹ Kvůli váhání s odevzdáním budovy konzulátu ve Splitu byl 8. dubna konzul Smolčić německým generálním konzulem v Záhřebu Freundtem požádán, aby Němcům konečně předal spisy, inventář a vše, co konzulátu patří.¹⁸⁰ Časem věc usínala a Němci se úředně

¹⁷³ PAAA, fond: Belgrad, S. 15/4, bez čísla, Bělehrad, 16. 3. 1939.

¹⁷⁴ Srov. J. NĚMEČEK, *Soumrak a úsvit československé diplomacie: 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady*, s. 331–332.

¹⁷⁵ Po druhé světové válce byl případ odevzdání československého vyslanectví v Bělehradě Němcům vyšetřován. Jaroslav Lípa vyslovil hodně obvinění proti podplukovníku Knížkovi, i když on byl ten, kdo se nacházel v čele československého vyslanectví jako vyslanec. V roce 1947 byl podplukovník Knížka vyřazen z činné služby důstojníka československé branné moci z povolání. Srov. Z. ZUDOVÁ–LEŠKOVÁ, *Zapomenutá elita: českoslovenští vojenští diplomaté v letech 1938–1945*, s. 58–59.

¹⁷⁶ NA, fond: Předsednictvo ministerské rady Londýn (PMR-L), k. 57, Svazek „Bělehrad“, bez čísla, věc: Dotazník o osobních poměrech zaměstnanců československých diplomatických úřadů v Jugoslávii.

¹⁷⁷ *Slovenec*, 2. 4. 1939, s. 5; *Obzor*, 5. 4. 1939, br. 78, s. 3.

¹⁷⁸ AMZV, fond: Londýnský archiv-obyčejné 1939–1945 (LA-o), k. 107, č. 2105/41. věc: „Masarykova knihovna“ v Lublani: otevření, Bělehrad, 7. 2. 1941. Srov. podkapitolu 4. 1.

¹⁷⁹ NA, fond: PMR-L, k. 56, č. 1150/41/D, věc: Hlášení Arthura H. Samka.

¹⁸⁰ PAAA, fond: Deutsche Gesandtschaft Zagreb (dále jen Zagreb), S. 51, N. 89/39, Záhřeb, 8. 4. 1939.

domáhali jen toho, aby byl z budovy bývalého konzulátu odstraněn státní znak Československa, což se nakonec stalo až v listopadu 1939.¹⁸¹

Po březnu 1939 se někteří z bývalých československých diplomatů přestěhovali do Bělehradu či do jeho blízkosti, kde byli v kontaktu s Jaroslavem Lípou.¹⁸² V následujícím období měli velmi důležitou roli při vzniku československé zahraniční armády.

Vedení jugoslávského státu se i nadále k situaci v Protektorátu veřejně nevyjadřovalo. Z reakcí prince regenta Pavla Karadjordjeviće a předsedy vlády Dragiši Cvetkoviće však bylo zřejmé, že německá branná moc a obsazení části Československa měly na další kroky Jugoslávie vliv.¹⁸³ Ještě v dubnu 1939 zveřejnil bělehradský list *Politika* různé texty z německého tisku o postavení Jugoslávie v Evropě. Podle nich měla dobré vztahy takřka se všemi sousedními zeměmi, zvláště s Německem a Itálií.¹⁸⁴ I nadále však byly udržovány kontakty s Velkou Británií.¹⁸⁵ Jugoslávská vláda se snažila během neustálých změn mapy Evropy (vznik samostatného Slovenska, okupace Čech a Moravy, na začátku dubna 1939 italská okupace Albánie) zůstat především neutrální.

¹⁸¹ NA, fond: PMR-L, k. 56, č. 1150/41/D, věc: Hlášení Arthura H. Samka.

¹⁸² To byl případ nejdřív s Miňovským a později se Smolčicem na jaře roku 1940. Srov. NA, fond: PMR-L, k. 56, č. 1150/41/D, věc: Hlášení Arthura H. Samka; NA, fond: PMR-L, k. 57, Svazek „Bělehrad“, bez čísla, věc: Dotazník o osobních poměrech zaměstnanců československých diplomatických úřadů v Jugoslávii.

¹⁸³ Nakolik považovala Jugoslávie Itálii a Německo za významné státy pro další spolupráci, mohlo ukázat setkání ministrů zahraničí Itálie a Jugoslávie na konci dubna 1939 či návštěva prince regenta Pavla a jeho manželky Olgy v Římě v polovině května a v Berlíně na začátku června 1939. Tyto události souvisely částečně i s postojem Jugoslávie k Německu a Itálii. Ačkoliv Jugoslávie mohla mít obavy z důsledků italské okupace Albánie a případného neklidu v blízkosti svých hranic s Albánií a na svém území v Kosově, kde žila početná albánská menšina, ministři zahraničí Itálie a Jugoslávie Ciano a Cincar-Marković ve dnech 22. a 23. dubna 1939 v Benátkách hovořili o možnosti ještě větší italsko-jugoslávské spolupráce. Pro Jugoslávii byl také důležitý její vztah k Německu, což potvrdila i návštěva prince regenta Pavla v Berlíně. Podle tvrzení generála Dušana Simoviće, který jako náčelník generálního štábu jugoslávské armády byl princ Pavlovi na blízku, byli princ regent a jeho manželka Německem, zejména jeho armádou, velice oslněni. Pavle Karadjordjević však cítil nebezpečí německého vlivu na Jugoslávii a kvůli tomu po návratu z Berlína hledal způsoby, jak zvýšit připravenost jugoslávské armády. Návštěva jugoslávského prince regenta v Londýně ve druhé polovině července 1939, kde byl také srdečně vítán, stejně jako převod větší části zlatých rezerv z jugoslávské Národní banky do Velké Británie, narazily v Berlíně na negativní reakce. Srov. PAAA, fond: Belgrad, S. 16/5, bez čísla, Dopis ministerstva zahraničních věcí v Berlíně pro německého vyslance von Heerena, Berlín, 13. 4. 1939; PAAA, fond: Belgrad, S. 16/5, N. 101, Berlín, 30. 5. 1939; PAAA, fond: R, S. 103324, N. 151, Bělehrad, 2. 6. 1939; PAAA, fond: R, S. 103324, N. 106, Berlín 6. 6. 1939; PAAA, fond: R, S. 103324, N. Pol. IV 3544, Berlín, 9. 6. 1939; Vojni arhiv, Beograd (VA), fond: Vojska Kraljevine Jugoslavije, popisnik 17 (značka fondu: popisnik 17), kutija (k.) 2, fascikla (f.) 2, br. 22, Dušan T. Simović, generál, předseda vlády v důchodu, Bělehrad, 28. 7. 1951; *ADAP, Serie D (1937–1945), Band VI*, s. 194–195; 528–530; *DGFP, Series D (1937–1945), Volume VI*, s. 233–234; s. 635–638; J. B. HOPTNER, *Jugoslavija u krizi 1934–1941*, s. 203–205; Lj. BOBAN, *Sporazum Cvetković-Maček*, s. 93; N. BALFUR, S. MEKEJ, *Knez Pavle Karadjordjević. Jedna zakasnela biografija*, s. 116–118.

¹⁸⁴ *Politika*, 17. 4. 1939, s. 3.

¹⁸⁵ J. B. HOPTNER, *Jugoslavija u krizi 1934–1941*, s. 201–202.

Německá a italská vojenská síla a způsob, jakým byla provedena okupace části Československa a Albánie, vyvolaly u vedení jugoslávského státu obavy z rostoucího vnějšího německého tlaku, zvláště na Slovinsko. Německý vyslanec von Heeren v dubnu 1939 ve svých zprávách zaslaných do Berlína proto vyslovil názor, velmi podobný tomu několik dnů po okupaci Čech a Moravy, že místo sympatií k Německu a Itálii budou z nich mít představitelé jugoslávského státu strach.¹⁸⁶ Jugoslávské vládnoucí kruhy však měly obavy i z vnitřních problémů jugoslávského státu: ze srbsko-chorvatských vztahů a nevyřešené chorvatské otázky. Osud Československa je připomínal, i když se postavení Jugoslávie a Československa nedalo úplně srovnávat. Jugoslávské vládě nepřidávaly na klidu ani manifestace nesouhlasu s německou politikou po okupaci Čech a Moravy, které v zemi, zejména na slovinském území právě probíhaly. Týkaly se sice především jugoslávsko-německých vztahů a postoje části obyvatelstva k Německu, ale bylo během nich zmiňováno i Československo jako příklad agresivní německé politiky. Např. 28. května 1939 v městečku Kočevje v jižní části Slovinska protestovalo kolem 100 studentů z Lublaně proti Německu a současně vyjadřovalo svou solidaritu s bývalým Československem Polskem, SSSR a Francií.¹⁸⁷ Důležité je uvést, že studenti během demonstrací hlavně zdůrazňovali rozdíly mezi dvěma osobnostmi: Hitlerem a T. G. Masarykem. O Hitlerovi se vyjadřovali velmi hanlivě (doslova ho srovnávali se svini). Masaryka naopak oceňovali kladně.¹⁸⁸ Výběh Kočevje za místo protestu nebyl náhodný, neboť zde žila významná německá menšina. Studenti určitě věděli, že jejich protest v Kočevji a urážky Němců a Hitlera pozornosti německého konzulátu v Lublani neujdou.

Ačkoliv se jugoslávské státní orgány pokusily zabránit organizování podobných manifestací, nebylo to vždy možné. Princ regent Pavle a jugoslávská vláda se snažili i nadále balancovat mezi sliby Velké Británie a hrozbami Německa. V jednom ze svých hlášení do Berlína z července 1939 von Heeren napsal, že jugoslávské vládnoucí kruhy budou maximálně usilovat o neutrální postavení své země.¹⁸⁹ Jugoslávská neutralita však mohla být podle tvrzení britského vyslanectví v

¹⁸⁶ PAAA, fond: Belgrad, S. 22/4, N. 988/39, věc: Mezinárodní postavení Jugoslávie po italské okupaci Albánie, Bělehrad, 13. 4. 1939.

¹⁸⁷ PAAA, fond: R, S. 103320, N. 325/39, věc: Nepřátelské studentské demonstrace proti Německu, Lublaň, 12. 6. 1939.

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ PAAA, fond: R, S. 103320, N. 7/39, věc: Jugoslávská mezinárodní politika, Bled, 20. 7. 1939.

Bělehradě porušena, jen kdyby válka byla „před jejími (Jugoslávie – poznámka M. S.) dveřmi“.¹⁹⁰

Slovinské pohraniční oblasti s Německem se obávaly obdoby osudu, který postihl Sudety. Vývoj analogický vztahům mezi Čechy a Slováky mohl nastat i ve vztazích mezi Srby a Chorvaty. Zánik Československa připomněl nevyřešenou chorvatskou otázku. Vláda Dragiši Cvetkoviće vědoma si tohoto problému považovala řešení chorvatské otázky za nejnaléhavější úkol jugoslávského státu.¹⁹¹ Nelze doložit, zda osud Československa přímo působil na jugoslávskou vládu, aby řešila chorvatskou otázku, ale komplexní mezinárodní situace v Evropě po německé okupaci Čech a Moravy a rozpadu společného státu Čechů a Slováků měla určitě vliv na to, aby jugoslávské vedení, které tvořili především srbské politici, věnovalo vnitřním problémům jugoslávského státu větší pozornost a zabránilo možnému ohrožení Jugoslávie.

Z toho důvodu probíhala jednání mezi Cvetkovičem a Mačkem, který vystupoval jako nejdůležitější chorvatský politik a představitel zájmů chorvatského národa. Neměla však valný úspěch.¹⁹² Když byla v létě 1939 kvůli novým problémům přerušena, poskytl Maček zahraničnímu tisku interview, které bylo publikováno 2. srpna 1939 v novinách *New York Times*. Vůdce HSS varoval jugoslávskou vládu v Bělehradě před možným odtržením Chorvatska od Jugoslávie. Zdůraznil, že by Německo mohlo zavést v Jugoslávii pořádek, pokud to není schopna udělat jugoslávská vláda. V souvislosti s tím viděl podobnost mezi situací v Čechách a na Moravě a situací v Chorvatsku.¹⁹³

Mezi Cvetkovičem a Mačkem byla nakonec přes problémy, které se objevovaly během jednání, podepsána dohoda a 26. srpna 1939 se zformovala nová jugoslávská vláda, ve které byl Dragiša Cvetković i nadále předsedou a Vlatko Maček se stal jejím místopředsedou.¹⁹⁴ Hlavním výsledkem dohody byl vznik chorvatské bánoviny se

¹⁹⁰ J. B. HOPTNER, *Jugoslavija u krizi 1934–1941*, s. 208.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 212.

¹⁹² Cvetković a Maček mohli řešit, případně se dohodnout, na mnoha problémech, např. jak bude vypadat budoucí chorvatská bánovina, která ministerstva budou pod její kontrolou atp. Jejich jednání však nezískala podporu představitelů srbských občanských stran ze sjednocené opozice, kteří považovali budoucí dohodu za způsob, jak by bylo možné oddělit chorvatské obyvatelstvo od srbského v době, když by budoucnost Jugoslávie byla ohrožena. Ani princ regent Pavle v jednom okamžiku nepodpořil návrh dohody kvůli částem hranic budoucí chorvatské bánoviny. Srov. J. B. HOPTNER, *Jugoslavija u krizi 1934–1941*, s. 214.

¹⁹³ Tamtéž, s. 215.

¹⁹⁴ Lj. BOBAN, *Sporazum Cvetković-Maček*, s. 188–190.

širokou autonomií v rámci Jugoslávie.¹⁹⁵ Dohoda měla zajistit rovnost Srbů, Chorvatů, Slovinců, jiných národů a náboženských společenství.

Podle německého vyslance von Heerena byla dohoda Cvetković – Maček podepsána pod vlivem mezinárodního napětí a znamenala jediné kompromisní řešení, se kterým ale nebyli v Jugoslávii všichni spokojeni.¹⁹⁶ Zda vznik chorvatské bánoviny zlepšil postavení chorvatského obyvatelstva a působil na oslabování jugoslávského státu, je otázka, která se znovu objevila už velmi brzy. V každém případě se po srpnu 1939 již osud Československa nepoužíval tak často jako dřív ke srovnávání vztahů mezi srbskými a chorvatskými politiky a obyvatelstvem Jugoslávie.

*

Zájem lidí v Jugoslávii o události v Protektorátu, který byl největší v době okupace části Československa a jejího rozdělení, pochopitelně postupně zeslábl. Jugoslávský tisk, zejména již zmíněné listy *Politika* a *Vreme* dostávaly zprávy od svých zpravodajů přímo z Prahy,¹⁹⁷ nadále pravidelně informoval o událostech v Protektorátu, které neměly s Jugoslávií nic společného, a také o česko-jugoslávské hospodářské spolupráci či o prezentaci české a slovenské kultury na jugoslávském území.¹⁹⁸ Autorské komentáře se nevyskytovaly, ale především byl interpretován český tisk, který už psal podobně jako německé noviny. Podle toho, co líčil zpravodaj tisku *Politika*, normalizoval se život v Praze již několik dní po okupaci. Obyvatelstvo Prahy si zvyklo na přítomnost německých vojáků na ulicích, neustálé projíždění německých jednotek městem i na všechno nové, co okupace přinesla.¹⁹⁹

Jugoslávský tisk psal nejen o životě v Praze a v Protektorátu, ale také o všeobecné politické situaci v českém prostředí. Tyto informace byly přejímány především od cizích tiskových kanceláří. Důležitější zprávy se týkaly různých forem

¹⁹⁵ Srov. B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 295–297.

¹⁹⁶ PAAA, fond: R, S. 103342, N. 240, věc: Telegram z Bělehradu do Berlína, Bělehrad, 27. 8. 1939; PAAA, fond: Belgrad, S. 61/1, N. 1, věc: Vnitřní situace, Bělehrad, 12. 2. 1940.

¹⁹⁷ *Vreme*, 18. 3. 1939, s. 3; *Politika*, 21. 3. 1939, s. 6; tamtéž, 26. 3. 1939, s. 10.

¹⁹⁸ K tomu: M. SOVILJ, *Reflexe události v Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939–1941 v jugoslávském tisku a prostřednictvím politické elity*, s. 321–341.

¹⁹⁹ Zprávy zpravodaje listu *Vreme* a zvláště zprávy zpravodaje *Politiky*, které se týkaly vztahů českého obyvatelstva k německé armádě, neodpovídaly reálnému stavu. V české literatuře se v souvislosti s prvními dny okupace píše hlavně o pocitech zklamání a beznaděje, o depresi, která ovlivnila celý veřejný a politický život, o spontánních reakcích českého obyvatelstva, které byly v každém směru protiněmecké. Rychle se šířil bojkot všeho německého. Český dobový tisk často opakoval apely na rozum. Především však nepsal o stavu, ve kterém se nacházelo české obyvatelstvo po okupaci. Jan GEBHART, J. KUKLÍK, *Dramatické i všední dny Protektorátu*, Praha 1996, s. 7–13; T. PASÁK, *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939–1945*, Praha 1980, s. 45–51; týž, *Pod ochranou říše*, s. 30–33.

odporu českého obyvatelstva proti německé okupaci. Pokud byly převzaty z anglických tiskových kanceláří, informoval jugoslávský tisk o pasivním odporu převážně kladně. Podle těch zpráv, kterých bylo velmi málo, docházelo v Protektorátu při nejmenší příležitosti k různým demonstracím. Spontánně se odmítalo všechno, co okupace přinesla, poslouchal se zahraniční rozhlas, projevoval se nesouhlas při promítání filmů v kinech a při divadelních představeních.²⁰⁰

Pozornost jugoslávského obyvatelstva přitáhlo několik událostí. O vraždě německého důstojníka v Kladně v noci ze 7. na 8. června 1939 psal jugoslávský tisk hodně. Především přebíral zprávy cizích zpravodajů, novin a tiskových kanceláří, ale bez vlastních autorských komentářů. Čtenáři byli seznámeni s perzekucemi obyvatelstva Kladna a důsledky vraždy pro celý Protektorát.²⁰¹ Vzhledem k tomu, že zprávy pocházely především z informací německých tiskových kanceláří (např. *DNB*), psal jugoslávský tisk stejně jako německý. Zřídka se objevily informace anglických tiskových kanceláří, ve kterých se zdůrazňovalo, že se v Protektorátu očekává silná německá reakce na vzrůstající český odpor.²⁰² Po vraždě v Kladně se stala ještě jedna v Náchodě. Dva němečtí vojáci zavraždili českého policistu, za což byli později odsouzeni na 15 let vězení.²⁰³

Kvůli častým spontánním reakcím obyvatelstva Protektorátu proti německé moci a vraždě německého důstojníka zakázalo gestapo manifestace naplánované na červen 1939, včetně všech sportovních setkání. Z tohoto důvodu byl odložen i pražský zápas Středoevropského poháru mezi fotbalovými kluby Slavia a BSK z Bělehradu.²⁰⁴ V jugoslávském tisku se zdůrazňovalo, že jedním z důsledků událostí z června 1939 byl zákaz plánovaných příjezdů českých turistů na Jadran v létě 1939.²⁰⁵ Bylo jasné, že tento zákaz způsobila všeobecná situace v Protektorátu i skutečnost, že se nemohlo cestovat bez víza.

Jugoslávská veřejnost, především srbské a chorvatské obyvatelstvo, se v létě 1939 víc zajímala o srbsko-chorvatské vztahy než o občasně stručné zprávy o situaci v

²⁰⁰ *Slovenec*, 10. 5. 1939, s. 2; *Obzor*, 7. 6. 1939, br. 128, s. 2.

²⁰¹ *Politika*, 10. 6. 1939, s. 4; tamtéž, 12. 6. 1939, s. 4; tamtéž, 13. 6. 1939, s. 2; tamtéž, 14. 6. 1939, s. 4; *Obzor*, 10. 6. 1939, br. 130, s. 1–2; tamtéž, 11. 6. 1939, br. 131, s. 1–2; tamtéž, 13. 6. 1939, br. 132, s. 1; tamtéž, 14. 6. 1939, br. 133, s. 1; tamtéž, 15. 6. 1939, br. 134, s. 1; *Novosti*, 10. 6. 1939, s. 5; tamtéž, 11. 6. 1939, druhé vydání, s. 1; *Slovenec*, 11. 6. 1939, s. 2; *Jutro*, 11. 6. 1939, s. 2; tamtéž, 15. 6. 1939, s. 8.

²⁰² *Obzor*, 13. 6. 1939, br. 132, s. 1; *Politika*, 10. 6. 1939, s. 4.

²⁰³ *Obzor*, 17. 6. 1939, br. 136, s. 2; tamtéž, 20. 6. 1939, br. 138, s. 2; tamtéž, 28. 6. 1939, br. 145, s. 2; *Jutro*, 13. 6. 1939, s. 2; *Politika*, 13. 6. 1939, s. 2.

²⁰⁴ *Politika*, 17. 6. 1939, s. 7, 13.

²⁰⁵ *Obzor*, 13. 6. 1939, br. 132, s. 4; *Politika*, 16. 6. 1939, s. 7.

Protektorátu Čechy a Morava, což bylo i pochopitelné.²⁰⁶ Zprávy z Protektorátu, které se do Jugoslávie tu a tam dostaly, se týkaly života v něm, ale především politické situace a protektorátní vlády Aloise Eliáše. Ačkoli se v jugoslávském tisku nevyskytovalo mnoho zpráv o různých formách rezistence v Protektorátu, bylo možné dočíst se například o tajných radiostanicích v okolí Náchoda a Brna či o odsouzení českého studenta v srpnu 1939 na pět měsíců do vězení pro urážku německé armády. Tyto informace nebyly jugoslávskými novináři komentovány a neobsazovaly v novinách centrální místo. Jednalo se o stručné zprávy, umístěné na stránce dole, ale byly právě tak důležité jako informace o odpovědích německých orgánů na sabotáže a odpor.²⁰⁷

Ze zpráv, které jugoslávský tisk převzal od anglických tiskových kanceláří (*Exchange Telegraph, Daily Telegraph*), se mohlo jugoslávské obyvatelstvo dočíst, že každá osoba, která sabotuje německé okupační orgány, bude postavena před vojenský soud a odsouzena k trestu smrti.²⁰⁸ Kromě informací tohoto druhu se objevovaly také údaje o protizidovských demonstracích v Protektorátu. Na začátku června 1939 poskytl jugoslávský tisk stručné zprávy, jež pocházely z německých zdrojů, o protizidovských demonstracích v Praze, které uspořádali čeští fašisté.²⁰⁹ V srpnu téhož roku se o protizidovských demonstracích psalo více. Tentokrát se jednalo o shromáždění v Brně. Informace byly čerpány od anglických tiskových kanceláří.²¹⁰ Důležité je zdůraznit, že jugoslávští novináři vlastní komentáře k událostem v Protektorátu nepodávali, pouze přejímali zprávy cizích tiskových kanceláří.

Když nahlédneme do dobového jugoslávského tisku na konci léta 1939, zdá se, že zprávy o Protektorátu Čechy a Morava v Jugoslávii větší pozornost obyvatelstva nepřitahovaly. Na začátku srpna 1939 se v jedné rubrice deníku *Obzor* objevilo tvrzení, že evropská veřejnost už o záležitosti v Protektorátu nemá zájem.²¹¹ Události na podzim 1939 však ukázaly, že tvrzení nebylo správné.

²⁰⁶ Srov. HDA, fond: Politická situacija (číslo fondu 1363), k. 66, inv. br. 5477, pov. br. 1142/1939; inv. br. 5477, pov. br. 1294/1939; inv. br. 5480, pov. br. 702/1939; inv. br. 5480, pov. br. 1580/1939; inv. br. 5490, pov. br. 240/1939; HDA, fond: 1363, k. 68, inv. br. 5644, pov. br. 1241/1939; *Politika*, 25. 8. 1939, s. 1–2; tamtéž, 26. 8. 1939, s. 1–2; tamtéž, 27. 8. 1939, s. 1–4; tamtéž, 28. 8. 1939, s. 1–4; tamtéž, 29. 8. 1939, s. 1–3; *Novosti*, 18. 8. 1939, s. 3; tamtéž, 25. 8. 1939, s. 1; tamtéž, 26. 8. 1939, s. 1, 3–5; tamtéž, 27. 8. 1939, s. 1–4; tamtéž, 29. 8. 1939, s. 1; *Jugoslovenski Lloyd*, 26. 8. 1939, s. 6; tamtéž, 27. 8. 1939, s. 1, 4; *Slovenec*, 25. 8. 1939, s. 1; tamtéž, 26. 8. 1939, s. 1, 3; tamtéž, 27. 8. 1939, s. 1.

²⁰⁷ *Obzor*, 11. 8. 1939, br. 182, s. 4; tamtéž, 18. 8. 1939, br. 187, s. 2; *Politika*, 17. 8. 1939, s. 2.

²⁰⁸ *Obzor*, 16. 7. 1939, br. 160, s. 1.

²⁰⁹ Tamtéž, 3. 6. 1939, br. 125, s. 1; *Politika*, 4. 6. 1939, s. 4; *Jutro*, 4. 6. 1939, s. 4.

²¹⁰ *Obzor*, 18. 8. 1939, br. 187, s. 1.

²¹¹ Tamtéž, 2. 8. 1939, br. 174, s. 2.

Po zprávách o začátku druhé světové války získaly události z Protektorátu na konci října a během listopadu velkou publicitu. V řadě měst Protektorátu proběhly u příležitosti 28. října 1939 demonstrace, z nichž největší byla v Praze. Při nich byli smrtelně zraněni student medicíny Jan Opletal a dělník Václav Sedláček. Při pohřbu Jana Opletala 15. listopadu proběhly nové protifašistické demonstrace pražského studentstva. Německá odpověď byla rychlá a už 17. listopadu začalo zatýkání českých studentů. Všechny české vysoké školy byly uzavřeny na dobu tří let, popraveno bylo devět českých vysokoškoláků, označených nacistickou propagandou za strůjce demonstrací, stovky dalších českých studentů byly internovány do koncentračních táborů.²¹²

Jugoslávský tisk zprávám z 28. října nevěnoval velkou pozornost. Podle informací, které jedna část jugoslávského tisku převzala z německé tiskové kanceláře DNB, mohl mít tehdejší čtenář pocit, že se v Protektorátu nic důležitého nestalo. Ve stručných zprávách se psalo, že v Praze jen „zkusila demonstrovat nějaká menší skupina mladých lidí“, ale policie demonstranty na Václavském náměstí rozehnala.²¹³ Zatčen byl jenom velký počet „podněcovatelů protestů“.²¹⁴ Jugoslávský tisk, především ze Záhřebu a Lublaně, však publikoval také velmi stručné zprávy anglických a amerických tiskových kanceláří a novin (např. *New York Times*): velké demonstrace, hodně lidí v ulicích, zrušená doprava, konflikty s policií, několik těžce zraněných a jeden mrtvý demonstrant.²¹⁵ Tyto informace nabízely jinou představu o situaci v Protektorátu, než jakou si čtenář mohl udělat na základě zpráv německých.²¹⁶

Jugoslávská veřejnost se o události z listopadu 1939 viditelně zajímala více než o události období předcházejícího. O protifašistických demonstracích pražského studentstva z 15. listopadu a o rozhodné reakci německé armády o dva dny později psal hodně tisk, který podporoval vládu Cvetković-Maček, i noviny opoziční. Zdroje informací byly nejen německé a anglické, ale také i jiných evropských tiskových kanceláří, novin a zpravodajů.²¹⁷ Zájem byl velký i kvůli informacím, že 17. listopadu

²¹² T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, Praha 1997, s. 46–48, 64, 69–76, 95–104.

²¹³ *Jutro*, 30. 10. 1939, s. 2; *Slovenec*, 31. 10. 1939, s. 3.

²¹⁴ *Politika*, 30. 10. 1939, s. 2.

²¹⁵ Václav Sedláček zahynul 28. října a těžce zraněný Jan Opletal zemřel 11. listopadu 1939.

²¹⁶ *Hrvatski dnevnik*, 29. 10. 1939, s. 4; *Jutro*, 31. 10. 1939, s. 1; tamtéž, 1. 11. 1939, s. 2.

²¹⁷ *Pravda*, 19. 11. 1939, s. 2–3; tamtéž, 20. 11. 1939, s. 5; *Vreme*, 19. 11. 1939, s. 1; tamtéž, 20. 11. 1939, s. 4; tamtéž, 21. 11. 1939, s. 2; tamtéž, 22. 11. 1939, s. 1; *Dan*, 19. 11. 1939, s. 1; tamtéž, 21. 11. 1939, s. 1; tamtéž, 30. 11. 1939, s. 1; *Politika*, 20. 11. 1939, s. 2; tamtéž, 23. 11. 1939, s. 2; *Obzor*, 18. 11. 1939, s. 1–2; tamtéž, 20. 11. 1939, s. 1; tamtéž, 22. 11. 1939, s. 2; *Hrvatski dnevnik*, 18. 11. 1939, s. 4; tamtéž, 19. 11. 1939, s. 2, 4; tamtéž, 21. 11. 1939, s. 2; tamtéž, 22. 11. 1939, s. 4; *Nova riječ*, 23. 11. 1939, s. 4; *Slovenec*, 18. 11. 1939, s. 9; tamtéž, 19. 11. 1939, s. 1, 3; tamtéž, 22. 11. 1939, s. 3, 7;

obsadily okupační orgány kolej krále Aleksandra²¹⁸ v Praze, v níž byli ubytováni jugoslávští studenti. Zprávy o zatčených, zraněných, ba i mrtvých jugoslávských studentech na koleji krále Aleksandra dementoval generální konzul Šumenkovič několik dní poté.²¹⁹ V českých pramenech o obsazených kolejích a v Praze zatčených studentech se psalo, že na koleji krále Aleksandra k zákroku německých okupačních orgánů vůbec nedošlo.²²⁰

Role jugoslávských studentů v kritických okamžicích 17. listopadu nebyla úplně bez významu. Někteří čeští studenti, zvláště ti, kteří uprchli z Masarykovy koleje, kde trvalo zatýkání studentů, našli úkryt právě u svých kolegů z Jugoslávie na koleji krále Aleksandra. Jugoslávští studenti, kteří se rozhodli vrátit do Jugoslávie po uzavření českých vysokých škol, dokonce vzali několik českých studentů s sebou.²²¹

Listopadové události v Protektorátu roku 1939 nezůstaly v jugoslávském prostředí úplně bez odezvy. Kolem stovky lidí žijících v Jugoslávii, hlavně českého původu, a těch, kteří studovali dřív v Československu, vyjádřilo 25. listopadu v Záhřebu svůj nesouhlas se zákrokem německých okupačních orgánů proti studentům v Praze a s uzavřením Univerzity Karlovy a jiných českých vysokých škol.²²² Svůj nesouhlas s popravami studentů v Praze vyjádřili protestem i bělehradští studenti během demonstrací, které se konaly 14. prosince 1939 proti fašizaci jugoslávského státu a ohrožení svobody jeho občanů.²²³ Konání těchto protestů se německým diplomatickým představitelům v Jugoslávii nelíbilo.²²⁴

Stejně jako u jiných podobných případů snažily se jugoslávské státní orgány zabránit organizování manifestací proti Německu. Jugoslávská vláda balancovala mezi

tamtéž, 23. 11. 1939, s. 3; tamtéž, 26. 11. 1939, s. 3; *Jutro*, 16. 11. 1939, s. 1; tamtéž, 18. 11. 1939, s. 2, 5; tamtéž, 19. 11. 1939, s. 2; tamtéž, 20. 11. 1939, s. 1; tamtéž, 21. 11. 1939, s. 2; tamtéž, 22. 11. 1939, s. 2; tamtéž, 28. 11. 1939, s. 2; tamtéž, 29. 11. 1939, s. 7.

²¹⁸ Kolej ve Střešovicích v Praze, která nesla jméno jugoslávského krále Aleksandra Karadjordjeviće, byla otevřena v říjnu 1933. Po druhé světové válce měla nový název – Maršála Tita, ale ne na dlouho. Po vyhlášení rezoluce Informbyra nesla jméno Komenského (od října 1948). Srov. M. SOVILJ, *U potrazi za nedostižnim. Jugoslovensko-čehoslovačke kulturne veze 1945–1949*, Beograd 2012, s. 25, 138–139, 202.

²¹⁹ *Jutro*, 25. 11. 1939, s. 7.

²²⁰ Srov. Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Praha (AKPR), fond: Kancelář prezidenta republiky – protokol T (tajné), 1921–1944 (KPR-protokol T), sign. T 422/39, k. 203, č. T 451/39, věc: Studentské demonstrace dne 15. listopadu 1939.

²²¹ Tamtéž.

²²² PAAA, fond: Belgrad, S. 60/16, N. 356/39, věc: Protest proti uzavřeným vysokým škol v Protektorátu Čechy a Morava, Záhřeb, 10. 1. 1940.

²²³ Srov. B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 246; M. MITROVIĆ, *Saradnja Beogradskog univerziteta sa univerzitetima u Čehoslovačkoj 1918–1939*, s. 308.

²²⁴ PAAA, fond: Belgrad, S. 60/16, N. 356/39, věc: Protest proti uzavření vysokých škol v Protektorátu Čechy a Morava, Záhřeb, 10. 1. 1940.

politikou západních sil a Německem, ale jak čas letěl, bylo jasné, že neutralita Jugoslávie se nakonec změní.

Na podzim roku 1939 se poprvé od zániku Československa začal další osud značného počtu československých občanů bezprostředně týkat Jugoslávie, neboť se zvedla velká vlna československé emigrace. Jugoslávie jako tranzitní země pro československé emigranty získala ještě větší význam.

2. 3. Československá emigrace v Jugoslávii

Po okupaci Čech a Moravy odcházela část občanů bývalého Československa do emigrace s cílem bojovat proti nacizmu ve formujícím se československém zahraničním vojsku. S německou invazí do Polska a začátkem druhé světové války v září 1939 českoslovenští občané, kteří plánovali odjezd z Protektorátu Čechy a Morava či ze Slovenska, už nemohli používat cestu do emigrace přes Polsko. Po jeho okupaci existovala prakticky jen jedna možnost jak z Protektorátu a Slovenska uprchnout. Byla to cesta přes Maďarsko, Rumunsko do Jugoslávie a dál na Blízký východ a odtud do Francie, jež byla hlavním cílem emigrantů.

Jeden ze způsobů odjezdu z Protektorátu či Slovenska do Jugoslávie byl s pomocí jugoslávských víz. Jugoslávští diplomatictí představitelé v Praze a v Bratislavě pomohli velkému počtu občanů bývalého Československa, kteří plánovali odjezd z Protektorátu či ze Slovenska. Ovšem to nebyla oficiální politika Jugoslávie. Jugoslávské vízum mohl dostat každý občan bývalého Československa, který měl platný pas vydaný německými orgány. Ve stejné době znamenala jugoslávská víza cestu ke svobodě, zvláště pro Židy. Ve svých pamětech zdůraznil generální konzul Šumenković, že za dva roky, tj. od dubna 1939 do dubna 1941, byl bývalým československým občanům vydán velký počet víz. Bohužel nevěděl kolik, neboť v době německého útoku na Jugoslávii v dubnu 1941 byl seznam osob, které opustily bývalé Československo, zničen.²²⁵

Za pomoci jugoslávských konzulátů v Praze a v Bratislavě přijel ze známých československých politiků do Jugoslávie počátkem prosince 1939 poslanec Josef David. V Bělehradě na konci roku 1939 a na začátku roku 1940 pobývali kratší dobu i bývalý tajemník prezidenta republiky Edvarda Beneše Prokop Drtina, bývalý ministr sociálních věcí Československa Jaromír Nečas, sociálnědemokratický politik Bohumil Laušman a protektorátní ministr zemědělství Ladislav Karel Feierabend.²²⁶

²²⁵ R. ŠUMENKOVIĆ, *Diplomatske zabeleške iz okupiranog Praga*, sveska devetnaesta-juni 1967, s. 44–47.

²²⁶ Do Jugoslávie přijeli také politici předmnichovských politických stran František Němec, Václav Majer, Václav Holub, Josef Uhlíř, jakož i vedoucí pracovníci československého odboje prof. Vladimír Klecanda, Václav Žižka a jiní. A. TICHÝ, *Směr Bělehrad*, s. 389, 422; J. ŠOLC, *Útěky a návraty Bohumila Laušmana. Osud českého politika*, s. 67.

Češi a Slováci odcházeli z Protektorátu a ze Slovenska do Maďarska a dál do Jugoslávie nejen prostřednictvím jugoslávských konzulátů, ale i s pomocí odbojových organizací, především vojenské organizace Obrana národa a slovenské organizace Flora, která uprchlíky přejímala a převáděla je na maďarské území.²²⁷ Z Protektorátu jela také část emigrantů přes Slovensko a Maďarsko na svou pěst bez jakékoli pomoci.²²⁸

O československých uprchlících vědělo i německé ministerstvo zahraničních věcí na základě informací buď od svých zastupitelských úřadů ve slovenském státu a Maďarsku, nebo od cizích diplomatů v Berlíně. Např. v březnu 1940 maďarský vyslanec v Berlíně podrobně informoval německé úřady o organizování a místech shromažďování československých emigrantů na Slovensku a jejich cestách přes Maďarsko a Rumunsko do Jugoslávie. V povědomí byla některá jména lidí, kteří pomáhali, převáděli či financovali emigranty, známé bylo dokonce i heslo, které se používalo pro spojení s francouzským vyslanectvím v Budapešti.²²⁹ Dá se předpokládat, že se Německo na růst počtu uprchlíků z Protektorátu nedívalo klidně a působilo na cizí vlády a státní orgány, aby útěkům československých emigrantů zabránily. Některé země Německu vyhověly. Svědčí o tom početné případy uprchlíků z Protektorátu či Slovenska, kteří byli trestáni kratším nebo delším vězením.²³⁰ Podle Feierabenda, který uprchnul z Protektorátu v lednu 1940, bylo cestování s falešnými dokumenty a jakékoli jiné přestoupení maďarských předpisů důvodem, že tyto osoby byly vráceny zpět za hranice.²³¹ Někteří se po zatčení a po návratu na Slovensko snažili dostat přes Maďarsko do Jugoslávie opět.²³²

V několika vzpomínkách československých politiků a emigrantů se zdůrazňuje, že příjezd do Jugoslávie byl pro československé uprchlíky velkou úlevou. Jeden z emigrantů, český student Karel A. Macháček, ve svých pamětech napsal: *„Nebyli jsme v nebezpečí života – poprvé po mnoha měsících od doby, kdy Němci okupovali Československo. Pocit svobody může být oceněn jen těmi, kdo ji ztratili a pak znovu*

²²⁷ Srov. T. BROD, *Cesty československých uprchlíků přes Balkán v letech 1939–1940*, s. 400; J. JABLONICKÝ, *Z ilegality do povstania: kapitoly z občianskeho odboja*, s. 50–59; E. ČEJKA, *Československý odboj na Západě 1939–1945*, s. 152.

²²⁸ A. TICHÝ, *Směr Bělehrad*, s. 403.

²²⁹ PAAA, fond: R, S. 101342, N. 255, Berlín, 27. 3. 1940.

²³⁰ Srov. Vojenský historický archiv, Praha (VHA), sbírka „19“ 1940–1945 (číslo sbírky 19), signatura 19–20/8, č. 49, věc: Otázka odsunu čs. uprchlíků z Maďarska, celková situace, Budapešť, 12. 2. 1940; *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939–1940. Příloha. Zápisy ze zasedání Československého národního výboru 1939–1940*, s. 223.

²³¹ L. K. FEIERABEND, *Politické vzpomínky*, I, s. 295.

²³² Tamtéž; J. SOMMER, *Od Tobrúku do Plzně*, s. 19–25.

nabyli.²³³ Podobně jako Macháček, který kratší dobu pobýval v Bělehradě, psal jiný student a funkcionář univerzitního spolku v Praze Josef Sommr o volném pohybu po Záhřebu, i když bylo jasně vidět, že se jedná o emigranty. Po několika měsících strávených v maďarských věznicích neměli totiž českoslovenští uprchlíci nejen žádné doklady, ale ani žádný slušný oblek.²³⁴

Fakt, že Jugoslávie nebyla členem Paktu tří ani na začátku druhé světové války, a jedinou zemí, ze které se dalo relativně bezpečně odjet do Francie, znamenal pro československé uprchlíky mnoho. Ve druhé polovině listopadu 1939 se v souvislosti s demonstracemi 28. října a událostmi s českými studenty 17. listopadu zvedla nová vlna emigrace do Jugoslávie. Kolik československých uprchlíků přesně přijelo do Jugoslávie od září 1939, se nedá přesně zjistit, ale jistě jich bylo víc než 2 100.²³⁵ Jeden z pracovníků v československém odbojovém středisku v Bělehradě, Antonín Tichý, napsal ve svých pamětech, že většina uprchlíků byla české národnosti, zatímco ze Slovenska přijeli jen jednotlivci.²³⁶ Ve stejné době tvořili velkou část uprchlíků Židé. Podle Tichého patřili uprchlíci společensky k různým vrstvám. Převažovala inteligence, spíše humanitní než technická, profesori, učitelé, lékaři, novináři. Inteligence byla po událostech ze 17. listopadu 1939 posílena desítkami vysokoškolských studentů, hlavně funkcionářů univerzitních spolků. Poměrně málo bylo zemědělců a dělníků.²³⁷

Českoslovenští uprchlíci se za svého přechodného pobytu v Jugoslávii soustřeďovali většinou v bělehradském Československém domě.²³⁸ Moderní a výstavná budova byla proměněna v uprchlický tábor. Hlavní část sokolovny byla tělocvična, jejíž podlaha byla pokryta slámníky, a několik menších pokojů sloužilo jako šatny a umývárny. P. Drtina popsal podmínky pro pobyt uprchlíků takto: „*Měli zde nyní slámníky a žíněny, na nichž posedávali i spali, sušilo se zde prádlo i promoklé šatstvo a bělehradské Češky vařily a pekly pro stovky uprchlíků, kteří*

²³³ K. A. MACHÁČEK, *Escape to England. Útěk do Anglie*, s. 91.

²³⁴ J. SOMMR, *Od Tobrúku do Plzně*, s. 26.

²³⁵ O tom víc v pokračování této podkapitole. Srov. VHA, fond: Ministerstvo národní obrany-Londýn 1940–1946 (MNO-L), inventární číslo 26, fascikl 23, k. 12 (26/23/12), č. 1706/1940, věc: Dobrovolníci do československé armády.

²³⁶ A. TICHÝ, *Směr Bělehrad*, s. 420.

²³⁷ Tamtéž, s. 422.

²³⁸ Českoslovenští emigranti, kteří ve svých pamětech psali o pobytu v Jugoslávii, zdůrazňovali, že se jednalo o Český dům a sokolovnu Jugoslávského Sokolu. Československý dům byl v centru Bělehradu. Srov. A. TICHÝ, *Směr Bělehrad*, s. 411; P. DRTINA, *Československo můj osud. Svazek první, kniha 2*, s. 493; K. A. MACHÁČEK, *Escape to England. Útěk do Anglie*, s. 93.

*postupně městem procházeli.*²³⁹ K. A. Macháček strávil v budově Československého domu na začátku ledna 1940 před odjezdem do Soluně několik dnů. Vzpomínal, že v ní bylo hodně vojáků a studentů, kteří měli možnost se pořádně umýt, vyčistit si šaty, vyprat a vyžehlit prádlo, ale také jíst, jak zdůraznil, „*vítaná a chutná jídla.*“²⁴⁰

Několik uprchlíků našlo ubytování u svých příbuzných, bělehradských Čechů a Slováků. Mezi nimi byl i Drtina, který spolu s manželkou strávil víc než jeden měsíc v rodině ředitele bělehradské filiálky Anglo-Pragobanky Josefa Vízka. Napsal, že příbuzní jeho manželky měli krásný a prostorný byt v budově banky v samém centru Bělehradu, kde se cítil příjemně.²⁴¹ Stejně jako i jiní jednotlivci, kteří byli hledaní gestapem, i Drtina věděl, že v Bělehradě mají Němci velký počet špiclů. Ačkoliv se setkal s řadou známých osob, vojáků, publicistů a politiků, kteří většinou pracovali v podzemních organizacích v Protektorátu, snažil se nepoutat na sebe pozornost.²⁴² Feierabend, který byl na území Protektorátu pronásledován veřejnými vyhláškami v tisku i v rozhlase,²⁴³ musel být v Bělehradě také krajně opatrný: „*Kdybych byl poznán, mohl bych být zastřelen zezadu a nikdo by se nikdy nedověděl, jak se to stalo.*“²⁴⁴ Kvůli tomu nechodil nikam kromě francouzského a britského vyslanectví. Bydlel v luxusním bytě svého dobrého známého Dobrivoje Lazareviče, významného člena Demokratické strany. Tam se cítil bezpečně, napsal ve svých vzpomínkách.²⁴⁵

Krom Bělehradu pobývala část československých uprchlíků kratší dobu i v Záhřebu.²⁴⁶ V čele záhřebské akce pro pomoc československým občanům stál MUDr. František Smetánka, který učil na univerzitě a byl předsedou největšího menšinového spolku Čechů a Slováků v Jugoslávii – Československého svazu se sídlem v Záhřebu.²⁴⁷ Profesor Smetánka udržoval kontakty mezi příslušníky české menšiny v Jugoslávii, což mu pomohlo organizovat pomoc československým emigrantům.²⁴⁸ Podle Drtiny byla pomoc československé kolonie v Bělehradě, Záhřebu a vůbec v

²³⁹ P. DRTINA, *Československo můj osud. Svazek první, kniha 2*, s. 493.

²⁴⁰ K. A. MACHÁČEK, *Escape to England. Útěk do Anglie*, s. 93.

²⁴¹ P. DRTINA, *Československo můj osud. Svazek první, kniha 2*, s. 488–489.

²⁴² Tamtéž, s. 489–492.

²⁴³ Srov. ADAP, *Serie D (1937–1945), Band VIII, Die Kriegsjahre, Erster Band, 4. September 1939 bis 18. März 1940*, Baden-Baden, Frankfurt/Main 1961, s. 569–570. Stejně prameny v angličtině: DGFP, *Series D (1937–1945), Volume VIII, The War Years, September 4, 1939 – March 18, 1940*, London 1954, s. 723–724.

²⁴⁴ L. K. FEIERABEND, *Politické vzpomínky*, I, s. 300.

²⁴⁵ Tamtéž.

²⁴⁶ Srov. A. TICHÝ, *Směr Bělehrad*, s. 432; K. A. MACHÁČEK, *Escape to England. Útěk do Anglie*, s. 91.

²⁴⁷ O tom více v podkapitole 2. 5.

²⁴⁸ V. ŠRÁMEK, *Československý svaz a Balkánská cesta*, s. 42–43, 49.

Jugoslávii velmi vydatná a výborně organizovaná.²⁴⁹ Na konci roku 1939 a v prvních několika měsících roku 1940 nehrozilo v Jugoslávii československým občanům, kromě několika známých politiků, větší nebezpečí.

*

Organizace pobytu v Jugoslávii a další přesun československých uprchlíků z Bělehradu na Blízký východ byly hlavními úkoly pracovníků bývalého vyslanectví Československa v čele s bývalým vyslancem Jaroslavem Lípou. Na podzim 1939, když se jugoslávské hlavní město stalo střediskem československých uprchlíků, nabyla tato skupina větší význam.

Na začátku prosince roku 1939 přijel do Bělehradu už zmíněný poslanec Josef David a převzal politické vedení československé akce v Jugoslávii. Vedle Davida, Lípy a Tichého se podíleli na organizování pomoci uprchlíkům i někteří z bývalých pracovníků československého vyslanectví: Josef Bachtík, Erich Soeldner a Oldřich Matuška.²⁵⁰ Do konce listopadu 1939 s nimi spolupracoval také bývalý konzul v Lublani S. Miňovský, který potom odjel do Maďarska, aby organizoval příjezdy uprchlíků do Jugoslávie z Budapešti.²⁵¹ Československá politická emigrace pobývala v Jugoslávii většinou jen krátce. Známí českoslovenští politici Nečas, Feierabend, Drtina a Laušman strávili v Bělehradě či v Záhřebu krátkou dobu, takže se prakticky organizování pomocných akcí nezúčastnili.²⁵² David pobýval v Jugoslávii víc než jeden rok (do 3. března 1941),²⁵³ ale jeho činnost, stejně jako aktivity dalších civilních osob ze skupiny bývalých pracovníků československého vyslanectví v Bělehradě, byly omezeny časem a podřízeny československým vojenským orgánům.

²⁴⁹ P. DRTINA, *Československo můj osud. Svazek první, kniha 2*, s. 491.

²⁵⁰ A. TICHÝ, *Směr Bělehrad*, s. 414–415; M. TEJCHMAN, *Československo-jugoslávské vztahy v letech druhé světové války*, s. 87.

²⁵¹ Srov. VHA, fond: MNO-L, 26/23/12, č. 1706/1940, věc: Dobrovolníci do československé armády; *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939–1940. Příloha. Zápis zasedání Československého národního výboru 1939–1940*, s. 181.

²⁵² Prokop Drtina přijel do Bělehradu 27. prosince 1939 a odjel vlakem 30. ledna 1940 přes Záhřeb, Milán a Švýcarsko do Paříže. Jaromír Nečas se v Bělehradě v lednu 1940 dlouho nezdržel, zatímco Ladislav Karel Feierabend po pobytu v jugoslávském hlavním městě odplul v únoru 1940 ze Splitu do Francie. Bohumil Laušman strávil v lednu 1940 v Bělehradě a v Záhřebu přes dva týdny a potom odjel do Francie přes Itálii. P. DRTINA, *Československo můj osud. Svazek první, kniha 2*, s. 491–494; L. K. FEIERABEND, *Politické vzpomínky*, I, s. 302–304; J. ŠOLC, *Útěky a návraty Bohumila Laušmana. Osud českého politika*, s. 68–70; P. HORÁK, *Bohumil Laušman: politický životopis. Riskantní hry sociálnědemokratického lídra*, s. 51.

²⁵³ Srov. NA, fond: Zahraniční tiskový archiv (ZTA), k. 185, bez čísla, věc: Rozmluva s poslancem Davidem (*New Yorkské listy*, 5. 4. 1942).

Kromě skupiny z bývalého československého vyslanectví se koncem roku 1939 a od počátku roku 1940 začala v Bělehradě formovat vojenská skupina, vedená zprvu majorem Jaroslavem Hájíčkem (krycí jména Petr, Skála, Kříž). K ní patřilo několik důstojníků a vojáků.²⁵⁴ Mezi nimi i podplukovník František Hieke (krycí jméno Petar Stoj), důstojník československé armády od roku 1919 a po okupaci Čech a Moravy aktivní člen odboje v Protektorátu. V Jugoslávii měl četné kontakty, protože byl bývalým srbským dobrovolníkem z první světové války.²⁵⁵ Se souhlasem československé emigrace v Paříži a z pověření odboje v Protektorátu přijel v polovině ledna 1940 do Bělehradu generál Bedřich Neumann, krycím jménem Miroslav²⁵⁶ s úkolem zorganizovat celou akci s přechodem a odsunem československých emigrantů do československého zahraničního vojska.

Československý národní výbor v Paříži, který byl představitelem československého odboje v zahraničí od 17. října 1939,²⁵⁷ schválil návrh generála Neumanna, že František Hieke bude ve funkci vojenského zmocněnce i nadále zajišťovat přepravu emigrantů.²⁵⁸ Z tohoto důvodu jel Hieke do Záhřebu, Mariboru a Subotice, aby v každém z těchto měst zřídil středisko pro uprchlíky. Vedle těchto cest podnikal Hieke výjezdy i na jiná místa, která nabízela možnosti dalších přechodů pro československé emigranty.²⁵⁹

Existence československé zpravodajské služby na jugoslávském území byla pro československou zahraniční armádu velice důležitá. Zůstává však otázkou kdo a přesně kdy vybuďoval styk odbojové akce v Bělehradě s Protektorátem. Podle tvrzení A. Tichého existoval už před formováním vojenské skupiny v Bělehradě. Jak napsal,

²⁵⁴ Srov. M. TEJCHMAN, *Československo-jugoslávské vztahy v letech druhé světové války*, s. 87; též, *Iniciativy čs. vojenské zahraniční služby na Balkáně v letech 1939–1941*, s. 168–169.

²⁵⁵ F. HIEKE-STOJ, *Mé vzpomínky z druhé světové války*, s. 581, 592.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 592–593.

²⁵⁷ Úkolem Československého národního výboru bylo reprezentovat národ bývalého Československa v zahraničí a řídit československé vojenské jednotky, vznikající na jihu Francie. Předsedou tohoto výboru se stal Edvard Beneš, úřadujícím místopředsedou Jan Šrámek, členy Štefan Osuský, generálové Sergej Ingr a Rudolf Viest, Hubert Ripka, Juraj Slávik a Eduard Outrata. Československý národní výbor dosáhl časem omezeného mezinárodního uznání od Francie, Velké Británie a britských dominií. Srov. J. KUKLÍK, *Londýnský exil a obnova československého státu 1938–1945. Právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci*, Praha 1998, s. 48–49; J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, *Hodža versus Beneš. Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničním odboji za druhé světové války*, Praha 1999, s. 54–56; J. DEJMEK, *Československá zahraniční politika 1939–1945 (cíle a výsledky)*, in: *Československá vojenská zahraniční služba v letech 1939–1945*, sborník studií, s. 136.

²⁵⁸ Ve svých pamětech používal Hieke uvozovky ve vysvětlení nové činnosti („vojenský pověřenec“ a „zmocněnec“), což by mohlo ukazovat na neexistenci formálního názvu jeho funkce v Bělehradě. Srov. F. HIEKE-STOJ, *Mé vzpomínky z druhé světové války*, s. 593.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 593–594.

spojení s domovem zajišťoval Jaroslav Lípa, jenž občas používal některé diplomaty neutrálních států, zvláště ovšem jugoslávské.²⁶⁰ V souvislosti s formováním vojenské skupiny na začátku roku 1940 se poprvé projevila snaha vybudovat vlastní vojenskou zpravodajskou službu. Podle Hiekeho svědectví existovaly v Jugoslávii na jaře 1940 tři menší vojenské skupiny: Transportní, kterou řídil samotný Hieke, sabotážní, kterou vedl Hájíček, a zpravodajská, vedená majorem Alexandrem Fritscherem (krycí jméno Kuděj).²⁶¹ Major Fritscher byl vyslán z Londýna pro styk s Londýnem a Protektorátem.²⁶²

Na jaře 1940 přijel do Bělehradu i generál Ondřej Mézl (krycí jméno Andrej Gak).²⁶³ Jeho úřad měl vlastní spojení s odbojem v Protektorátu i s centrem zahraničního odboje. Význam vojenské skupiny ještě vzrostl se jmenováním generála Mézla vojenským pověřencem pro státy jihovýchodní Evropy, tj. pro Jugoslávii, Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko a Řecko, se sídlem v Bělehradě.²⁶⁴ Vedle organizace přechodů, odsunu československých emigrantů a získávání dobrovolníků do československé armády v zemích jihovýchodní Evropy dostal za úkol i provedení mobilizace příslušníků menšin české a slovenské na jugoslávském území v případě vstupu Jugoslávie do války proti Německu.²⁶⁵

S příchodem československých důstojníků do Jugoslávie koncem roku 1939 a začátkem roku 1940 neměla už skupina bývalého vyslance Lípy možnost organizovat transporty uprchlíků sama. Rozhodnutí Národního výboru v Paříži, že podplukovník Hieke na sebe bere hlavní úkol organizace odsunu emigrantů, znamenalo rozhodnutí o dalším vedení akce v Bělehradě. Příjezd generála Mézla to potvrdil. Jaroslavu Lípovi a jeho skupině byla prakticky ponechána jen finanční stránka transferů československých uprchlíků. Ve svých vzpomínkách A. Tichý napsal: „Šlo o to převzít některé mladší pracovníky střediska Bělehrad do vojenských služeb, postavit je pod

²⁶⁰ Ve svých vzpomínkách zdůraznil A. Tichý, že vojenská skupina majora Hájíčka si přivlastnila výsledky práce zpravodajské služby civilní skupiny Jaroslava Lípy. Srov. A. TICHÝ, *Směr Bělehrad*, s. 416, 434–435.

²⁶¹ Archiv bezpečnostních složek, Praha (ABS), fond: Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (číslo fondu 302), signatura: 302–73–7, Protokol s Františkem Hiekem, plk. pěch. v. v., Mladá Boleslav, 26. 11. 1949.

²⁶² Srov. F. HIEKE-STOJ, *Mé vzpomínky z druhé světové války*, s. 595; Z. ZUDOVÁ–LEŠKOVÁ, *Zapomenutá elita: českoslovenští vojenští diplomaté v letech 1938–1945*, s. 95–97.

²⁶³ Srov. M. TEJCHMAN, *Československo-jugoslávské vztahy v letech druhé světové války*, s. 87; týž, *Iniciativy čs. vojenské zahraniční služby na Balkáně v letech 1939–1941*, s. 169; Z. KLOBOUK, P. INDRÁK, *Divizní generál Ondřej Mézl v kontextu doby (biografická studie)*, s. 76–77; Z. ZUDOVÁ–LEŠKOVÁ, *Zapomenutá elita: českoslovenští vojenští diplomaté v letech 1938–1945*, s. 157–158.

²⁶⁴ NA, fond: Národní výbor československý ve Francii (NV-Fr), k. 4, č. 93/dův/40.

²⁶⁵ Tamtéž.

*vojenskou disciplínu a tímto způsobem se zmocnit rozhodujících civilních agend.*²⁶⁶ Naproti tomu generál Mézl do svého válečného deníku v červnu 1940 napsal, že Lípa a jeho pomocník Bachtík spolupráci „z prestižních osobních důvodů“²⁶⁷ sabotovali.

Proč mezi skupinou J. Lípy a vojenskou skupinou generála Mézla a podplukovníka Hiekeho existoval nesoulad, se lze jen domýšlet. Vzhledem k tomu, že samotný Národní výbor v Paříži neměl k vedení československého odboje v zahraničí jednotný postoj, dá se předpokládat, že se určitý stupeň nedůvěry z Paříže zrcadlil ve vedení akce pro pomoc československým emigrantům v Jugoslávii. Těžko si představit, že by jednotlivec, jako například Lípa či jeho pomocník, mohl sabotovat spolupráci s vojenskou skupinou jen „z prestižních osobních důvodů“, jak tvrdil generál Mézl.

Tento nesoulad však nebyl jediným problémem, se kterým se potýkala organizace transportů československých občanů. Daleko důležitější byla změna nesnadné mezinárodní situace v létě 1940 v souvislosti s vojenským zhroucením Francie, které zapůsobilo i na jugoslávské vládnoucí kruhy a odrazilo se na práci československé akce.

*

Postoj jugoslávského vedení k československé emigraci, která používala Jugoslávii především jako tranzitní zemi pro odjezd na Blízký východ, představuje velmi důležitou otázku v jugoslávsko-československých vztazích na začátku druhé světové války. Jugoslávie oficiálně československé uprchlíky nepodpořila. O pomoci jugoslávské vlády neexistuje žádný oficiální doklad.²⁶⁸ Kromě několika stručných zpráv nepsal o československé emigraci ani tisk.²⁶⁹ Bylo to logické vzhledem k tomu, že se Jugoslávie snažila mít dobré vztahy s Německem a každá pomoc československým emigrantům by byla pro další jugoslávsko-německé vztahy špatná. Přesto všechno ale určitá pomoc existovala. Jugoslávští politici měli stále přátelský

²⁶⁶ A. TICHÝ, *Směr Bělehrad*, s. 442.

²⁶⁷ VHA, fond: MNO-L, 26/2/4, č. 397/1940, věc: Válečný deník-zaslání, Bělehrad, 26. 6. 1940.

²⁶⁸ V Archivu Jugoslávie v Bělehradě, nejdůležitějším archivu na území bývalé Jugoslávie pro dějiny tohoto státu, se nedá najít žádný pramen o pomoci jugoslávské vlády československým uprchlíkům v letech 1939–1941.

²⁶⁹ Jedna z řídkých zpráv o československých emigrantech se objevila v lednu 1940 v bělehradských novinách *Vreme*. Podle této zprávy byly ukradeny věci jednoho z československých uprchlíků ve Splitu v hodnotě 160 000 dinárů. Důležité je říct, že tato zpráva nebyla jugoslávskými novináři komentována a neobsadila v tisku centrální místo. Jednalo se o stručnou zprávu, umístěnou dole na stránce, která však přitáhla pozornost německých diplomatických představitelů v Jugoslávii. Srov. PAAA, fond: Belgrad, S. 60/16, bez čísla, Split, 12. 1. 1940.

vztah k Západu, vzpomínali na bývalou spolupráci s Československem a na Malou dohodu. Jejich postoj k československé emigraci lze označit za ambivalentní.

Na základě memoárové literatury, ale i pramenů české, slovenské a německé provenience, je zřejmé, že jugoslávské vládnoucí kruhy byly kvůli přítomnosti československé emigrace v Jugoslávii pod velkým tlakem Německa, ale přesto nic proti československým uprchlíkům do léta 1940 nepodnikaly. V reakcích jugoslávských politiků je jasně vidět strach z eventuálních negativních důsledků jakékoliv pomoci československými emigrantům. Z toho důvodu začátkem roku 1940 přesvědčoval ministr zahraničí Cincar-Marković německého vyslance von Heerena, že Jugoslávie nemá žádný zájem o ochranu československých uprchlíků.²⁷⁰

Dva z nejznámějších československých politických emigrantů v Jugoslávii Feierabend a Nečas měli příležitost osobně mluvit s předsedou jugoslávské vlády Cvetkovićem. Nečas na konci ledna 1940, Feierabend v únoru téhož roku. Právě setkání Cvetkoviće a československých politiků nejlépe ilustruje onen současně dvojitý postoj jugoslávského vedení k československé emigraci. Cvetković jim poskytl pohostinství, Feierabendovi dokonce auto s řidičem a jednoho detektiva i nové bezpečné ubytování v klášteře Jazak ve Sremu, protože nemohl v Bělehradě ručit za osobní bezpečnost československého politika.²⁷¹ Z jedné strany nabídnutá pomoc, z druhé fakt, že setkání nebyla oficiální, neboť tajné schůzky v okolí Bělehradu byly organizovány tak, aby se českoslovenští politici nesetkali s některým z nacistů či s lidmi, kteří pracovali pro německé vyslanectví v Bělehradě.²⁷² To vše dvojitou politiku jugoslávských vládnoucích kruhů potvrzuje. Ačkoliv Feierabend nenapsal ve svých pamětech, proč se setkal s Cvetkovićem, dá se předpokládat, že očekával od jugoslávské vlády větší pomoc.²⁷³ Od Cvetkoviće však odjel velmi zklamán. Jeho slova byla, jak napsal, „*studenou sprchou na můj optimismus*“.²⁷⁴ Jugoslávská vláda měla pro udržení dobrých vztahů s Německem zájem, aby se československých

²⁷⁰ PAAA, fond: R, S. 103709, N. 262, Telegram z Bělehradu, Bělehrad, 19. 1. 1940.

²⁷¹ L. K. FEIERABEND, *Politické vzpomínky*, I, s. 300–301.

²⁷² Tamtéž; A. TICHÝ, *Směr Bělehrad*, s. 412.

²⁷³ Ve svých pamětech Feierabend schůzku popsal: „*Omlouval se (Cvetković- poznámka M. S.), že mne nemůže přijmout veřejně, aby neměl nepřijemnosti s Němci, a poznamenal, že by to nebylo ani v mém zájmu, poněvadž každé moje veřejné vystoupení je nebezpečné.*“ Podle Feierabenda prohlásil Cvetković, že je Jugoslávie samostatný stát jen podle jména, protože je plně hospodářsky závislá na Německu a po hospodářské závislosti přichází pomalu, ale jistě politická závislost. Cvetković si byl vědom sympatií lidu Jugoslávie k Západu, ale současně věděl, že Západ není ochoten pomoci Jugoslávii a že Jugoslávie se sama nemůže Německu vojensky postavit. Srov. L. K. FEIERABEND, *Politické vzpomínky*, I, s. 300–301.

²⁷⁴ Tamtéž.

politiků hledaných gestapem, zvláště Nečase, co nejrychleji zbavila.²⁷⁵ Jeho pobyt v Bělehradě netrval na konci ledna 1940 dlouho, jenom jeden týden. Nečas jugoslávské území rychle opustil a odjel do Francie.

Se vzpomínkami na postoj jugoslávského vedení k československé akci seznámil veřejnost J. David v interview z 5. dubna 1942 v novinách českých emigrantů v USA *New Yorkské listy*. Podle něj „jugoslávské úřady podporovaly naši akci, velice přátelsky a ochotně nám pomáhaly“.²⁷⁶ Nesdělil však podrobnosti o této jugoslávské pomoci.

Podobný postoj měl i A. Tichý: „Přesvědčili jsme se několikrát, že Cvetković o naší akci ví a trpí ji. Bylo mu známo, že zrušené vyslanectví existuje dál, že s námi spolupracují orgány pohraniční stráže i armáda a funkcionáři bezpečnosti.“²⁷⁷

Konkrétněji psal o pomoci jugoslávské strany bývalý zaměstnanec československého čestného konzulátu ve Splitu Arthur H. Samek, který zůstal v Jugoslávii do března 1941. V dopisu zaslaném z Palestiny Feierabendovi do Londýna v září 1941 zdůraznil, že během své činnosti v organizaci transportů lodí československých uprchlíků ze Splitu do Francie se mu dostávalo pomoci od několika úředníků splitské policie, kteří kvůli tomu často riskovali i vlastní postavení. Českoslovenští občané byli dokonce zaměstnanci upozorňováni na policejní úředníky, před kterými bylo nutno mít se na pozoru.²⁷⁸ Tuto pomoc ovšem můžeme považovat spíše za pomoc jednotlivců, nikoliv konkrétních státních orgánů. Důležité je zdůraznit, že podle tvrzení A. Samka dostávala československá akce ve Splitu pomoc i od jugoslávské vojenské zpravodajské služby, která včas upozorňovala na osoby, které přímo nebo nepřímo spolupracovaly s Němci a Italy, kteří mohli další transporty ohrožit.²⁷⁹

Kromě A. Samka psal o pomoci Jugoslávců československým důstojníkům i náčelník československé správy divizní generál Sergej Ingr. Když v březnu 1940 navrhl generála Mézla do funkce vojenského pověřence pro státy jihovýchodní Evropy, doufal, že generálu Mézlovi a vojenské skupině v Bělehradě „pomoc

²⁷⁵ Srov. P. DRTINA, *Československo můj osud. Svazek první, kniha 2*, s. 491–492; J. MIKULKA, *Příběh téměř zapomenutého politika Jaromíra Nečase (opožděná zpráva k 100. výročí narození)*, s. 6.

²⁷⁶ NA, fond: ZTA, k. 185, bez čísla, věc: Rozmluva s poslancem Davidem (*New Yorkské listy*, 5. 4. 1942).

²⁷⁷ A. TICHÝ, *Směr Bělehrad*, s. 411.

²⁷⁸ NA, fond: PMR-L, k. 56, č. 1150/41/D, věc: Hlášení Arthura H. Samka.

²⁷⁹ Tamtéž.

Jugoslávci bude i nadále nejprospěšnější.²⁸⁰ Fakt, že s pomocí svého přítele z ministerstva vnitra dostal Hieke od jugoslávských úřadů doklad, že je zaměstnancem tohoto ministerstva, že mohl používat jugoslávský pas na jméno Petar Stoj a později na jméno Milan Stanisavlev,²⁸¹ potvrzuje pomoc jugoslávské strany československým emigrantům. Vedle Hiekeho používali i jiní českoslovenští politici falešné pasy: Laušman a Drtina polské, Nečas a Feierabend jugoslávské (Nečas na jméno Ing. Nikić, Feierabend na jméno Mato Odrin).²⁸²

Jugoslávská vláda však měla odůvodněný strach z negativních německých reakcí, protože německé vyslanectví v Bělehradě a německé konzuláty v Záhřebu, Lublani, Sarajevu a Splitu o aktivitách československých emigrantů v Jugoslávii věděly. V létě 1939, když Jugoslávie ještě nebyla hlavní tranzitní zemí československé emigrace, žádalo německé vyslanectví v Bělehradě jugoslávské ministerstvo zahraničních věcí a další státní orgány, aby eventuální existenci československých vojenských formací na jugoslávském území zkontrolovaly.²⁸³ Ačkoliv jugoslávské úřady tvrdily, že žádná československá vojenská organizace v Záhřebu nebyla vytvořena ani jugoslávskými Čechy a Slováky podpořena,²⁸⁴ lze předpokládat, že s takovou odpovědí německé vyslanectví spokojeno nebylo.

V září a v říjnu 1939 získali němečtí diplomaté nové zprávy o organizování československých emigrantů v Jugoslávii, kteří směřovali do Francie, aby se stali vojáky v československé zahraniční armádě. Objevila se v nich i jména některých z organizátorů skupin československých uprchlíků (např. S. Miňovského a V. Smolčiče, bývalých konzulů), podrobnosti o místech shromažďování v Bělehradě a v Záhřebu, Němci dokonce znali takové podrobnosti, jako kterými vlaky a kdy odjížděli emigranti

²⁸⁰ NA, fond: NV-Fr, k. 4, č. 93/dův/40.

²⁸¹ ABS, sign. 302-73-7, Protokol s Františkem Hiekem, plk. pěch. v. v., 28. 11. 1949; F. HIEKE-STOJ, *Mé vzpomínky z druhé světové války*, s. 593-594.

²⁸² F. HIEKE-STOJ, *Mé vzpomínky z druhé světové války*, s. 592, 605; P. DRTINA, *Československo můj osud. Svazek první, kniha 2*, s. 490; L. K. FEIERABEND, *Politické vzpomínky*, I, s. 299; J. MIKULKA, *Příběh téměř zapomenutého politika Jaromíra Nečase (opožděná zpráva k 100. výročí narození)*, s. 6; J. ŠOLC, *Útěky a návraty Bohumila Laušmana. Osud českého politika*, s. 69; P. HORÁK, *Bohumil Laušman: politický životopis. Riskantní hry sociálnědemokratického lídra*, s. 51.

²⁸³ PAAA, fond: Belgrad, S. 60/16, N. 215/39, Dopis německého generálního konzulátu v Záhřebu pro německé vyslanectví v Bělehradě, Záhřeb, 21. 6. 1939; PAAA, fond: Belgrad, S. 60/16, N. 215/39, věc: Formování československé vojenské organizace, Bělehrad, 28. 6. 1939.

²⁸⁴ Srov. PAAA, fond: Belgrad, S. 60/16, N. 267, Dopis ministerstva zahraničních věcí Království Jugoslávie pro německé vyslanectví v Bělehradě, Bělehrad, 18. 8. 1939.

z Bělehradu do Soluně a dál do Istanbulu. Věděli také, že francouzští diplomaté v Jugoslávii s československými emigranty spolupracují.²⁸⁵

V průběhu několika dalších měsíců němečtí diplomaté nejen shromažďovali údaje o československých emigrantech, ale také se snažili nátlakem na jugoslávskou vládu československou akci znemožnit. Vzhledem k tomu, že se hlavním místem shromažďování uprchlíků stal Československý dům v Bělehradě,²⁸⁶ žádalo německé vyslanectví jugoslávské ministerstvo zahraničních věcí, aby státní orgány tuto lokalitu kontrolovaly a dalším aktivitám československých emigrantů zabránily.²⁸⁷ Německý požadavek byl splněn a prohlídka Československého domu byla v únoru 1940 vykonána. Německé vyslanectví zřejmě s výsledkem prohlídky velmi spokojené nebylo, protože zvláštní komise, kterou ministerstvo zahraničních věcí pro kontrolu Československého domu zformovalo, žádného emigranta nenašla a nezjistila nic podezřelého proti německé Říši.²⁸⁸ Je jasné, že výsledky kontroly neodpovídaly skutečnému stavu, protože Československý dům byl jako shromaždiště československých uprchlíků před jejich odjezdem na Blízký východ používán skoro neustále.

Podobných požadavků jako prohlídka Československého domu, ale i kontroly jednotlivců, československých občanů v Záhřebu a Mariboru, vznesli Němci koncem roku 1939 a od začátku roku 1940 několik.²⁸⁹ Výsledky prohlídek však byly vždy stejné: žádní emigranti, žádná podezřelá činnost proti Německu.²⁹⁰

Jugoslávské policejní orgány prováděly i prohlídky vlaků, kterými emigranti odjížděli z Bělehradu. Podle slov A. Tichého německé vyslanectví donutilo jugoslávskou vládu, aby 23. března 1940 policie zkontrolovala cestující večerního rychlíku z Bělehradu do Istanbulu. Ačkoliv českoslovenští emigranti s francouzskými

²⁸⁵ PAAA, fond: Belgrad, S. 60/16, bez čísla, věc: Získávání členů pro československou armádu, Sarajevo, 19. 9. 1939; PAAA, fond: Belgrad, S. 60/16, N. 3496, Bělehrad, 30. 10. 1939.

²⁸⁶ Srov. PAAA, fond: Belgrad, S. 60/16, N. 1564/1939, Bělehrad, 15. 11. 1939; PAAA, fond: Belgrad, S. 60/16, bez čísla, Dopis německého vyslanectví v Bělehradě jugoslávskému ministerstvu zahraničních věcí, Bělehrad, 19. 1. 1940.

²⁸⁷ PAAA, fond: Belgrad, S. 60/16, bez čísla, Dopis německého vyslanectví v Bělehradě jugoslávskému ministerstvu zahraničních věcí, Bělehrad, 19. 1. 1940.

²⁸⁸ PAAA, fond: Belgrad, S. 60/16, N. 3265, Dopis jugoslávského ministerstva zahraničních věcí pro německé vyslanectví v Bělehradě, Bělehrad, 22. 2. 1940.

²⁸⁹ Srov. PAAA, fond: Belgrad, S. 60/16, N. 746/39, Dopis německého konzulátu v Lublani pro německé vyslanectví v Bělehradě, Lublaň, 25. 1. 1940; PAAA, fond: Belgrad, S. 60/16, N. 3265, Dopis německého vyslanectví v Bělehradě pro jugoslávské ministerstvo zahraničních věcí, Bělehrad, 22. 2. 1940; ABS, sign. 302–94–1, Zpráva o výsledku plk. gšp. v. v. Jaroslava Hájíčka, 26. 4. 1950.

²⁹⁰ PAAA, fond: Belgrad, S. 60/16, N. 7255, Dopis jugoslávského ministerstva zahraničních věcí pro německé vyslanectví v Bělehradě, Bělehrad, 21. 3. 1940.

pasy byli zadrženi na den nebo dva, nakonec byl transport propuštěn.²⁹¹ Nedostatek pramenů jugoslávského původu o této problematice ponechává jen možnost předpokládat na základě slov A. Tichého, že českoslovenští uprchlíci byli o prohlídkách na poslední chvíli informováni někým z jugoslávské strany.²⁹²

Informace o Nečasovi a pravděpodobně i o Feierabendovi na německé vyslanectví v Bělehradě dorazily. Sám Feierabend psal, že přes všechnu opatrnost, kterou zachovával, se prozradilo, že je v Bělehradě.²⁹³ Není však známo, jestli se německý vyslanec dozvěděl o jejich setkáních s Cvetkovičem. O Nečasovi německé vyslanectví vědělo, že strávil několik dnů v Bělehradě a že jeho dalším cílem byla Francie.²⁹⁴ Vzhledem k tomu, že Feierabend i Nečas byli stíháni veřejnými vyhláškami, v tisku i v rozhlase na území Protektorátu, lze dovodit, že se německé vyslanectví v Bělehradě snažilo zabránit jim v další cestě. Feierabendův a Nečasův odjezd do Francie však dokládá, že se to nepovedlo.

Aktivity vojenské skupiny nebyly německému vyslanectví také neznámé. František Hieke ve svých pamětech napsal, že činnost jeho skupiny se německému vyslanectví vůbec nelíbila. Bylo jasné, že se Němci snažili nátlakem na jugoslávskou vládu československou akci zmařit.²⁹⁵ Hieke také tvrdil, že jugoslávské úřady se chovaly k československé emigraci neutrálně nebo zdánlivě neutrálně.²⁹⁶

O československých emigrantech, kteří ilegálně přijeli do Jugoslávie z Maďarska, Rumunska i z území bývalého Rakouska, měly jugoslávské úřady dostatek informací. Policejní orgány některé zadržely a vrátily do Maďarska a Rumunska.²⁹⁷ Přesný počet je těžké zjistit, ale nějaké údaje existují: Podle záznamů z úřadů chorvatské bánoviny z léta roku 1940 bylo do zahraničí vráceno více než 20 Čechů a Slováků. O více než 15 bývalých československých občanech se nevědělo, zda se nacházejí v Jugoslávii, nebo jestli odjeli a kam. Více než 30 Čechů a Slováků, kteří přijeli do Jugoslávie v letech 1939–1940, dostalo povolení k dalšímu pobytu na

²⁹¹ A. TICHÝ, *Směr Bělehrad*, s. 429.

²⁹² Tamtéž.

²⁹³ Pražský advokát a publicista dr. Břetislav Palkovský, který znal Feierabenda mnoho let, ho zahlédl na francouzském vyslanectví a jinde v Bělehradě. Potom se o Feierabendovi dovědělo mnoho jiných osob. L. K. FEIERABEND, *Politické vzpomínky*, I, s. 303.

²⁹⁴ PAAA, fond: Belgrad, S. 60/16, N. 53, Telegram německého vyslanectví v Bělehradě ministerstvu zahraničních věcí v Berlíně, Bělehrad, 27. 1. 1940.

²⁹⁵ F. HIEKE-STOJ, *Mé vzpomínky z druhé světové války*, s. 594.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 592.

²⁹⁷ VA, fond: popisnik 17, k. 94, f. 41, b. 1; Arhiv Vojvodine, Novi Sad (AV), fond: 126 – Kraljevska banska uprava Dunavske banovine-Noví Sad (1929–1941), II Upravno odeljenje (číslo fondu 126), b. II-21194/1939; HDA, fond: Banovina Hrvatska. Kabinet Bana (číslo fondu 155), k. 32, b. 33505/40.

jugoslávském území.²⁹⁸ Těch několik případů vrácených emigrantů dokládá, že se podmínky v Jugoslávii pro pobyt uprchlíků z Protektorátu změnila a nebylo tu již pro ně zcela bezpečno.

Po příchodu prvních emigrantů z Protektorátu a ze Slovenska do Jugoslávie začala v září 1939 také organizace transportů na Blízký východ. Vedle této cesty existovaly i přímé cesty do Francie lodí ze Splitu nebo vlakem přes Itálii. Využívaly je civilní osoby i politici. Feierabend ve svých pamětech napsal, že cesta vlakem do Řecka a dále po moři byla sice bezpečná, ale velice zdoluhavá, protože trvala nejméně dva měsíce. Cesta přes Split do Marseille zabrala jen pět dní, ale byla nebezpečná, provázená mnoha nepříjemnostmi.²⁹⁹ Organizace transportů většího počtu československých emigrantů vlakem přes Itálii či lodí ze Splitu přímo do Francie by dozajista vzbudila pozornost německých diplomatů v Jugoslávii nebo italských orgánů (zvláště velkou pozornost věnoval odjíždějícím transportům německý konzul ve Splitu). Proto bylo bezpečnější cestovat vlakem do Řecka a Turecka a dále na Blízký východ, ačkoliv tato cesta byla dlouhá.

Bývalý vyslanec Lípa spolupracoval s francouzským konzulátem v Bělehradě, který obstarával společné propustky. Určitý počet francouzských víz pořídil od generálního konzulátu Francie v Záhřebu i Československý svaz.³⁰⁰ Tito emigranti po krátkém pobytu v Záhřebu odcházeli do Bělehradu, odkud spolu s jinými československými uprchlíky odjížděli vlakem přes Soluň a Istanbul do Bejrútu. První transport z Bělehradu odjel 9. září 1939 v počtu 12 uprchlíků.³⁰¹ Potom bylo každý měsíc vypraveno transportů několik. Do konce roku 1939 to ještě bylo 23 skupin s 299 emigranty. Od ledna 1940 odjíždělo již přes 300 lidí měsíčně (s výjimkou února a června 1940). Podle hlášení J. Lípy ze září 1940 bylo od 9. září 1939 do 24. června 1940 z Bělehradu vypraveno celkem 77 vlakových transportů s 2 058 osobami. Dalších přibližně 40 československých občanů se do Francie dostalo jednotlivě buď lodí ze Splitu přímo do Marseille, nebo vlakem přes Itálii.³⁰²

²⁹⁸ HDA, fond: 155, k. 38, b. 39234/40.

²⁹⁹ L. K. FEIERABEND, *Politické vzpomínky*, I, s. 302.

³⁰⁰ NA, fond: Československý ústav zahraniční (ČÚZ I), k. 57, č. 222/40, Záhřeb, 26. 1. 1940; NA, fond: ČÚZ I, k. 57, č. 229/40, Záhřeb, 26. 1. 1940; NA, fond: ČÚZ I, k. 57, č. 243/40, Záhřeb, 27. 1. 1940; NA, fond: ČÚZ I, k. 57, č. 257/40, Záhřeb, 29. 1. 1940; NA, fond: ČÚZ I, k. 57, č. 258/40, Záhřeb, 29. 1. 1940; NA, fond: ČÚZ I, k. 57, bez čísla, Záhřeb, 24. 2. 1940.

³⁰¹ VHA, fond: MNO-L, 26/23/12, č. 1706/1940, věc: Dobrovolníci do československé armády; Srov. A. TICHÝ, *Směr Bělehrad*, s. 416.

³⁰² VHA, fond: MNO-L, 26/23/12, č. 1706/1940, věc: Dobrovolníci do československé armády. Kopie stejného hlášení Jaroslava Lípy ze září 1940 o transportech československých emigrantů z Bělehradu se

Měsíc/rok	Počet organizovaných odjezdů	Počet emigrantů
Září 1939	2	16
Říjen	10	99
Listopad	4	50
Prosinec	9	150
Leden 1940	11	364
Únor	8	206
Březen	9	377
Duben	10	400
Květen	9	303
Červen 1940	5	93
Celkem	77	2 058

Tabulka 1 Odchod československých uprchlíků z Bělehradu přes Soluň a Istanbul do Bejrútu v letech 1939–1940³⁰³

Akce pomoci českým a slovenským uprchlíkům skončila v létě 1940, když Jugoslávie změnila k československé akci svůj postoj. Tato změna byla odrazem obtížné mezinárodní situace v létě 1940 v souvislosti s vojenským zhroucením Francie a postupně silícím německým a italským vlivem na Balkáně. Změny po vojenském pádu Francie způsobily, že československý exil v Paříži se přesunul do Velké Británie, která 21. července 1940 uznala československou exilovou prozatímní vládu.³⁰⁴

Českoslovenští důstojníci, kteří se zúčastnili organizace transportů z Bělehradu, zaznamenali v té době zvýšený německý tlak na Jugoslávii, aby vykážala české a slovenské uprchlíky ze svého území. Po odeslání posledního transportu do Bejrútu

nachází i v Národním archivu v Praze. Srov. NA, fond: Ministerstvo financí Londýn (MF-L), k. 120, č. 1706/40, věc: Dobrovolníci do československé armády.

³⁰³ VHA, fond: MNO-L, 26/23/12, č. 1706/1940, věc: Dobrovolníci do československé armády.

³⁰⁴ *Od uznání československé prozatímní vlády do vyhlášení válečného stavu Německu 1940–1941, svazek I, (16. června 1940–30. dubna 1941), s. 79–80; Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně, I, (1940–1941), s. 60.*

generál Mézl³⁰⁵ ve svém hlášení zdůraznil, že se Německo snažilo vyvíjet tlak na Jugoslávii, aby vyhostila všechny československé důstojníky, kteří se nacházeli na jejím teritoriu.³⁰⁶ Nakonec byla 30. června 1940 činnost československého vojenského přidělence v Bělehradě přerušena. Po červnu 1940 zůstal v Jugoslávii jen jeden důstojník s desetičlenným personálem a vysílačkou, aby nadále udržoval spojení s Protektorátem a zabezpečoval další odsun menšího počtu uprchlíků.³⁰⁷ V čele této skupiny byl podplukovník Hieke.

Změnu postoje jugoslávských vládnoucích kruhů k československé emigraci od léta 1940 dokazoval i jiný přístup jugoslávských policejních úřadů ke zbylému československému personálu. Policejní orgány mu dělaly značné potíže. Tomu již nasvědčoval i jeden případ ze začátku srpna 1940, kdy byli jugoslávskou policií zatčeni tři občané bývalého Československa a vydáni nacistické Říši. Obviněni byli ze spolupráce s diverzní skupinou majora Hájíčka, která s podporou britské rozvědky připravovala na jaře 1940 sabotáže proti německým vlakovým transportům surovin, jež projížděly Jugoslávií do Německa.³⁰⁸ Podle archivních pramenů a vzpomínek současníků neměly zatčené osoby (zvláště tajemník Československého svazu v Záhřebu Stanislav Veselý a bývalý zaměstnanec československého vyslanectví v Bělehradě Erich Soeldner) s celou sabotážní akcí nic společného.³⁰⁹ Stejně prameny a memoáry zřetelně dokazují, že jugoslávská reakce byla považována za vynucenou Německem.³¹⁰ Jugoslávské policejní orgány mohly samozřejmě hodnotit sabotážní

³⁰⁵ Generál Mézl byl po bělehradské akci ustanoven vedoucím československé vojenské mise pro Blízký východ a Egypt, se sídlem v Jeruzalémě v srpnu 1940. VHA, fond: Československá vojenská mise pro Balkán, Blízký a Střední východ 1939–1946 (ČsVM-SV), 70/6/15, č. j. 1745/dův; VHA, fond: MNO-L, 26/15/9, č. 374/dův/40, Londýn, 6. 10. 1940.

³⁰⁶ VHA, fond: MNO-L, 26/2/4, č. 397/1940, věc: Válečný deník-zaslání, Bělehrad, 26. 6. 1940.

³⁰⁷ Tamtéž; VHA, fond: ČsVM-SV, 69/2/12, č. 411/taj, věc: Opis deníku gen. A. Gaka od 1. 7. – 3. 8. t. r. -předložení.

³⁰⁸ Srov. ABS, sign. 302–73–7, Protokol s Františkem Hiekem, plk. pěch. v. v., Mladá Boleslav, 25. 11. 1949; ABS, sign. 302–94–1, Zpráva o výsledku plk. gšp. v. v. Jaroslava Hájíčka, 4. 4. 1950.

³⁰⁹ Ve svých vzpomínkách zdůraznil František Hieke, že důvodem zatčení Soeldnera nebo Seltnera byla jen záměna jmen Seltner – Selner. To tvrdil i samotný kapitán Jaroslav Selner v jednom svědectví, které zapsal jeho syn Jaroslav Selner mladší. Kapitán Selner byl jeden z důstojníků v skupině majora Hájíčka, který byl v květnu 1940 zatčen během policejní kontroly vlaku ve stanici Zidani Most. U kapitána Seltnera a jeho kolegů našla jugoslávská policie hodně sabotážního materiálu a výbušin. Navzdory tomu byl kapitán Selner propuštěn na svobodu za pomoci jednoho známého z vedoucích osob jugoslávské policie. Po propuštění opustil jugoslávské území. Dá se předpokládat, že se o této události dozvědělo i německé vyslanectví v Bělehradě. F. HIEKE-STOJ, *Mé vzpomínky z druhé světové války*, s. 595–596; J. SELNER, F. CINGER, *Generál z rodu rebelů*, s. 56, 60–61. Srov. ABS, sign. 302–73–7, Protokol s Františkem Hiekem, plk. pěch. v. v., 28. 11. 1949; ABS, sign. 302–94–1, Zpráva o výsledku plk. gšp. v. v. Jaroslava Hájíčka, 4. 4. 1950; NA, fond: PMR-L, k. 69, č. 151/dův/40, věc: Zpráva z Balkánu, 28. 8. 1940. Stejně prameny jako v Národním archivu i v Archivu Ministerstva zahraničních věcí v Praze. Srov. AMZV, fond: LA-o, k. 107, č. 919/40.

³¹⁰ Tamtéž.

akce československé skupiny na svém území jako nebezpečný a nepřátelský akt a vzhledem k tomu, že se jednalo o cizí státní příslušníky, kteří pocházeli z území pod protektorátem Německa, vydat je nacistické Říši. Zůstává však otázkou, proč nezkontrolovaly skutečnou účast těchto osob v sabotážních akcích. Nelze také posoudit, jestli jejich zatčení bylo zcela náhodné. Zvláštní též je, že německé vyslanectví v Bělehradě o aktivitách Veselého vědělo už dlouho a o třetího zatčeného Goda Jiráka z Mariboru se zajímalo v souvislosti s pomocí československým uprchlíkům.³¹¹ I přes československé intervence u prince regenta Pavla a předsedy vlády Cvetkoviće byli zatčení vydáni německému gestapu, odvezeni 8. srpna 1940 do Německa a 30. června 1942 v Oranienburgu popraveni.³¹²

*

Se změnami v mezinárodní politice v létě 1940 ustala úplně spolupráce československé vojenské skupiny v Bělehradě s Francouzi, zatímco spolupráce s Angličany pokračovala. Pro československou skupinu znamenala určitou pomoc. Britské vyslanectví ale očekávalo větší aktivitu československých důstojníků pro britské zájmy. Jak zdůraznil sám František Hieke ve svých memoárech „*trvalo však nějaký čas, než Angličané začali naši akci plně podporovat,*“ ale potom „*jsme byli na Angličanech závislí.*“³¹³ Britské vyslanectví nabídlo československým důstojníkům, zvláště těm, kteří už byli exponovaní, aby se přestěhovali do jeho diplomatických bytů. Ve stejné době byly československá vysílačka a jiný materiál převezeny přímo na britské vyslanectví,³¹⁴ což dokládá československo-britskou spolupráci, ale také Hiekeho slova o československé závislosti na britské pomoci.

Jedním z úkolů vojenské skupiny v Bělehradě byl i další vývoj zpravodajské služby na Balkáně. Z toho důvodu jel Hieke do Bulharska, Rumunska a Turecka.³¹⁵ Na přelomu let 1940 a 1941 se centrem odbojové aktivity na Balkáně stala československá

³¹¹ Srov. PAAA, fond: Belgrad, S. 60/16, N. 3, Bělehrad, 1. 12. 1939; PAAA, fond: Belgrad, S. 60/16, N. 746/39, Dopis německého konzulátu v Lublani pro vyslanectví v Bělehradě, Lublaň, 25. 1. 1940; PAAA, fond: Belgrad, S. 60/16, N. 6, Dopis německého generálního konzulátu v Záhřebu pro vyslanectví v Bělehradě, Záhřeb, 10. 4. 1940.

³¹² Srov. F. HIEKE-STOJ, *Mé vzpomínky z druhé světové války*, s. 596; M. TEJCHMAN, *Československo-jugoslávské vztahy v letech druhé světové války*, s. 89; též, *Iniciativy čs. vojenské zahraniční služby na Balkáně v letech 1939–1941*, s. 170; J. SELNER, F. CINGER, *Generál z rodu rebelů*, s. 64.

³¹³ F. HIEKE-STOJ, *Mé vzpomínky z druhé světové války*, s. 598.

³¹⁴ Srov. tamtéž, s. 595; Z. KLOBOUK, P. INDRÁK, *Divizní generál Ondřej Mězl v kontextu doby*, s. 80.

³¹⁵ Srov. F. HIEKE-STOJ, *Mé vzpomínky z druhé světové války*, s. 600–608.

zpravodajská ústředna „Marie“. Její součástí byla evakuační skupina rozdělená na tři evakuační pásma. Jedno měl na starosti právě F. Hieke.³¹⁶ Na konci roku 1940 a v prvních měsících roku 1941 odeslala a přijala velký počet telegramů do Bělehradu a z Bělehradu.³¹⁷ Prakticky o každé činnosti vojenské skupiny v Bělehradě byly prostřednictvím zpravodajské ústředny „Marie“ informovány československé vojenské orgány v Londýně a Jeruzalémě.

Po létě 1940 byla bezpečnost československých důstojníků na jugoslávském území ohrožena. Hieke proto s částí zpravodajské ústředny „Marie“ na konci roku 1940 Jugoslávii opustil³¹⁸ a odjel do Istanbulu, kde strávil nějaký čas.³¹⁹

Vzhledem k tomu, že po okupaci Francie přicházelo do Jugoslávie málo emigrantů z Protektorátu, bylo hlavním úkolem vojenské a civilní skupiny organizovat menší transporty zbylých československých uprchlíků na jugoslávském území a rodin příslušníků československých vojáků. Podle informací, které mělo československé ministerstvo národní obrany v Londýně, nacházelo se v říjnu 1940 v Jugoslávii 50 žen československých vojáků, kteří tehdy už byli buď v Palestině, nebo ve Velké Británii, a několik civilních osob. Ministerstvo národní obrany hledalo u řeckého zastupitelského úřadu v Londýně a u Angličanů způsob, jak by pro tyto ženy a civilisty zajistilo příjezdní vízum a tak jim umožnilo cestu přes Řecko a Turecko do Palestiny.³²⁰

Z pramenů české provenience je zřejmé, že ilegální pobyt těchto žen a civilistů se časem stával těžším a těžším. Podle J. Lípy vznikaly také nepříjemnosti vyplývající z hromadného ubytování a z chování některých uprchlíků.³²¹ Po létě 1940 už nebylo možné Československý dům v Bělehradě pro ubytování československých emigrantů používat, protože jugoslávské policejní orgány musely evakuovat každého, kdo neměl řádné povolení k pobytu. Československá civilní skupina proto hledala vhodné místo

³¹⁶ Z. KLOBOUK, P. INDRÁK, *Divizní generál Ondřej Mězl v kontextu doby*, s. 77.

³¹⁷ Srov. VHA, ČsVM-SV, 106/1/32, Odeslané telegramy přes Jeruzalém (Gak), rok 1940; VHA, fond: ČsVM-SV, 107/1/32, Telegramy odeslané, od 1–0–41 do 769–0–41, rok 1941.

³¹⁸ F. HIEKE-STOJ, *Mé vzpomínky z druhé světové války*, s. 600.

³¹⁹ Srov. VHA, fond: ČsVM-SV, 103/1/30, Telegramy došlé, rok 1941, č. 4586–300–5, Bělehrad-Istanbul, 6. 3. 1941; VHA, fond: ČsVM-SV, 103/1/30, Telegramy došlé, rok 1941, č. 2365–220–5 a č. 2366–265–5, Bělehrad-Londýn, 8. 3. 1941; VHA, fond: ČsVM-SV, 103/1/30, Telegramy došlé, rok 1941, č. 3524–115–10, Istanbul-Londýn, Bělehrad, 11. 3. 1941; VHA, fond: ČsVM-SV, 103/1/30, Telegramy došlé, rok 1941, č. 4043–390–27, Istanbul-Bělehrad, 28. 3. 1941; VHA, ČsVM-SV, 85/1/26, Korespondence Gak, 1941; Dopis Kuděje pro generála Gaka, Istanbul, 24. 3. 1941; *Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945*, autorský kolektiv, Praha 2005, s. 95.

³²⁰ NA, fond: PMR-L, k. 7, č. 49/40, věc: Evakuace žen z Jugoslávie, Londýn, 30. 10. 1940. Srov. VHA, fond: Vojenská kancelář prezidenta republiky-Londýn, Košice 1940–1945 (VKPR-LK), inventární číslo 24/1, krabice 2 (24/1/1/2), věc: Evakuace žen z Jugoslávie, Londýn, 30. 10. 1940.

³²¹ NA, fond: PMR-L, k. 7, č. 1927/40, věc: Čsl. ženy-emigrantky v Bělehradě, Bělehrad, 24. 11. 1940.

ve vnitrozemí Srbska, kam by zbylé emigranty přestěhovala. Hromadnému ubytování ve městě Čuprija, kde se nacházel československý cukrovar a početná česká kolonie, jugoslávská policie zabránila, takže nakonec byly ženy vojáků a svobodné ženy přemístěny pod ochranu organizace „Udruženje za slovenske emigrante“ (Sdružení pro slovanské emigranty),³²² která však byla brzy policejně rozpuštěna, a proto přešly pod ochranu Sdružení československých žen v Bělehradě.³²³ Na začátku roku 1941 pobývalo na jugoslávském území ještě 14 žen vojáků a úředníků československé armády a 11 svobodných žen, které musely z politických důvodů opustit Protektorát. Jejich odjezd se předpokládal v následujícím období.³²⁴

Vedle civilních emigrantů se v Jugoslávii nacházel i menší počet vojáků. Podobně jako u civilních osob ani jejich pobyt na jugoslávském území po létě 1940 nebyl snadný. Jedna ze skupin kolem 25 vojáků strávila čtyři měsíce, od začátku července do začátku listopadu 1940, v klášteře Tomić (manastir Svetog Apostola Tome – Tomić) v okolí města Jagodiny. Přestože jí pomáhaly české kolonie z Jagodiny, Čupriji a z jiných míst a jednotlivci z Bělehradu, líčil jeden z československých důstojníků Jiří Pujman pobyt jako velmi neuspokojivý. Zdravotní stav vojáků negativně ovlivňovaly neodpovídající ubytovací a především hygienické podmínky kláštera. Jak zdůraznil, občas vše dělalo „*dojem koncentračního tábora*“.³²⁵ Ačkoliv Pujman tvrdil, že hlavním důvodem neadekvátní pomoci československým vojákům je neaktivita J. Lípy a jeho úsilí, aby snížil význam vojenské skupiny,³²⁶ spíše šlo o to, že se znovu vyhrtily problémy mezi vojenskou a civilní skupinou o vedení při záchraně zbylých československých emigrantů.

Přes spoustu problémů s pobytém československých uprchlíků na jugoslávském území bylo ve druhé polovině roku 1940 vysláno z Jugoslávie do Palestiny 150 lidí. Byli to ti, kteří po létě 1940 zůstali v Jugoslávii po řadu měsíců, a pak ti, kteří v mezidobí přijeli do Jugoslávie z Protektorátu.³²⁷ Právě v následujícím období se jasně

³²² Tato organizace byla založena v červnu 1939 v Bělehradě jako sdružení, které mělo pomáhat každému emigrantu ze slovanských zemí v Jugoslávii. Srov. *Obzor*, br. 131, 11. 6. 1939, s. 3.

³²³ NA, fond: PMR-L, k. 7, č. 1927/40, věc: Čsl. ženy-emigrantky v Bělehradě, Bělehrad, 24. 11. 1940.

³²⁴ Srov. NA, fond: PMR-L, k. 7, č. 27/41, věc: Jugoslávie-odsun a podpory čs. příslušníků, Londýn, 7. 1. 1941; NA, fond: PMR-L, k. 7, č. 190/dův/41, věc: Čsl. ženy-emigrantky v Bělehradě, Londýn, 28. 1. 1941.

³²⁵ VHA, fond: ČsVM-SV, 75/1/25, věc: Hlášení o československém táboru v Tomići, u Jagodiny (Jiří Pujman). Srov. VHA, sbírka „19“, sign. 19-1/43, č. 102/taj./41, věc: npor. v. z. Jiří Pujman – zpráva, Jeruzalém, 2. 1. 1941.

³²⁶ Tamtéž.

³²⁷ AMZV, fond: LA-o, k. 107, č. 2020/40, věc: Dobrovolníci do čsl. armády, Bělehrad, 31. 12. 1940.

ukázalo, jak velký význam měla pro československou emigraci Jugoslávie jako tranzitní země.

2. 4. Jugoslávsko-česká hospodářská spolupráce pod dozorem Německa

Okupace Čech a Moravy měla částečně vliv i na jugoslávské hospodářství, zvláště na zahraniční obchod země. Že jugoslávsko-československá hospodářská spolupráce byla důležitá, potvrzují údaje z období bezprostředně před rokem 1939. V letech 1936–1938 vrcholil vzájemný československo-jugoslávský vývoz a dovoz. Po Německu bylo Československo druhou zemí, ze které se do Jugoslávie nejvíce dováželo. Ve vývozu z Jugoslávie, bylo Československo v roce 1936 a 1938 na třetím místě, v roce 1937 na místě pátém.³²⁸

Po 15. březnu 1939, když vznikla úplně nová politická situace, mělo jugoslávské vedení i nadále zájem o hospodářskou spolupráci s Protektorátem Čechy a Morava. Jedním z důvodů byl dřívější význam Československa pro jugoslávský zahraniční obchod a úsilí jugoslávské strany, aby úplně neztratila obchodního partnera a významný trh. Ekonomický faktor byl důležitý i pro četné jugoslávské obchodní firmy, které do března 1939 s československými firmami úzce spolupracovaly.³²⁹ Jugoslávská vláda si byla po okupaci Čech a Moravy vědoma nové situace v hospodářské spolupráci. Novou byla přítomnost třetí strany v každém segmentu budoucí jugoslávsko-české hospodářské kooperace. Vzhledem k tomu, že česká ekonomika byla po okupaci využívána pro německé potřeby, každá forma bývalé jugoslávsko-československé hospodářské spolupráce, se kterou jugoslávská strana počítala do budoucnosti, musela vyhovovat především německé straně. Vedle českého kapitálu, firem a továren zajímali se Němci také o neméně významný trh na jugoslávském území.³³⁰ Vedení Německa velmi dobře vědělo, že s hospodářskou

³²⁸ Jovan Rad. VUČKOVIĆ, *Naša spoljna trgovina u 1938. godini*, in: Jugoslovenski ekonomist, godina IV, broj 5, maj 1939, Beograd 1939, s. 347. Srov. Z. SLÁDEK, *Malá dohoda 1919–1938. Její hospodářské, politické a vojenské komponenty*, s. 228–239, 272, 274, 276, 280.

³²⁹ V Národním archivu v Praze se nachází větší počet pramenů o různých formách spolupráce mezi jugoslávskými a československými firmami v letech 1935–1939. Srov. NA, fond: Exportní ústav československý v Praze, 1934–1946 (EÚ), k. 126, k. 164.

³³⁰ J. WÜSCHT, *Jugoslawien und das Dritte Reich*, s. 184; Ž. AVRAMOVSKI, *The International Isolation of Yugoslavia: An Objective of German Foreign Policy in the Period from 1933–1939*, in: *The Third Reich and Yugoslavia 1933–1945*, Belgrade 1977, s. 260–261; H. SUNDHAUSSEN, *Geschichte Serbiens 19.–21. Jahrhundert*, s. 306.

závislostí přijde i politická závislost Jugoslávie. Ke stejnému názoru dospěly později i jugoslávské politické kruhy.³³¹

Jugoslávie se snažila navázat novu hospodářskou spolupráci s Protektorátem Čechy a Morava, ale nebylo to nijak snadné. Její obchodní firmy měly sice o spolupráci s firmami na území Protektorátu Čechy a Morava stále zájem,³³² ale právem se obávaly možných neúspěchů a eventuálních ztrát. Při nových konverzích mezi dinárem, korunou a markou počítaly s pomocí jugoslávské Národní banky. Ještě větší naděje vkládaly do jugoslávsko-německých obchodních jednání, která nebyla žádnou novinkou té doby, neboť vlastně šlo o pokračování hospodářských konzultací mezi Německem a Jugoslávií, jež probíhaly již od února 1935, kdy byl sestaven jugoslávsko-německý stálý hospodářský výbor.³³³ Po 15. březnu 1939 nabyla jugoslávsko-německá obchodní jednání na významu, protože se předpokládalo, že dohody mezi jugoslávskými a německými obchodními představiteli vyřeší způsob další jugoslávsko-české obchodní spolupráce.³³⁴

Ačkoliv se jedno z takových jednání očekávalo ještě během dubna, začalo teprve 24. května 1939 v Kolíně nad Rýnem.³³⁵ Hlavním tématem bylo právě regulování další jugoslávsko-české hospodářské spolupráce a úprava platebního styku mezi Protektorátem a Jugoslávií. Jeho výsledky byly do jara 1940 základem dalších jugoslávsko-českých hospodářských styků.

Jugoslávii reprezentovalo několik politiků a úředníků z ministerstva zahraničí, ministerstva obchodu a průmyslu a z jugoslávské Národní banky v čele se zástupcem ministra zahraničí Milivojem Piljou.³³⁶ Vedle německých zástupců ze stálého hospodářského výboru se jednání zúčastnila, ale spíš jen jako host říšského ministerstva hospodářství, i česká delegace, kterou tvořili představitelé ministerstva

³³¹ O jugoslávské hospodářské závislosti na Německu mluvil předseda vlády Cvetković v už zmíněném neformálním rozhovoru s bývalým protektorátním ministrem Feierabendem v únoru 1940 během krátkého ilegálního pobytu československého politika v Bělehradě. L. K. FEIERABEND, *Politické vzpomínky*, I, s. 300–301.

³³² Srov. NA, fond: EÚ, k. 275, sign. 1163/275, bez čísla, 26. 4. 1939; NA, fond: EÚ, k. 275, sign. 1163/275, č. 11630, 13. 5. 1939; NA, fond: EÚ, k. 275, sign. 1163/275, bez čísla, 30. 5. 1939; NA, fond: EÚ, k. 275, sign. 1163/275, bez čísla, 31. 5. 1939.

³³³ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Strani kapital i Banovina Hrvatska 1939–1941*, s. 169.

³³⁴ Srov. *Jugoslovenski Lloyd*, 23. 3. 1939, s. 2.

³³⁵ AKPR, fond: Kancelář prezidenta republiky – protokol L (legislativa), 1919–1947 (KPR-protokol L), inv. č. 1872, k. 69, č. L 1369/39, Důvodová zpráva.

³³⁶ *Jugoslovenski Lloyd*, 20. 5. 1939, s. 6.

obchodu a zemědělství a Národní banky pro Čechy a Moravu.³³⁷ Na začátku ztěžovalo německé straně jednání stanovisko jugoslávské delegace, která požadovala ve styku s Jugoslávií sloučení českého a německého clearingů, tj. účtování vzájemných operací bez placení v hotovosti. Hlavním důvodem pro sloučení clearingů byla obava jugoslávské strany, že v důsledku ztráty průmyslu, nalézajícího se v oblastech bývalého Československa, které byly přičleněny k celním územím Německa, Maďarska, Polska a Slovenska, nebude možno uhradit zmenšeným vývozem z Protektorátu dovoz jugoslávského zboží. To by znamenalo, že Jugoslávie by byla v platebním styku s Protektorátem značně aktivní a že by existovaly dlouhodobé lhůty splatnosti pohledávek jugoslávských vývozců.³³⁸ V průběhu jednání však jugoslávská delegace od tohoto požadavku upustila a došlo ke shodě na tom, že možnost celkového vývozu do Jugoslávie lze odhadnout do 31. března 1940 na hodnotu cca 400 milionů korun. Jugoslávii byla ponechána možnost dovozu ve stejné výši, tj. v rámci malodohodového plánu z roku 1938.³³⁹

Podle zpráv jugoslávského tisku požádala protektorátní vláda německou stranu, aby se existující obchodní smlouva mezi Jugoslávií a Československem prodloužila ještě na jeden rok.³⁴⁰ V příloze této žádosti bylo uvedeno, že se jugoslávský vývoz do Československa, tj. do Protektorátu Čechy a Morava, za první čtyři měsíce roku 1939 velmi zvýšil.³⁴¹ Vzhledem k tomu, že se celé území Protektorátu nemohlo tak rychle k německému celnímu systému připojit, zůstala obchodní smlouva, která existovala mezi Československem a Jugoslávií do března 1939, i nadále platná. Podle oficiálních zpráv německé strany ze stálého hospodářského výboru byla platnost existující obchodní smlouvy omezena na dobu do 31. března 1940. Vedle ní nabyla účinnosti dne 7. června 1939, když skončilo jednání v Kolíně nad Rýnem, i dohoda o platebních stycích mezi Protektorátem a Jugoslávií.³⁴²

Výsledky jednání potvrdily aktuální stav jugoslávsko-českých hospodářských styků, které by byly bez respektování už existujících smluv obtížně udržitelné. Některé

³³⁷ Srov. AKPR, fond: KPR-protokol L, inv. č. 1872, k. 69, č. L 1369/39, věc: Jugoslávie – výměna zboží a platební styk mezi Protektorátem Čechy a Morava a Královstvím Jugoslávským, Praha, 31. 7. 1939.

³³⁸ AKPR, fond: KPR-protokol L, inv. č. 1872, k. 69, č. L 1369/39, Důvodová zpráva.

³³⁹ Tamtéž.

³⁴⁰ *Jugoslovenski Lloyd*, 28. 5. 1939, s. 7.

³⁴¹ Jugoslávský vývoz do Československa v lednu 1939 byl ve výši 32 milionů dinárů, v únoru 35,2, v březnu 47,5 a do Protektorátu v dubnu 63,9 milionů dinárů. Dovoz z Československa do Jugoslávie však v té době nebyl nejlepší. *Jugoslovenski Lloyd*, 4. 6. 1939, s. 2.

³⁴² AKPR, fond: KPR-protokol L, inv. č. 1872, k. 69, č. L 1369/39, věc: Jugoslávie – výměna zboží a platební styk mezi Protektorátem Čechy a Morava a Královstvím Jugoslávským, Praha, 31. 7. 1939.

problémy prostě přetrvávaly. Snad z toho důvodu oznámila německá strana na konci jednání, že už na podzim roku 1939 bude žádat obsáhlou revizi celně tarifní části československo-jugoslávské obchodní smlouvy.³⁴³

V praxi se používání dřívější smlouvy přes pozitivní zprávy z Kolína nad Rýnem dodržovalo obtížně. Území Protektorátu bylo menší než území bývalého Československa, což český export do Jugoslávie ovlivňovalo. Uvažovalo se o tom, že by se menší český vývoz do Jugoslávie a ve stejné době větší dovoz z Jugoslávie do Protektorátu mohly zkoordinovat. Další problém, který se objevil, se týkal placení a kurzu české koruny.³⁴⁴ Očekávalo se však, že nedojde k jeho větším oscilacím.

Už zmíněné obavy jugoslávské strany, vyslovené na jednání v Kolíně nad Rýnem v souvislosti clearingem, nebyly bezdůvodné. Před jugoslávsko-německým jednáním byla Jugoslávie při účtování vzájemných operací bez placení v hotovosti pasivní. Dlužila již Československu a od března roku 1939 i Protektorátu částky, které se postupem času zmenšovaly.³⁴⁵ Ačkoliv problémy s clearingem v obchodních stycích dvou zemí byly vždy běžné, jugoslávské saldo bylo od jara 1939 pořád aktivní. Už v květnu 1939 byl clearing pro Jugoslávii pozitivní, tedy Protektorát Jugoslávii dlužil (např. 31. května 1939 měl Protektorát dluh ve výši 18,1 milionů korun).³⁴⁶ Částka se průběžně měnila. Na konci roku 1939 dlužil 48,1 milionů korun, v únoru 1940 dosáhl dluh výše 56 milionů, v květnu stejného roku se postupně zmenšoval. Z částky 45,4 milionů korun (15. května) klesl na 33,5 milionů (22. května) a následně na 29,8 milionů (31. května 1940).³⁴⁷ V červnu 1940 činil pouze 19,4 milionů korun.³⁴⁸

Vzhledem k tomu, že podle dohody z Kolína nad Rýnem platnost existující obchodní smlouvy byla omezena do 31. března 1940 a že problémy v jugoslávsko-české hospodářské spolupráci nebyly vyřešeny, očekávala se nová jugoslávsko-německá obchodní jednání. Tentokrát se uskutečnila, opět za přítomnosti zástupců pražského ministerstva obchodu a Národní banky pro Čechy a Moravu, v Bělehradě od

³⁴³ Srov. AKPR, fond: KPR-protokol L, inv. č. 1694, k. 59, č. L 1365/39, Důvodová zpráva.

³⁴⁴ Národní banka Království Jugoslávie měla povinnost podle dohody z Kolína nad Rýnem počítat jednu německou marku 14,30 až 14,70 dinárů. Ještě v březnu 1939 po okupaci Čech a Moravy byl stanoven kurz koruny k německé marce takto: jedna koruna odpovídala 10 feníkům. Podle kurzu z března 1939 byla jedna koruna 1,38 dinárů. *Jugoslovenski Lloyd*, 23. 3. 1939, s. 2; tamtéž, 17. 6. 1939, s. 1–2.

³⁴⁵ Tamtéž, 6. 4. 1939, s. 2; tamtéž, 27. 4. 1939, s. 2; tamtéž, 4. 5. 1939, s. 2; tamtéž, 16. 5. 1939, s. 2; tamtéž, 4. 6. 1939, s. 2; tamtéž, 17. 6. 1939, s. 4; tamtéž, 21. 6. 1939, s. 2; *Obzor*, 27. 5. 1939, br. 120, s. 4.

³⁴⁶ *Jugoslovenski Lloyd*, 4. 6. 1939, s. 2.

³⁴⁷ AJ, fond: Ministerstvo trgovine i industrije Kraljevine Jugoslavije (číslo fondu 65), fascikl 193, číslo dokumentu 605, (65–193–605), Clearing v letech 1939–1940.

³⁴⁸ Tamtéž.

7. do 31. května 1940.³⁴⁹ Jejich výsledek upravoval jugoslávsko-české hospodářské styky do dne připojení Protektorátu Čechy a Morava do německého celního prostoru a vztahoval se i na dobu po něm. Podle dohody z 31. května 1940 měl být zajištěn odběr zaručeného množství zboží, na jehož vývozu do Protektorátu měla Jugoslávie zájem, a import některých druhů zboží do Jugoslávie. Německá strana vzala na sebe úkol zajistit, aby vývoz z Protektorátu do Jugoslávie byl zajištěn v množství odpovídajícímu československému vývozu v letech 1937–1938. Jugoslávská strana měla zaručit, že bude do Protektorátu vyvážet výrobky a materiály důležité pro jeho hospodářství (např. magnesit, bauxit, železný pyrit, železné rudy, olovo, aluminium atd.). Tato jednání měla vyřešit i problém velkého aktivního clearingů pro Jugoslávii³⁵⁰ za podmínky, že v případě přesáhnutí částky 50 milion korun byl dluh převeden na markové konto B jugoslávské Národní banky u Říšské německé banky.³⁵¹ Takové řešení bylo také provizorní, protože nebylo specifikováno, co by se stalo, kdyby převodem jugoslávská pohledávka na kontu B příliš vzrostla.

Zapojení Protektorátu Čechy a Morava do německého celního území 1. října 1940³⁵² se týkalo i obchodu s Jugoslávií. Veškeré platby mezi Protektorátem a Jugoslávií byly od té doby regulovány novou dodatkovou platební dohodou mezi Německem s Jugoslávií. Staré pohledávky z obchodů uzavřených před 1. říjnem 1940, s výjimkou některých pohledávek z tzv. mezistátních úmluv, byly likvidovány. Pro likvidaci byl stanoven jako konečný termín 31. březen 1941.³⁵³ Ještě v lednu 1941 kalkulovala německá strana, že by v případě pozitivního salda ve prospěch jugoslávské Národní banky používala přebytky k úhradě starých jugoslávských závazků vůči Protektorátu vzniklých z tzv. mezistátních úmluv.³⁵⁴ Jugoslávské hospodářství bylo už tehdy na Německu velmi závislé.

³⁴⁹ AKPR, fond: KPR-protokol L, inv. č. 1872, k. 69, č. L 1021/40, Důvodová zpráva. Srov. NA, fond: Ministerstvo zahraničních věcí – výstřížkový archiv, I díl, (MZV-VA), k. 1535, P-81z, Lidové noviny, 8. 5. 1940; NA, fond: MZV-VA, k. 1535, P-81d (84), Národní noviny, 10. 5. 1940; NA, fond: MZV-VA, k. 1535, P-81h (20), Národní listy, 1. 6. 1940.

³⁵⁰ Stejného dne, kdy byla podepsána nová obchodní smlouva mezi Protektorátem a Jugoslávií 31. května 1940, byl dluh Protektorátu vůči Jugoslávii 29,8 milionů korun. AJ, 65–193–605, Clearing v letech 1939–1940.

³⁵¹ AKPR, fond: KPR-protokol L, inv. č. 1872, k. 69, č. L 1021/40, Důvodová zpráva.

³⁵² Srov. Václav PRŮCHA, *Válečné řízení hospodářství v českých zemích a na Slovensku v letech 1939–1945*, in: Acta Oeconomica Pragensia, číslo 5, ročník 6, Praha 1998, s. 82.

³⁵³ AKPR, fond: KPR-protokol L, inv. č. 1872, k. 69, č. L 271/41, Důvodová zpráva.

³⁵⁴ Tamtéž.

*

Přes mnohé problémy probíhala jugoslávsko-česká hospodářská spolupráce relativně úspěšně. Během jara a na začátku léta 1939 dovážel Protektorát z Jugoslávie především potravinářské výrobky, dobytek, prasata, sádlo a ovoce. Z Protektorátu získávala Jugoslávie hotové výrobky a polotovary a také suroviny pro textilní průmysl.³⁵⁵ Vedle většího zájmu jugoslávských obchodních firem o spolupráci s firmami na území Protektorátu projevíly na jaře a v létě 1939 zájem o kooperaci s jugoslávskými podniky i některé menší české firmy.³⁵⁶

Pro další jugoslávsko-českou hospodářskou spolupráci byl zvláště důležitý významný československý kapitál bankovní a průmyslový z meziválečné Jugoslávie. Ze známých československých peněžních ústavů měly v různých jugoslávských bankách svůj kapitál a akcie banky Živnostenská, Česká průmyslová (pobočka v Lublani), Anglo-česká, Pražská úvěrová (obě měly pobočky v Bělehradě) a Banka československých legií.³⁵⁷ Důležitý československý kapitál se rovněž nacházel v 31 jugoslávských průmyslových podnicích. Jednalo se o 451,3 milionů dinárů základního kapitálu nebo 6,24 % z celkového základního kapitálu všech akciových společností v Jugoslávii. Československý kapitál hrál velkou roli také v cukrovarnictví, v textilním a chemickém průmyslu.³⁵⁸

Jednou z nejznámějších československých firem v Jugoslávii byla Baťova továrna v Borovu u Vukovaru.³⁵⁹ Pobočka největšího koncernu na výrobu obuvi ze Zlína byla jednou z několika jugoslávských firem, které Janu Baťovi patřily.³⁶⁰ Pro Jugoslávii bylo nesmírně důležité, kde bude známý český podnikatel po okupaci Čech

³⁵⁵ *Obzor*, 7. 5. 1939, br. 104, s. 4; tamtéž, 14. 6. 1939, br. 133, s. 4; *Jugoslovenski Lloyd*, 10. 5. 1939, s. 4; tamtéž, 16. 5. 1939, s. 2; tamtéž, 2. 6. 1939, s. 4; tamtéž, 4. 6. 1939, s. 2; tamtéž, 8. 6. 1939, s. 4; tamtéž, 21. 6. 1939, s. 4; *Politika*, 21. 6. 1939, s. 8.

³⁵⁶ Srov. NA, fond: EÚ, k. 193, sign. 718/193, bez čísla, 29. 4. 1939; NA, fond: EÚ, k. 275, sign. 1163/275, bez čísla, 6. 6. 1939; NA, fond: EÚ, k. 275, sign. 1163/275, bez čísla, 15. 6. 1939; NA, fond: EÚ, k. 275, sign. 1163/275, bez čísla, 22. 6. 1939.

³⁵⁷ Ještě v období před formováním jugoslávského státu podnikaly české banky na chorvatském a slovinském území, které tehdy patřily do Rakouska-Uherska. Srov. Ctibor NEČAS, *Podnikání českých bank v cizině 1898–1918. Rozpínavost českého bankovního kapitálu ve střední, východní a jihovýchodní Evropě v období rakousko-uherského imperialismu*, Brno 1993, s. 52–55, 68–72, 80, 97.

³⁵⁸ *Jugoslovenski Lloyd*, 13. 4. 1939, s. 4; *Slovenec*, 12. 4. 1939, s. 4.

³⁵⁹ Před druhou světovou válkou byla firma Baťa v Borovu považována za největší firmu pro výrobu a prodej obuvi v Jugoslávii s 88,2 % výroby veškeré jugoslávské produkce obuvi a se 400 obchody na jugoslávském území. V roce 1939 zaměstnávala firma Baťa dokonce 6 500 lidí. M. KOLAR-DIMITRIJEVIČ, *Tvornica obuče i gume Bata u Borovu i njen utjecaj na ekonomsko-socijalne odnose u Jugoslaviji od 1931. do 1941*, s. 479, 487, 489. Srov. J. PELIKÁN, *Hospodářská spolupráce Československa s Jugoslávii v letech 1945–1949*, Praha 1990, s. 36.

³⁶⁰ Baťa byl také majitelem válcoven železa v Belišče blízko města Dvor nad Unou, firmy „Stolin d. d.“ ve Vukovaru a „Majstor d. d.“ v Borovu a jedné zemědělské farmy. M. KOLAR-DIMITRIJEVIČ, *Strani kapital i Banovina Hrvatska 1939–1941*, s. 186.

a Moravy v podnikání pokračovat. Z Baťova pobytu v Borovu jugoslávský tisk usuzoval, že by to mohlo být právě tam. Mluvílo se také o několika lokalitách, kde by mohl postavit nové továrny.³⁶¹ Domněnky o možném Baťově podnikání trvaly až do léta 1939, ale byly vzdáleny realitě. Německé intervence proti novým továrnám s českým kapitálem ovlivnily Jana Baťu tak, že se nakonec rozhodl v Jugoslávii nepodnikat.³⁶²

Neznamenalo to však, že český kapitál nebyl v Jugoslávii v letech 1939–1941 i nadále. Soustředěn byl především na území chorvatské bányiny. Od září 1939 do konce jara 1941 byl přítomen v akciích v bankovníctví (7,47 % z celkového cizího kapitálu v akciích), v hospodářství (3,17 %), v průmyslu (2,2 %), v obchodu (1,67 %), v dopravních a pojišťovacích společnostech (0,08 %). Stejně jako v meziválečné době byl český kapitál v letech 1939–1941 nejvíce vkládán do bankovníctví a do průmyslu.³⁶³

Od září 1939, v souvislosti se začátkem druhé světové války, se však v zahraničním obchodu mezi českými a jugoslávskými firmami objevily změny a zájem o další spolupráci, zvláště z české strany, postupně klesal. Např. v září 1939 představitelé jugoslávské továrny pro výrobu motorů „Industrija motora A. D.“ hledali u německého vyslanectví v Bělehradě pomoc, aby přes potíže s dopravou materiálů pokračovala spolupráce s jednou firmou z Kladna.³⁶⁴ Problémy se objevily i během organizace výstavy českých výrobků na jarních veletrzích v Bělehradě (13–22. 4. 1940) a v Záhřebu (27. 4. – 6. 5. 1940).³⁶⁵ Účast jen několika českých firem, mezi nimi byly nejvýznamnější Škodovy závody, připomínala někdejší hospodářskou spolupráci jen vzdáleně.

*

Podle dostupných statistických údajů byla jugoslávsko-česká hospodářská spolupráce v letech 1939–1941 vzhledem k mezinárodním událostem, velikosti a kapacitě území Protektorátu menší než meziválečná hospodářská kooperace Jugoslávie

³⁶¹ *Novosti*, 21. 3. 1939, s. 7; tamtéž, 7. 7. 1939, s. 12; *Dan*, 30. 3. 1939, s. 2; *Jugoslovenski Lloyd*, 2. 4. 1939, s. 2; tamtéž, 11. 5. 1939, s. 4; tamtéž, 16. 6. 1939, s. 4; tamtéž, 1. 8. 1939, s. 2; *Jutro*, 7. 5. 1939, s. 4; tamtéž, 11. 5. 1939, s. 4; *Obzor*, 16. 7. 1939, br. 160, s. 4.

³⁶² M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Strani kapital i Banovina Hrvatska 1939–1941*, s. 186.

³⁶³ Tamtéž, s. 190–193.

³⁶⁴ PAAA, fond: Belgrad, S. 59/1, N. 303, Telegram německého vyslance von Heerena pro ministerstvo zahraničních věcí v Berlíně, Bělehrad, 14. 9. 1939.

³⁶⁵ Srov. NA, fond: EÚ, k. 275, sign. 1164/275, č. 6947, Hlášení ze Záhřebu pro Exportní ústav pro Čechy a Moravu, Záhřeb, 8. 5. 1940.

a Československa. Ve srovnání s posledními čtyřmi měsíci roku 1938, kdy vývoz z Jugoslávie do Československa činil 7,26 % z celkového československého dovozu,³⁶⁶ v roce 1939 (od 1. 9. do 31. 12.) představoval export z Jugoslávie do Protektorátu 5,5 % z tehdejšího celkového českého importu. Ve stejném období se z Protektorátu exportovalo do Jugoslávie 1,39 % z celkového českého vývozu (za poslední čtyři měsíce roku 1938 se jednalo o 4,53 % z celkového vývozu Československa).³⁶⁷

Dovoz do Československa z Jugoslávie od 1. 9. do 31. 12. 1938	7,26 % z celkového dovozu
Dovoz do Protektorátu z Jugoslávie od 1. 9. do 31. 12. 1939	5,5 % z celkového dovozu
Vývoz z Československa do Jugoslávie od 1. 9. do 31. 12. 1938	4,53 % z celkového vývozu
Vývoz z Protektorátu do Jugoslávie od 1. 9. do 31. 12. 1939	1,39 % z celkového vývozu

Tabulka 2 Srovnání dovozů a vývozů mezi Jugoslávií a Československem respektive mezi Jugoslávií a Protektorátem Čechy a Morava za poslední čtyři měsíce roku 1938 a 1939³⁶⁸

Území Protektorátu bylo i nadále důležitým trhem pro jugoslávský zahraniční obchod. Z pohledu dovozu do Jugoslávie v roce 1940 byl Protektorát na pátém místě se 4,58 % z celkového jugoslávského dovozu (po Německu, Itálii, Rumunsku a USA).³⁶⁹ Také vývoz z Jugoslávie byl nasměrován především do Německa: 35,6 % z celkového jugoslávského vývozu, popř. 46,6 %, pokud se počítal společně s vývozem do Protektorátu.³⁷⁰

Už během roku 1939 a především v souvislosti se začátkem druhé světové války se objevily v zahraničním obchodu změny. Takřka každý evropský stát měl po září 1939 potíže s dovozem. Přebytky, které Jugoslávie měla, se snadno prodaly, ale

³⁶⁶ Vzhledem k tomu, že po událostech v Mnichově v září 1938 bylo území Československa bez Sudet, mělo Československo menší hospodářské možnosti. Srov. D. JANČÍK, *Třetí říše a rozklad Malé dohody. Hospodářství a diplomacie v Podunají v letech 1936–1939*, s. 211–217.

³⁶⁷ AJ, 65–196–614, Souběžný přehled dovozu podle států za poslední čtyři měsíce roku 1938 a 1939; Souběžný přehled vývozu podle států za poslední čtyři měsíce roku 1938 a 1939.

³⁶⁸ Tamtéž.

³⁶⁹ Více než polovina dovozu byla z Německa, konkrétně 53,67 %. AJ, 65–196–614, Účast cizích států v dovozu do Království Jugoslávie v roce 1940.

³⁷⁰ AJ, 65–193–605, Zahraniční obchod, rok 1940.

dovoz surovin představoval pro Jugoslávii problém.³⁷¹ Možnosti Protektorátu byly menší než dřívějšího Československa. Fakt, že se jednalo o území, které bylo obsazeno německou armádou, české hospodářství negativně ovlivňoval. Vzhledem k reálné situaci (hospodářská závislost Jugoslávie na Německu, absolutní německá kontrola českého hospodářství) představovala existence jugoslávsko-české hospodářské spolupráce nesporně úspěch.

³⁷¹ AJ, 65–193–605, Hospodářské příležitosti, rok 1939; Obchodněpolitická aktivita od začátku války v roce 1939 do začátku roku 1941.

2. 5. Postoj české menšiny na jugoslávském území k Protektorátu Čechy a Morava

Česká menšina tvořila jen jednu část početného a velmi nesourodého obyvatelstva v meziválečné Jugoslávii. Její jádro bylo složeno z rolníků, zvláště samostatných drobných zemědělců, zatímco intelektuální kruhy představovaly jen jednotlivci.³⁷² Jugoslávské úřady se občas dívaly na Čechy a Slováky jako na jeden národ, tedy podobně jako na spojení Srbů, Chorvatů a Slovinců v rámci nově zformovaného jugoslávského státu.³⁷³ Ve svých knihách o české a slovenské menšině v zahraničí se Jan Auerhan zmiňuje, že v Království Srbů, Chorvatů a Slovinců bylo v roce 1921 celkem 46 777 Čechů a 68 755 Slováků.³⁷⁴ V době nového sčítání lidu v roce 1931 zůstalo zaznamenáno, že v Jugoslávii žilo 52 909 příslušníků české a 76 411 slovenské menšiny.³⁷⁵ Z toho bylo 38 233 Čechů a 12 312 Slováků jenom na území sávské a přímořské bánoviny. Obě byly od srpna roku 1939 součástí chorvatské bánoviny (česká menšina představovala 0,95 % z celkového počtu obyvatelstva bánovin a slovenská menšina 0,31 %).³⁷⁶

Podstatná část české menšiny žila na území Slavonie.³⁷⁷ Její život, stejně jako i život příslušníků slovenské menšiny v Jugoslávii občas velmi ovlivňovaly problémy s identitou. Tento velmi komplexní problém byl spjat s prostředím, ze kterého členové menšin pocházeli, s rodinou ve které žili, s událostmi kolem nich, které nemohli ovlivnit. Těžké je také rozhodnout, ke které generaci přistěhovaných patřili Češi a

³⁷² Srov. J. AUERHAN, *Československé jazykové menšiny v evropském zahraničí*, s. 18–19.

³⁷³ Srov. Zoran JANJETOVIĆ, *Deca careva, pastorčad kraljeva. Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918–1941*, Beograd 2005, s. 65; V. DUGAČKI, *Svoj svome. Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918.–1941.)*, s. 16.

³⁷⁴ J. AUERHAN, *Československá větev v Jugoslávii*, s. 87–88; též, *Československé jazykové menšiny v evropském zahraničí*, s. 10; též, *Pokus o demografii zahraničních Čechů a Slováků*, s. 5.

³⁷⁵ V souvislosti se sčítáním jugoslávského obyvatelstva v roce 1931 zdůrazňuje Zoran Janjetović ve své knize o národních menšinách v Jugoslávii, že jugoslávské úřady nezveřejnily výsledky sčítání lidu v úplnosti. Podle některých údajů nebyl počet příslušníků české menšiny 52 909, ale mnohem menší. Srov. Z. JANJETOVIĆ, *Deca careva, pastorčad kraljeva. Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918–1941*, s. 65.

³⁷⁶ *Godišnjak banske vlasti Banovine Hrvatske 1939–26. VIII 1940*, Zagreb 1940, s. 297.

³⁷⁷ Česká menšina osídlila především slavonská místa v okresech Daruvar, Djakovo, Našice, Nova Gradiška, Novska, Pakrac a Požega, zatímco Čechů ve Vojvodině, tj. v Báčce, Banátu a Sremu, žilo méně než Slováků. Menší počet Čechů žil také v Bosně a Hercegovině, ale i ve větších městech Jugoslávie, především v Bělehradě a Záhřebu, stejně jako v místech s československým kapitálem a továrnami (např. v Čupriji, Borovu atd.). Srov. J. AUERHAN, *Československá větev v Jugoslávii*, s. 61–65.

Slováci, kteří v Jugoslávii žili bezprostředně před druhou světovou válkou. Je jisté, že někteří z jejich předků se přistěhovali do Báčky a Banátu (Slováci) již ve druhé polovině 18. a na začátku 19. století nebo osídlili slavonské území (Češi) počátkem 19. století.³⁷⁸

Národní vědomí příslušníků české menšiny ovlivňovalo několik různých faktorů. Ještě v meziválečném období bylo zaznamenáno stadium více méně pokročilého odumírání národního vědomí u části méně vzdělané české menšiny.³⁷⁹ Vedle nižšího vzdělání působil na snižování národního vědomí Čechů v Jugoslávii i nedostatek církevních organizací, zvláště Čechů katolíků, kteří měli ve srovnání s Čechy evangelíky většinu. Češi katolíci neměli, s výjimkou města Bela Crkva, žádnou organizaci. Důsledkem bylo, že podléhali německé školní a církevní výchově. V Chorvatsku se v katolických kostelech kázalo chorvatsky, ve Vojvodině německy.³⁸⁰ Další z příčin snižování národního vědomí u části příslušníků české menšiny byla ve smíšených manželstvích.³⁸¹ Češi velmi často vstupovali do manželství s osobami jiné národnosti, což způsobovalo, zvláště v dalších generacích, postupnou ztrátu národního povědomí. Lze vyvodit, že v oblastech s českou menšinou, ve kterých měl přednost ve školách, církvích a v každodenním životě český jazyk, docházelo k utužování českého národnostního cítění větší měrou.

Důležitá otázka se týkala i státního občanství příslušníků české menšiny. Značná část přistěhovaných Čechů zůstala československými státními občany, kteří v Jugoslávii neměli volební právo. Zákon o státním občanství Království Srbů, Chorvatů a Slovinců z roku 1928 měl ulehčit získání jugoslávského státního občanství cizincům, kteří žili na jugoslávském území víc než deset let, ale ani toho mnoho Čechů nevyužilo.³⁸² Jeden ze svědků událostí z let 1939–1941, český historik-amatér Václav Šrámek, v souvislosti s českou a slovenskou menšinou zdůrazňoval, že Češi a Slováci v Jugoslávii byli převážně státní příslušníci Československa.³⁸³ Pro drtivou většinu Slováků to ale neplatí, pro Čechy na základě analýzy textů menšinového českého tisku jen z malé části. V listopadu 1939 tvrdil německý generální konzulát v Záhřebu, že na

³⁷⁸ Ve svých knihách zdůrazňuje Jan Auerhan, že je těžké zjistit, kdy přesně se Češi a Slováci přistěhovali do nových domovů. Srov. J. AUERHAN, *Československá větev v Jugoslávii*, s. 66–79; též, *Pokus o demografii zahraničních Čechů a Slováků*, s. 5.

³⁷⁹ Srov. J. AUERHAN, *Československá větev v Jugoslávii*, s. 110.

³⁸⁰ Srov. Josef MATUŠEK, *Češi v Chorvatsku*, Daruvar 1994, s. 132.

³⁸¹ J. AUERHAN, *Pokus o demografii zahraničních Čechů a Slováků*, s. 20–22.

³⁸² J. AUERHAN, *Československá větev v Jugoslávii*, s. 124–126. Srov. V. DUGAČKI, *Svoj svome. Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918.–1941.)*, s. 186–187.

³⁸³ V. ŠRÁMEK, *Československý svaz a Balkánská cesta*, s. 34.

území pod kontrolu tohoto konzulátu, tj. převážně území chorvatské bánoviny,³⁸⁴ žije kolem 26 500 příslušníků Protektorátu Čechy a Morava.³⁸⁵ Absence nového sčítání jugoslávského obyvatelstva ponechává místo pro různá tvrzení. V každém případě se nedá říci, kolik přesně Čechů a Slováků v Jugoslávii bylo jugoslávskými občany a kolik z nich mělo československé státní občanství, ale jejich vztah ke státu, ve kterém žili, byl především loajální.³⁸⁶ Zmíněný problém příslušníků české menšiny s absencí volebního práva a nedostatek většího počtu českých (a také slovenských) škol,³⁸⁷ nesoulad vztahů mezi českou menšinou a jugoslávským státem nezpůsobovaly.

Po událostech z poloviny březnu 1939 vznikla pro již bývalé československé občany zvláštní situace. V průběhu března a dubna 1939 se všichni státní příslušníci bývalého Československa měli stát občany Protektorátu či Slovenska bez ohledu na to, kde v tom okamžiku žili.³⁸⁸ Z toho důvodu se němečtí diplomaté v Jugoslávii začali zajímat o Čechy, bývalé československé státní příslušníky.³⁸⁹

Po březnu roku 1939 se tedy význam české menšiny v Jugoslávii do jisté míry zvýšil. Osud Československa, německá okupace Čech a Moravy a formování Protektorátu měly u jugoslávských Čechů silný ohlas. Česká menšina se zánikem Československa a vznikem Protektorátu nesouhlasila, ale kromě výrazů neshody a protestu proti tomu, nemohla nic víc dělat. Zda zánik Československa způsobil zdůrazňování její identity a zvýšení národního povědomí je do jisté míry možné zjistit rozborem menšinového českého tisku.

Nejdůležitější noviny české menšiny v Jugoslávii, *Jugoslávští Čechoslováci* (dále JČ), vycházely, jako týdeník od roku 1922³⁹⁰ v Daruvaru, slavonském městečku,

³⁸⁴ Vedle generálního konzulátu v Záhřebu měli Němci na území chorvatské bánoviny ještě svůj konzulát ve Splitu. Jiná diplomatická zastupitelství se nacházela v Bělehradě (vyslanectví), Lublani a Sarajevu (konzuláty).

³⁸⁵ PAAA, fond: Belgrad, S. 60/16, N. 401/39, věc: Dopis německého generálního konzulátu v Záhřebu pro ministerstvo zahraničních věcí v Berlíně, německé vyslanectví v Bělehradě a říšského protektora v Čechách a na Moravě, Záhřeb, 25. 11. 1939.

³⁸⁶ Srov. J. AUERHAN, *Československé jazykové menšiny v evropském zahraničí*, s. 23–24.

³⁸⁷ Na konci 20. let 20. století měli Slováci 19 státních škol a kolem 7 000 žáků. České veřejné školy byly jen dvě, ale českých oddělení na srbsko-chorvatských školách devět. Střední školu měli Slováci pouze jednu: státní vyšší reálné gymnázium v Petrovci. Podle zákona o obecném školství v Jugoslávii z roku 1929 se měly otvírat další české a slovenské školy. Srov. J. AUERHAN, *Československé jazykové menšiny v evropském zahraničí*, s. 71–75.

³⁸⁸ Srov. V. ŠRÁMEK, *Československý svaz a Balkánská cesta*, s. 35.

³⁸⁹ Srov. PAAA, fond: Belgrad, S. 60/16, N. 401/39, věc: Dopis německého generálního konzulátu v Záhřebu pro ministerstvo zahraničních věcí v Berlíně, německé vyslanectví v Bělehradě a říšského protektora v Čechách a na Moravě, Záhřeb, 25. 11. 1939.

³⁹⁰ V meziválečném období vycházelo v Jugoslávii patero českých novin: *Jugoslávští Čechoslováci*, *Československé listy*, *Hlas*, *Dětský koutek* a *Daruvarčan*. Do vzniku jugoslávského státu měly největší vliv mezi Čechy na chorvatském území noviny *Český list*. Srov. V. DUGAČKI, *Svoj svome. Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918.–1941.)*, s. 60–72.

kteří bylo považováno za kulturní středisko české menšiny v Jugoslávii. Ve sledovaném období stál v čele redakce Otto Sobotka, tamní známý kulturní pracovník, překladatel a autor několika knih o českých menšinových organizacích v Jugoslávii.³⁹¹

Texty vycházely v češtině a byly určeny především příslušníkům české, eventuálně slovenské menšiny v Jugoslávii. Všechno, co se psalo po 15. březnu 1939, se může považovat za odezvu české menšiny na rozpad Československa, nikoliv za reakci všeobecně jugoslávskou. Zprávy českého tisku v Jugoslávii o událostech v bývalém Československu samozřejmě přitahovaly pozornost německých diplomatických představitelů v Jugoslávii.

Z textů JČ lze vyvodit, že příslušníky české menšiny nejvíc tížil velký smutek z rozpadu Československa. Je to patrné v číslech, která vycházela na jaře 1939. O zániku Československa se psalo s velkou bolestí a nezměrným žalem.³⁹² Československo bylo pro českou menšinu důležitým státem, její starou vlastí, na Protektorát Čechy a Morava se však nepohlíželo se žádnými sympatiemi. Název Protektorát byl většinou uváděn v uvozovkách.³⁹³

Po prvních reakcích po rozpadu Československa začal list JČ psát o událostech v Protektorátu víc.³⁹⁴ Publikoval zprávy z jiných jugoslávských novin a také informace pocházející především od anglických tiskových kanceláří. Od jara 1939 se věnoval situaci v Protektorátu každý týden v rubrice s názvem „Zprávy z vlasti“, od srpna 1939 s názvem „Novinky z vlasti“. Pro tuto rubriku, která občas obsazovala centrální místa na druhé straně nebo celý jeden řádek na první straně, dostávala redakce zprávy přímo z Protektorátu, například dopisy, sdělení a hlášení českých občanů, hlavně příbuzných jugoslávských Čechů. Zejména dopisy byly velmi emotivní. Psaly o smutku, který byl pociťován ze zániku Československa, o národu zdrceném německou okupací, o „největší tragédii našeho osudu“. JČ stále zmiňoval nutnost, aby každý Čech a Slovák v Jugoslávii zůstal věrný ideám společného státu. Slova jako „hlavu vzhůru a do práce“, „tvoríme jeden celek“, „byli jsme a budeme“, „národ neztratil víru v život,

³⁹¹ Srov. Otto SOBOTKA, *Ročenka Československé besedy Dolní Daruvar: 1907–1932*, Donji Daruvar 1932; týž, *Pro lepší zítřek. Rok osvětové a hospodářské práce v českých osadách v Jugoslávii*, Zagreb 1935.

³⁹² *Jugoslávští Čechoslováci*, 16. 3. 1939, č. 11, s. 1.

³⁹³ Tamtéž, 23. 3. 1939, č. 12, s. 1; tamtéž, 30. 3. 1939, č. 13, s. 1–2; tamtéž, 6. 4. 1939, č. 14, s. 2; tamtéž, 20. 4. 1939, č. 16, s. 1; tamtéž, 4. 5. 1939, č. 18, s. 2; tamtéž, 13. 7. 1939, č. 28, s. 2.

³⁹⁴ Srov. tamtéž, 30. 3. 1939, č. 13, s. 1–2; tamtéž, 6. 4. 1939, č. 14, s. 2; tamtéž, 13. 4. 1939, č. 15, s. 1–2; tamtéž, 20. 4. 1939, č. 16, s. 1.

³⁹⁵ Tamtéž, 6. 4. 1939, č. 14, s. 2.

víru v práci a její moc“³⁹⁶, měla za cíl posílit naděje příslušníků české a slovenské menšiny v Jugoslávii přes tvrzení, že je „vojenské obsazení Čech a Moravy říšskoněmeckým vojskem skutečností, na níž se již nic nedá změnit“.³⁹⁷ Německo jako stát, který okupoval Čechy a Moravu a měl velký vliv na Slovensku, se přímo příliš nezmiňovalo, ale slova jako „rozpad Československa pod tlakem sil a na základě práva sebeurčení“³⁹⁸ kde se slovo sebeurčení psalo v uvozovkách, jednoznačně označovala za viníka právě Německo.

Zánik Československa a především těžké postavení českého národa v Protektorátu národní povědomí jugoslávských Čechů posílilo. Pokud by se názory v JČ braly jako myšlenky drtivé většiny příslušníků české menšiny v Jugoslávii,³⁹⁹ vyplynulo by z nich, že rozpad Československa způsobil větší zdůrazňování národního povědomí jugoslávských Čechů. JČ také velmi často psal o identitě jugoslávských Čechů. Redakce i novináři JČ, příslušníci české menšiny, se především považovali za Čechoslováky.⁴⁰⁰ Po zániku Československa chtěla redakce JČ zdůraznit pevnou víru místních Čechů v budoucí spolupráci s jugoslávskými Slováky. Z toho důvodu se např. na jaře 1939 psalo „jsme bratři, spolu budeme bud’ vítězit, nebo umírat“.⁴⁰¹ Podle tvrzení redakce dostávala podpůrné dopisy od jugoslávských Čechů, kteří také zdůrazňovali, že se cítí Čechoslováky.⁴⁰² V novinách slovenské menšiny v Jugoslávii *Národní jednota* se na rozdíl od textů v JČ o příslušnících slovenské menšiny psalo jako o jugoslávských Slovácích, kteří přesně rozlišují aktivitu slovenské vlády od slovenského národa na Slovensku.⁴⁰³ Ačkoliv list *Národní jednota* nepsal o Slovácích a Češích jako o Čechoslovácích jako JČ, nechyběly v něm texty, ve kterých se zdůrazňoval význam bývalého společného státu Čechů a Slováků a spolupráce české a slovenské menšiny v Jugoslávii.⁴⁰⁴

Jak byla redakce JČ hrdá na svůj český jazyk a národní identitu, potvrzuje její výzva příslušníkům české menšiny, aby německému generálnímu konzulátu v Záhřebu

³⁹⁶ Srov. tamtéž, 30. 3. 1939, č. 13, s. 2; tamtéž, 13. 4. 1939, č. 15, s. 1; tamtéž, 20. 4. 1939, č. 16, s. 1.

³⁹⁷ Tamtéž, 23. 3. 1939, č. 12, s. 1.

³⁹⁸ Srov. tamtéž, 13. 4. 1939, č. 15, s. 1.

³⁹⁹ Bohužel není známé ani nelze zjistit, kolik příslušníků české menšiny odebíralo tento list. Není možné také posoudit, kolik jugoslávských Čechů bylo s texty v novinách *Jugoslávští Čechoslováci* seznámeno.

⁴⁰⁰ *Jugoslávští Čechoslováci*, 30. 3. 1939, č. 13, s. 2; tamtéž, 13. 4. 1939, č. 15, s. 1; tamtéž, 20. 4. 1939, č. 16, s. 2.

⁴⁰¹ Tamtéž, 30. 3. 1939, č. 13, s. 2.

⁴⁰² Tamtéž, 20. 4. 1939, č. 16, s. 1.

⁴⁰³ Srov. *Národní jednota*, 3. 2. 1940, č. 5, s. 1; tamtéž, 9. 3. 1940, č. 10, s. 1.

⁴⁰⁴ Tamtéž, 1. 4. 1940, č. 13, s. 3; tamtéž, 29. 4. 1940, č. 17, s. 1–2; tamtéž, 6. 5. 1940, č. 18, s. 2. Srov. podkapitolu 3. 3.

psali česky, pokud musí psát o konzulárních záležitostech. Redakce zdůrazňovala, „za svůj jazyk se stydět nemusíte“.⁴⁰⁵ Prakticky všechno, co bylo spjato s Československem, se používalo ke zdůrazňování významu bývalého společného státu a národní identity. Dalo by se říci, že majorita příslušníků české menšiny i slovenské menšiny,⁴⁰⁶ se s bývalým státem a jeho osudem identifikovala.

Součinnost mezi českou a slovenskou menšinou sehrála, alespoň v roce 1939, důležitou roli v pokusu zachovávat tradice společného státu Čechů a Slováků. Zvláště se to týkalo spolupráce v rámci kulturních organizací. České a slovenské spolky v Jugoslávii byly sdruženy do Československého svazu,⁴⁰⁷ založeného v roce 1921. Ve sledovaném období se sídlo svazu nacházelo v Záhřebu.⁴⁰⁸ Vedoucí osobností byl velmi aktivní František Smetánka, profesor na záhřebské univerzitě.⁴⁰⁹

Ačkoliv mezi českými a slovenskými sdruženími vznikala občasná nesoulad,⁴¹⁰ situace se s událostmi v březnu 1939 změnila. Rozpad Československa způsobil jednotnější činnost příslušníků menšin české a slovenské. Po polovině března 1939 uspořádaly spolky mnoho shromáždění týkajících se kultury a umění bývalého společného státu. Jednalo se o program Československého svazu, který předpokládala větší kulturní aktivitu všech spolků jako pomoc národům bývalého Československa.⁴¹¹ Každé významnější místo s českou a slovenskou menšinou, které mělo svůj spolek, se rozličnými formami zapojilo do prezentování československé kultury (divadelní

⁴⁰⁵ *Jugoslávští Čechoslováci*, 20. 4. 1939, č. 16, s. 2.

⁴⁰⁶ O tom víc v podkapitole 3. 3.

⁴⁰⁷ Podle Josefa Matuška, bývalého učitele a po druhé světové válce ředitele českého vydavatelství *Jednota* v Daruvaru, existovalo v meziválečné době v Jugoslávii více než 90 různých českých spolků. Z nich bylo na chorvatském území více než 60. Spolky se většinou nazývaly Česká nebo Československá beseda a existovaly především mezi lety 1918–1941. Srov. J. MATUŠEK, *Češi v Chorvatsku*, s. 173–199. Velký počet pramenů o spolcích české a slovenské menšiny v meziválečném období se nachází v Chorvatském státním archivu v Záhřebu. Srov. HDA, fond: 1353, k. 33, inv. br. 2291, Stanovy spolku Češi iseljenik/ Český vystěhovalc; HDA, fond: 1353, inv. br. 2292, Stanovy České besedy ve Varaždinu, rok 1923; HDA, fond: 1353, inv. br. 2293, Stanovy Československé besedy, Duga Resa, rok 1924; HDA, fond: 1353, inv. br. 2294, Česká beseda, Osijek, 1921–1927; HDA, fond: 1353, inv. br. 2295, Československá beseda, Sisak, stanovy, rok 1928; HDA, fond: 1353, inv. br. 2297, Československá obec, Bjelovar, rok 1931; HDA, fond: 1353, inv. br. 22948, Československá beseda, Kapitol, rok 1933; HDA, fond: 1353, inv. br. 2299; HDA, fond: 1353, inv. br. 2300; HDA, fond: Čehoslovačka komisija (číslo fondu 1661), br. 6/1920; HDA, fond: 1661, br. 11/1920; HDA, fond: 1661, br. 1123/20.

⁴⁰⁸ Československý svaz měl své sídlo nejdřív v Novém Sadu (1921–1924), potom v Bělehradě (1924–1937), nakonec v Záhřebu (1937–1941). Srov. J. MATUŠEK, *Češi v Chorvatsku*, s. 74–88; V. DUGAČKI, *Svoj svome. Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918–1941.)*, s. 212–220.

⁴⁰⁹ Srov. V. ŠRÁMEK, *František Smetánka – předseda Svazu v nejtěžších letech*, in: *Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek*, číslo 29, Daruvar 2011, s. 69–73.

⁴¹⁰ Zajímavý byl přístup českých a slovenských organizací k názvu spolků. Na území sávské a přímořské bánoviny vzniklo v letech 1935–1938 několik spolků slovenských, které na nátlak Československého svazu v Jugoslávii přijaly název Československá beseda. Slovinci však s tímto názvem nesouhlasili. Srov. J. MATUŠEK, *Češi v Chorvatsku*, s. 199.

⁴¹¹ Srov. *Jugoslávští Čechoslováci*, 4. 5. 1939, č. 18, s. 3.

představení, přednášky, prezentace knih, časopisů atd.). Při mítincích se mluvilo o Československu a bratrství mezi Čechy a Slováky, jako např. v srpnu 1939 během valné hromady Matice slovenské v Petrovci⁴¹² nebo v únoru 1940 v městečku Crvenka.⁴¹³ Nejčastěji zmiňovanými osobnostmi byli Tomáš Garrigue Masaryk a Milan Rastislav Štefánik. Masarykovi věnovala slovenská menšina několik oslav (např. v září 1939 ve Staré Pazove a v březnu 1940 v Novém Sadu).⁴¹⁴

Snaha o jednotnou činnost české a slovenské menšiny v Jugoslávii se potvrdila v dubnu 1939 v Bělehradě v jednom z prohlášení Československého svazu o pokračování spolupráce v tradici bývalého společného státu Čechů a Slováků v duchu Masarykových a Štefánikových idejí.⁴¹⁵ Nic z toho německé diplomaty v Jugoslávii a státní orgány Slovenska určitě nepotěšilo. Ačkoliv na další činnost svazu působily mnohdy odlišné názory mezi českými a slovenskými politiky v emigraci,⁴¹⁶ nedošlo na jaře 1939 k jeho rozdělení na českou a slovenskou část. Pravdou však je, že v létě 1939 byly uspořádány poslední větší společné akce české a slovenské minority. Jednalo se o valné hromady Československého svazu v červnu 1939 v Daruvaru a Matice slovenské v srpnu v Petrovci. Podobně jako v dubnu 1939 v Bělehradě potvrdilo se v Daruvaru i v Petrovci, že Češi a Slováci v Jugoslávii chtějí zůstat v jednom svazu a že události v bývalém Československu neměly negativní vliv na jejich vzájemnost.⁴¹⁷ Menší manifestace české a slovenské menšiny, zejména kulturní, se konaly i v následujícím období, ale nezúčastnil se jich tak vysoký počet účastníků jako v Daruvaru a Petrovci v roce 1939.⁴¹⁸

*

Poměr české menšiny k Jugoslávii se bezprostředně před druhou světovou válkou a na jejím začátku prakticky nezměnil. Podobně jako v období před rokem 1939 i po březnu téhož roku byli příslušníci české menšiny především loajálními obyvateli jugoslávského státu. Podle JČ považovali Češi Jugoslávii za svou druhou

⁴¹² O Matici slovenské víc v podkapitole 3. 3.

⁴¹³ *Národní jednota*, 19. 8. 1939, č. 33, s. 1; tamtéž, 17. 2. 1940, č. 7, s. 2.

⁴¹⁴ Tamtéž, 23. 9. 1939, č. 38, s. 3; tamtéž, 30. 3. 1940, č. 13, s. 2; *Jugoslávští Čechoslováci*, 11. 4. 1940, č. 15, s. 3.

⁴¹⁵ *Srov. Jugoslávští Čechoslováci*, 27. 4. 1939, č. 17, s. 1; *Národní jednota*, 29. 4. 1939, č. 17, s. 1.

⁴¹⁶ O tom víc v podkapitole 3. 3.

⁴¹⁷ *Národní jednota*, 10. 6. 1939, č. 23, s. 1; tamtéž, 19. 8. 1939, č. 33, s. 1; tamtéž, 26. 8. 1939, č. 34, s. 1; *Jugoslávští Čechoslováci*, 24. 8. 1939, č. 34, s. 3.

⁴¹⁸ *Národní jednota*, 30. 3. 1940, č. 13, s. 2; *Jugoslávští Čechoslováci*, 11. 4. 1940, č. 15, s. 3.

vlast.⁴¹⁹ List JČ pochopitelně nepřinášel žádné negativní komentáře o jugoslávském státě a jeho vládě. Otázkou ale je, jestli by jugoslávské orgány byly k němu v případě problémů tolerantní.

Jugoslávské úřady, zvláště na území chorvatské bánoviny, JČ sledovaly. Podle zpráv, které dostávaly bánské úřady v Záhřebu, psaly tyto noviny neustále o „*tragédii Československa*“.⁴²⁰ O těchto textech věděli i němečtí diplomatictí zástupci v Jugoslávii.⁴²¹ Dá se předpokládat, že s články, ve kterých se psalo o významu Československa, spokojeni nebyli.

Zda i nadále měla majorita příslušníků české menšiny negativní postoj ke vztahům Německa s Protektorátem, ukázaly už zmíněné události s československými uprchlíky v Jugoslávii.⁴²² Ačkoliv se příslušníci české menšiny v Jugoslávii na organizaci dalšího přesunu československých uprchlíků z Jugoslávie na Blízký východ nepodíleli, jejich pomoc emigrantům při pobytu v Bělehradě, Záhřebu a jiných místech byla velice důležitá. Československým uprchlíkům poskytl velkou pomoc Československý svaz se svým předsedou Smetáňkou. Finanční starost o ně přebírala už zmíněná podpůrná organizace „Udruženje za slovenske emigrante“, pečovali o ně příslušníci československé kolonie a také mnohé instituce jako například českoslovenští ředitelé průmyslových závodů v Jugoslávii (cukrovarů, textilek, Baťových podniků v Borovu atd.).⁴²³

Pomoc československým uprchlíkům, kteří odcházeli do emigrace především s cílem bojovat proti nacizmu ve formujícím se československém zahraničním vojsku, mohla postavení české menšiny v Jugoslávii ohrozit. Její příslušníci ale přesto přítomnost svých krajanů na jugoslávském území akceptovali a rádi jim pomáhali. Vedle potřeby pomoci někomu, kdo přicházel jako uprchlík do jejich prostředí, se tu projevoval i pocit sounáležitosti s národy sdílejícími podobný osud.

Příchod a kratší pobyty československých emigrantů v Jugoslávii nezůstaly nepovšimnuty německými a slovenskými diplomaty. Německo s klidem nepozorovalo růst počtu emigrantů z území bývalého Československa, nenechávali je klidným jednotlivci a organizace pomáhající v Jugoslávii uprchlíkům. Německé vyslanectví v

⁴¹⁹ Srov. *Jugoslávští Čechoslováci*, 30. 3. 1939, č. 13, s. 2.

⁴²⁰ HDA, fond: 1363, k. 66, inv. br. 5490, pov. br. 240/1939; HDA, fond: 1363, k. 66, inv. br. 5491, pov. br. 521/1939.

⁴²¹ PAAA, fond: Zagreb, S. 14, N. 269/39, Záhřeb, 26. 7. 1939.

⁴²² Srov. podkapitolu 2. 3.

⁴²³ Srov. NA, fond: ČÚZ I, k. 57, č. 190/40, Záhřeb, 19. 1. 1940; NA, fond: ČÚZ I, k. 57, č. 832/40, Záhřeb, 26. 3. 1940; NA, fond: ČÚZ I, k. 57, č. 1179/40, Záhřeb, 20. 4. 1940; T. BROD, *Cesty československých uprchlíků přes Balkán v letech 1939–1940*, s. 402–403.

Bělehradě a německé konzuláty v Záhřebu, Lublani, Sarajevu a Splitu o aktivitách československých emigrantů v Jugoslávii a o pomoci československé kolonie uprchlíků věděly. Jak už bylo výše uvedeno,⁴²⁴ byla jim povědomá některá jména lidí z Československého svazu v Záhřebu, jako byli předseda Smetánka či tajemník Veselý.⁴²⁵ Němečtí diplomaté také věděli, že francouzští diplomaté v Jugoslávii spolupracují s československými emigranty.⁴²⁶ Zřejmě i aktivita Československého svazu při zajištění určitého počtu francouzských víz pro československé emigranty od generálního konzulátu Francie v Záhřebu jim nebyla neznámá.

Jugoslávské vládnoucí kruhy nepodnikaly proti české menšině nic, aby omezily nebo úplně zakázaly činnost menšinových spolků. Alespoň ne do léta 1940, kdy jugoslávské území opustil poslední větší transport československých uprchlíků. Ačkoliv Jugoslávie i nadále byla ve druhé světové válce neutrálním státem, její postoj k české menšině se přece jen změnil. Obrat byl odrazem obtížné mezinárodní situace v létě 1940 v souvislosti s vojenským zhroucením Francie a postupně sílícím německým vlivem na Balkáně.

První známky změny jugoslávského postoje k české menšině představovalo omezení činnosti menšinových spolků. Československý svaz zažil těžkou ránu zatčením svého tajemníka Veselého a dalších dvou československých občanů jugoslávskou policií na začátku srpna 1940.⁴²⁷ Po zatčení Veselého a odchodu předsedy Smetánky do zahraničí prodělala činnost svazu velkou změnu. Ačkoliv spolky a jednotlivé odbory trvaly i nadále, svaz už neexistoval. Jeho rozpuštění německé protektorátní orgány přivítaly.⁴²⁸ Ani název tiskového orgánu svazu *Jugoslávští Čechoslováci* neodpovídal aktuální době. Na konci srpna 1940 změnil list jméno na *Naše noviny*.⁴²⁹ Ve svém prakticky prvním čísle redakce listu *Naše noviny*, která byla stejná jako v listu JČ, zdůraznila, že „*náš program snad bude skromnější*“ a že „*Naše noviny půjdou směrem, který je dán dnešní dobou*“, ale také, že „*musíme*

⁴²⁴ Srov. podkapitulu 2. 3.

⁴²⁵ Srov. PAAA, fond: Belgrad, S. 60/16, N. 3, Bělehrad, 1. 12. 1939; PAAA, fond: Belgrad, S. 60/16, N. 6, Dopis německého generálního konzulátu v Záhřebu pro vyslanectví v Bělehradě, Záhřeb, 10. 4. 1940.

⁴²⁶ Srov. PAAA, fond: Belgrad, S. 60/16, bez čísla, věc: Získávání členů pro československou armádu, Sarajevo, 19. 9. 1939; PAAA, fond: Belgrad, S. 60/16, N. 3496, Bělehrad, 30. 10. 1939.

⁴²⁷ Srov. podkapitulu 2. 3.

⁴²⁸ PAAA, fond: R, S. 103709, N. 3202, Dopis říšského protektora v Praze ministerstvu zahraničních věcí v Berlíně, Praha, 13. 9. 1940.

⁴²⁹ *Naše noviny*, 22. 8. 1940, č. 1 (34), s. 5. Srov. J. MATUŠEK, *Češi v Chorvatsku*, s. 86; V. DUGAČKI, *Svoj svome. Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918.–1941.)*, s. 196.

*zachovat svůj jazyk, svoji národnost.*⁴³⁰ Na rozdíl od dubna 1939, kdy redakce JČ psala Čechům, kteří měli státní občanství Československa, že se nesmí stydět za svůj jazyk a že mohou volně psát česky německému generálnímu konzulátu v Záhřebu, se v září 1940 něco takového už nezmiňovalo. Tentokrát se čtenářům doporučovalo, aby si opatřili platný německý pas, který byl potřebný i kvůli povolování práce a pobytu jugoslávskými úřady.⁴³¹

Změna jugoslávského postoje k českým spolkům je zřejmá i z několika dalších rozhodnutí jugoslávských úřadů o požadavcích několika organizací. Na začátku října 1940 byla zamítnuta žádost České matice školské o založení nového spolku. Jeden z důvodů představovala nespokojenost vedení České matice školské s německou okupací českého území. Dalším důvodem byla „*aktuální politická situace*“.⁴³² Dá se předpokládat, že jugoslávské úřady byly pod velkým německým tlakem, aby konečně jakkoliv zabránily činnosti české menšiny proti Protektorátu a Německu.

Příslušníci české menšiny vyjádřili především negativní postoj k Protektorátu Čechy a Morava. Důležité je zdůraznit, že jistý počet Čechů, ačkoliv byli jugoslávskými občany, se snažil i nadále zachovávat tradice společné republiky, která už neexistovala.

⁴³⁰ Srov. *Naše noviny*, 22. 8. 1940, č. 1 (34), s. 5.

⁴³¹ Tamtéž, 19. 9. 1940, č. 5, s. 1.

⁴³² HDA, fond: 1353, k. 33, inv. br. 2305, Spolek „Česká matice školská“ (září až říjen 1940).

2. 6. Jugoslávští studenti v Protektorátu Čechy a Morava

Ještě v meziválečném období bylo pro jugoslávské občany studium na československých univerzitách velice důležité. Zvláště na Univerzitě Karlově mělo velkou tradici a prestiž. Bezprostředně po první světové válce studovalo v Československu každoročně průměrně od 700 do 1 000 jugoslávských studentů.⁴³³ Jejich počet se průběžně měnil,⁴³⁴ ale každý akademický rok navštěvovali československé univerzity jugoslávští studenti, stipendisté československé vlády a různých ministerstev.⁴³⁵ Podle údajů jugoslávského ministerstva osvěty se na československých univerzitách vzdělávalo v akademickém roce 1938/1939, respektive od června roku 1938 do března 1939, celkem 242 studentů z Jugoslávie, z toho v Praze 193, v Brně 32, v Příbrami 6, v Olomouci 2, v Bratislavě 9.⁴³⁶ Jako každý jiný segment československo-jugoslávské spolupráce ovlivnila okupace Čech a Moravy i život jugoslávských studentů v nově formovaném Protektorátu. V prvních několika měsících po okupaci k velkým změnám nedocházelo. Teprve s událostmi v polovině listopadu 1939 a následovném zákazu činnosti českých vysokých škol se počty i postavení jugoslávských studentů hodně změnily.

Přesný počet studentů z Jugoslávie vzdělávajících se po 15. březnu 1939 je těžké zjistit. Většina z těch 233 (pokud by se počítala bratislavská univerzita, bylo by jich 242) zůstala pravděpodobně i nadále studovat na území Protektorátu Čechy a Morava alespoň do listopadu 1939.⁴³⁷ Je také známo, že v akademickém roce

⁴³³ Srov. M. MITROVIĆ, *Saradnja Beogradskog univerziteta sa univerzitetima u Čehoslovačkej 1918–1939*, s. 299.

⁴³⁴ V první polovině dvacátých let počet jugoslávských studentů v Československu klesal: 1921/22 – 1541; 1922/23 – 744; 1923/24 – 424; 1924/25 – 280. Způsobily to studijní podmínky pro cizince. Stejně jako ostatní cizinci museli jugoslávští studenti platit dvojnásobné taxy na školách technického směru. Pavel CIBULKA, *Jihoslovanští vysokoškolští studenti v Brně v meziválečném období*, in: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, ročník XXXVI, řada historická (C), č. 34, Brno 1987, s. 29–30.

⁴³⁵ Srov. AS, fond: 628, fascikl 3, bez čísla.

⁴³⁶ AJ, fond: Ministerstvo prosvety Kraljevine Jugoslavije 1918–1941 (číslo fondu 66), fascikl 444, číslo (br.) 702, (66–444–702), věc: Statistické údaje o jugoslávských občanech, kteří studují v Čechách a na Slovensku, školní rok 1938/39.

⁴³⁷ O počtu jugoslávských studujících v Protektorátu psal i záhřebský list *Nova riječ*. Podle jednoho článku jich bylo do 17. listopadu 1939 v Praze i v Brně kolem 300. Srov. *Nova riječ*, 23. 11. 1939, s. 4.

1938/1939, tj. do března 1939, absolvovalo některou z československých vysokých škol 13 jugoslávských občanů.⁴³⁸

Jak už bylo zdůrazněno, největší počet jugoslávských vysokoškoláků studoval v Praze především technické vědy na Českém vysokém učení technickém.⁴³⁹ Na Univerzitě Karlově jich bylo určitě méně. Katalogy cizích posluchačů, které dnes existují v Archivu Univerzity Karlovy, nejsou kompletní. Někjaké údaje lze najít i v memoárové literatuře, ale jsou pouze orientační. Podle dostupných archivních pramenů studovalo na Filozofické fakultě UK v letním semestru akademického roku 1938/1939 více než 13 studentů z Jugoslávie.⁴⁴⁰ Na Přírodovědecké a Právnické fakultě se jich v roce 1939 vzdělávalo také několik.⁴⁴¹ Jednalo se o posluchače, kteří studovali v Praze i před rokem 1939. Vedle jugoslávských vysokoškoláků byl na Univerzitě Karlově také určitý počet těch, kteří se sice narodili v Jugoslávii, ale byli českého původu a měli československé státní občanství.⁴⁴² Jak je uvedeno v publikaci *Disertace pražské univerzity* v roce 1939, několik jugoslávských občanů, absolventů Univerzity Karlovy, dokonce obhájilo své disertace.⁴⁴³

V akademickém životě většiny posluchačů jugoslávského původu hrály důležitou roli studentské spolky se sídlem v Praze, které vznikaly po první světové válce. Ve svém názvu měly převážně adjektivum „jugoslávský“, ale v několika případech se jejich název vztahoval k nějaké oblasti v Jugoslávii. V roce 1939 a během druhé světové války valná část těchto sdružení svou činnost ukončila.⁴⁴⁴ Zajímavé je,

⁴³⁸ AJ, 66–444–702, věc: Statistické údaje o jugoslávských občanech, kteří studují v Čechách a na Slovensku, školní rok 1938/39.

⁴³⁹ Z počtu 193, tolik bylo studentů z Jugoslávie v Praze do března 1939, bylo dokonce 134 studentů techniky. AJ, 66–444–702, věc: Statistické údaje o jugoslávských občanech, kteří studují v Čechách a na Slovensku, školní rok 1938/39.

⁴⁴⁰ Jedná se jenom o studenty, kteří měli příjmení od S do Ž. Katalogy cizích studentů na FF UK v letním semestru akademického roku 1938/1939 od A do R/Ř bohužel neexistují. Archiv Univerzity Karlovy, Praha (AUK), fond: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy (FF UK), Katalogy studentů, č. 1562; č. 1571.

⁴⁴¹ Opět se jedná o neúplné údaje, záznamy jsou pouze o studentech s příjmením S–Ž. AUK, fond: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy (PŘF UK), Katalogy studentů, č. 16; AUK, fond: Právnická fakulta Univerzity Karlovy (PF UK), Katalogy studentů, letní běh 1939, č. 1835; č. 1855.

⁴⁴² AUK, fond: PŘF UK, Děkaný katalog fak. přírodovědecké, zimní běh 1939–1940, pořad. číslo 250; p. č. 673; p. č. 860.

⁴⁴³ Mezi nimi se nacházel dirigent Oskar Danon, který před druhou světovou válkou často hostoval s československými kolegy v Jugoslávii. *Disertace pražské univerzity 1882–1953*, I, Praha 1965, s. 165–168; 334–335. Srov. Oskar DANON, *Ritmovi nemira*, zabeležila Svjetlana HRIBAR, Beograd 2005, s. 39–41.

⁴⁴⁴ To byl příklad s následujícími spolky: Klub jugoslavenskih tehničara u Pragu (1919–1943, od roku 1920 spolek/društvo), Klub jugoslavenskih agrikulturnih tehničara u Pragu/Klub jihoslovanských zemědělských techniků v Praze (1919–1941, od roku 1922 spolek), Sdružení akademiků ze Srbska, Černé Hory a Boky Kotorské (1920–1939, od roku 1937 Srbské akademické sdružení), Studentský radikální klub *Slovenski Jug*, Praha (1921–1939), Společensko-demokratický klub jihoslovanských

že většinou zanikly podle vládního nařízení ze dne 31. března 1939 dnem 30. června téhož roku.⁴⁴⁵ Zbytek organizací také nemohl pokračovat v činnosti jako před rokem 1939. Např. členové Spolku jihoslovanských zemědělských techniků v Praze žádali v květnu 1939, aby mohli pokračovat v činnosti, ale když bylo z údajů zemského úřadu v Praze v únoru 1941 zjištěno, že spolek po dobu více než jednoho roku nevyvíjel činnost z důvodu odstěhování svých vedoucích osobností do Jugoslávie, byl v březnu 1941 zrušen.⁴⁴⁶

Dosavadní dohody mezi Československem a Jugoslávií o výměně studentů již nebylo možné realizovat, ale je důležité zdůraznit, že nějaké styky a úmluvy mezi Jugoslávií a Protektorátem Čechy a Morava přece jen existovaly. Podle dostupných pramenů se příslušné jugoslávské a české školské a osvětové orgány domluvily na jedné menší výměně studentů. V červnu 1939 byl vyhlášen konkurz jugoslávského ministerstva osvěty na 4 studijní místa v Protektorátu.⁴⁴⁷ Na základě reciprocity měli v akademickém roce 1939/1940 odjet do Jugoslávie 4 čeští studenti.⁴⁴⁸ Podle hlášení českého ministerstva školství ze srpna 1940, zaslaného říšskému protektoru byla tato spolupráce úspěšně realizována, byť v Protektorátu studovali 3 nikoli 4 stipendisté z Jugoslávie. Podobně tomu bylo i s počtem českých stipendistů v Jugoslávii.⁴⁴⁹ Ačkoli o konečném výsledku této spolupráce neexistují prameny jugoslávské provenience, jména studentů a informace, co jugoslávští a čeští studovali, dokládá tato malá výměna jednoznačně, že Jugoslávie měla na území Protektorátu od začátku školního roku 1939/1940 nové studenty. Vzhledem k situaci po březnu 1939 nebylo možné očekávat, že počet nových jugoslávských studentů na univerzitách v Protektorátu bude vysoký. Pravděpodobnější bylo, že půjde jen o jednotlivce.

studentů v Praze (1921–1939), Jugoslavenski studentski agrarni klub u Pragu/Jihoslovanský studentský agrární klub (1922–1939, od roku 1924 Studentský agrární klub Jižních Slovanů, Praha), Društvo jugoslavenskih medicinar, Praha (1922–1939), Klub akademičara Bosne i Hercegovine/ Klub akademiků Bosny a Hercegoviny, Praha 1938–1939. Srov. Marek LAŠŤOVKA, Barbora LAŠŤOVKOVÁ, Tomáš RATAJ, Jana RATAJOVÁ, Josef TŘIKAČ, *Pražské spolky. Soupisy pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895–1990*, Praha 1998, s. 220–221, 227.

⁴⁴⁵ Archiv hlavního města Prahy, Praha (AHMP), fond: Magistrát hlavního města Prahy II-Spolkový katastr (MHMP II-SK), signatura (sign.) SK X/279, č. 27236; AHMP, fond: MHMP II-SK, sign. SK X/469, č. 27236; AHMP, fond: MHMP II-SK, sign. SK X/260, č. 27236; AHMP, fond: MHMP II-SK, sign. SK X/276, č. 22998; AHMP, fond: MHMP II-SK, sign. SK X/256, č. 27236; AHMP, fond: MHMP II-SK, sign. SK X/241, č. 27236; AHMP, fond: MHMP II-SK, sign. SK X/238, č. 23000; AHMP, fond: MHMP II-SK, sign. SK X/176, č. 22995.

⁴⁴⁶ AHMP, fond: MHMP II-SK, sign. SK X/216, č. 5901.

⁴⁴⁷ AJ, 66–444–702, č. 29286, věc: Stipendisti v roce 1939/1940.

⁴⁴⁸ AJ, 66–444–702, č. 22062, 23. 6. 1939.

⁴⁴⁹ NA, fond: Úřad říšského protektora v Čechách a na Moravě – Zástupce říšského ministerstva zahraničních věcí u říšského protektora (ÚŘP-ZŘMZV/VAA II), k. 15, sign. D. Kult. 10, č. 108161/40-IV/5, Praha, 29. 8. 1940.

Snížení počtu jugoslávských studujících v Protektorátu ovlivnily především události v polovině listopadu 1939. Jugoslávští vysokoškoláci se přímo antifašistických demonstrací českých studentů v Praze nezúčastnili, ale jejich role nebyla úplně bez významu. Jak už bylo uvedeno,⁴⁵⁰ při zákroku německých okupačních orgánů 17. listopadu někteří čeští studenti, zvláště ti, kteří uprchli z Masarykovy koleje, kde zatýkáni trvalo, našli úkryt právě u svých jugoslávských kolegů v koleji krále Aleksandra.⁴⁵¹ Kolik přesně jugoslávských studentů opustilo území Protektorátu po 17. listopadu a zákazu činnosti českých vysokých škol, je těžké zjistit. Podle jugoslávského generálního konzula Šumenkoviće se kolem 50 jugoslávských posluchačů zapsalo na německou univerzitu,⁴⁵² což by mohlo znamenat, že zbytek studentů v dalším studiu v Protektorátu nepokračoval.

Důležité údaje o jugoslávských studentech zaznamenal generální konzul Šumenković. Jeho vzpomínky obsahují i několik zajímavých pohledů na ně. Zdůrazňoval jejich národnost, takže psal především o srbských a chorvatských studentech, jen zřídka o jugoslávských. Je samozřejmé, že se výraz „naši studenti“, který používal, vztahoval k jugoslávským studentům, ale když psal o době po listopadu 1939, zdůraznil, že měl kontakty zvláště se srbskými a chorvatskými studenty. Ve svých vzpomínkách se svěřuje, že strach z gestapa mu zabránil, aby jim otevřeně poradil nepokračovat po listopadu 1939 ve vzdělávání na německé univerzitě v Praze. V rozhovoru s předsedou chorvatského studentského sdružení⁴⁵³ se dozvěděl, že mezi chorvatskými studenty existuje nepokoj kvůli osudům českých vysokoškoláků, kteří skončili v německých táborech. Ačkoli Šumenković nesouhlasil se zápisem jugoslávských studentů na německou univerzitu, 50 Srbů a Chorvatů to udělalo. Podle Šumenkoviće se jednalo především o studenty, kteří byli buď před obhajobou diplomové práce, nebo v Československu studovali už dlouho.⁴⁵⁴

⁴⁵⁰ Srov. podkapitulu 2. 2.

⁴⁵¹ AKPR, fond: KPR-protokol T, sign. T 422/39, k. 203, č. T 451/39, věc: Studentské demonstrace dne 15. listopadu 1939.

⁴⁵² Srov. R. ŠUMENKOVIĆ, *Diplomatske zabeleške iz okupiranog Praga*, sveska devetnaesta-juni 1967, s. 40.

⁴⁵³ Šumenković neuvedl, o které sdružení se jednalo.

⁴⁵⁴ Ve svých vzpomínkách psal Šumenković také o rozdílech mezi univerzitami v Záhřebu a v Bělehradě a o tom, proč bylo pro chorvatské studenty snazší vrátit se studovat do Záhřebu než srbským studentům do Bělehradu. Podle Šumenkoviće byl přístup univerzity v Záhřebu ke studentům, kteří se rozhodli vrátit do vlasti, vstřícnější než univerzity bělehradské. Univerzita v Záhřebu byla totiž na rozdíl od univerzity v Bělehradě ochotná uznat zkoušky jugoslávských studentů z Protektorátu. Důsledkem toho bylo, že se určitá část srbských studentů pro návrat do Bělehradu nerozhodla a pokračovala ve studiu na německé univerzitě v Praze. Kromě srbských studentů se v Protektorátu rozhodla zůstat i řada

Další osud těchto studentů zajímal i jugoslávské ministerstvo osvěty. Nedostatek pramenů jugoslávské provenience o této problematice ponechává místo pro domněnku, že mezi jugoslávskými studenty v Protektorátu a jugoslávskými orgány všechny styky přerušeny nebyly. Snad z toho důvodu požadovalo ministerstvo osvěty Jugoslávie v polovině prosince 1940 hlášení z Prahy o přesném počtu jugoslávských studentů v Protektorátu. Co plánovalo udělat, není známo, ale v dopisu zaslaném do Prahy jugoslávskému generálnímu konzulátu se zdůrazňovalo, že je nutné co rychleji informovat orgány v Bělehradě o každém studentovi (uvést jeho jméno, příjmení, co studuje, odkud je atd.).

V lednu 1941 dostalo ministerstvo osvěty prostřednictvím jugoslávského ministerstva zahraničních věcí hlášení z Prahy s podpisem generálního konzula Šumenkoviće. Psalo se v něm, že v Protektorátu se vzdělávalo 47 posluchačů vysokých škol, z nichž větší část dostala povolení ke studiu v akademickém roce 1939/1940 či 1940/1941. O 3 studentech Šumenković napsal, že další povolení ke studiu v zahraničí dostat nesmějí. Důvody nebyly vysvětleny.⁴⁵⁵ Nejvíce vysokoškoláků navštěvovalo technické vědy (architektura, strojírenství, stavebnictví, elektrotechnika). Na Filozofickou fakultu v Praze docházel jenom jeden student, na Právnickou fakultu 3.⁴⁵⁶ Nejvíce jich pocházelo z Bosny a Hercegoviny a ze Slovinska (po 13), ze Srbska 11, z Chorvatska 8, z Černé Hory a Makedonie po jednom studentovi.⁴⁵⁷ Ačkoli se o tom v hlášení nepsalo, vzhledem k událostem v Protektorátu a zákazu činnosti českých vysokých škol v listopadu 1939 bylo jasné, že všichni jugoslávští studenti navštěvovali německé vysoké školy. Určitý počet z nich ani neměl povolení jugoslávského ministerstva osvěty pro studium v zahraničí. Jejich osud zaležel nejen na dalším vývoji situace v českém prostředí, ale i na vztazích mezi Německem a Jugoslávií, zvláště po dubnu 1941 a okupaci Jugoslávie.

chorvatských studentů. R. ŠUMENKOVIĆ, *Diplomatske zabeleške iz okupiranog Praga*, sveska devetnaesta-juni 1967, s. 40–41.

⁴⁵⁵ AJ, 66–3262–2355.

⁴⁵⁶ Tamtéž.

⁴⁵⁷ Na konci roku 1940, když bylo napsáno tohoto hlášení, neexistovalo dělení jugoslávského státu na zmíněných šest částí, ale jen na bánoviny. V hlášení se psalo o městech i místech, ze kterých jugoslávští studenti pocházeli. AJ, 66–3262–2355.

3. Slovensko-jugoslávské styky

3. 1. Jugoslávské reakce na vznik samostatného Slovenska a navázání slovensko-jugoslávských diplomatických vztahů

Vyhlášení samostatnosti Slovenska ze strany slovenského Sněmu 14. března 1939 po návratu bývalého předsedy slovenské autonomní vlády Jozefa Tisa z Berlína nenarazilo na žádné zvláštní reakce jugoslávských vedoucích kruhů. Stejně jako o den později, když německá armáda okupovala území Čech a Moravy, jugoslávská vláda Dragiši Cvetkoviće neprojevila navenek žádný zájem o novou situaci na území už bývalého Československa. Vládnoucí jugoslávské politické kruhy veřejně nekomentovaly nic v souvislosti s formováním nezávislého Slovenska. Postoj Cvetkovićovy vlády k samostatnému Slovensku byl stejně rezervovaný jako k okupaci Čech a Moravy a formování protektorátu na tomto území, neboť jugoslávské politické vedení si bylo vědomo německé síly a eventuálních německých reakcí vůči Jugoslávii, pokud by se jugoslávské vládnoucí kruhy negativně vyjadřovaly k situaci na území bývalého Československa.⁴⁵⁸ O konkrétnějším jugoslávském postoji vůči Slovensku bylo možné mluvit až později, především v souvislosti s reakcemi jugoslávských politiků nebo jednotlivými rozhodnutími v rámci jugoslávské zahraniční politiky v průběhu roku 1939.

Vznik nezávislého Slovenska byl v jugoslávských politických kruzích vnímán různě. Pro srbské politiky neměla slovenská samostatnost žádný význam. Necháпали ji jako výsledek dlouholetého úsilí slovenských politiků v čele s Andrejem Hlinkou a Slovenské lidové strany (od roku 1925 Hlinkova slovenská lidová strana – HSLS) zlepšit postavení slovenského národa v Československu a získat autonomii, což vedlo nakonec k nezávislému státu. Jejich povědomí, zvláště těch, kteří měli v minulosti nějaké kontakty s Československem v rámci Malé dohody nebo z jakýchkoli důvodů sympatizovali se společným státem Čechů a Slováků, ovládala představa vzniku Slovenska na troskách československého státu s podporou a především se schválením

⁴⁵⁸ Srov. PAAA, fond: R, S. 103320, N. 43, Telegram z Bělehradu do Berlína, 15. 3. 1939; PAAA, fond: R. S. 103320, N. 55, Telegram z Bělehradu do Berlína, 19. 3. 1939.

Německem. Otázku slovenské samostatnosti⁴⁵⁹ vnímali ovlivněni city k bývalému Československu a vzpomínkami na bývalou československo-jugoslávskou spolupráci bez ohledu na její neúspěchy ve druhé polovině 30. let. To byly důvody, kvůli nimž v jugoslávských politicích, hlavně těch srbského původu, převládal názor, že Slovensko bylo vytvořeno, při tehdejších špatném mezinárodním postavení Československa, za pomoci vnějšího německého tlaku. O nezávislém Slovensku mohli srbsští politici přemýšlet i jako o státě, ve kterém donedávna vedoucí slovenské politické kruhy dlouhá léta usilovaly o zlepšení postavení slovenského národa v Československu, podobně jako chorvatští politici v Jugoslávii. Takový fakt také nehovořil ve prospěch akceptování Slovenska srbskými politiky, neboť společný stát Čechů a Slováků už neexistoval a po autonomii získal slovenský národ i nějakou formu svého státu, zatímco Češi byli okupováni.

Podobný postoj k nezávislému Slovensku byl i v slovinských katolických politických kruzích, které spolupracovaly se srbskými politiky v rámci vlády D. Cvetkoviće. Na rozdíl od slovenské autonomie na podzim roku 1938, o které by se dalo říci, že byla akceptovatelná pro slovinské politiky v čele s Antonem Korošcem z už zmíněné největší slovinské strany, Slovinské lidové strany, vzbuzovalo vyhlášení samostatného Slovenska jisté obavy, srovnávalo-li postavení Jugoslávie s bývalým Československem.⁴⁶⁰ Jak už bylo ukázáno, hledání jisté analogie mezi děním v bývalém Československu a Jugoslávii se vztahovalo i na slovinské území. Některé ze zmíněných demonstrací, které se konaly po zániku Československa, byly především spjaté se strachem o další osud slovinského území, pokud by se Slovinsko cítilo ohroženo ze strany Německa.⁴⁶¹ Možná by se v takovém postoji k nové situaci mohl hledat i důvod, proč vyhlášení nezávislého Slovenska nemělo pozitivní ohlas ani u vedoucích slovinských politiků, působících v jugoslávské vládě.

Vzhledem k tomu, že se zánik Československa a vznik samostatného Slovenska odehrávaly právě v době, kdy byl také velmi aktuální už zmíněný problém postavení chorvatského národa v Jugoslávii, upozorňovalo do jisté míry vytvoření

⁴⁵⁹ Srov. různé názory k otázce slovenské samostatnosti v dalších publikacích: Milan S. ĎURICA, *Dějiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí*, Bratislava 2007, s. 396–399; Dušan KOVÁČ, *Dějiny Slovenska*, Praha 2011, s. 208–212; Eubomír LIPTÁK, *Slovensko v 20. storočí*, Bratislava 2011, s. 156–164; Pavol PETRUF, *Zahraniční politika Slovenskej republiky 1939–1945. Náčrt problematiky*, Bratislava 2011, s. 11–17; J. RYCHLÍK, *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992*, Praha 2012, s. 181–184.

⁴⁶⁰ Srov. B. GODEŠA, *Jozef Tiso a Anton Korošec – vzťahy medzi Slovákami a Slovincami*, s. 368; týž, *Čas odločitev. Katoliški tabor in začetek okupacije*, Ljubljana 2011, s. 50–51.

⁴⁶¹ Srov. podkapitulu 2. 1.

slovenského státu, stejně jako i okupace Čech a Moravy, na další možný osud jugoslávského státu. Z důvodu jisté analogie mezi postavením slovenského národa v rámci Československa a chorvatského v Jugoslávii mohli chorvatští politici, kteří usilovali o větší práva chorvatského národa v jugoslávském státě, souhlasit s otázkou slovenské autonomie a možná jen částečně i se slovenskou samostatností. V získání slovenské autonomie v říjnu 1938 viděl předseda Chorvatské selské strany Vlatko Maček jeden ze způsobů, který by se mohl využít i pro Chorvatsko.⁴⁶² Nakolik však vedení HSS přivítalo nezávislé Slovensko, je těžké posoudit.

Ve svých memoárech, publikovaných poprvé v roce 1957 ve Spojených státech amerických, se Maček vůbec nezmiňoval o svých postojích k formování nezávislého Slovenska.⁴⁶³ Americký historik Jacob B. Hoptner mluvil s Mačkem po druhé světové válce a nabyl dojmu, že chorvatský politik chtěl autonomii pro svůj národ v rámci Jugoslávie, ale nevylučoval ani jiné možnosti.⁴⁶⁴ Vedení největší chorvatské strany si bylo bezpochyby vědomé německého vlivu na vznik nezávislého Slovenska. Jestli si něco podobného přálo pro chorvatské území, dá se jen předpokládat.⁴⁶⁵ V době po vzniku nezávislého Slovenska se vedení HSS snažilo dementovat různé zprávy, které se objevily na několika evropských radiostanicích a týkaly se možné německé intervence v Jugoslávii, pokud se nevyřeší postavení chorvatského národa. To by se prý mohlo stát, pokud by Maček zaslal Německu požadavek na intervenci.⁴⁶⁶ Už zmíněný rozhovor mezi Göringem a Mussolinim 15. dubna 1939 v Římě, kdy německý vrchní velitel Luftwaffe a italský diktátor mluvili o situaci v Jugoslávii a sférách zájmu Itálie a Německa na jugoslávském území,⁴⁶⁷ ponechává prostor pro úvahy, zda tyto zprávy byly či nebyly jen výmysly.⁴⁶⁸

⁴⁶² J. WÜSCHT, *Jugoslawien und das Dritte Reich*, s. 183.

⁴⁶³ Srov. V. MAČEK, *Memoari*, Zagreb 2003.

⁴⁶⁴ Srov. J. B. HOPTNER, *Jugoslavija u krizi 1934–1941*, s. 199–201.

⁴⁶⁵ Např. v knize Iva Periče *Vladko Maček. Politički portret* neexistuje žádný údaj o možných domluvách Mačka a představitelů Německa v souvislosti s intervencí v Jugoslávii. Americký historik Hoptner a německý historik Wüscht psali však na základě německých pramenů, že vedení Chorvatské selské strany a Samostatné demokratické strany žádalo ještě 15. ledna 1939 velmoci v jedné rezoluci ze Záhřebu, aby zajistily větší práva pro chorvatský národ. Podle interview, které měl Hoptner s Mačkem, existovaly na jaře 1939 určité plány, že v případě jugoslávsko-italské války Chorvaté pošlou výzvu do Itálie, aby italská armáda pomohla Chorvatům ve formování nezávislého chorvatského státu. Srov. J. B. HOPTNER, *Jugoslavija u krizi 1934–1941*, s. 194, 199–201; J. WÜSCHT, *Jugoslawien und das Dritte Reich*, s. 183.

⁴⁶⁶ Lj. BOBAN, *Sporazum Cvetković-Maček*, s. 109; týž, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941. Iz povijesti hrvatskog pitanja, knjiga, II*, Zagreb 1974, s. 84.

⁴⁶⁷ Srov. podkapitulu 2. 1.

⁴⁶⁸ Srov. J. B. HOPTNER, *Jugoslavija u krizi 1934–1941*, s. 194–195; Lj. BOBAN, *Sporazum Cvetković-Maček*, s. 109; J. WÜSCHT, *Jugoslawien und das Dritte Reich*, s. 184; B. KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, s. 320; H. SUNDHAUSSEN, *Geschichte Serbiens 19.–21. Jahrhundert*, s. 306.

Vzhledem k tomu, že o nezávislost Chorvatska usilovala především už zmíněná chorvatská nacionalistická profašistická organizace ustašovci, není vůbec divné, že tato organizace podpořila i úsilí o nezávislost na Slovensku.⁴⁶⁹ Dokonce později jugoslávsko-slovenské vztahy zažily jistou krizi právě kvůli domněnkám ohledně jistých pozitivních komentářů slovenského vedení o ustašovcích.⁴⁷⁰ Srovnávání slovenského úsilí o nezávislý stát s úsilím jisté části chorvatského obyvatelstva a jednotlivých chorvatských politiků se zdůrazňovalo zvláště v následujícím období.

Na rozdíl od chorvatské nacionalistické organizace ustašovců mělo srbské nacionalistické profašistické hnutí Zbor k nezávislému Slovensku jiný postoj. V už zmíněném textu *Iza tmastih oblaka sija zlatno božje sunce* (Za tmavými mraky svítí zlaté boží slunce)⁴⁷¹ se vůdce této organizace Dimitrije Ljotić vyjádřil i k formování Slovenska. Pro vedení největší strany na Slovensku, HSLS, zdůraznil Ljotić, že bylo bezohledné, vzhledem k tomu, že vedle autonomie v rámci Československa usilovalo i o samostatný stát. Ljotić tvrdil, že se Slováci poprvé v Československu stali subjektem mezinárodního práva, ale že všechno zničili kvůli úsilí o svůj stát. Pro tento stát, psal Ljotić, že byl v náručí velkého dobyvatele a protektora.⁴⁷² Ačkoliv nenapsal přímo, o kterou zemi se jedná, nepochybně myslel Ljotić Německo a jeho velký vliv na Slovensku. Podobně jako pro okupaci Čech a Moravy se Ljotić i v případě Slovenska nezmiňoval o Německu negativně, ale na rozdíl od českého národa, jehož osudu do jisté míry litoval, pro slovenský národ takové emoci neměl.⁴⁷³ Přestože vůdce Zboru ještě na jaře i v létě 1938 tvrdil, že Československo je odsouzeno k zániku,⁴⁷⁴ na jaře 1939 považoval bývalé postavení Slováků v meziválečném období v rámci československého státu, navzdory různým problémům ve vztazích s českým obyvatelstvem, za nejlepší možné řešení pro slovenský národ, zvláště když dostal autonomii.⁴⁷⁵ Ljotić tehdy nenapsal, jak vidí budoucnost Slovenska, ale na základě těch několika odstavců věnovaných vzniku slovenského státu, je jasné, že nebyl optimistou ohledně jeho dlouhé existence.

⁴⁶⁹ J. B. HOPTNER, *Jugoslavija u krizi 1934–1941*, s. 194.

⁴⁷⁰ O tom v další podkapitole.

⁴⁷¹ Srov. podkapitulu 2. 1.

⁴⁷² D. V. LJOTIĆ, *Sabrana dela. Knjiga IV (januar–jul 1939.)*, s. 69–70.

⁴⁷³ Tamtéž.

⁴⁷⁴ Srov. podkapitulu 1. 1.

⁴⁷⁵ D. V. LJOTIĆ, *Sabrana dela. Knjiga IV (januar–jul 1939.)*, s. 69–70.

Ve srovnání s protesty proti osudu Československa a do jisté míry proti německé okupaci Čech a Moravy⁴⁷⁶ nebyly na jugoslávském území prakticky žádné zvláštní manifestace, které by se týkaly Slovenska. Pokud by se názory nebo postoje srbských, chorvatských a slovinských politiků vůči Slovensku vzaly jako měřítko názorů v těchto regionech, zdálo by se, že vznik samostatného slovenského státu hlavně nebyl vítán především v srbském a slovinském prostředí. Do jisté míry se to dá vidět i z tisku.

Informace o vzniku nezávislého Slovenska obsadily spolu se zprávami o zániku Československa v prvních několika dnech po 14. březnu 1939 centrální místo v jugoslávském tisku. Jak už bylo zmíněno v případě německé okupace Čech a Moravy, i v případě prezentování zpráv o Slovensku přebíralo jugoslávské zpravodajství především agenturní zprávy cizích zpravodajů, novin a tiskových kanceláří z téměř všech větších států (Německa, Itálie, Francie, Velké Británie, USA). Bez ohledu na to, jestli tisk podporoval vládu D. Cvetkoviće nebo byl orgánem nějaké opoziční strany, byly od cizích tiskových kanceláří přebírány informace, které by se z většího časového odstupu mohly považovat za diskutabilní. Jedná se o zprávy z období mezi 14–19. březnem 1939, kdy postavení Slovenska ještě nebylo přesně definováno. V těch zprávách jugoslávský tisk prezentoval informace německých, francouzských, britských a amerických tiskových kanceláří a tisku (např. *DNB*, *Deutsche Allgemeine Zeitung*, *Havas*, *Reuter*, *United Press*) o Slovensku jako o území okupovaném německou armádou a jakési formě německého protektorátu.⁴⁷⁷ Tyto zprávy se mísily s informacemi o samostatném a nezávislém Slovensku, což bylo jasně v rozporu.

Psaní o Slovensku jako o německém protektorátu by se mohlo vysvětlit i velmi rychlým vývojem událostí na území bývalého Československa a do určité míry i zmatkem, který zavládl v části evropské veřejnosti.⁴⁷⁸ Jako příklad je možné uvést psaní bělehradského listu *Politika*, tehdy oddaného jugoslávské vládě, který měl v Berlíně svého zpravodaje. Ovšem i z Německa přicházely o postavení Slovenska

⁴⁷⁶ Srov. podkapitulu 2. 1.

⁴⁷⁷ Srov. *Pravda*, 16. 3. 1939, s. 2; *Vreme*, 16. 3. 1939, s. 1, 3; tamtéž, 17. 3. 1939, s. 1, 3; tamtéž, 18. 3. 1939, s. 1, 3; *Dan*, 16. 3. 1939, druhé vydání, s. 1–2; *Novosti*, 16. 3. 1939, s. 3; *Jugoslovenski Lloyd*, 16. 3. 1939, s. 6; tamtéž, 18. 3. 1939, s. 1, 3, 6; *Politika*, 17. 3. 1939, s. 1, 3, 11; *Obzor*, 18. 3. 1939, br. 63, s. 1; tamtéž, 19. 3. 1939, br. 64, s. 1; *Slovenec*, 16. 3. 1939, s. 1, 7; tamtéž, 17. 3. 1939, s. 1; *Jutro*, 15. 3. 1939, s. 1; tamtéž, 16. 3. 1939, s. 2; tamtéž, 17. 3. 1939, s. 1.

⁴⁷⁸ Srov. Valerián BYSTRICKÝ, *Rozbitie ČSR a jeho odraz v informáciách diplomatov a spravodajcov*, in: Slovensko a druhá svetová vojna. Zborník príspevkov z mezinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 29. – 31. mája 2000 organizovanej Vojenským historickým ústavom a Historickým ústavom SAV, Bratislava 2000, s. 37–41.

rozporuplné informace. Během stejného dne 17. března 1939 se v tom listu psalo na základě agenturních zpráv cizích zpravodajů, novin a tiskových kanceláří a také telefonického hlášení zpravodaje z Berlína, že nejen Čechy, ale i Slovensko se stalo německým protektorátem, že Tiso dal Slovensko Hitlerovi pod ochranu německé Říše, že německá armáda je přítomná na slovenském území. Na dalších stránkách se objevily informace, že německá armáda Slovensko neokupovala, ale mělo by zůstat mimo hranice Německa, pod německou ochranou.⁴⁷⁹ Jugoslávský tisk představil i ochranou smlouvu mezi Německem a Slovenskem jako formální úpravu postavení slovenského státu v dalších 25 letech. Slovenskou stranou byla podepsaná 18. března 1939, německou stranou schválena 23. března. K jejímu znění nebyly zjištěny žádné komentáře jugoslávských novinářů,⁴⁸⁰ i když se prakticky jednalo o slovenském podřízení německým zájmům a kontrolu jak zahraniční politiky, tak i armády.⁴⁸¹

V jugoslávském tisku byl minimum vlastních autorských novinářských textů o formování nezávislého Slovenska. Neobsadily titulní strany, než se většinou objevovaly v dolní části jiných stránek nebo ve vedlejších sloupcích. Psaly především o vinících rozpadu Československa. Buď to byli Češi, nebo Slováci, Německo a jeho podíl na zániku společného státu Čechů a Slováků se v jugoslávském tisku hlavně nezmiňovalo. Z listů, které podporovaly vládu D. Cvetkoviće, o slovenských politicích jako vinících rozpadu Československa psaly už zmíněné regionální noviny ze Záhřebu *Glasnik Jugoslovenske radikalne zajednice za Savsku banovinu*.⁴⁸²

Opoziční listy, ale i noviny, které by se mohly považovat za nestranický tisk, byly v názoru na viníky zániku Československa rozděleny. Počet listů, ve kterých se objevily pozitivní komentáře o Slovensku, byl také malý. V nejdůležitějším chorvatském listu, *Obzor*, který jak už bylo zdůrazněno, byl oficiálně občanským listem, ale podporoval především HSS a politika V. Mačka, vycházela na druhé straně

⁴⁷⁹ *Politika*, 17. 3. 1939, s. 1, 3, 11. Ve své knize o slovensko-jugoslávských vztazích za druhé světové války Martin Jarinkovič zmínil o psaní jugoslávského tisku vůči Slovensku, konkrétně *Politiky*, že se objevily titulky a články, které představovaly slovenský stát jako německý protektorát. Je to správně, ale v této knize nebylo zdůrazněno, že tyto články byly převzaty od cizích zpravodajských kanceláří a tisku. Zůstává jen otázkou, jestli i titulky byly z cizího tisku nebo vlastní názory jugoslávských novinářů, ale vzhledem k tomu, že se v textech psalo o Slovensku jako o německém protektorátu, mohly by se i samotné titulky spíše považovat za názory převzaté z cizích tiskových kanceláří. Srov. M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 14.

⁴⁸⁰ Srov. *Politika*, 21. 3. 1939, s. 2; tamtéž, 24. 3. 1939, s. 1; *Slovenec*, 21. 3. 1939, s. 3; tamtéž, 24. 3. 1939, s. 1.

⁴⁸¹ Srov. D. KOVÁČ, *Dějiny Slovenska*, s. 209.

⁴⁸² *Glasnik Jugoslovenske radikalne zajednice za Savsku banovinu*, 18. 3. 1939, br. 143, s. 3.

zmíněna rubrika, jež analyzovala aktuální evropskou situaci.⁴⁸³ Vedle komentářů týkajících se rozpadu Československa a formování Protektorátu Čechy a Morava se objevilo i několik vlastních autorských textů o Slovensku. Novináři *Obzoru* psali, že bylo nejasné, jaký byl sled událostí před 14. březnem 1939, ale vzhledem k tomu, co se stalo ten den, bylo zřejmé, že slovenští politici spolupracovali s Německem a působili podle německých pokynů.⁴⁸⁴ Ačkoliv se o Německu nepsalo přímo negativně, zdůrazňovalo se, že německá Říše využila situaci v česko-slovenských vztazích k aktivní intervenci v Československu.⁴⁸⁵ O samostatnosti Slovenska se psalo jako o „produktu vůle a plánu německé Říše“, vzhledem k tomu, že Slovensko sice získalo samostatnost, která však byla omezena v politickém a ekonomickém pohledu. I samotný novinář *Obzoru* ale uznával, že se tehdy ještě nevědělo, jak daleko tato omezení půjdou.⁴⁸⁶ Na základě toho, co se psalo v *Obzoru*, lze soudit, že novináři tohoto listu především sledovali vývoj události na území bývalého Československa, ale měli jistý negativní postoj k způsobu formování slovenského státu.

Ještě jeden záhřebský list, který na rozdíl od *Obzoru* neměl tolik velký vliv v chorvatském prostředí, *Novosti*, měl zvláštní komentář k situaci týkající se samostatného Slovenska. *Novosti* o Slovensku psaly spíš v jemnější formě, jako o „malém, ale svobodném státě, pro který je vztah k Německu velmi důležitý.“⁴⁸⁷ Dokonce se zmiňovalo, že slovenská samostatnost bude spoléhat na Německo a že německá okupace Čech a Moravy představovala jen pomoc ve vzniku „nového malého státu“.⁴⁸⁸

O Slovácích jako o hlavních vinících rozpadu společného státu psal ještě jeden zmíněný záhřebský list, *Jugoslovenski Lloyd*. Zdůrazňoval, že historie si bude Slováci kvůli jejich zradě pamatovat. Rovněž se psalo, že se Německo do konfliktu zapletlo právě na žádost Slováků.⁴⁸⁹ V listu *Slobodna misao* z Nikšiče byli označeni také slovenští politici, následovníci politiky Andreje Hlinky, za vnitřní nepřátele Československa.⁴⁹⁰

Na rozdíl od už zmíněných novin záhřebský list *Hrvatski dnevnik*, který podporoval HSS, psal o Slovensku dokonce pozitivně. Zdůrazňoval, že Češi byli

⁴⁸³ Srov. podkapitolu 2. 1.

⁴⁸⁴ *Obzor*, 15. 3. 1939, br. 60, s. 2.

⁴⁸⁵ Tamtéž.

⁴⁸⁶ *Obzor*, 16. 3. 1939, br. 61, s. 2.

⁴⁸⁷ *Novosti*, 17. 3. 1939, druhé vydání, s. 2.

⁴⁸⁸ Tamtéž.

⁴⁸⁹ *Jugoslovenski Lloyd*, 15. 3. 1939, s. 5; tamtéž, 16. 3. 1939, s. 3.

⁴⁹⁰ *Slobodna misao*, 19. 3. 1939, br. 11, s. 1.

hlavními viníky rozpadu společného státu, protože nevěnovali dostatečnou pozornost postavení slovenského národa a menšin v Československu, zvláště minority německé.⁴⁹¹

Relativně uměřený postoj vůči Slovensku také vyjádřil ve vlastním autorském komentáři už zmíněný bělehradský deník *Vreme*, který tehdy nebylo možné považovat za provládní tisk. O „*novém a nezávislém Slovensku*“, jak se psalo 15. března 1939 v listu *Vreme*, se zdůrazňovalo, že nejasné vztahy v Československu mezi českými a slovenskými politiky a nejasné postavení slovenského národa působily na růst separatizmu na Slovensku, což nakonec vedlo s tlakem Berlína na Prahu k nezávislosti slovenského území.⁴⁹²

Ze zmíněného vyplývá, že velmi těžko by se mohl jugoslávský negativní postoj vůči Slovensku omezit jen na srbské prostředí nebo jen na vládní tisk. Jistá nespokojenost vůči způsobu, jak vznikl slovenský stát, se dala vycítit především v srbském prostředí, ale jak se psalo ve vládním, ale i částečně i v opozičním tisku, nebyly z toho nadšeny ani jiné kruhy jugoslávské veřejnosti.

Největší frekvenci hned po vyhlášení slovenské samostatnosti 14. března 1939 mělo psaní jugoslávského tisku o Slovensku hlavně na základě přebíraných agenturních zpráv cizích tiskových kanceláří, což bylo i logické. V následujícím období, když slovenský stát již nepřitahoval větší pozornost evropské veřejnosti, se jugoslávský tisk k informacím o Slovensku vracel jen občas.

*

Navázání diplomatických styků mezi Slovenskem a Jugoslávií mohlo proběhnout mnoha způsoby. Jugoslávský postoj ke Slovensku by se zase dal interpretovat z úhlu nazírání Jugoslávie na Německo. Rezervovaný postoj nebo prakticky žádné negativní vyjadřování jugoslávských vládnoucích kruhů k nové situaci na území bývalého Československa mohlo zabránit eventuálnímu zhoršování jugoslávsko-německých vztahů. Navázání diplomatických styků mezi Jugoslávií a Slovenskem mohlo také udržet jugoslávskou politiku balancování mezi samotným Německem a jeho silou a západními státy, které samy neudělaly nic proti způsobu, jakým vznikl slovenský stát. Jak už bylo ukázáno, vláda D. Cvetkoviće se snažila především udržet neutralitu Jugoslávie, bez ohledu na změny ve střední a jihovýchodní

⁴⁹¹ *Hrvatski dnevnik*, 26. 3. 1939, s. 5. Srov. podkapitolu 2. 1.

⁴⁹² *Vreme*, 15. 3. 1939, s. 1.

Evropě v souvislosti se zánikem Československa a italskou okupací Albánie.⁴⁹³ Vezmeme-li v úvahu, že na jaře i v létě 1939, probíhala setkání vedoucích osobností jugoslávského politického života, prince Pavla, Cvetkoviće, Cincar-Markoviće, s představiteli Německa, Itálie a Velké Británie,⁴⁹⁴ mohlo by se říci, že pro jugoslávskou zahraniční politiku, představovalo Slovensko prakticky druhořadný stát.

Ze slovenského úhlu pohledu byla Jugoslávie jednou z řady zemí, se kterými se počítalo, že v budoucnosti Slovensko uzná. Kvůli tomu se předpokládalo otevírání slovenských diplomatických zastupitelství na jugoslávském území a naopak jugoslávských na Slovensku, aby tím byla znovu potvrzena existence slovenského státu. Navázání kontaktů s Jugoslávií přibližně ve stejné době jako s Rumunskem,⁴⁹⁵ mělo pro Slovensko význam i z důvodu špatných vztahů s Maďarskem a určitých pokusů o eliminování agresivní politiky Budapešti vůči slovenskému území.⁴⁹⁶

Ze zmíněného vyplývá, že v navázání diplomatických a politických kontaktů, nastoupily Jugoslávie a Slovensko z odlišných pohledů a pozic. Takové tvrzení dosvědčují události z druhé poloviny roku 1939, ale i v průběhu roku 1940, když se pořád objevovaly různé problémy v jugoslávsko-slovenských politických a diplomatických vztazích.⁴⁹⁷

Slovensko-jugoslávské diplomatické styky se zakládaly částečně i na bývalých československo-jugoslávských kontaktech, zvláště když se jednalo o Jugoslávii. Po 14. březnu 1939 ponechalo jugoslávské ministerstvo zahraničních věcí v Bratislavě svůj generální konzulát, který existoval i v době první a druhé československé republiky. Vzhledem k tomu, že slovenská vláda usilovala od 17. května 1939 o otevření vyslanectví v Bělehradě, do jehož teritoriálního působení by patřilo území Jugoslávie, Rumunska, Bulharska, Řecka a Turecka,⁴⁹⁸ dalo by se očekávat, že z jugoslávské strany bude otevřeno na Slovensku zastupitelství Jugoslávie stejné úrovně. Nakolik Slovensko považovalo Jugoslávii za zemi důležitou v diplomatických kontaktech, mohlo potvrdit i rozhodnutí slovenské vlády ze stejného dne o plánu pro

⁴⁹³ Srov. podkapitolu 2. 1.

⁴⁹⁴ Tamtéž.

⁴⁹⁵ Rumunská vláda uznala Slovensko 18. srpna 1939. Srov. P. PETRUF, *Zahraniční politika Slovenskej republiky 1939–1945. Náčrt problematiky*, s. 214.

⁴⁹⁶ Srov. J. TKÁČ, *Slovensko-juhoslovenské a slovensko-chorvátske vzťahy v rokoch 1939–1941*, s. 154–155.

⁴⁹⁷ O tom v další podkapitole.

⁴⁹⁸ Srov. J. NĚMEČEK, *K slovensko-jugoslávským vztahům 1939–1941*, s. 385; týž, *K formování zahraniční služby Slovenského státu*, in: *Slovensko a druhá světová vojna*, s. 126; P. PETRUF, *Zahraniční politika Slovenskej republiky 1939–1945. Náčrt problematiky*, s. 59; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslavia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 9.

otevírání honorárních konzulátů v Záhřebu a Lublani.⁴⁹⁹ Navzdory tomu, že honorární konzuláty představovaly nejmenší diplomatické zastupitelství podle svého významu, do jisté míry dokazovaly přání slovenské strany, aby spolupráce s jugoslávskou stranou byla co víc rozsáhlá a nakonec i úspěšná.

Nějaká podobná rozhodnutí jugoslávské vlády o nových zastupitelských úřadech na Slovensku nebyla, ale k jistým změnám přece jen došlo. Místo Miloše Kičevce, který už tři roky a sedm měsíců byl generálním konzulem Jugoslávie v Bratislavě,⁵⁰⁰ se stal jeho nástupcem Stanoje Simić. Podle bratislavského tisku *Slovák*, věrného vedoucí straně na Slovensku HSLS, byl Kičevac jedním z mála lidí, kteří rozuměli slovenským potřebám. Tento list mu přál na konci jeho diplomatické činnosti v Bratislavě, „*aby zůstal i nadále upřímným přítelem Slováků.*“⁵⁰¹

O novém konzulovi Simićovi, který do této doby pracoval na ministerstvu zahraničních věcí v Bělehradě, předtím na jugoslávských diplomatických zastupitelstvech v Albánii, Zadaru⁵⁰² a v Paříži, se vyjádřil negativně generální konzul v Praze Šumenković. Týkalo se to především Simićovy politické orientace a odborných schopností jako diplomata. Podle Šumenkoviće byl tehdy Simić „*užitečný komunistický blbec*“, který s odjezdem do Bratislavy dostal novou příležitost, aby konečně odešel z jugoslávského ministerstva zahraničních věcí, kde neměl žádné konkrétní postavení.⁵⁰³ Navzdory tomu, že Šumenković tvrdil, že už tehdy věděl, že Simić sympatizuje s jugoslávskými komunisty a že se během své diplomatické činnosti v Paříži stýkal tajně s komunisty francouzskými, a dokonce po příjezdu na Slovensko i s českými v Praze,⁵⁰⁴ je otázkou, jestli to Šumenković na jaře 1939 opravdu věděl. Možná jde o jeho vzpomínku z 60. let, když psal v emigraci memoáry a Simić už měl za sebou relativně úspěšnou kariéru komunistům loajálního politika, která vrcholila postem jugoslávského ministra zahraničí v letech 1946–1948 v Titově Jugoslávii.

⁴⁹⁹ Na zmíněném zasedání slovenské vlády 17. května 1939 se diskutovalo o otevírání i jiných slovenských zastupitelských úřadů v zahraničí. Do agendy plánovaných deseti vyslanectví mělo patřit dokonce 55 států, bez italských kolonií a britských dominií, kolonií a protektorátů, stejně jako i francouzských kolonií a protektorátů. Srov. J. NĚMEČEK, *K formování zahraniční služby Slovenského státu*, s. 126; P. PETRUF, *Zahraniční politika Slovenskej republiky 1939–1945. Náčrt problematiky*, s. 59.

⁵⁰⁰ Srov. *Slovák*, 2. 6. 1939, s. 1.

⁵⁰¹ Tamtéž. Srov. P. PETRUF, *Zahraniční politika Slovenskej republiky 1939–1945. Náčrt problematiky*, s. 210.

⁵⁰² Zadar byl obsazen italskou armádou koncem první světové války. Podle Rapallské smlouvy z roku 1920 mezi Itálií a Královstvím SHS se toto město stalo součástí Itálie. Srov. H. MATKOVIĆ, *Na vrelima hrvatske povijesti*, Zagreb 2006, 275–278.

⁵⁰³ R. ŠUMENKOVIĆ, *Diplomatske zabeleške iz okupiranog Praga*, sveska devetnaesta-juni 1967, s. 37.

⁵⁰⁴ Tamtéž.

Výměna M. Kičevce novým diplomatem by se spíš dala považovat za běžnou změnu v jugoslávské diplomacii, zvláště když v období po zformování vlády D. Cvetkoviće a výběru nového ministra zahraničí A. Cincar-Markoviće probíhaly během jara 1939 výměny na několika postech jugoslávských diplomatů v zahraničí.⁵⁰⁵ Jugoslávská strana nekomentovala Kičevcův odchod z Bratislavy, ale slovenský tisk psal o Simiícově příchodu na Slovensko jako o uznání nezávislého Slovenska jugoslávskou vládou.⁵⁰⁶ Pokud jde o oficiální jugoslávské uznání Slovenska, neexistuje prakticky žádné svědectví z této doby, které by je přímo dokladovalo, ale vyslání nového jugoslávského diplomata do Bratislavy a jeho akreditace u slovenské vlády, by se dalo považovat i za uznání nezávislého Slovenska Jugoslávií.⁵⁰⁷ V souvislosti s tím psal *Slovák*, že jmenováním S. Simiíce generálním konzulem v Bratislavě uznala jugoslávská vláda 8. června 1939 stejného roku *de facto* nezávislé Slovensko.⁵⁰⁸ Simiíc tehdy poskytnul interview slovenskému tisku, v němž zdůraznil, že jugoslávské uznání Slovenska *de iure* je otázkou blízké budoucnosti.⁵⁰⁹

Vývoj mezinárodních událostí v létě a začátkem podzimu 1939, především vypuknutí druhé světové války, však znemožnil většinu plánů slovenské vlády a ministerstva zahraničních věcí v Bratislavě o otevírání diplomatických zastupitelství v zahraničí. To se týkalo i Jugoslávie. Místo plánu z května 1939, když do agendy slovenského vyslanectví v Bělehradě mělo patřit větší území Balkánu, uvažovalo se koncem léta téhož roku o teritoriu menším.⁵¹⁰ Tentokrát se očekávalo, že vyslanectví v

⁵⁰⁵ Srov. *Politika*, 20. 4. 1939, s. 1; tamtéž, 26. 5. 1939, s. 4; *Obzor*, 27. 5. 1939, br. 120, s. 3; tamtéž, 10. 6. 1939, br. 130, s. 3.

⁵⁰⁶ *Slovák*, 10. 6. 1939, s. 1.

⁵⁰⁷ Srov. J. NĚMEČEK, *K slovensko-jugoslávským vztahům 1939–1941*, s. 385; J. TKÁČ, *Slovensko-juhoslovanské a slovensko-chorvátske vzťahy v rokoch 1939–1941*, s. 154–155; P. PETRUF, *Zahraniční politika Slovenskej republiky 1939–1945. Náčrt problematiky*, s. 59; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 8.

⁵⁰⁸ *Slovák*, 10. 6. 1939, s. 1. Srov. P. PETRUF, *Zahraniční politika Slovenskej republiky 1939–1945. Náčrt problematiky*, s. 210.

⁵⁰⁹ *Slovák*, 10. 6. 1939, s. 1.

⁵¹⁰ Ve své knize o slovenské zahraniční politice za druhé světové války zdůrazňoval Pavol Petruf, že slovenská vláda uvažovala na svém zasednutí 4. října 1939 o otvírání několika vyslanectví v zahraničí. Mezi nimi se mělo nacházet i vyslanectví v Bělehradě. Srov. P. PETRUF, *Zahraniční politika Slovenskej republiky 1939–1945. Náčrt problematiky*, s. 60. Toto vyslanectví však v této době už existovalo. Srov. Slovenský národní archiv, Bratislava (SNA), fond: Ministerstvo zahraničních věcí 1939–1945 (MZV), karton (k.) 265, zpráva 1, Bělehrad, 5. 9. 1939. Jan Němeček ve svém článku o slovensko-jugoslávských vztazích v letech 1939–1941 psal, že slovenská vláda 21. srpna 1939 revidovala své rozhodnutí z května stejného roku. Podle nového rozhodnutí mělo být slovenské diplomatické zastupitelství pro Balkán s centrem v Bukurešti, zatímco by se v Bělehradě nacházel jen chargé d'affaires. J. NĚMEČEK, *K slovensko-jugoslávským vztahům 1939–1941*, s. 385. Srov. M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 10.

Bělehradě bude jen pro jugoslávské území, ale se společným vyslancem pro Rumunsko a Jugoslávii, se sídlem v Bukurešti.

Přestože bylo otevírání slovenského vyslanectví v Bělehradě ohlášeno již v květnu, začalo toto diplomatické zastupitelství oficiálně svou činnost až 18. září 1939 ve stejné budově, v níž dříve sídlilo vyslanectví Československa. V jeho čele stál Jozef Cieker jako chargé d'affaires a byl podřízen vyslanci v Bukurešti Ivanu Mileczovi.⁵¹¹ Teprve s otevřením slovenského vyslanectví v Bělehradě považovalo jugoslávské ministerstvo zahraničních věcí diplomatické styky mezi Jugoslávií a Slovenskem za navázané a řádné, o čemž informovalo 18. září 1939 svá diplomatická zastupitelství v zahraničí.⁵¹² Tyto zprávy jugoslávského ministerstva zahraničních věcí představují málo četné oficiální informace o jugoslávském postoji vůči Slovensku. Z jugoslávského úhlu pohledu se až v září 1939 pokládalo, že začínají řádné diplomatické styky mezi Jugoslávií a Slovenskem. Zdůrazňovalo se také, že u jugoslávské vlády byl akreditován Jozef Cieker jako chargé d'affaires a že se očekává i příjezd slovenského vyslance do Bělehradu.⁵¹³ To se stalo až začátkem listopadu 1939. Ivan Milecz měl nástupní audienci u prince regenta Pavla Karadjordjeviće 11. listopadu v témže roce.⁵¹⁴

O Ciekerovi a zvláště o Mileczovi existují mnohé informace, které je hlavně charakterizují jako šikovné diplomaty,⁵¹⁵ kteří v podstatě velmi chyběli teprve

⁵¹¹ Srov. SNA, fond: MZV, k. 265, zpráva 1, Bělehrad, 5. 9. 1939; SNA, fond: MZV, k. 266, č. 15/39, Zpráva pro noviny o zahájení činnosti vyslanectví, Bělehrad, 22. 9. 1939; SNA, fond: MZV, k. 179, č. 20065/39; NA, fond: MZV-VA, k. 1758, č. 14-81, 28. 10. 1939; PAAA, fond: R, S. 101342, bez čísla; Věc: Listy slovenských diplomatických představitelů s hodnocením; J. NĚMEČEK, *K slovensko-jugoslávským vztahům 1939–1941*, s. 385–386; J. TKÁČ, *Slovensko-juhoslovanské a slovensko-chorvátske vzťahy v rokoch 1939–1941*, s. 155; P. PETRUF, *Zahraniční politika Slovenskej republiky 1939–1945. Náčrt problematiky*, s. 211; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 10.

⁵¹² AJ, fond: Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Turskoj – Carigrad, Ankara (číslo fondu 370), číslo fasciklu 35, čísla dokumentů 487 a 488 (370–35–487; 370–35–488).

⁵¹³ Tamtéž.

⁵¹⁴ Srov. AJ, 74–189–420; AJ, 74–189–421; AJ, 74–189–422; AJ, 74–189–423; AJ, 74–189–424; SNA, fond: MZV, k. 266, č. 280/1939, Telegram: Odevzdání pověřovacích listin regentu princovi Pavlovi, 11. 11. 1939; SNA, fond: MZV, k. 265, č. 308/1939, Nástupní audience u prince regenta Pavla, Bělehrad, 14. 11. 1939; *Politika*, 12. 11. 1939, s. 7; J. NĚMEČEK, *K slovensko-jugoslávským vztahům 1939–1941*, s. 386; J. TKÁČ, *Slovensko-juhoslovanské a slovensko-chorvátske vzťahy v rokoch 1939–1941*, s. 156; P. PETRUF, *Zahraniční politika Slovenskej republiky 1939–1945. Náčrt problematiky*, s. 211; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 10.

⁵¹⁵ Jozef Cieker pracoval od roku 1935 na ministerstvu zahraničních věcí v Praze. S vyhlášením samostatného Slovenska vstoupil do slovenské diplomatické služby a před odjezdem do Bělehradu byl legační tajemník I. třídy na slovenském vyslanectví v Budapešti. Na rozdíl od Cieker, Ivan Milecz měl větší diplomatickou zkušenost, vzhledem k tomu, že od roku 1919 pracoval na ministerstvu zahraničních věcí v Praze, potom jako legační tajemník československého vyslanectví v Švýcarsku, pracovník sekretariátu Společnosti národů v Ženevě a později i na československých diplomatických zastupitelstvích v Paříži a v Budapešti. Srov. *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*,

budované slovenské diplomacii.⁵¹⁶ Ačkoliv Milecz v Jugoslávii strávil málo času, aby se jeho diplomatická služba na jugoslávském území mohla podrobněji hodnotit, lze konstatovat, že měl solidní představu o komplexnosti vnitropolitických a zahraničních vztahů jugoslávského státu.⁵¹⁷ Jako vyslanec v Bukurešti byl však považován ve slovenské diplomacii za velmi objektivního a užitečného diplomata, což potvrdila jeho hlášení z Rumunska do Bratislavy týkající se vývoje politické situace na rumunském území.⁵¹⁸ O Mileczovi se také mluvilo jako o člověku, který měl pozitivní postoj k českému národu a k první československé republice, kterou považoval za velmi důležitou při pomoci vybudování školství a vzniku inteligence na Slovensku mezi světovými válkami.⁵¹⁹ Milecz se dokonce nevyjadřoval negativně ani o československé emigraci, což nebylo pro slovenské politiky a diplomaty za války typické.⁵²⁰

Cieker, na rozdíl od Milecze, činnost československé emigrace velmi kritizoval, zvláště když emigranti z Protektorátu Čechy a Morava a ze Slovenska jeli do Francie nebo na Blízký východ přes jugoslávské území.⁵²¹ Jeho oddaný postoj ke Slovensku a nepřátelský vztah ke každému subjektu, který se vyjadřoval negativně vůči slovenskému státu, byl velmi jasný v hlášeních, která pravidelně zasílal z

IV. zväzok, M–Q, Martin 1990, s. 185; Genovéva GRÁCOVÁ, *Národno-politický profil Dr. Jozefa Ciekra*, in: Dr. Jozef Cieker. Seminar pri príležitosti nedožitéch 90. narodenín Jozefa Ciekera v Tvrdošíne 20. júna 1997, Martin 2000, s. 11–13; J. NĚMEČEK, *K slovensko-jugoslávským vztahům 1939–1941*, s. 386–387; J. TKÁČ, *Slovensko-juhoslovenské a slovensko-chorvátske vzťahy v rokoch 1939–1941*, s. 156; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslavia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 10.

⁵¹⁶ I když Slovensko využilo některé diplomaty a diplomatická zastupitelství bývalého Československa (týkalo se to částečně i faktu, že vyslanectví Slovenska v Bělehradě bylo ve stejné budově, kde se dřív nacházelo vyslanectví Československa), ve své diplomatické činnosti začal slovenský stát prakticky od nuly. Někteří ze známějších a především zkušenějších československých politiků slovenského původu odmítli služby nově formovaného samostatného Slovenska. Srov. P. PETRUF, *Zahraniční politika Slovenskej republiky 1939–1945. Náčrt problematiky*, s. 55.

⁵¹⁷ K tomu srovnat Mileczovu závěrečnou zprávu z Bělehradu do Bratislavy z 12. prosince 1939, ve které slovenský vyslanec, přestože strávil v Jugoslávii jen jeden měsíc, mohl už poměrně dobře ohodnotit vnitropolitickou situaci v Jugoslávii a její zahraniční politiku. Ve zprávě se však nezmiňoval jugoslávský postoj vůči Slovensku. Srov. SNA, fond: MZV, k. 265, č. 504/1939, *Situace v Jugoslávii*, Bělehrad, 12. 12. 1939.

⁵¹⁸ Srov. J. NĚMEČEK, *K slovensko-jugoslávským vztahům 1939–1941*, s. 386.

⁵¹⁹ Mileczův pozitivní postoj k české inteligenci, která pomohla vybudování školství na Slovensku mezi světovými válkami, je jasně vidět např. v rozhovoru s jedním z jugoslávských regentů Ivem Perovićem 22. listopadu 1939 v Bělehradě. Slovenský diplomat vysvětlující jugoslávskému regentovi, napsal ve svém hlášení do Bratislavy, že do roku 1918 byl na Slovensku velmi velký maďarský tlak ohledně školství, ale s formováním Československa a příchodem českých učitelů na Slovensko otvíralo se ještě víc základních a středních škol, které vedli Češi. Milecz tehdy napsal, že česká zásluha je značná, protože „*když bychom dostali nezávislost už v roce 1918, nebyli bychom ve stavu udržet úřady v spolehlivých slovenských rukách.*“ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 391/1939, *Audience u regenta Peroviče*, Bělehrad, 22. 11. 1939.

⁵²⁰ J. NĚMEČEK, *K slovensko-jugoslávským vztahům 1939–1941*, s. 386–387.

⁵²¹ O tom v další podkapitole.

Bělehradu do Bratislavy od 5. září 1939, když jako chargé d'affaires poslal svou první zprávu z Jugoslávie.⁵²²

Na konci prvního roku existence samostatného Slovenska, i když slovensko-jugoslávské diplomatické vztahy už trvaly několik měsíců, byly styky mezi Slovenskem a Jugoslávií prakticky teprve na začátku. Odlišné politické a ekonomické příležitosti na jugoslávském a slovenském území, ale ve velké míře i nezájem jugoslávské strany, zvláště v srbském prostředí, vůči Slovensku, měly na dalším vývoji jugoslávsko-slovenských vztahů velký podíl.

⁵²² Stov. SNA, fond: MZV, k. 265, zpráva 1, Bělehrad, 5. 9. 1939.

3. 2. Slovensko-jugoslávské politické a diplomatické vztahy

Slovensko-jugoslávské vztahy, které ze slovenského pohledu oficiálně začaly ještě zjara a na začátku léta 1939, ale z jugoslávského až v září 1939, jak už bylo uvedeno, charakterizovalo několik faktorů. Po navázání diplomatických a politických styků s Jugoslávií mělo Slovensko vždy větší zájem než Jugoslávie, aby byly úspěšné. Slovenská strana si Jugoslávii představovala jako možného důležitého partnera slovenského státu v diplomacii, politice, zahraničním obchodě, a dokonce i v kulturních a školských stycích. Jugoslávská strana měla zcela jinou představu. Podle ní by budoucí spolupráce mohla fungovat pouze na elementárních základech: navázání diplomatických styků a podpoře pokusu o obchodní spolupráci. Důvodů bylo několik. Jak už bylo uvedeno,⁵²³ především v srbském prostředí, ve slovinském a chorvatském jen částečně, převažoval názor, že slovenský stát vznikl s německou pomocí a podporou na troskách Československa. Vzhledem k tomu, že ve značné části jugoslávské veřejnosti, jinak názorově velmi různorodé, přetrvávaly sympatie k bývalému Československu i českému národu, nedívalo se obyvatelstvo v Jugoslávii na vznik Slovenska se sympatiemi. Zvláště vedoucí jugoslávští politici srbského původu chápali Slovensko jako stát, který problémů bývalého Československa a československých vztahů zneužil k boji pro svou nezávislost. Viděli v tom jistou analogii se srbsko-chorvatskými vztahy. Jugoslávie neakceptovala Slovensko jako důležitý stát pro spolupráci i z důvodů, jak už bylo zmíněno,⁵²⁴ svého zájmu udržovat především neutrální politiku a balancovat mezi Německem a Itálií na straně jedné a mezi Francií a Velkou Británií na straně druhé. Jedno však měly obě strany společné: Jugoslávské a slovenské státní orgány si nedůvěřovaly. Slovensko se s podezřením dívalo na přítomnost československých emigrantů na jugoslávském území a na nepřátelskou činnost slovenské menšiny žijící v Jugoslávii proti slovenskému státu. Jugoslávští politici a diplomaté obviňovali naopak Slovensko, že podporuje ustašovskou emigraci a separatistické hnutí v Chorvatsku.

Nedůvěra se zřetelně projevovala v aktivitách slovenských a jugoslávských diplomatických představitelů i z jejich hlášení o poměrech v jugoslávském, popřípadě

⁵²³ Srov. podkapitolu 3. 1.

⁵²⁴ Tamtéž.

ve slovenském prostředí. Hned na začátku svého působení v Bělehradě jako chargé d'affaires Jozef Cieker pochopil, že v Jugoslávii bude mít těžkou práci, protože zvláště v srbském prostředí pořád cítil přítomnost negativní nálady vůči Slovensku.⁵²⁵ Jedna z prvních nepříjemných situací se vztahovala k faktu, že slovenské vyslanectví se nacházelo ve stejné budově, v níž dříve bylo vyslanectví Československa, k němuž stále přetrvávaly jisté jugoslávské sympatie. Stejnou budovu obsadili ještě v březnu 1939 Němci a umístili do ní své konzulární oddělení, aby od září stejného roku sdíleli část budovy se slovenským vyslanectvím. Cieker o tom mluvil s německým vyslancem v Bělehradě von Heerenem,⁵²⁶ ale ve svém hlášení do Bratislavy nezmínil jeden důležitý fakt: Nelibost části jugoslávské veřejnosti vůči místu, kde se nacházelo slovenské vyslanectví, vzbuzovala skutečnost, že v ní pobývali i němečtí diplomaté.⁵²⁷ Část jugoslávské veřejnosti už dlouho chovala antipatie k Německu a jeho expanzivní politice. Vezmeme-li v úvahu, způsob jakým vznikl slovenský stát, je zcela zjevné, že atmosféra jugoslávského prostředí nebyla pro Slovensko právě pozitivní.

Vedle těchto problémů mělo slovenské vyslanectví v Bělehradě potíže s nedostatkem dotací z Bratislavy na zařízení místností samotného vyslanectví a prázdné části budovy bývalého československého vyslanectví.⁵²⁸ Ještě vážnější problém byl fakt, že nebylo možné zajistit řádné působení, prakticky existenci, samotného vyslanectví, neboť mezi Slovenskem a Jugoslávií byly platební styky regulovány jen provizorní smlouvou a jugoslávská Národní banka činila potíže při vyplácení peněz z Bratislavy určených pro slovenské vyslanectví v Bělehradě. Koncem listopadu 1939 se však situace zlepšila, což potvrdilo i vyplacení mzdy zaměstnancům slovenského vyslanectví prostřednictvím Národní banky v Bělehradě.⁵²⁹

Podmínky pro působení slovenského vyslanectví se změnily až od 15. května 1940, když vyslanectví dostalo jinou budovu, také v centru Bělehradu, ale na rozdíl od budovy bývalého československého vyslanectví, se tentokrát slovenské diplomatické zastupitelství nemuselo dělit o své prostory s německými diplomaty.⁵³⁰

Hned na začátku své diplomatické činnosti v Bělehradě se Jozef Cieker snažil navázat kontakty s představiteli jugoslávského politického života. Z jeho hlášení posílaných do Bratislavy lze vysledovat rezervovaný, dokonce občas i jistý negativní

⁵²⁵ Srov. SNA, fond: MZV, k. 265, bez čísla, Celková zpráva politická, Bělehrad, 15. 9. 1939.

⁵²⁶ SNA, fond: MZV, k. 265, zpráva 1, Bělehrad, 5. 9. 1939.

⁵²⁷ J. TKÁČ, *Slovensko-juhoslovanské a slovensko-chorvátske vzťahy v rokoch 1939–1941*, s. 155.

⁵²⁸ J. NĚMEČEK, *K slovensko-jugoslávským vzťahům 1939–1941*, s. 385.

⁵²⁹ M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhošlavia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 11–12.

⁵³⁰ SNA, fond: MZV, k. 179, č. 5412/40; SNA, fond: MZV, k. 179, č. 5415/1940, Bělehrad, 22. 5. 1940.

jugoslávský postoj vůči Slovensku. Audience u jugoslávských politiků v rámci diplomatických vztahů považoval Ciekera za nutné. V žádném případě ale nešlo, především z jugoslávské strany, o srdečné rozmluvy. Ciekera to pozoroval např. v rozhovoru s přednostou politické sekce jugoslávského ministerstva zahraničních věcí Radovanem Petrovičem v září 1939. Označil jej za formálního, nepříjemně diplomatického, ba i zlomyslného člověka, ale také za „Čechoslováka“, protože působil dřív na jugoslávském vyslanectví v Praze. Zvláštní Ciekеровu nelibost vyvolalo Petrovičovo negativní vyjádření týkající se slovenské žádosti o ochranu zájmů slovenských občanů v Polsku, Francii a Velké Británii.⁵³¹ Z těchto států stáhlo Slovensko své diplomatické představitelé na začátku druhé světové války a žádalo jugoslávské úřady, aby mu pomohly.⁵³² Petrovič považoval tuto žádost za zbytečnou a konkrétně o Francii zdůraznil, že se tam Slováci mohou obrátit na bývalého československého vyslance v Paříži, Štefana Osuského,⁵³³ který pracoval na organizaci československé emigrace. Slovenský chargé d'affaires pochopitelně nemohl akceptovat jakékoliv pozitivní zmínky o československé emigraci ve Francii. Způsob, jakým Petrovič, který nezastával nejdůležitější posty na jugoslávském ministerstvu zahraničních věcí, s ním mluvil a odmítání jugoslávské strany převzít ochranu zájmů slovenských občanů ve zmíněných zemích působily na Ciekera zničujícím dojmem. Dokonce uvažoval, že Bratislavu požádá o přeložení na jiný post v rámci slovenské diplomacie. Celý incident se urovnal v prosinci 1939 během rozhovorů zástupce jugoslávského ministra zahraničí Miloje Smiljaniće a slovenského vyslance Milecze a R. Petrovič se omluvil.⁵³⁴

Přes tvrzení M. Smiljaniće, že je „*Slovensko realita a chceme mít dobré vztahy s ním*“,⁵³⁵ skutečnost byla pro slovenské vyslanectví jiná. Ačkoliv se Ciekera snažil vysvětlovat vznik Slovenska a jeho samostatnost jako něco co „*vzrostlo z naší vůle a z naší tradice*“, nejen u ministra zahraničí Cincar-Markovičove,⁵³⁶ ale každého, s kým

⁵³¹ SNA, fond: MZV, k. 265, zpráva 1, Bělehrad, 5. 9. 1939; SNA, fond: MZV, k. 265, zpráva 7, Bělehrad, 13. 9. 1939.

⁵³² Srov. SNA, fond: MZV, k. 266, č. 11556/1939, Věc: Politické zprávy, Dopis ministerstva zahraničních věcí v Bratislavě pro slovenské vyslanectví v Bělehradě, Bratislava, 7. 9. 1939.

⁵³³ SNA, fond: MZV, k. 265, zpráva 1, Bělehrad, 5. 9. 1939; SNA, fond: MZV, k. 265, zpráva 7, Bělehrad, 13. 9. 1939.

⁵³⁴ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 484/39, Bělehrad, 8. 12. 1939. Srov. J. TKÁČ, *Slovensko-juhoslovenské a slovensko-chorvátske vzťahy v rokoch 1939–1941*, s. 157; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 16–17.

⁵³⁵ SNA, fond: MZV, k. 265, zpráva 4, Bělehrad, 8. 9. 1939.

⁵³⁶ Tamtéž.

na jugoslávském ministerstvu zahraničních věcí mluvil,⁵³⁷ jugoslávské vládnoucí kruhy, ale i různé sféry jugoslávské veřejnosti, bylo třeba přesvědčit, že Slováci nebyly příčinou zániku Československa.⁵³⁸

Podobný rezervovaný postoj jugoslávských vládnoucích kruhů vůči Slovensku mohl během svého krátkého pobytu v Bělehradě vycítit i vyslanec Milecz, který měl příležitost v listopadu 1939 osobně mluvit s princem regentem Pavlem, ale i s jinými regenty – Ivem Perovićem a Radenkem Stankovićem, stejně jako i s předsedou vlády Cvetkovićem, místopředsedou vlády Mačkem a ministrem zahraničí Cincar-Markovićem.⁵³⁹ Žádný z jugoslávských politiků se v rozhovorech nevyjadřoval přímo o Slovensku, ale nějaké zmínky o bývalém Československu se objevily. Cvetković se před slovenským vyslancem údajně vyslovil proti novému vytvoření československého státu v hranicích před rokem 1939, což se mohlo vztahovat na budoucí status Slovenska.⁵⁴⁰ Pozornost jugoslávských regentů upoutaly víc události v souvislosti s českým než slovenským národem. V souvislosti s tehdy aktuálními demonstracemi českých studentů v Praze sdělil R. Stanković Mileczovi, že mu bylo velmi lito českého národa a jeho osudu. I. Perović považoval německý postup proti českým studentům 17. listopadu 1939 za „*politicky pomýlený krok, který může mít jak pro Čechy, tak i pro Němci jen neblahé následky*“.⁵⁴¹

Jedna z Mileczových audiencí však měla jistý význam, protože se přímo mluvilo o postavení Slovenska. Po akreditaci u prince regenta Pavla přijala 15. listopadu 1939 Milecze regentova manželka princezna Olga. Ačkoliv toto přijetí netrvalo dlouho a nemělo žádný politický a diplomatický charakter, zeptala se princezna Olga v jednom okamžiku slovenského vyslance na vztahy mezi Slovenskem a Německem a jak je to vlastně se suverenitou Slovenska, když je část slovenského

⁵³⁷ SNA, fond: MZV, k. 265, zpráva 5, Bělehrad, 12. 9. 1939.

⁵³⁸ V souvislosti s tím by se mohly vysvětlit i návštěvy J. Ciekera u šéfredaktorů bělehradských listů *Politika*, *Vreme* a *Pravda* v říjnu 1939. SNA, fond: MZV, k. 265, č. 128/39, 12. 10. 1939, Politická zpráva – návštěva u šéfredaktorů „Politiky“, „Vreme“ a „Pravdy“.

⁵³⁹ Srov. SNA, fond: MZV, k. 265, č. 308/1939, Nástupná audience u prince regenta Pavla, Bělehrad, 14. 11. 1939; SNA, fond: MZV, k. 265, č. 335/1939, Regent Stanković – audience, Bělehrad, 17. 11. 1939; SNA, fond: MZV, k. 265, č. 391/1939, Audience u regenta Peroviće, Bělehrad, 22. 11. 1939; SNA, fond: MZV, k. 265, č. 443/1939, Rozhovor s panem ministrem zahraničních věcí Cincar-Markovićem, Bělehrad, 30. 11. 1939; SNA, fond: MZV, k. 505a, č. 405/39, Návštěva u ministerského předsedy Cvetkoviće; J. NĚMEČEK, *K slovensko-jugoslávským vztahům 1939–1941*, s. 387–388; J. TKÁČ, *Slovensko-juhoslovenské a slovensko-chorvátske vzťahy v rokoch 1939–1941*, s. 156.

⁵⁴⁰ Srov. SNA, fond: MZV, k. 505a, č. 405/39, Návštěva u ministerského předsedy Cvetkoviće; J. NĚMEČEK, *K slovensko-jugoslávským vztahům 1939–1941*, s. 387–388.

⁵⁴¹ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 335/1939, Regent Stanković – audience, Bělehrad, 17. 11. 1939; SNA, fond: MZV, k. 265, č. 391/1939, Audience u regenta Peroviće, Bělehrad, 22. 11. 1939; J. NĚMEČEK, *K slovensko-jugoslávským vztahům 1939–1941*, s. 387.

území obsazena německou armádou.⁵⁴² Ve zprávě zaslané do Bratislavy Milecz zdůraznil, že jugoslávské princezně vysvětlil přítomnost německé armády na menší části slovenského území v rámci ochranné smlouvy jako něco, co nemění nic na slovenské nezávislosti.⁵⁴³ Dalo by se však říci, že právě princezna Olga, kterou Milecz popsal jako okouzující „*grande-dame*“,⁵⁴⁴ položila klíčovou otázku, která v podstatě vytvářela trhlinu ve vztazích mezi Jugoslávií a Slovenskem a znemožňovala Jugoslávii akceptovat takový slovenský stát, který vznikl s pomocí Německa a existuje s německou podporou.

Slovenská strana považovala, na rozdíl od srbského, chorvatské prostředí za prostor, v němž by se dalo očekávat větší pochopení pro slovenskou samostatnost.⁵⁴⁵ Vycházela z jisté analogie mezi bývalým inferiorním postavením slovenského národa v rámci Československa a do konce léta 1939 nedefinovaným postavením chorvatského národa v rámci Jugoslávie. Ale ani tu v chorvatském prostředí se od podzimu 1939 neobjevovalo větší pochopení pro Slovensko. Těžko lze posoudit, zda na to měl vliv fakt, že se nakonec podařilo zajistit dohodu z 26. srpna 1939 mezi předsedou vlády Cvetkovićem a předsedou HSS a vedoucí osobností chorvatského politického života Mačkem. Jak už bylo uvedeno, vedení HSS v čele s Mačkem se na jaře 1939 ke Slovensku oficiálně nevyjadřovalo, ale jistá analogie mezi děním na území bývalého Československa a tehdejšího Chorvatska v průběhu roku 1939 existovala a občas ji zmiňoval samotný Maček.⁵⁴⁶

Už v září 1939 se však stala první větší nepříjemnost. Během návštěvy Sarajeva se 10. září 1939 ministr financí Juraj Šutej z HSS veřejně obracel k obecnstvu a zmínil i Slovensko. Ačkoliv jeho projev o vnitropolitické situaci v Jugoslávii neměl nic společného se Slovenskem, v jednom okamžiku k srbsko-chorvatské spolupráci v nové vládě zdůraznil, že „*Chorvati si nepřejí svobodu slovenského národa nebo svobodu Albánie*“.⁵⁴⁷ Přestože zprávě o uvítání ministra Šuteje v Sarajevu nebylo v bělehradském deníku *Politika* věnováno větší místo,⁵⁴⁸ působila tato věta velmi negativně na ministerstvu zahraničních věcí v Bratislavě, které už 19. září stejného roku žádalo své vyslanectví v Bělehradě, aby u jugoslávského ministerstva

⁵⁴² SNA, fond: MZV, k. 265, č. 313/1939, Princezna Olga – audience, Bělehrad, 15. 11. 1939.

⁵⁴³ Tamtéž.

⁵⁴⁴ Tamtéž.

⁵⁴⁵ Srov. SNA, fond: MZV, k. 265, č. 3235/40, Bělehrad, 14. 9. 1940.

⁵⁴⁶ Srov. podkapitoly 2. 1. a 2. 2.

⁵⁴⁷ Srov. *Politika*, 11. 9. 1939, s. 5.

⁵⁴⁸ Jednalo se o stručnou zprávu s relativně větším projevem ministra Šuteje na konci páté strany tohoto listu. Srov. *Politika*, 11. 9. 1939, s. 5.

zahraničních věcí protestovalo.⁵⁴⁹ Důležité je zdůraznit, že slovenský chargé d'affaires zvolil, jak psal ve svém hlášení do Bratislavy, „přijatelnější podobu nesouhlasu než formu ostrého protestu“, kvůli „zdejšími okolnostem a celkovému postoji veřejnosti a vlády vůči Slovensku“.⁵⁵⁰ Je jasné, že slovenská strana byla uražena negativní zmínkou o slovenské svobodě nebo z jugoslávského pohledu o slovenské nesvobodě, ale je také zřejmé, že Slovensko proti tomu, kromě „přijatelnější formy protestu“, nemohlo nic udělat. Zástupce ministra zahraničí Smiljanić se za vyjadřování jugoslávského ministra přímo neomluvil, dokonce ani „nepovažoval tu věc tak tragicky“, ale ujišťoval Ciekera, že je to akt člověka, který „nebere v úvahu formy mezinárodních zvyklostí“, že se vláda a ministerstvo zahraničních věcí neztotožňují s Šutejovým projevem.⁵⁵¹ Nepříjemnost tedy byla ukončena jemným slovenským protestem a jugoslávskou stručnou odpovědí. Pravdou ale dozajista je, že ministr Šutej pravděpodobně neučinil negativní zmínku o Slovensku schválně, ale vzniklá situace naznačila, jak se vedoucí jugoslávští politici, bez rozdílu národnosti a politické příslušnosti, na slovenskou otázku dívali.

Slovenský chargé d'affaires se domníval, že při setkáních s tehdejšími představiteli HSS, kteří od konce srpna 1939 byli v jugoslávské vládě, nalezne shodné politické názory, které nenacházel u srbských politiků, ale ani tu neuspěl. V rámci své první návštěvy Záhřebu v únoru 1940 mluvil s V. Mačkem, ale ani on se ke Slovensku speciálně nevyjádřil, dokonce byl k samostatnosti každého malého národa skeptický,⁵⁵² což se mohlo vztáhnout i na slovenský národ.

Během svého působení jako chargé d'affaires se tedy Ciekera potkával nejen s Mačkem, ale i s Ivanem Andrešem a Jurejem Šutejem a dalšími politiky z HSS.⁵⁵³ Očekával od nich pochopení pro slovenskou samostatnost, ale nenašel je stejně jako u srbských politiků působících v jugoslávské vládě.

Pravděpodobně z toho důvodu se slovenská vláda zabývala myšlenkou na otevření honorárních konzulátů v Záhřebu a také v Lublani ještě v květnu 1939.⁵⁵⁴

⁵⁴⁹ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 12619/1939, Protest proti řeči jugoslávského ministra financí – politické informace, Bratislava, 19. 9. 1939.

⁵⁵⁰ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 43/39, Protest proti řeči jugoslávského ministra financí – politická zpráva, Bělehrad, 27. 9. 1939.

⁵⁵¹ Tamtéž.

⁵⁵² Srov. J. NĚMEČEK, *K slovensko-jugoslávským vztahům 1939–1941*, s. 391.

⁵⁵³ Srov. SNA, fond: MZV, k. 179, č. 3940/40; SNA, fond: MZV, k. 265, č. 3534/40, Politické zprávy. Návštěva Záhřebu a Lublani, 12. 10. 1940; SNA, fond: MZV, k. 265, č. 3681/40, Bělehrad, 17. 10. 1940; SNA, fond: MZV, k. 265, č. 3936/40, Politická zpráva číslo 156, 11. 11. 1940; SNA, fond: MZV, k. 265, č. 479/41, Bělehrad, 14. 2. 1941; SNA, fond: MZV, k. 265, č. 707/41, Bělehrad, 28. 2. 1941; J. TKÁČ, *Slovensko-juhoslovenské a slovensko-chorvátske vzťahy v rokoch 1939–1941*, s. 164.

⁵⁵⁴ Srov. podkapitolu 3. 1.

Oficiálně se ale s přípravami začalo až o skoro rok později, když teprve 17. dubna 1940 zaslalo slovenské vyslanectví v Bělehradě jugoslávskému ministerstvu zahraničních věcí příslušnou žádost. Za honorárního konzula v Záhřebu byl navržen chorvatský spisovatel Josip Andrić, někdejší přítel Andreje Hlinky. V jugoslávských vedoucích politických kruzích byl však vnímán jako zastánce myšlenky chorvatské samostatnosti. O kandidátu na místo v Lublani se diskutovalo v rozhovorech mezi Ciekerem a Korošcem během návštěvy slovenského chargé d'affaires u jugoslávského vysokého představitele v červenci 1940.⁵⁵⁵ Ačkoliv se o otvírání konzulátů žádalo již v dubnu, ministerstvo zahraničních věcí v Bělehradě slovenskou žádost pozitivně potvrdilo až v červenci téhož roku.⁵⁵⁶ Jestli tak dlouhá doba pro jugoslávskou odpověď byla způsobena velkou byrokracií v Jugoslávii nebo nezájmem Jugoslávie o Slovensko, není jisté. Navzdory tomu, že jugoslávská odpověď byla pozitivní a že se pro J. Andriće připravoval dekret,⁵⁵⁷ dá se říci, že Jugoslávie nebyla pro honorární slovenské diplomatické zastupitelství na svém území. Takový předpoklad nakonec potvrdilo, že se neotevíraly i fakt, že jugoslávská strana o recipročních honorárních konzulátech na slovenském území vůbec neuvažovala.

Jugoslávsko-slovenským vztahům se nedařilo ani na Slovensku. Generální konzul Stanoje Simić si v listopadu 1939 stěžoval, že slovenské úřady dělají problémy jugoslávským občanům žijícím na Slovensku a zamítají jejich žádosti o pracovní povolení s odůvodněním, že se jedná o cizince.⁵⁵⁸ Simić měl za to, že takový postup slovenských úřadů je v rozporu s ustanovením provizorní slovensko-jugoslávské obchodní smlouvy z 5. července 1939, která byla prakticky jen pokračováním staré československo-jugoslávské obchodní a navigační smlouvy ze 14. listopadu 1928.⁵⁵⁹

Jugoslávská strana sice velký zájem o spolupráci se Slovenskem neměla, ale jugoslávští diplomatictí představitelé situaci na Slovensku sledovali pozorně. Potvrzuje to jedna z mála zachovaných zpráv jugoslávského generálního konzulátu odeslaná z Bratislavy ministerstvu zahraničních věcí v Bělehradě. Není přesně datována, ale podle jejího obsahu (zmiňuje volbu Jozefa Tisa na místo slovenského prezidenta a oslavy

⁵⁵⁵ Srov. SNA, fond: MZV, k. 179, č. 7337/40; J. TKÁČ, *Slovensko-juhoslovenské a slovensko-chorvátske vzťahy v rokoch 1939–1941*, s. 165; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 24.

⁵⁵⁶ Srov. SNA, fond: MZV, k. 269, č. 2610/1940, Věc: Zařízení slovenských konzulátů v Jugoslávii; J. TKÁČ, *Slovensko-juhoslovenské a slovensko-chorvátske vzťahy v rokoch 1939–1941*, s. 165.

⁵⁵⁷ Srov. J. TKÁČ, *Slovensko-juhoslovenské a slovensko-chorvátske vzťahy v rokoch 1939–1941*, s. 165–166.

⁵⁵⁸ J. NĚMEČEK, *K slovensko-jugoslávským vztahům 1939–1941*, s. 389–390.

⁵⁵⁹ Srov. Tamtéž, s. 390; SNA, fond: MZV, k. 179, č. 51217/40.

této události v Bratislavě, kterých se zúčastnilo i několika jugoslávských novinářů), lze soudit, že byla pravděpodobně napsána v listopadu 1939. Vedle základních informací o slovenském státě, sociální a náboženské struktuře obcenstva přináší zpráva solidní analýzu mezinárodního postavení Slovenska, konkrétně jeho poměru vůči Německu, Maďarsku, Polsku, Francii a SSSR. Pro jugoslávské ministerstvo zahraničních věcí v Bělehradě mohly být důležité informace, že širší veřejnost na Slovensku nebyla spokojená s politikou Tisova režimu a že se slovenští občané vyjadřovali vůči Jugoslávii s jistými sympatiemi, čehož si všimli právě jugoslávští novináři koncem října 1939, ale „*jen když nebyli kontrolováni ze strany Němců*“.⁵⁶⁰

Jak už bylo zdůrazněno, ještě 18. září 1939, když se otvíralo slovenské vyslanectví v Bělehradě a jugoslávské ministerstvo zahraničních věcí informovalo svá diplomatická zastupitelství v zahraničí o začátku řádných diplomatických styků mezi Jugoslávií a Slovenskem, byla oznámena ještě jedna důležitá věc. Ve zprávě, kterou tehdy posílalo ministerstvo zahraničních věcí z Bělehradu do zahraničí, se psalo, že se v Bratislavě bude zřizovat místo generálního konzulátu jugoslávská diplomatická agencie.⁵⁶¹ Podle jugoslávského zákona o zařízeních ministerstva zahraničních věcí mohla Jugoslávie otvírat diplomatické agencie („*Agence Diplomatique*“) ve státech, které považovala za napůl suverénní. V čele diplomatické agencie byl diplomatický agent („*Agent Diplomatique*“), který podle stejného zákona byl v postavení generálního konzula.⁵⁶²

Jugoslávská vláda rozhodla 15. prosince 1939 na návrh Cincar-Markoviće o zrušení generálního konzulátu v Bratislavě a otevření diplomatické agencie.⁵⁶³ Rozhodnutí potvrdili i regenti princ Pavle, R. Stanković a I. Perović 23. prosince 1939,

⁵⁶⁰ AJ, 334–7–698; 334–7–699; 334–7–700.

⁵⁶¹ AJ, 370–35–487; 370–35–488.

⁵⁶² V knize Mirka Kisovce z roku 1939 o diplomatických představitelích se psalo o evropské, ale i srbské diplomacii v 19. století, stejně jako i o dobové evropské a jugoslávské diplomacii z meziválečného období. Vzhledem k tomu, že se v knize zmiňují některé události z let 1937–1938, ale ne z roku 1939, vznikla pravděpodobně do roku 1938 a publikována byla až v roce 1939. Slovensko se tehdy nezmiňovalo, ale jen Československo. Dá se předpokládat, že podobná pravidla, která platila pro jugoslávské ministerstvo zahraničních věcí do roku 1939, byla aktuální i koncem roku 1939, tedy pravděpodobně i zmiňovaný zákon o zařízeních ministerstva zahraničních věcí. Podle § 34 tohoto zákona se mohly diplomatické agencie otvírat ve státech, které nejsou úplně nezávislé. Srov. Mirko KISOVAC, *Diplomatski pretstavnici*, Beograd 1939, s. 21.

⁵⁶³ AJ, 334–93–747; 334–93–749; 334–93–752.

což bylo oficiálně oznámeno 12. ledna 1940.⁵⁶⁴ Ve stejné době se generální konzul Stanoje Simić stal diplomatickým agentem.⁵⁶⁵

O transformaci jugoslávského diplomatického zastupitelství v Bratislavě existuje velmi málo dokladů, které by dokumentovaly jugoslávský a slovenský pohled na tuto změnu. V jednom z jugoslávských pramenů o návrhu Cincar-Markoviće o zrušení generálního konzulátu se psalo, že o tom dřív jednaly jugoslávská a slovenská strana.⁵⁶⁶ Ještě 8. září 1939 po rozhovoru se Smiljanićem zdůrazňoval Cieker z Bělehradu do Bratislavy, že se očekává povýšení jugoslávského generálního konzulátu v Bratislavě na legaci, jakou má slovenské vyslanectví v Bělehradě.⁵⁶⁷ Ve svých vzpomínkách zmiňoval generální konzul v Praze Šumenković, že Slovinci žádali po jugoslávské straně, aby otevřela v Bratislavě vyslanectví, ale že Jugoslávie odložila takové rozhodnutí na později. Jak tvrdil Šumenković, nakonec se slovenská strana spokojila s diplomatickou agencí.⁵⁶⁸ Tato spokojenost však těžko odpovídala realitě, protože v říjnu 1940 si J. Cieker na existenci diplomatické agencie v Bratislavě stěžoval Smiljanićovi. Slovenská vláda v čele s předsedou vlády Vojtechem Tukou, který současně zastával i post ministra zahraničí, žádala Jugoslávii, aby se v Bratislavě nacházelo řádné diplomatické zastupitelství s vyslancem, ne pouhá diplomatická agencie.⁵⁶⁹

Z toho jasně vyplývá, že nově otevřené diplomatické zastupitelství Jugoslávie v Bratislavě koncem roku 1939 bylo nižší úrovně než slovenské vyslanectví v Bělehradě, ale je diskutabilní, jestli je možné diplomatickou agencii považovat za diplomatické zastoupení vyššího ranku než generální konzulát.⁵⁷⁰ Pokud se vezme v

⁵⁶⁴ *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, godina 1940, broj 9-III, Beograd 1940, s. 121.

⁵⁶⁵ Srov. J. NĚMEČEK, *K slovensko-jugoslávským vztahům 1939–1941*, s. 392; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 9.

⁵⁶⁶ AJ, 334–93–747.

⁵⁶⁷ SNA, fond: MZV, k. 265, zpráva 4, Bělehrad, 8. 9. 1939.

⁵⁶⁸ R. ŠUMENKOVIČ, *Diplomatske zabeleške iz okupiranog Praga*, sveska devetnaesta-juni 1967, s. 37.

⁵⁶⁹ SNA, fond: MZV, k. 268, č. 3489/40, Věc: Vztahy mezi Jugoslávií a Slovenskem, Bělehrad, 12. 10. 1940. Srov. M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 32.

⁵⁷⁰ V už zmíněném článku Jana Němečka se psalo, že S. Simić byl povýšen na diplomatického agenta se změnou generálního konzulátu na diplomatickou agencii. Tvrzení o povýšení S. Simiće, které bylo potvrzeno nótou ze dne 15. ledna 1941, zaslanou Cincar-Markovićem slovenskému ministru zahraničních věcí, neodpovídá skutečnosti. Podle už zmíněného zákona o zařízeních jugoslávského ministerstva zahraničních věcí, neodpovídá skutečnosti. Podle už zmíněného zákona o zařízeních jugoslávského ministerstva zahraničních věcí, byl diplomatický agent v stejném postavení jako generální konzul, a proto ani S. Simić nemohl být povýšen. Slovenská strana o změně generálního konzulátu v Bratislavě na diplomatickou agencii mohla být informována ještě v lednu 1940. Rok 1941 je pravděpodobně překlep v článku J. Němečka. Srov. AJ, 334–93–752; M. KISOVAC, *Diplomatski pretstavnici*, s. 21; *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, godina 1940, broj 9-III, s. 121; J. NĚMEČEK, *K slovensko-jugoslávským vztahům 1939–1941*, s. 392.

úvahu způsob, jakým jugoslávské ministerstvo zahraničních věcí zřizovalo svá diplomatické zastupitelství v zahraničí, tedy že do států, které považovalo za napůl suverénní, posílalo pouze diplomatické agenty,⁵⁷¹ je zřejmé, že diplomatická agencie v Bratislavě vyššího ranku než generální konzulát nebyla. Jediný a podstatný rozdíl byl prostě v tom, že Jugoslávie nepovažovala Slovensko za úplně suverénní stát, a proto otevřela v Bratislavě místo generálního konzulátu jen diplomatickou agencii.

*

Diplomatické styky a politické vztahy mezi Slovenskem a Jugoslávií probíhaly skoro úplně bez jakýchkoli znaků řádných diplomatických styků dvou států. Oslavy státních svátků Jugoslávie a Slovenska se konaly bez větších shromáždění. Vedoucí jugoslávští politici se nezúčastňovali výročí existence Slovenska, bez účasti vysokých slovenských politiků se slavily jugoslávské státní svátky, i když např. S. Simić ve svém hlášení do Bělehradu psal, že oslava jugoslávského svátku 1. prosince 1940 v Bratislavě byla „*neobvykle slavnostní*“.⁵⁷² Ovšem kromě bohoslužeb a recepce, kterou jugoslávský diplomatický agent uspořádal především pro jugoslávské občany na Slovensku, nebyl přítomen žádný slovenský politik.⁵⁷³ Podobně tomu bylo i několik měsíců dřív v Bělehradě 14. března 1940. Sloužena byla jen mše věnovaná prvnímu výročí existence slovenského státu, kterou organizovalo slovenské vyslanectví. Zúčastnilo se jí, jak zdůraznil J. Cieker ve své zprávě do Bratislavy, „*několik slovenských přátel a Slováci, kteří mají kladný poměr k slovenskému státu*“, a všechno proběhlo „*pěkně za daných politických a psychologických podmínek*“.⁵⁷⁴ Po bohoslužbě poskytl Cieker jugoslávskému tisku interview, hosté mohli nechat své imprese v gratulační knize. Podle slov J. Cieker se podepsalo dokonce 35 lidí, mezi nimi i několik členů diplomatického sboru.⁵⁷⁵ Vzhledem k tomu, že slovensko-jugoslávské styky měly hodně problémů a překážek, viděli jugoslávští a slovenští diplomatičtí představitelé i v drobnostech důvod, aby o oslavách svátků svých států referovali s menším nadšením a hodnotili je jako „*neobvykle slavnostní*“ a „*pěkné*“.

Ještě jedna důležitá část ve slovensko-jugoslávských vztazích chyběla: vzájemné kontakty státních představitelů Slovenska a Jugoslávie. Podle dostupných

⁵⁷¹ Stov. M. KISOVAC, *Diplomatski pretstavnici*, s. 21, 101.

⁵⁷² AJ, 334–93–758.

⁵⁷³ Tamtéž.

⁵⁷⁴ SNA, fond: MZV, k. 267, č. 1352/40, Věc: Oslava národního svátku 14. března v Bělehradě, 15. 3. 1940.

⁵⁷⁵ Tamtéž.

pramenů nebyly téměř žádné, pokud bychom nepočítali už zmíněné povinné audience jugoslávských a slovenských diplomantských představitelů (S. Simiče v Bratislavě respektive I. Milecze a J. Ciekera v Bělehradě).

Z jugoslávské strany vykonal návštěvu Slovenska předseda jugoslávského Senátu a vedoucí slovinský politik Anton Korošec, který se koncem května 1940 zastavil v Bratislavě při zpáteční cestě z Vratislavi. Jugoslávská delegace v čele s Korošecem se ve Vratislavi zúčastnila zemědělského veletrhu ve jménu Hlavního výboru Svazu jugoslávských družstev.⁵⁷⁶ Korošec a Tiso se nesetkali poprvé. Jako katoličtí kněží se slovinský a slovenský politik seznámili již v roce 1914 v Mariboru.⁵⁷⁷ O téměř 26 let později by se mohlo jejich shledání považovat spíše za neoficiální střetnutí než státní návštěvu vysokého jugoslávského představitele u slovenského prezidenta, i když slavnostní večeri byli přítomni i diplomatický agent Simič, předseda slovenské vlády Tuka a tehdejší ministr zahraničí a vnitra Ferdinand Ďurčanský.⁵⁷⁸

O jejich rozmluvách neexistují přímé prameny, což vedlo k různé interpretaci Korošecovy návštěvy u Tisa. Dokonce ani německé ministerstvo zahraničních věcí, které se prostřednictvím svých vyslanectví v Bělehradě a v Bratislavě o krátký Korošecův pobyt na Slovensku zajímalo, se nedozvědělo víc detailů. Podle informací, které obdrželo od svého vyslanectví v Bělehradě, cesty jugoslávského politika do Německa, Slovenska a Rumunska se nekonaly v rámci oficiálních návštěv. Pozorně je také sledovaly jugoslávské vedoucí kruhy, což podle tehdejších zdrojů německého vyslanectví potvrdily i rozhovory prince Pavla s Korošcem po jeho návratu do Jugoslávie.⁵⁷⁹ Vzhledem k tomu, že Korošec v následující době v jugoslávských vládnoucích politických kruzích usiloval o větší spolupráci s Německem,⁵⁸⁰ objevil se názor, že na jeho postoj zapůsobila návštěva Slovenska. Pravděpodobnější ale je, že na

⁵⁷⁶ Srov. PAAA, fond: R, S. 103332, N. 2037, Věc: Návštěva jugoslávského předsedy Senátu Korošce Bratislavy, Dopis německého vyslanectví v Bělehradě pro ministerstvo zahraničních věcí v Berlíně, Bělehrad, 15. 6. 1940; B. GODEŠA, *Jozef Tiso a Anton Korošec – vzťahy medzi Slovákmi a Slovincami*, s. 367.

⁵⁷⁷ B. GODEŠA, *Jozef Tiso a Anton Korošec – vzťahy medzi Slovákmi a Slovincami*, s. 365.

⁵⁷⁸ Srov. NA, fond: MZV-VA, k. 3437, Slovák, 23. 5. 1940; PAAA, fond: R, S. 103332, N. 1789, Věc: Jugoslávský předseda Senátu Korošec, Dopis německého vyslanectví v Bratislavě pro ministerstvo zahraničních věcí v Berlíně, Bratislava, 29. 5. 1940.

⁵⁷⁹ PAAA, fond: R, S. 103332, N. 2037, Věc: Návštěva jugoslávského předsedy Senátu Korošce Bratislavy, Dopis německého vyslanectví v Bělehradě pro ministerstvo zahraničních věcí v Berlíně, Bělehrad, 15. 6. 1940.

⁵⁸⁰ V souvislosti s tím by se mohla zmínit připravovaná opatření proti Židům, komunistům a svobodným zednářům v Jugoslávii v září 1940, o které zvláště usiloval A. Korošec, v této době nový ministr osvěty. Srov. SNA, fond: MZV, k. 265, č. 3544/P-139/40, Bělehrad, 7. 10. 1940; B. GODEŠA, *Jozef Tiso a Anton Korošec – vzťahy medzi Slovákmi a Slovincami*, s. 369–370.

jeho stanovisko měly velký vliv změny v mezinárodní politice a vojenský pád Francie v létě 1940.⁵⁸¹

Teprve o několik let později, asi v květnu 1943, se objevila zpráva v angličtině, kterou v Londýně zveřejnil československý ministr vnitra v emigraci Juraj Slávik o pokusech Tisových agentů navázat kontakty s československou exilovou vládou.⁵⁸² Jedním z těch, kdo se pokusil kontaktovat československou vládu v Londýně, byl i samotný Korošec. Po návštěvě u Tisa měl údajně do Londýna zaslat československým exilovým orgánům informaci, že slovenský prezident pochopil, že spolupráce s Němci je omyl.⁵⁸³ Korošec to nemohl potvrdit nebo dementovat vzhledem k tomu, že už v prosinci 1940 zemřel ve věku 68 let.⁵⁸⁴

Ze slovenské strany měl kontakty především s chorvatskými politiky nový slovenský ministr vnitra od července 1940 Alexandr (Šaňo) Mach, který zároveň byl i hlavním velitelem Hlinkovy gardy, polovojenské organizace HSĽS.⁵⁸⁵ Z dostupných pramenů není úplně jasné, jestli se A. Mach setkával s některými z chorvatských politiků v Chorvatsku nebo na slovenském území.⁵⁸⁶ Jeho prohlášení vzbudila na podzim roku 1940 zvláštní pozornost jugoslávských vládnoucích kruhů. Podle informací, které mělo ministerstvo zahraničních věcí v Bělehradě, A. Mach se kladně vyjádřil k myšlenkám o nezávislosti Chorvatska, což vedlo v září 1940 k protestu jugoslávského diplomatického představitele v Bratislavě S. Simiče u předsedy vlády a ministra zahraničních věcí V. Tukey.⁵⁸⁷ Podobný protest následoval velmi brzy, tentokrát v Bělehradě, když 8. října stejného roku M. Smiljanić a J. Cieker otevřeli a zdůraznili problémy, které trápily obě strany. Pro jugoslávské vedení byly neakceptovatelné jakékoli zmínky o eventuální nezávislosti některé části Jugoslávie, a proto byla Machova slova o odtržení Chorvatska brána jako urážka. Vedle toho jugoslávská strana podezírala slovenské vedení, že má kladný postoj vůči ustašovské emigraci, a že dokonce někteří z ustašovců pobývají na slovenském území.⁵⁸⁸

⁵⁸¹ Srov. B. GODEŠA, *Jozef Tiso a Anton Korošec – vzťahy medzi Slovákmi a Slovincami*, s. 369; týž, *Čas odločítev. Katolíski tabor in začetek okupacije*, s. 115–116.

⁵⁸² B. GODEŠA, *Jozef Tiso a Anton Korošec – vzťahy medzi Slovákmi a Slovincami*, s. 369.

⁵⁸³ Tamtéž, s. 369, 377–379.

⁵⁸⁴ NA, fond: MZV-VA, k. 3437, Slovák, 15. 12. 1940; Nár. listy 18. 12. 1940; Vreme, 15. 12. 1940, s. 1.

⁵⁸⁵ Srov. František VNUK, *Mať svoj štát znamená život. Politická biografía Alexandra Macha*, Bratislava 1991, s. 187, 209, 216.

⁵⁸⁶ SNA, fond: MZV, k. 268, č. 3489/40, Věc: Vztahy mezi Jugoslávií a Slovenskem, Bělehrad, 12. 10. 1940. Srov. M. JARINKOVIĆ, *Slovensko a Juhošlávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 31–32.

⁵⁸⁷ Tamtéž.

⁵⁸⁸ Tamtéž.

Z dostupných pramenů není jasné, s kým se přesně A. Mach setkával, ale dá se předpokládat, že to nebyli chorvatští politici působící v jugoslávské vládě, ale spíše radikálnější živly chorvatského politického života, které se nesouhlasily s dohodou Cvetković-Maček a chtěly pro Chorvatsko víc než je autonomii.⁵⁸⁹

Možná z toho důvodu, že se ve vztazích mezi Jugoslávií a Slovenskem objevovaly ještě větší trhliny než dřív, slovenské ministerstvo zahraničních věcí radilo v říjnu i v listopadu 1940 svému diplomatickému reprezentantovi v Bělehradě J. Ciekerovi, aby v budoucnu již nenavštěvoval politiky mimo jugoslávské hlavní město a nemluvil o jakýchkoli slovensko-chorvatských vztazích.⁵⁹⁰ Ministerstvo zahraničních věcí v Bratislavě považovalo taková témata za nevhodná pro srbské politiky působící v jugoslávské vládě, neboť byli jednoznačně pro jednotný jugoslávský stát. Dokonce v listopadu stejného roku se v Bratislavě řešil hypotetický příklad eventuálních kontaktů jugoslávských politiků s rusínskými činiteli na Slovensku a jeho účinky na slovenské vládnoucí kruhy.⁵⁹¹ Pro něco takového však nebyl žádný reálný základ. Samotný Cieker své kontakty především s politiky z HSS v čele s Mačkem zdůvodňoval svými řádnými diplomatickými styky s představiteli jugoslávského vedení, a vůdce HSS byl přece místopředsedou jugoslávské vlády.⁵⁹² Slovenský chargé d'affaires si brzy uvědomil obtížnost situace a své nesnadné postavení nejen vůči srbským politikům, ale i HSS, pokud by se stýkal, jak sám psal, s „tzv. paveličovci“.⁵⁹³

Slovenská strana řešila několik zásadních problémů. Tuka je představil Simićovi v Bratislavě v září 1940 a Cieker zdůraznil v už zmíněném rozhovoru se Smiljanićem i v dopisech, které slovenské vyslanectví posílalo ministerstvu zahraničních věcí v Bělehradě. Některé z problémů se opakovaly, zejména slovenské stížnosti jugoslávskému ministerstvu zahraničních věcí. Zase se mluvilo o úrovni jugoslávského diplomatického zastupitelství v Bratislavě, která neodpovídala postavení slovenského vyslanectví v Bělehradě. Ve slovenských politických kruzích se

⁵⁸⁹ Uvnitř Chorvatské selské strany byly přítomné odlišné názory na dohodu Cvetković-Maček a chorvatskou autonomii. Politici mírného proudu HSS podpořili Mačka a jeho úsilí o získání chorvatské autonomie v rámci Jugoslávie, zatímco radikálnější proud HSS byl výsledkem nespokojen. Proti dohodě byli i ustašovci, kteří pořád byli v ilegalitě, zatímco jejich vedení se nacházelo v zahraničí. Srov. H. MATKOVIĆ, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, Zagreb 1999, s. 409.

⁵⁹⁰ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 53845/40, Věc: Politické zprávy, Bratislava, 2. 10. 1940; SNA, fond: MZV, k. 265, č. 54487/40, Bratislava, 6. 11. 1940.

⁵⁹¹ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 54487/40, Bratislava, 6. 11. 1940.

⁵⁹² SNA, fond: MZV, k. 265, č. 3936, Politická zpráva 156, Bělehrad, 11. 11. 1940.

⁵⁹³ Tamtéž; SNA, fond: MZV, k. 265, č. 3534/40, Politické zprávy. Návštěva Záhřebu a Lublani, 12. 10. 1940.

proto neustále očekávalo, že se tato situace změní povýšením diplomatické agencie na stupeň vyslanectví, protože, jak psal Cieker, „*toto gesto z jugoslávské strany bylo by přijato na Slovensku s projevy té největší radosti a uspokojení.*“⁵⁹⁴

Na podzim roku 1940 dala však jugoslávská strana najevo slovenské, proč nechtěla definitivně povýšit stupeň postavení svého diplomatického zastupitelství v Bratislavě. Přestože se v už zmíněném rozhovoru mezi M. Smiljaničem a J. Ciekerem vyjádřil zástupce ministra zahraničí jménem jugoslávského ministerstva zahraničních věcí kladně v souvislosti s povýšením diplomatické agencie na vyslanectví, skutečnost byla jiná. Jedním z hlavních důvodů byl pozitivní vztah slovenských vládnoucích kruhů k separatistickému hnutí v Chorvatsku a kontaktům jistých představitelů Slovenska s přívrženci Anta Paveliće, kteří se podle údajů jugoslávského ministerstva zahraničních věcí nacházeli v Bratislavě.⁵⁹⁵ Tento jugoslávský postoj potvrzoval, že Jugoslávie nespolehá na slovenskou stranu a neměla k ní téměř žádnou důvěru.

Další problém pro slovenskou stranu byl spjat s přítomností československé emigrace na jugoslávském území.⁵⁹⁶ Její pobyt a postupný odchod přes Jugoslávii na Blízký východ nebo do Francie nebyl pro slovenské vyslanectví v Bělehradě akceptovatelný, zvláště když se J. Cieker a vedoucí osobnosti ministerstva zahraničních věcí v Bratislavě dozvěděli, že se mezi emigranty nachází jistý počet Slováků. Jejich aktivita směřovala především k formování československého odboje v emigraci. Slovenské vyslanectví to považovalo za velmi nebezpečné pro Slovensko.

Prakticky od začátku činnosti slovenského vyslanectví v Bělehradě shromažďovali jeho zaměstnanci údaje o slovenských emigrantech.⁵⁹⁷ Podle informací, které měl Cieker v září 1939, menší skupina slovenských emigrantů v čele s podplukovníkem Jánem Ambrušem, Peterem Prídavkem, bývalým vedoucím slovenské tiskové kanceláře v Bratislavě, a advokátem dr. Jánem Paulínym-Tóthem se nacházela v Bělehradě.⁵⁹⁸ Cieker tyto Slováky označoval jako „*osvoboditele*“, kteří pracují pro „*nějakou triplealianci Česko-Slovensko-Polsko*“ a mají v plánu, jak psal do

⁵⁹⁴ SNA, fond: MZV, k. 268, č. 3489/40, Věc: Vztahy mezi Jugoslávií a Slovenskem, Bělehrad, 12. 10. 1940.

⁵⁹⁵ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 3235/40, Bělehrad, 14. 9. 1940; SNA, fond: MZV, k. 268, č. 3489/40, Věc: Vztahy mezi Jugoslávií a Slovenskem, Bělehrad, 12. 10. 1940.

⁵⁹⁶ Srov. podkapitulu 2. 3.

⁵⁹⁷ Podle údajů, které uvádí Jozef Jablonický ve své knize, počet důstojníků, kteří emigrovali ze Slovenska do Jugoslávie a dál na Blízký východ, byl malý. Prakticky se jednalo o jednotlivce. Srov. J. JABLONICKÝ, *Z ilegality do povstania: kapitoly z občianskeho odboja*, s. 57–59.

⁵⁹⁸ Srov. SNA, fond: MZV, k. 265, zpráva 6, Bělehrad, září 1939; PAAA, fond: Belgrad, S. 60/15, bez čísla, Poznámka, Bělehrad, 12. 9. 1939; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhooslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 17.

Bratislavě, „*osvobodit Slovensko*“.⁵⁹⁹ Slovenský chargé d'affaires tehdy zdůrazňoval, že bude „*vypadat směšně*“, když emigranti budou také mluvit o slovenském státě, ale jiným způsobem než on, tedy hanit ho a urážet. Kvůli tomu žádal své ministerstvo v Bratislavě, aby slovenské orgány konečně zabránily odchodům nových emigrantů ze Slovenska.⁶⁰⁰

Cieker měl v následujícím období informace i o přítomnosti několika dalších známějších slovenských politiků nebo politických emigrantů na jugoslávském území. V červnu 1940 pobýval v Bělehradě jako politický uprchlík Ján Lichner, který byl v roce 1938 krátce ve slovenské autonomní vládě ministrem pošt a železnic.⁶⁰¹ V Jugoslávii se nacházel i bývalý spolupracovník někdejšího československého předsedy vlády Milana Hodži, dr. Jozef Rudinský.⁶⁰² V srpnu 1940 navštívil slovenské vyslanectví dokonce jeden z politických emigrantů Vladimír Žuffa, o čemž pracovník tohoto diplomatického zastupitelství Gabriel Danihel napsal hlášení do Bratislavě. Slovenské vyslanectví v Bělehradě považovalo Lichnera, Žuffu a další za zrádce a uprchlíky, kteří od něho nedostanou žádnou pomoc,⁶⁰³ což byl mimochodem jeden z důvodů, proč se někteří slovenští emigranti na vyslanectví obraceli.⁶⁰⁴

Proti uprchlíkům, kteří pořád setrvali v Jugoslávii, se Cieker pokusil udělat něco za pomoci německého vyslanectví v Bělehradě. Předpokládal, že u německého diplomatického představitele bude mít u jugoslávských orgánů se stížností větší šanci na úspěch. Požádal proto německé vyslanectví, aby působilo na jugoslávské státní orgány a policii a jakkoliv zabránilo činnosti slovenských emigrantů.⁶⁰⁵ Podobných slovenských žádostí o německou pomoc přibývalo i později,⁶⁰⁶ ale jak už bylo uvedeno, do léta 1940 nedělaly jugoslávské orgány proti přítomnosti československé emigrace v Jugoslávii nic konkrétního.⁶⁰⁷ Porážka Francie přinesla změnu pohledu mnohých jugoslávských politiků na oslabené pozice západních sil a posílení postavení

⁵⁹⁹ SNA, fond: MZV, k. 265, zpráva 6, Bělehrad, září 1939.

⁶⁰⁰ Tamtéž.

⁶⁰¹ SNA, fond: MZV, k. 179, č. 6677/40, Věc: Ján Lichner, bývalý ministr v Jugoslávii.

⁶⁰² SNA, fond: MZV, k. 268, č. 3489/40, Věc: Vztahy mezi Jugoslávií a Slovenskem, Bělehrad, 12. 10. 1940.

⁶⁰³ SNA, fond: MZV, k. 268, č. 3067/1940.

⁶⁰⁴ Srov. SNA, fond: MZV, k. 269, č. 43/41, Věc: Michal a Ján Litavský – zajištění pobytu; SNA, fond: MZV, k. 269, č. 136/41; SNA, fond: MZV, k. 269, č. 137/41, Věc: Livia Justová, žádost o prodloužení povolení k pobytu za hranicemi; NA, fond: PMR-L, k. 69, č. 191/dův/40, Věc: Gabriel Danihel, sekretář slovenského vyslanectví v Bělehradě, 2. 11. 1940.

⁶⁰⁵ PAAA, fond: Belgrad, S. 60/15, bez čísla, Poznámka, Bělehrad, 12. 9. 1939.

⁶⁰⁶ Srov. SNA, fond: MZV, k. 265, č. 2504/40, Bělehrad 6. 7. 1940.

⁶⁰⁷ Srov. podkapitolu 2. 3.

Německa, a proto další pobyt nečetných slovenských emigrantů na jugoslávském území nebyl úplně bezpečný.

Několik slovenských uprchlíků, připravujících se na odjezd z Bělehradu na Blízký východ, se však rozhodlo vrátit na Slovensko, a proto během června a července 1940 navštívilo slovenské vyslanectví. Z dochovaných protokolů a záznamů z této návštěvy je zřejmé, že slovenské vyslanectví v Bělehradě a ministerstvo zahraničních věcí v Bratislavě se dozvěděly detaily o organizování pobytu a transportu československých emigrantů.⁶⁰⁸ Někteří z navrátilců byli po příjezdu na Slovensko vyslýcháni orgány státní bezpečnosti.⁶⁰⁹ Svědectví jasně prokázala, i když se nedá s jistotou říci, že nebyla státní bezpečností vynucena násilím, že jugoslávské státní orgány emigrantům z Protektorátu a Slovenska pomáhaly.⁶¹⁰

V říjnu 1940 slovenské vyslanectví nevědělo přesně, jestli se v Jugoslávii ještě nacházejí J. Rudinský a V. Žuffa, ale pořád po jugoslávském ministerstvu zahraničních věcí požadovalo, aby eventuální zbylé uprchlíky z Protektorátu a Slovenska vypovědělo ze svého území.⁶¹¹ Jugoslávská strana zase tvrdila, že je v jejím zájmu, aby emigranti opustili jugoslávské území co nejdříve a že s nimi nemá nic společného.⁶¹²

Přestože Cieker psal koncem listopadu 1940 do Bratislavy, že Jugoslávie, zvláště lidé ze srbského prostředí, hledí na slovenský stát „*pozitivněji, než jako se dívali předtím*“,⁶¹³ skutečnost byla jiná. Již od samotného začátku existence jugoslávsko-slovenských politických a diplomatických vztahů panovala v Jugoslávii velká nedůvěra ke Slovensku. Odrážela se v pohledu větší části jugoslávské veřejnosti na slovenský stát. Jugoslávským politickým kruhům vadil způsob, jakým bylo Slovensko vytvořeno. Nejen srbským, ale i slovinským politikům, kteří působili v jugoslávské vládě D. Cvetkoviće, připomínal způsob vzniku slovenského státu především problémy jugoslávského státu, zvláště nevyřešenou otázku postavení chorvatského národa v Jugoslávii a možný osud Slovinska, které jako část Jugoslávie bylo od roku 1938 přímým sousedem Německa. Dokonce ani chorvatské prostředí neprojevalo pro slovenskou nezávislost větší pochopení, byť s ním slovenská strana počítala a očekávala je. Jestli dohoda Cvetković-Maček z konce srpna 1939 měla

⁶⁰⁸ SNA, fond: MZV, k. 268, č. 3038/1940; SNA, fond: MZV, k. 268, č. 3039/1940.

⁶⁰⁹ PAAA, fond: R, S. 101343, bez čísla, Věc: Výsledky Eleonory Zakové státní bezpečností v Bratislavě, Protokoly, Berlín, 24. 6. 1940.

⁶¹⁰ Tamtéž.

⁶¹¹ SNA, fond: MZV, k. 268, č. 3489/40, Věc: Vztahy mezi Jugoslávii a Slovenskem, Bělehrad, 12. 10. 1940.

⁶¹² Tamtéž.

⁶¹³ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 4108/40, Bělehrad, 25. 11. 1940.

takový vliv na vedoucí osobnosti HSS, stejně jako i na jistou část chorvatského obyvatelstva, aby nebrali Slovensko tak vážně, dá se jen usuzovat. Převážně negativní reakce V. Mačka a jiných ministrů z HSS vůči Slovensku již od září 1939 tento názor potvrzují.

Slovensko nebylo pro Jugoslávii nijak důležitým partnerem ani v mezinárodních stycích, neboť jugoslávští politici se v průběhu roku 1939 setkávali především s vysokými představiteli Německa, Itálie a Velké Británie. V tomto smyslu slova bylo Slovensko pro Jugoslávii druhořadým státem. Tomu nasvědčoval i fakt, že jugoslávská strana stále odmítala zvýšit rank svého diplomatického zastupitelství v Bratislavě, což slovenské straně velice vadilo. Jugoslávské ministerstvo zahraničních věcí mělo rovněž negativní názor na činnost ustašovské emigrace na Slovensku a na skutečnost, že někteří slovenští politici ji podporovali. To vše vytvářelo ještě větší trhliny v jugoslávsko-slovenských vztazích. Dalo by se říci, že reálné jugoslávsko-slovenské styky na konci roku 1940 byly mizivé a také špatné.

3. 3. Postoj příslušníků slovenské menšiny v Jugoslávii vůči Slovensku

Přesný počet Slováků v Jugoslávii bezprostředně před druhou světovou válkou je těžké zjistit, neboť, jak už bylo zmíněno, sčítání jugoslávského obyvatelstva bylo provedeno jen v letech 1921 a 1931.⁶¹⁴ O počtu příslušníků slovenské menšiny v letech 1939–1941 existují jen odhady. V novinách slovenské menšiny v Jugoslávii *Národná jednota* z dubna 1939 byl publikován článek, ve kterém se psalo, že na jugoslávském území, především ve Vojvodině a ve Slavonii, žije asi 75–80 tisíc Slováků.⁶¹⁵ Podobné údaje měly orgány slovenského státu. V jednom hlášení ministerstva zahraničních věcí v Bratislavě se v květnu 1941 psalo, že v Jugoslávii žilo asi 75 000 příslušníků slovenské menšiny v jižní Báčce, Banátu, Sremu i ve Slavonii.⁶¹⁶

Jugoslávští Slováci, jak se o příslušnících slovenské menšiny často psalo a mluvilo,⁶¹⁷ měli silnější a větší národní povědomí než příslušníci české menšiny. Způsobila to vysoká aktivita Slováků před první světovou válkou (v roce 1905 si v kulpínském okrese zvolili Milana Hodžu za poslance do uherského sněmu, potom se bránili zavedení maďarských bohoslužeb v svém kostele v Kovačici atp.),⁶¹⁸ ale i činnost v době po roce 1918, když udělali hodně pro svůj kulturní a náboženský život. V celém meziválečném období měli své školy, družstva, banky a nakladatelství.⁶¹⁹ Městečko Petrovec (dnešní Báčsky Petrovec nebo Bački Petrovac), který byl považován za jednu z největších slovenských osad (asi 8 000 obyvatel),⁶²⁰ byl s Maticí

⁶¹⁴ Srov. podkapitolu 2. 5.

⁶¹⁵ *Národná jednota*, 1. 4. 1939, č. 13, s. 1.

⁶¹⁶ SNA, fond: MZV, k. 268, č. 3352/40, Slováci v bývalé Jugoslávii. Největší počet příslušníků slovenské menšiny žil ve Vojvodině, v okresech: Petrovec, Kulpín, Kysáč, Hložany, Kovačica, Stará Pazova, Ilok, Šid atd. V menším počtu bydleli Slováci i ve Slavonii, ale také v Bosně a Hercegovině i ve větších městech Jugoslávie. Srov. J. AUERHAN, *Československá větev v Jugoslávii*, s. 61–65.

⁶¹⁷ Srov. *Národná jednota*, 3. 2. 1940, č. 5, s. 1; tamtéž, 9. 3. 1940, č. 10, s. 1.

⁶¹⁸ Srov. J. AUERHAN, *Československá větev v Jugoslávii*, s. 108; týž, *Československé jazykové menšiny v evropském zahraničí*, s. 16.

⁶¹⁹ Srov. SNA, fond: MZV, k. 268, č. 3352/40, Slováci v bývalé Jugoslávii; Ján EDEDY, *Prítomný stav slovenského ľudového školstva v Juhoslávii*, in: *Náš život*. Časopis Matice slovenskej v Juhoslávii, ročník 7, 1939, č. 1, s. 50–54; Z. JANJETOVIĆ, *Deca careva, pastorčad kraljeva. Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918–1941*, s. 261–263. V. DUGAČKI, *Svoj svome. Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918.–1941.)*, s. 374–375; Milina SKLABINSKÁ, Katarína MOSNÁKOVÁ, *Slováci v Srbsku: Z aspektu kultúry*, Nový Sad 2013, s. 50–51. O slovenských, ale i o českých školách na jugoslávském území v meziválečném období existuje velký počet pramenů v Národním archivu v Praze. Srov. NA, fond: Ministerstvo školství 1918–1949 (MŠ), k. 3503; k. 3517; k. 3525; k. 3530; k. 3557.

⁶²⁰ Srov. J. AUERHAN, *Československé jazykové menšiny v evropském zahraničí*, s. 11.

slovenskou kulturním střediskem pro slovenskou menšinu v Jugoslávii. Ačkoliv jádro jak slovenské, tak i české menšiny tvořilo rolnické obyvatelstvo, lepší poměry pro rozvoj inteligence z vlastních řad měli právě příslušníci slovenské menšiny.⁶²¹

Většina Slováků žijících ve Vojvodině byli evangelíci, kteří měli svou vlastní církevní organizaci v čele se slovenským biskupem v Petrovci.⁶²² Tato okolnost hrála významnou roli v udržování jejich identity, protože mohli jednotně působit v rámci své evangelické církve.⁶²³ Vedle toho, pro Slováky evangelíky byl velmi důležitý fakt, že především mezi sebou tj. mezi příslušníky slovenské menšiny uzavírali sňatky. To nebyl případ s katolickými Slováky žijícími převážně ve Slavonii.⁶²⁴

Na rozdíl od jistého počtu jugoslávských Čechů, drtivá většina Slováků v Jugoslávii byli tamními státními příslušníky.⁶²⁵ I když jejich národní identita byla dost silná, většina příslušníků slovenské menšiny vzala jugoslávské občanství. Takové údaje mělo i slovenské ministerstva zahraničních věcí v Bratislavě na jaře 1941.⁶²⁶

Význam příslušníků slovenské menšiny se v politickém smyslu do jisté míry zvýšil po polovině března 1939. Osud Československa a zformování Slovenska měly silný ohlas u slovenské menšiny. Dalo by se říci, že vývojem události s Československem byla majorita slovenské menšiny v Jugoslávii zklamána.⁶²⁷ Vedle faktu, že ztráceli svou původní vlast, nemohli akceptovat slovenský režim i kvůli jeho blízké spolupráci s nacistickým Německem a nesouhlasili s velkým německým vlivem na Slovensku. Dokonce, i kdyby autonomie Slovenska byla pro tyto Slováky akceptovatelná,⁶²⁸ nemohli se smířit s aktivitou slovenské vlády proti evangelíkům na Slovensku. Je to jeden z velmi důležitých a podstatných důvodů, proč majorita Slováků v Jugoslávii, tradičně vychovaných v evangelizmu, ostře kritizovala režim na

⁶²¹ Jan Auerhan uvádí, že mezi Slováky v Jugoslávii bylo poměrně málo inteligence, i když v Jugoslávii byly pro vznik této skupiny lepší poměry ve srovnání s podmínkami české a slovenské menšiny v Rakousku, Rumunsku, Polsku, Maďarsku, Bulharsku, Německu a SSSR. Srov. J. AUERHAN, *Československé jazykové menšiny v evropském zahraničí*, s. 18–19.

⁶²² J. MATUŠEK, *Češi v Chorvatsku*, s. 132.

⁶²³ Srov. J. AUERHAN, *Čechoslováci v Jugoslávii, v Rumunsku, v Maďarsku a v Bulharsku*, s. 167.

⁶²⁴ Srov. J. AUERHAN, *Pokus o demografii zahraničních Čechů a Slováků*, s. 20–22.

⁶²⁵ J. AUERHAN, *Československá větev v Jugoslávii*, s. 124.

⁶²⁶ Srov. SNA, fond: MZV, k. 268, č. 3352/40, Slováci v bývalé Jugoslávii.

⁶²⁷ To nebyl jen případ se slovenskou menšinou v Jugoslávii. Například i v Bulharsku měl rozpad Československa silný ohlas. Zavládlo tu z něho u příslušníků slovenské menšiny veliké zklamání. Srov. Jozef HROZIENČIK, *Slováci v Bulharsku. V spomienkach rodinných archívoch, literatúre a v dokumentoch*, Martin 1985, s. 96.

⁶²⁸ Např. redakce listu *Národná jednota* podporovala autonomii Slovenska v říjnu 1938. V polovině března 1939 *Národná jednota* uvedla, že se v říjnu 1938 věřilo, že se vztahy mezi Čechy a Slováky se vznikem autonomie Slovenska zlepší. *Národná jednota*, 18. 3. 1939, č. 11, s. 1. Srov. V. DUGAČKI, *Svoj svome. Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918.–1941.)*, s. 345, 377.

Slovensku. Na základě analýzy pramenů slovenské, jugoslávské a německé provenience a také dobového tisku se dá tvrdit, že činnost slovenské menšiny proti slovenskému státu ho sice nemohla ohrozit, ale slovenským úřadům byla trnem v oku, protože mohla negativně působit i na jugoslávsko-slovenské vztahy.

Slovenská menšina v Jugoslávii svůj nesouhlas se zánikem Československa a vznikem Slovenska vyjadřovala rozličnými způsoby: publikováním textů proti slovenskému státu v tisku slovenské menšiny, pořádáním manifestací, na nichž se prezentovala československá kultura, větší aktivitou menšinových spolků, zvláště Matice slovenské v Petrovci a od podzimu roku 1939 pomocí československým emigrantům, kteří přicházeli do Jugoslávie.

Již od roku 1920 měli Slováci v Jugoslávii své noviny *Národní jednoty* (dále NJ), které vycházely v Petrovci, kulturním a dalo by se říci, i politickém středisku slovenské menšiny v Jugoslávii.⁶²⁹ V čele redakce NJ byl již od roku 1931 Andrej Sirácky, ve stejné době i učitel na slovenském gymnáziu v Petrovci.⁶³⁰ Po roce 1933 zaujal tento významný slovenský kulturní a vědecký pracovník v publicistice důsledné protifašistické postoje, což se zvláště projevilo v jeho činnosti v rámci novin NJ s vznikem slovenského státu.

Po 14. březnu 1939 psaní týdeníku NJ dostalo jeden jiný význam, protože se skoro neustále psalo negativně o slovenském státě.⁶³¹ Na základě rozboru těchto novin lze tvrdit, že příslušníky slovenské menšiny v Jugoslávii tížil velký smutek z rozpadu Československa, podobně jako i příslušníky české menšiny,⁶³² a že nechtěli slovenský stát akceptovat. Vzhledem k tomu, že texty v NJ vycházely ve slovenštině a byly určeny především příslušníkům slovenské menšiny, nelze považovat odezvu slovenské menšiny na rozpad Československa za reakci všeobecně jugoslávskou. Psaní NJ o událostech v bývalém Československu však bylo důležité, neboť přitahovalo pozornost německých a slovenských diplomatických představitelů v Jugoslávii a do jisté míry

⁶²⁹ Vedle *Národné jednoty* vycházelo v meziválečném období v Jugoslávii s menším nebo větším úspěchem ještě osm slovenských novin: *Dolnozemský Slovák*, *Frčka*, *Nádej*, *Svit*, *Zornička*, *Hévis*, *Evanjelický hlásnik* a *Náš život*. Srov. V. DUGAČKI, *Svoj svome. Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918.–1941.)*, s. 72–83.

⁶³⁰ Srov. o osobnosti Andreje Siráckého: Pavel MUČAJI, *Riaditelia gymnázia*, in: Pamätnica: 50 rokov slovenského gymnázia v Petrovci, ed. Michal FILIP, Báčsky Petrovec 1969, s. 223–224; *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*, V. zväzok, R–Š, Martin 1992, s. 265–266; Karol KOLLÁR, *Od etiky k apologetike: na pomedzí filozofie, sociológie a ideológie – Andrej Sirácky*, Bratislava 2008, s. 8–15, 94.

⁶³¹ V letech 1939–1941 se v *Národnej jednotě* nepsalo jen proti slovenskému státu, ale i o každodenním životě slovenské menšiny, o politických děních v Jugoslávii i od září 1939 o vývoji válce v Evropě i ve světě.

⁶³² Srov. podkapitolu 2. 5.

mohlo působit negativně na jugoslávsko-německé i zvláště na jugoslávsko-slovenské vztahy.

Na zprávu o událostech z 14. a 15. března 1939 zareagovala NJ emotivními slovy: „*Vznik Slovenského státu nemůže zaměnit bolest, která se cítí nad zánikem společného státu Čechů i Slováků.*“⁶³³ Takový komentář mohl ukázat v polovině března 1939, že zklamanost jugoslávských Slováků se dala cítit spíše kvůli ztracení země svého původu, než kvůli skutečnosti ohledně vzniku slovenského státu. Na rozdíl od října 1938, kdy se věřilo, že se vztahy mezi Čechy a Slováky vznikem autonomie Slovenskalepší, byli jugoslávští Slováci po 14. březnu 1939 zánikem Československa velmi zklamáni.⁶³⁴ Navzdory „*posledním katastrofálním událostem*“, tak se psalo o rozpadu Československa, redakce NJ tvrdila, že zánik společného státu Čechů a Slováků nebude působit negativně na přátelské vztahy mezi Čechy a Slováky v zahraničí, konkrétně v Jugoslávii.⁶³⁵ Aby byla slovenská menšina v Jugoslávii seznámena s reakcemi Slováků v jiných státech a o činnosti československé emigrace, byly publikovány zprávy z Francie a projevy amerických Slováků,⁶³⁶ jež vyjadřovaly přesvědčení, že žádný sebevědomý Slovák nezradí Československo, neboť zůstává věrný ideám T. G. Masaryka a M. R. Štefánika.⁶³⁷

Prvními reakcemi listu NJ na rozpad Československa byl smutek, ale vzápětí začaly noviny slovenský stát především kritizovat. Na negativní pohled příslušníků slovenské menšiny v Jugoslávii na Slovensko mělo vliv několik faktorů, podobně jako na postoje příslušníků české menšiny vůči Protektorátu Čechy a Morava, které se odrážely v už zmíněném listu *Jugoslávští Čechoslováci* (JČ).⁶³⁸ Srovnáme-li oba listy, zjistíme, že články v JČ kritizovaly Protektorát a Slovensko mírněji než texty NJ. Obě menšiny, česká i slovenská, ztratily zemi svého původu. Jejich drtivá většina ctěla tradici bývalého Československa a s bývalým společným státem se identifikovala. Nové útvary, které vznikly na území bývalého společného státu, nemohly Československo nahradit. Jak už bylo uvedeno, národní vědomí Slováků bylo silnější než u Čechů, což mohlo působit i na větší nespokojenost příslušníků slovenské menšiny se zánikem Československa. Část slovenské menšiny a Matica slovenská

⁶³³ *Národní jednota*, 18. 3. 1939, č. 11, s. 1.

⁶³⁴ Tamtéž.

⁶³⁵ Tamtéž, 1. 4. 1939, č. 13, s. 3.

⁶³⁶ Srov. Tamtéž, *Velká noc 1939*, č. 14, s. 1–2; tamtéž, 22. 4. 1939, č. 16, s. 2; tamtéž, 29. 4. 1939, č. 17, s. 2; tamtéž, 13. 5. 1939, č. 19, s. 1; tamtéž, 27. 5. 1939, č. 21, s. 1.

⁶³⁷ Srov. tamtéž, 22. 4. 1939, č. 16, s. 2; tamtéž, 6. 5. 1939, č. 18, s. 1.

⁶³⁸ Srov. podkapitolu 2. 5.

v Petrovci také byly aktivnější než česká menšina. Velkou roli ve vyjadřování nesouhlasu slovenské menšiny se slovenským státem hrál už zmíněný fakt, že většina Slováků v Jugoslávii byli evangelíci a každá zmínka o ohrožení práv evangelíků na Slovensku byla jugoslávskými Slováky ostře kritizována.

Vedle listu NJ, ve kterém se občas negativně zdůrazňovala aktivita slovenské vlády proti evangelíkům,⁶³⁹ se o tom také psalo zvláště v církevním tisku příslušníků slovenské menšiny v Jugoslávii. Jednalo se o měsíčníky *Nádej*, který vycházel od roku 1921 v báčském místě Kysáč, a *Evanjelický hlásník*, který se poprvé objevil v roce 1926 ve sremském městečku Erdevík. *Evanjelický hlásník* kritizoval Slovensko především kvůli ohrožení práv obyvatelstva evangelického vyznání.⁶⁴⁰ V jednom z autorských textů redaktora tohoto listu a faráře v Erdevíku Ladislava Zgútha se dokonce psalo, že je „*Slovensko vlastní všech Slováků*“, že vedle katolického obyvatelstva žijí na Slovensku i evangelíci, kteří podle tohoto článku představují jednu pětinu všech obyvatel.⁶⁴¹ Redaktor Zgúth tvrdil, že evangelíci na Slovensku byli zanedbáni a prakticky uraženi postupem slovenského režimu, který usiloval o katolický stát.⁶⁴² V textech o postavení evangelíků na Slovensku se objevovaly i názory jugoslávských Slováků – evangelíků, kteří rozhodně pro takový postup slovenského režimu nebyli.⁶⁴³ V průběhu roku 1939 i v roce 1940 se občas psalo o životě evangelíků na Slovensku, stejně jako i o podpoře jugoslávských Slováků tohoto slovenského obyvatelstva.⁶⁴⁴

List *Nádej* nepsal ani tak negativně o Slovensku, ale všímal si především postavení evangelíků v nově formovaném slovenském státě.⁶⁴⁵ V jednom z textů se zdůrazňovalo, že poměr slovenských evangelíků a katolíků je 1 : 5, což vedlo autora k závěru, že „*podle dnešní terminologie a směru*“, by evangelíci měli na Slovensku nárok na „*jednu pětinu místečka pod sluníčkem*“.⁶⁴⁶

V listu NJ se tvrdilo, že negativní názory jeho novinářů na Slovensko se shodují s myšlenkami prakticky každého Slováka v Jugoslávii,⁶⁴⁷ což skutečnosti zcela

⁶³⁹ Srov. *Národní jednotu*, 25. 5. 1940, č. 21, s. 2.

⁶⁴⁰ *Evanjelický hlásník*, duben 1939, č. 4, s. 50–51.

⁶⁴¹ Tamtéž, s. 51–52.

⁶⁴² Tamtéž.

⁶⁴³ Tamtéž, s. 53.

⁶⁴⁴ Tamtéž, listopad 1939, č. 11, s. 169–170; tamtéž, únor 1940, č. 2, s. 30–31; tamtéž, květen 1940, č. 5, s. 76–77; tamtéž, srpen 1940, č. 8, s. 120–121.

⁶⁴⁵ *Nádej*, duben 1939, č. 4, s. 1–2; tamtéž, červen 1940, č. 6, s. 2–4.

⁶⁴⁶ Tamtéž, červen 1940, č. 6, s. 4.

⁶⁴⁷ *Národní jednotu*, 15. 4. 1939, č. 15, s. 2.

neodpovídalo. Nelze zjistit, kolik lidí tento list odebíralo, ale je zřejmé, že všichni Slováci to nebyli, protože v době oslav 20 let od vzniku NJ v únoru 1940 se psalo, že by ke zvýšení významu tohoto listu bylo potřebné zvýšit počet předplatitelů předběžně alespoň na 5 000.⁶⁴⁸ Podobně tomu bylo i s listy *Evanjelický hlásník* a *Nádej*. Dá se tedy jen předpokládat, že obyvatelstvo v Petrovci, Erdevíku, Kysáči a v jiných místech, kde sídlila slovenská menšina, bylo s texty kritizujícími slovenský stát alespoň seznámeno.

Během roku 1939 a do jisté míry i v roce 1940 využíval list NJ každou příležitost, aby se o Slovensku a také o Německu napsalo něco špatného. Těmto textům byly věnovány první strany listu nebo čelná místa na druhé a třetí straně.⁶⁴⁹ Informace, které se objevovaly v NJ, dostávala redakce od jiných jugoslávských novin nebo se používaly zprávy anglických a francouzských tiskových kanceláří. Hodně se publikovaly i vlastní komentáře slovenských novinářů NJ, stejně jako i soukromé dopisy ze Slovenska.⁶⁵⁰

Příležitostí psát proti slovenskému státu bylo mnoho. Setkání bělehradských studentů s představiteli Matice slovenské v Petrovci na konci dubna 1939 se využilo, aby se zdůraznil nesouhlas s událostmi v bývalém Československu. Manifestováno bylo srbsko-slovenské a jugoslávsko-československé bratrství, jak se tehdy psalo v NJ.⁶⁵¹ Záznam z cesty Kosovem jednoho Čecha, žijícího v Jugoslávii, byl zveřejněn s komentářem, že se Masarykův obraz najde např. v městě Prizrenu, ale Hlinkův nikde, protože, „*Hlinka nepřerostl úzký rámeček slovenského národa, a Masaryk je světová veličina.*“⁶⁵² Ve zprávě z cesty Slovinskem a Dalmácií žáků gymnázia v Petrovci na konci školního roku 1938/1939 byly zveřejněny i komentáře žáků slovenské národnosti, kteří během cesty vysvětlovali místním obyvatelům své názory na události v Československu a svůj negativní postoj vůči Slovensku.⁶⁵³

Na Slovensko a Protektorát Čechy a Morava se novináře a redakci NJ nedívali se sympatiemi. Názvy slovenský stát a Protektorát byly většinou uváděny v uvozovkách. Z textů se dala vytušit jistá míra ironie, zvláště když se zdůrazňovalo, že

⁶⁴⁸ Srov. Tamtéž, 24. 2. 1940, č. 8, s. 2.

⁶⁴⁹ V roce 1939 vycházela *Národní jednoty* na 4 stranách, v roce 1940 se počet stran pohyboval od 4 do 8, aby začátkem roku 1941 zase byl 4.

⁶⁵⁰ V listopadu 1939 žádala redakce *Národní jednoty* své čtenáře, kteří měli by zájem, aby se stali dopisovateli listu. Dokonce byla nabídnuta finanční pomoc každému potenciálnímu dopisovateli, který by měl při své novinářské práci finanční potíže. Srov. *Národní jednoty*, 11. 11. 1939, č. 45, s. 3.

⁶⁵¹ Tamtéž, 6. 5. 1939, č. 18, s. 2.

⁶⁵² Tamtéž, 3. 6. 1939, č. 22, s. 3.

⁶⁵³ Tamtéž, 8. 7. 1939, č. 27, s. 2.

Slovensko je svobodný a nezávislý stát. Adjektiva svobodný a nezávislý se psala také v uvozovkách.⁶⁵⁴ Režim Jozefa Tisa byl označován za totalitní a aktivity vlády za velmi špatné pro slovenské obyvatelstvo.⁶⁵⁵ „Slovenský“ tisk byl jen slovně slovenský, ale „*duchem německý*“.⁶⁵⁶ Ani hlavní město Bratislavu neuznával list za slovenské město, protože změna názvu ulic už vůbec nepřipomínala bývalé Československo a počet cizinců, zvláště Němců, se velice zvýšil.⁶⁵⁷ Vedoucí osobnosti slovenského státu Tiso, Tuka atp. byly v NJ velmi neoblíbené. Volbě J. Tisa slovenským prezidentem věnovala NJ jen několik vět v rámci jiných textů. Z „*vůdce*“ strany a vedoucí osobnosti „*osamostatnění*“ Slovenska, jak se s ironií psalo,⁶⁵⁸ stal se Tiso v říjnu 1939 prezidentem „*toho Slovenského státu*“ po „*jednohlasné*“ volbě.⁶⁵⁹ Do jaké míry redakce NJ považovala jeho volbu slovenským prezidentem za důležitou, potvrzuje skutečnost, že stručné zprávy o Tisově zvolení se dostaly v novinách jen okrajové umístění, zato hlavní místo patřilo článkům o významu československého svátku 28. října a jeho oslavě v Petrovci.⁶⁶⁰

Ani o Německu se nepsalo líp. Bez pardonu se zdůrazňovalo, že jde o nepřátelský stát a že Češi a Slováci, kteří spolupracují s gestapem a německými orgány, pracují ve službách „*našich nepřátel*“.⁶⁶¹ Německo bylo označeno jedním z hlavních viníků rozpadu Československa, za stát, který rozdělil dva bratrské národy, a vnutil jim „*surogáty státního zřízení*“,⁶⁶² jak se s ironií psalo o státnosti Protektorátu a slovenského státu. Podle textů z NJ začalo Německo po okupaci Čech a Moravy s germanizací českých zemí.⁶⁶³ Něco podobného se dělo i na Slovensku, neboť každá zmínka o „*svobodném*“ a „*nezávislém*“ slovenském státu musela současně poukázat na německé „*ochránce*“ a všeobecný německý vliv na Slovensku.⁶⁶⁴

Texty z listu NJ kritizující Slovensko i Německo vzbudily pozornost německých a slovenských diplomatů v Jugoslávii. Němci si na ně stěžovali jugoslávskému ministerstvu zahraničních věcí. Například v březnu 1940 vadil

⁶⁵⁴ Srov. Tamtéž, 20. 5. 1939, č. 20, s. 1; tamtéž, 24. 6. 1939, č. 25, s. 3; tamtéž, 8. 7. 1939, č. 27, s. 1–2; tamtéž, 22. 7. 1939, č. 29, s. 2; tamtéž, 23. 9. 1939, č. 38, s. 1; tamtéž, 6. 4. 1940, č. 14, s. 3.

⁶⁵⁵ Tamtéž, 2. 9. 1939, č. 35, s. 2; tamtéž, 23. 9. 1939, č. 38, s. 1.

⁶⁵⁶ Tamtéž, 21. 10. 1939, č. 42, s. 3.

⁶⁵⁷ Tamtéž, 10. 2. 1940, č. 6, s. 2; tamtéž, 20. 4. 1940, č. 16, s. 3; tamtéž, 26. 10. 1940, č. 43, s. 3.

⁶⁵⁸ Tamtéž, 7. 10. 1939, č. 40, s. 2; tamtéž, 4. 11. 1939, č. 44, s. 2.

⁶⁵⁹ Tamtéž, 28. 10. 1939, č. 43, s. 1; tamtéž, 4. 11. 1939, č. 44, s. 2.

⁶⁶⁰ Tamtéž, 28. 10. 1939, č. 43, s. 1; tamtéž, 4. 11. 1939, č. 44, s. 1.

⁶⁶¹ Tamtéž, 20. 5. 1939, č. 20, s. 1.

⁶⁶² Tamtéž, 8. 7. 1939, č. 27, s. 1.

⁶⁶³ Tamtéž, 20. 5. 1939, č. 20, s. 1; tamtéž, 10. 6. 1939, č. 23, s. 2.

⁶⁶⁴ Tamtéž, 18. 11. 1939, č. 46, s. 3; tamtéž, 16. 12. 1939, č. 50, s. 2.

německému vyslanectví v Bělehradě text *O Československu v budoucí Evropě*, který informoval o několika lednových a únorových přednáškách inženýra agronomie Pavla Vrbovského pro slovenskou menšinu v Srbsku.⁶⁶⁵ Vrbovský byl významným menšinovým pracovníkem, angažovaným jak v Matici slovenské, tak i v Československém svazu, který se stal po vyhlášení slovenského státu velmi aktivním propagátorem zachování tradice společného státu Čechů a Slováků mezi jugoslávskými Slováky.⁶⁶⁶ Německé vyslanectví žádalo ministerstvo zahraničních věcí v Bělehradě, aby jugoslávské státní orgány jakýmkoli způsobem zabránily psaní o Československu, protože to bylo „v rozporu s aktuálním stavem“, a jakkoliv znemožnily činnost příslušníků české a slovenské menšiny proti Německu.⁶⁶⁷

Podobně jako německé vyslanectví nebylo s články, ve kterých se kritizovalo Slovensko a zmiňovalo Československo, spokojeno ani slovenské vyslanectví v Bělehradě. Toto diplomatické zastupitelství se od začátku své činnosti setkávalo s negativní náladou slovenské menšiny v Jugoslávii. Vzhledem k tomu, že NJ psala i během roku 1940, jak tvrdili zaměstnanci tohoto vyslanectví, „velmi nepěkně o vedoucích osobnostech Slovenska, o Slovensku a o Německu“ v duchu „československé ideologie“,⁶⁶⁸ dá se předpokládat, že německé a slovenské stížnosti na tento list neměly velký úspěch. Na druhou stranu slovenská vláda od jara 1939 zakázala dovoz listu NJ z Jugoslávie a jeho distribuci na svém území.⁶⁶⁹ Toto rozhodnutí vyvolalo velkou kritiku redakce NJ.⁶⁷⁰

Vedle NJ sehrály významnou roli při zachování tradice bývalého Československa a ve vyjadřování nesouhlasu s formováním a činností slovenského státu rovněž různé spolky slovenské menšiny. Mezi nimi měla největší význam už několikrát zmíněná Matica slovenská v Petrovci, která vznikla v srpnu 1932 podle vzoru Matice slovenské, založené v Turčianském Sv. Martině na Slovensku.⁶⁷¹ Měla několik sekcí v oborech kultury, vědy a umění a také vydávala *Národný kalendár*,

⁶⁶⁵ Srov. Tamtéž, 27. 1. 1940, č. 4, s. 4; tamtéž, 10. 2. 1940, č. 6, s. 6.

⁶⁶⁶ Srov. Ondřej VOJTĚCHOVSKÝ, *Z Prahy proti Titovi. Jugoslávská prosovětská emigrace v Československu*, Praha 2012, s. 317.

⁶⁶⁷ PAAA, fond: Belgrad, S. 60/16, bez čísla, Dopis německého vyslanectví ministerstvu zahraničních věcí v Bělehradě, Bělehrad, 5. 3. 1940.

⁶⁶⁸ SNA, fond: MZV, k. 268, č. 3489/40, Věc: Vztahy mezi Jugoslávií a Slovenskem.

⁶⁶⁹ *Obzor*, 8. 6. 1939, br. 129, s. 3.

⁶⁷⁰ Srov. *Národná jednota*, 20. 5. 1939, č. 20, s. 2.

⁶⁷¹ Srov. Andrej LABÁTH, *Založenie Matice slovenskej v Juhoslávii*, in: Petrovec 1745–1995, Báčsky Petrovec 1995, s. 103–106; *Minulosť dneška. Slovenský kultúrno-umelecký spolok Pavel Jozef Šafárik, Nový Sad*, zborník prác, Nový Sad 2000, s. 164; V. DUGAČKI, *Svoj svome. Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918.–1941.)*, s. 358–366.

časopis *Náš život*, od roku 1939 i dětský časopis *Naše slniečko*.⁶⁷² Podle údajů slovenského ministerstva zahraničních věcí měla Matice slovenská místní oddělení ve všech obcích, v nichž žili Slováci, asi 1 000 členů. Za vedoucí osobnosti Matice slovenské byli považováni její předseda Samuel Štarke a redaktor časopisu *Náš život* Michal Topoľský.⁶⁷³ Samuel Štarke jako evangelický biskup v Petrovci, kde se nacházelo i sídlo biskupství, byl současně i nejdůležitější osobností církevního života slovenských evangelíků v Jugoslávii.⁶⁷⁴ Vedle své role, kterou měla v kulturním životě slovenské menšiny v Jugoslávii, stala se Matice slovenská po březnu 1939 důležitým střediskem kritiky proti slovenskému státu. Ačkoliv se slovenští diplomaté v Bělehradě snažili ve svých zprávách zasílaných do Bratislavy ukázat, že aktivita slovenské menšiny na jugoslávském území a Matice slovenské v čele se Samuelem Štarkem není příliš důležitá,⁶⁷⁵ dalo by se říci, že slovenským státním orgánům vadila jakákoliv zahraniční činnost proti Slovensku.

Už když nastoupil do své funkce jako chargé d'affaires slovenského vyslanectví v Bělehradě, poznamenal Jozef Cieker, že činnost jugoslávských Slováků škodila jeho postavení v Jugoslávii a pověsti slovenského státu.⁶⁷⁶ V následujících několika měsících se J. Ciekerovi nepodařilo navázat kontakt s představiteli Matice slovenské v Petrovci a omezit aktivitu jugoslávských Slováků, a proto žádal na ministerstvu zahraničních věcí v Bratislavě, aby ze Slovenska byli vysláni spisovatelé a představitelé slovenského kulturního a vědeckého života, kteří by nějakým způsobem změnili činnost místních Slováků a negativní náladu vůči Slovensku.⁶⁷⁷ Každý pokus slovenského vyslanectví ke změně postoje jugoslávských Slováků k Slovensku však skončil neúspěchem.

Existovali ovšem současně i jugoslávští Slováci, možná i víc než jen několik stovek, kteří vznik Slovenska podpořili.⁶⁷⁸ Podle údajů slovenského vyslanectví v

⁶⁷² Srov. SNA, fond: MZV, k. 268, č. 3352/40, Slováci v bývalé Jugoslávii; *Národná jednota*, 18. 11. 1939, č. 46, s. 3.

⁶⁷³ SNA, fond: MZV, k. 268, č. 3352/40, Slováci v bývalé Jugoslávii.

⁶⁷⁴ Na rozdíl od drtivě většiny příslušníků slovenské menšiny ve Vojvodině byli Slováci ve Slavonii především katolíci. Srov. SNA, fond: MZV, k. 268, č. 3352/40, Slováci v bývalé Jugoslávii.

⁶⁷⁵ Srov. SNA, fond: MZV, k. 277, č. 754/1940, Věc: Slováci v Jugoslávii – politický poměr k Slovenskému státu.

⁶⁷⁶ SNA, fond: MZV, k. 265, zpráva 1; SNA, fond: MZV, k. 265, č. 180/39, Celková zpráva politická.

⁶⁷⁷ SNA, fond: MZV, k. 179, č. 21198/39, Věc: Kulturní propaganda v Jugoslávii, Bělehrad, 6. 12. 1939; SNA, fond: MZV, k. 277, č. 754/1940, Věc: Slováci v Jugoslávii – politický poměr k Slovenskému státu.

⁶⁷⁸ Srov. SNA, fond: MZV, k. 143, č. 2284/40; SNA, MZV, k. 268, č. 3352/40, Slováci v bývalé Jugoslávii; SNA, fond: MZV, k. 277, č. 3658/40, Věc: Slováci v Jugoslávii. Návštěva u evangelického

Bělehradě a ministerstva zahraničních věcí v Bratislavě proti činnosti Matice slovenské v Petrovci byli Slováci v městečcích Stará Pazova a Ljuba. Stará Pazova měla asi 7 000 a Ljuba asi 250 Slováků. Někteří z těch Slováků byli velmi známi ve svém prostředí, ale i mezi příslušníky slovenské menšiny v Jugoslávii, jako evangelický farář a spisovatel Vladimír Hurban Vladimírov, který do roku 1941 nechal za sebou větší počet dramát, veseloher, povídek a novel realizmu a expresionizmu.⁶⁷⁹ Jednu dobu byl místopředsedou Matice slovenské a považoval se za člověka, který sympatizuje se slovenským státem.⁶⁸⁰ Dá se jen předpokládat, že Hurban Vladimírov a lidé z jeho prostředí nemohli ovlivnit většinu jugoslávských Slováků a změnit negativní náladu vůči Slovensku.

*

Činnost drtivé většiny jugoslávských Slováků proti Slovensku byla těsně spjata s aktivitou české menšiny v Jugoslávii proti Protektorátu Čechy a Morava a Německu. V zachování tradice společného státu Čechů a Slováků sehrála důležitou roli spolupráce mezi příslušníky české a slovenské menšiny. V létě 1939 byly však, jak už bylo ukázáno, uspořádány poslední větší společné akce příslušníků těch minorit.⁶⁸¹

Jejich vztahy ovlivňovalo něco důležitějšího. Ačkoliv drtivá většina Čechů a Slováků byla proti Protektorátu a Slovensku, nesoulad mezi představiteli české a slovenské emigrace v Paříži Edvardem Benešem a Milanem Hodžou na konci roku 1939 a v roce 1940 se odrazil i ve vztazích české a slovenské menšiny v Jugoslávii. Brzy začaly být kladeny otázky na budoucí postavení českého a zvláště slovenského národa v československém státě po válce. Střetávaly se různé koncepce státního zřízení, konfrontovaly centralistické postoje E. Beneše s federalistickým stanoviskem M. Hodži,⁶⁸² jenž prosazoval pro slovenský národ zásadně větší práva, než to bylo v první republice. Česká menšina v Jugoslávii převážně sympatizovala s osobností prezidenta Edvarda Beneše, zatímco u jugoslávských Slováků hrála významnou roli

faráře a spisovatele Vladimíra Hurbana Vladimírova; *Slovák*, 17. 9. 1939, s. 4; tamtéž, 12. 11. 1939, s. 2; *Gardista*, 16. 12. 1939, s. 6.

⁶⁷⁹ Srov. *Vladimír Hurban Vladimírov, tvorca modernej slovenské drámy*. Zborník prác zo sympózia v Novom Sade, 28. septembra 1984 : usporiadaného pri príležitosti storočnice narodenia autora, Nový Sad 1988, s. 6–16, 25, 78–101, 174–189, 199–203.

⁶⁸⁰ Srov. M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhooslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 21; V. DUGAČKI, *Svoj svome. Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918.–1941.)*, s. 362.

⁶⁸¹ Srov. podkapitolu 2. 5.

⁶⁸² Srov. J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, *Hodža versus Beneš. Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničném odboji za druhé světové války*, s. 67–69.

osobnost bývalého československého předsedy vlády Milana Hodži. Sympatie k němu se datovaly ještě z dob Rakouska-Uherska, když v roce 1905, jak už bylo zmíněno, vyhrál poslanecký mandát v okrese Kulpín,⁶⁸³ udržoval styky s místními Slováky a finančně je podporoval.⁶⁸⁴ Činnost Československého národního výboru v Paříži, představitele československého odboje v zahraničí, byla bez Milana Hodži pro jugoslávské Slováky nesrozumitelná a těžko akceptovatelná.⁶⁸⁵ Když se Hodža v této době se svou organizací v Paříži, Slovenskou národní radou,⁶⁸⁶ která začala zastupovat zájmy Slováků v emigraci, stal velkým odpůrcem Beneše, zdálo se, že mezi českou a slovenskou menšinou v Jugoslávii zavládne ještě větší zmatek a nedůvěra.

Dalo by se říci, že příslušníci české menšiny v čele s Františkem Smetánkou, předsedou Československého svazu v Záhřebu, následovali Benešovu politiku navzdory některým pochybnostem o možném návratu k bývalému centralistickému státnímu zřízení československého státu po válce, které vyjádřil samotný Smetánka.⁶⁸⁷ Na druhu stranu vedoucí osobnosti slovenské menšiny podporovaly především koncepci, kterou zastupoval Milan Hodža, byť někteří ze Slováků studovali v Praze a české prostředí jim bylo blízké.⁶⁸⁸ Obhájcem Hodžovy politiky se v Jugoslávii stal Ján Bulík, bělehradský advokát a bývalý první předseda Matice slovenské. Právě Bulíkovým prostřednictvím byl Hodža ve styku se svými přívrženci na Slovensku a s domácím odbojem.⁶⁸⁹ Na rozdíl od Bulíka patřil tehdejší předseda Matice slovenské Štarke k rozhodným zástupcům úzké spolupráce s Čechy.⁶⁹⁰

Pochopitelné je, že jugoslávští Češi a Slováci neměli vliv na činnost vedoucích osobností československé emigrace ve Francii, ale každá nesrovnalost v Paříži se mohla ve vztazích mezi příslušníky české a slovenské menšiny v Jugoslávii odrazit.

⁶⁸³ Tento okres se po rozpadu Rakouska-Uherska stal součástí Jugoslávie.

⁶⁸⁴ Srov. *Národní jednota*, 24. 2. 1940, č. 8, s. 2; J. AUERHAN, *Československá větev v Jugoslávii*, s. 108; A. TICHÝ, *Směr Bělehrad*, s. 433; J. NĚMEČEK, *K slovensko-jugoslávským vztahům 1939–1941*, s. 389.

⁶⁸⁵ NA, fond: NV-Fr, k. 4, č. 624/dův/39, Věc: Z dopisu slovenského přítele z 13. 12. 1939 z Bělehradu.

⁶⁸⁶ Srov. J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, *Hodža versus Beneš. Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničním odboji za druhé světové války*, s. 57; J. JABLONICKÝ, *Fragment o historii: výber z diela 1989–2009*, Bratislava 2009, s. 140.

⁶⁸⁷ Srov. Mateusz GNIAZDOWSKI, *Aktivity Západoslovanského výboru v Rumunsku a v Juhoslávii (1940–1941)*, in: *Fidei et Patriae. Jubilejník na počesť 80. narodenín Františka Vnuka*, Bratislava 2008, s. 173.

⁶⁸⁸ Tamtéž, s. 172–173.

⁶⁸⁹ *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939–1940*, (16. březen 1939 – 15. červen 1940), s. 488; J. JABLONICKÝ, *Fragment o historii: výber z diela 1989–2009*, s. 140–141.

⁶⁹⁰ M. GNIAZDOWSKI, *Aktivity Západoslovanského výboru v Rumunsku a v Juhoslávii (1940–1941)*, s. 172. Štarke byl jednu dobu i místopředsedou Československého svazu. Srov. V. DUGAČKI, *Svoj svome. Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918.–1941.)*, s. 231.

Něco takového mohl vycítit i samotný Smetánka během osobních rozhovorů s Milanem Hodžou koncem února 1940 v Paříži.⁶⁹¹ M. Hodža tehdy dementoval tvrzení pražského advokáta, spisovatele a publicisty a jednoho z československých uprchlíků, který v únoru 1940 emigroval do Francie přes jugoslávské území, dr. Břetislava Palkovského, že obdržel dva milionů dináru pro podporu československé emigrace od předsedy a místopředsedy jugoslávské vlády Cvetkoviće a Mačka.⁶⁹² Koncem února 1940 i samotný Palkovský se vzdal svých tvrzení ohledně částky, kterou údajně Hodža nechal pro sebe.⁶⁹³ V takových obviněních a dementech mohl však vidět Smetánka nedostatek osobních kontaktů mezi představiteli české a slovenské emigrace ve Francii, což bylo podle předsedy Československého svazu „hlavní příčinou dnešní neblahé situace“.⁶⁹⁴ Slova M. Hodži, že se „česko-slovenský poměr nachází ve vážné krizi“⁶⁹⁵ a všechno co F. Smetánka viděl a poslouchal v Paříži o česko-slovenských vztazích, ovlivnilo jeho názor, že mu „dnešní situace není srozumitelná“.⁶⁹⁶

Do jaké míry česko-slovenské vztahy v emigraci ovlivňovaly styky mezi vedoucími osobnostmi české a slovenské menšiny v Jugoslávii, potvrzují i údaje o schůzce v Petrovci v květnu 1940, na níž J. Bulík referoval o své cestě do Paříže. Podle informací, které dostal Smetánka, se na setkání diskutovalo o činnosti Milana Hodži a jiných slovenských představitelů v Paříži a rovněž o Hodžově snaze, aby se ještě tehdy definovaly budoucí vztahy mezi Čechy a Slováky.⁶⁹⁷

*

Svůj negativní postoj k existenci slovenského státu prokázala ještě jednou slovenská menšina od podzimu roku 1939, kdy se Jugoslávie, jak už několikrát bylo zmíněno, stala hlavní tranzitní zemí československé emigrace.⁶⁹⁸ Podobné jako

⁶⁹¹ Archiv Národního muzea, Praha (ANM), fond: Milan Hodža (značka fondu NAD 173), k. 12, inventární číslo (inv. č.) 533, Věc: Opis záznamu o rozmluvě s ministerským předsedou dr. Hodžou v hotelu Ambassador 28. února 1940 a 29. února 1940. Sestavil prof. dr. F. Smetánka, medicínská fakulta, Záhřeb.

⁶⁹² Srov. Tamtéž; ANM, fond: Edvard Beneš (značka fondu NAD 105), k. 47, inv. č. 468, Věc: Dopis B. Palkovského E. Benešovi, Paříž, 29. 2. 1940.

⁶⁹³ Tamtéž.

⁶⁹⁴ ANM, fond: NAD 173, k. 12, inv. č. 533, Věc: Opis záznamu o rozmluvě s ministerským předsedou dr. Hodžou v hotelu Ambassador 28. února 1940 a 29. února 1940. Sestavil prof. dr. F. Smetánka, medicínská fakulta, Záhřeb.

⁶⁹⁵ Tamtéž.

⁶⁹⁶ Tamtéž.

⁶⁹⁷ NA, fond: ČÚZ I, k. 57, č. 116-V/40, Osijek, 20. 5. 1940.

⁶⁹⁸ Srov. podkapitulu 2. 3.

příslušníci české menšiny, i jugoslávští Slováci se nepodíleli na organizaci dalšího přesunu československých emigrantů na Blízký východ, ale jim hodně pomáhali při pobytu v Jugoslávii.⁶⁹⁹ O aktivitách slovenské menšiny při této pomoci bylo však informováno slovenské vyslanectví v Bělehradě. Slovenským diplomatům byla povědomá jména, místa a způsob pomoci především menším skupinkám slovenských emigrantů. Vedle Matice slovenské a vedoucích osobností v Petrovci – biskupa Štarkého, profesora Topol'ského a Siráckého, kteří už dlouho byli trnem v oku slovenskému vyslanectví kvůli své aktivitě proti Slovensku – byl tentokrát označen za důležitou spojku slovenských emigrantů při jejich pobytu v Bělehradě už zmíněný Ján Bulík.⁷⁰⁰ Zvláště negativně hodnotilo slovenské vyslanectví v několika případech aktivitu jugoslávských Slováků proti slovenskému státu, která mohla, jak tvrdilo, velice poškozovat slovensko-jugoslávské styky.⁷⁰¹

Do léta 1940 jugoslávské vládnoucí kruhy nepodnikaly proti slovenské menšině nic, čím by omezily nebo úplně zakázaly činnost menšinových spolků, zvláště Matice slovenské. S vojenským zhroucením Francie a postupně sílícím německým vlivem na Balkáně i postoj jugoslávských orgánů k slovenské menšině se změnil.

První náznak těchto změn se projevil v omezení politické činnosti příslušníků slovenské menšiny. Slovenský chargé d'affaires Cieker poznamenal, že katastrofa Francie přinesla velké zklamání do životů slovenské menšiny, která i nadále byla proti Slovensku. Jak tvrdil Cieker v červenci 1940, s událostmi ve Francii i „čechoslovakizmus“ v Jugoslávii u slovenské menšiny „umírá“.⁷⁰²

Na rozdíl od např. konce léta 1939, když se v listu NJ dokonce psalo, že jugoslávští Slováci mají štěstí, že žijí „ve svobodné naší jugoslávské vlasti“,⁷⁰³ neboť mohli z Jugoslávie veřejně kritizovat slovenský stát, už koncem léta 1940 taková situace nebyla. Konání valné hromady Matice slovenské v srpnu 1940 proběhlo podle listu NJ poprvé ve velmi skromných podmínkách, bez většího počtu členů a bez jakýchkoli oslav.⁷⁰⁴ Způsobily to jugoslávské orgány, které zakázaly Matici slovenské

⁶⁹⁹ Srov. podkapitulu 2. 5.

⁷⁰⁰ SNA, fond: MZV, k. 268, č. 3489/40, Věc: Vztahy mezi Jugoslávii a Slovenskem. Srov. článek J. Jablonického o J. Bulíkovi: J. JABLONICKÝ, *Fragment o histórii : výber z diela 1989–2009*, s. 143–147.

⁷⁰¹ SNA, fond: MZV, k. 268, č. 3489/40, Věc: Vztahy mezi Jugoslávii a Slovenskem; SNA, fond: MZV, k. 265, č. 180/39, Celková zpráva politická; SNA, fond: MZV, k. 265, č. 4492, Věc: Slováci v Jugoslávii.

⁷⁰² SNA, fond: MZV, k. 277, č. 2573/1940, Věc: Slováci v Jugoslávii – změna politické nálady.

⁷⁰³ *Národná jednota*, 9. 9. 1939, č. 36, s. 1.

⁷⁰⁴ Tamtéž, 17. 8. 1940, č. 33, s. 1.

jakoukoliv politickou činnost, jak psal J. Cieker ve své zprávě zaslané do Bratislavy. Byly jí dovoleny jen „*administrativní práce*“.⁷⁰⁵ Rozhodnutí jugoslávských úřadů označil J. Cieker jako začátek „*likvidace příčin, které jen zbytečně kalily bratrský a přátelský poměr Jugoslávie a Slovenského státu*“.⁷⁰⁶

Omezení činnosti Matice představitele slovenské menšiny určitě nepotěšilo. Tlak jugoslávských orgánů na Matici slovenskou ale nekomentovali. Jen noviny NJ stručně napsaly, že to „*není potřeba vysvětlovat*“.⁷⁰⁷ Dá se předpokládat, že vše se uskutečnilo na velký nátlak Německa na jugoslávské úřady, aby se konečně zabránilo jakékoliv činnosti slovenské menšiny proti Německu a potom i slovenskému státu.

Předpoklady slovenského chargé d'affaires Cieker, že věrnost idejím Československa brzy zmizí, neodpovídaly však skutečnosti, neboť přes mnohé rozdílné názory byli Češi a Slováci žijící v Jugoslávii v pohledu na vznik Protektorátu a slovenského státu jednotní. V lednu 1941 považoval dokonce Cieker tyto Slováky, kteří i nadále byli proti Slovensku a pro Československo, za „*poslední mohykány čechoslovakizmu*“.⁷⁰⁸ Na další činnost Matice slovenské a jiných slovenských spolků, četných škol a vůbec na každodenní život slovenské menšiny působila především změna situace v Jugoslávii a začátek druhé světové války na jejím teritoriu.

⁷⁰⁵ SNA, fond: MZV, k. 277, č. 2995/1940, Věc: Slováci v Jugoslávii. Valná hromada Matice slovenské v Jugoslávii.

⁷⁰⁶ Tamtéž.

⁷⁰⁷ *Národní jednotu*, 17. 8. 1940, č. 33, s. 1.

⁷⁰⁸ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 4492, Věc: Slováci v Jugoslávii.

3. 4. Slovensko-jugoslávská hospodářská spolupráce

V hospodářských stycích mezi Slovenskem a Jugoslávií existovaly, alespoň v roce 1939, podobné problémy jako v politických a diplomatických kontaktech těchto zemí. Jugoslávský postoj k budoucí hospodářské spolupráci se Slovenskem velmi ovlivňovala především nedůvěra jugoslávské strany ve schopnost slovenského hospodářství plnit své závazky. Druhým stejně důležitým problémem byla neexistence obchodní a platební dohody, která by zajistila základ a fungování slovensko-jugoslávských hospodářských styků. Ačkoliv do léta 1940 existovala platná provizorní obchodní dohoda, slovensko-jugoslávské hospodářské spolupráci chyběla báze a přesně definovaná forma. Vznik obchodní a platební dohody v srpnu 1940 posílil slovensko-jugoslávské hospodářské a obchodní styky, ale jen v průběhu podzimu téhož roku.

Slovenské hospodářství stejně jako existence slovenského státu byly závislé na těsné spolupráci s Německem a jeho podpoře. To potvrdila i první řádná obchodní dohoda Slovenska a Německa z 22. května 1939.⁷⁰⁹ Slovensku se časem podařilo jen částečně zmenšit německý vliv na své hospodářství.⁷¹⁰ Důvodem však byla spíše nemožnost využít slovenské hospodářství pro německé potřeby, jak tomu např. bylo na území Protektorátu, a skutečnost, že Slovensko bylo zemí převážně agrárního charakteru s malou koncentrací průmyslu a nízkou výrobou. Tyto charakteristické rysy slovenského hospodářství působily i na budoucí slovensko-jugoslávskou spolupráci.

Zánik Československa vytvořil pro budoucí jugoslávský mezinárodní obchod s Protektorátem Čechy a Morava i se Slovenskem zvláštní situaci. Jak už bylo uvedeno, měla Jugoslávie po polovině března 1939 i nadále zájem o český trh a nechtěla ztratit svého někdejšího významného partnera nebo to, co z bývalého hospodářství Československa zůstalo.⁷¹¹ Jiná situace byla se Slovenskem. Negativní politický pohled na ně ovlivňoval i postoj Jugoslávie k jeho hospodářství. Jugoslávská

⁷⁰⁹ Srov. Antónia ŠTEFÁNIKOVÁ, *Územná orientácia zahraničnoobchodných vzťahov Slovenskej republiky v období druhej svetovej vojny*, in: Slovensko a druhá svetová vojna, s. 173.

⁷¹⁰ Tamtéž, s. 171–173; V. PRŮCHA, *Válečné řízení hospodářství v českých zemích a na Slovensku v letech 1939–1945*, s. 83; Peter MIČKO, *Hospodářská politika Slovenského štátu. Kapitoly z hospodářských dějin Slovenska v letech 1938–1945*, Krakov 2010, s. 45–46; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 42.

⁷¹¹ Srov. podkapitolu 2. 4.

strana věděla o těžkých nesnázích, do kterých se slovenské hospodářství dostalo na jaře 1939. Mohla se tedy bez ohledu na svůj převážně negativní politický postoj obávat eventuálních ztrát, neboť slovenská ekonomika nevzbuzovala dojem stabilního a spolehlivého partnera.

Nasvědčovaly tomu i četné články v jugoslávském tisku, v nichž autoři diskutovali o spolehlivosti slovenského hospodářství. V průběhu dubna i května 1939 se o Slovensku psalo především jako o chudém státu, který ztratil skoro všechno, co mělo v bývalém společném státě v ekonomice nějaký význam, zvláště s maďarskou územní expanzí v jižní a jihovýchodní části Slovenska na podzim roku 1938. Těžkosti slovenskému hospodářství rovněž působilo, že část dovozu do bývalého Československa už na slovenské území nepřicházela. S nedostatkem zahraničních surovin se objevily nové problémy, které ovlivnily provoz továren, z nichž některé byly dokonce nuceny zastavit výrobu.⁷¹²

Velmi nejasná byla také monetární situace Slovenska. Asi 250 milionů slovenských korun v bankovkách ve Slovenské národní bance a dalších asi 300 milionů Ks v soukromém sektoru hospodářství nového státu nepostačovalo. Podle odhadů jugoslávských novinářů potřebovalo asi 1,5 miliard Ks v bankovkách a 750 milionů Ks v mincích, aby mohlo fungovat. Slovensko také nemohlo počítat s částí zlatých rezerv bývalého společného státu, byť na ně mělo nárok, neboť se nacházely hlavně v londýnské Bank of England.⁷¹³ Články v jugoslávském tisku většinou spojovaly budoucnost slovenské ekonomiky především s Německem, jeho pomocí a podporou.⁷¹⁴

Navázat hospodářskou spoluprací mezi Slovenskem a Jugoslávií nebylo vůbec tak snadné. Slovensko se na jugoslávský trh dívalo jako na možného důležitého partnera, který měl významné styky s bývalým společným státem. Jugoslávie věděla, že ekonomická kapacita a možnosti slovenského státu jsou nesrovnatelně menší než bývalé československé. V jugoslávském státě přetrvávala vzpomínka na bývalou hospodářskou spoluprací a fakt, že Československo náleželo v letech 1936–1938 mezi prvních pět zemí jugoslávského vývozu a dovozu.⁷¹⁵ Některé výrobky, které Jugoslávie vyvážela, jako byly tabák, slanina, tuk a prasata, Slovensko nutně

⁷¹² Srov. *Jugoslovenski Lloyd*, 4. 4. 1939, s. 1; tamtéž, 7. 4. 1939, s. 2; tamtéž, 7. 5. 1939, s. 5; tamtéž, 11. 5. 1939, s. 2; tamtéž, 21. 5. 1939, s. 5; *Jutro*, 12. 5. 1939, s. 5.

⁷¹³ Tamtéž.

⁷¹⁴ Tamtéž.

⁷¹⁵ Srov. podkapitolu 2. 4.

potřebovalo. Jugoslávie měla zájem o cukr, ječmen, slad, textil a zvláště o slovenskou celulózu.⁷¹⁶

Po zániku Československa obchodní dohody mezi Československem a Jugoslávií přestaly platit, neboť jedna ze smluvních stran již jako právní subjekt neexistovala.⁷¹⁷ Obchodní spolupráce mezi slovenskými a jugoslávskými firmami, které spolupracovaly před 14. březnem 1939, byly možné jen na základě kompenzací. S rozpadem Československa byl jugoslávský dovoz na slovenské území zastaven.⁷¹⁸

Obavy jugoslávské strany z možného neúspěchu hospodářské a obchodní spolupráce se časem postupně měnily v nedůvěru ve schopnost slovenské strany pro takovou kooperaci. Od vzniku slovenského státu proběhlo několik pokusů o ni. Především je iniciovala slovenská strana. Příkladem může být vyslání neoficiální delegace do Bělehradu v čele s poslancem a tajemníkem slovenské obchodní komory Jánem Liškou v červnu 1939.⁷¹⁹

Nedůvěru jugoslávské strany k hospodářské spolupráci se Slovenskem vyčítil i slovenský chargé d'affaires J. Cieker. Začátkem října 1939 psal z Bělehradu ministerstvu zahraničních věcí v Bratislavě, že se mu podařilo navázat kontakty s příslušnými jugoslávskými činiteli v oblasti hospodářství, ale že se tito lidé dívají na Slovensko „s určitou dávkou nedůvěry“,⁷²⁰ zvláště co se týká slovenských plateb. Důvod k pochybnostem viděl Cieker v mezinárodním politickém postavení Jugoslávie a v tom, že jugoslávský vývoz má velké možnosti.⁷²¹ Ačkoliv ve svém hlášení do Bratislavy o tom nepsal, lze předpokládat, že považoval mezinárodní postavení Jugoslávie ve srovnání se Slovenskem za lepší nejen v oblasti politické, ale i hospodářské.

Přes zmíněné problémy v jugoslávsko-slovenských stycích k jisté hospodářské spolupráci došlo. Už v létě 1939 se v jugoslávském i slovenském tisku, který byl

⁷¹⁶ Srov. *Jugoslovenski Lloyd*, 27. 5. 1939, s. 1; tamtéž, 25. 7. 1939, s. 4; tamtéž, 13. 8. 1939, s. 5; tamtéž, 15. 8. 1939, s. 4; *Obzor*, 14. 6. 1939, br. 133, s. 4; tamtéž, 12. 8. 1939, br. 183, s. 4; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 43.

⁷¹⁷ V článku J. Tkáče se uvádí, že hospodářská spolupráce mezi Slovenskem a Jugoslávií, která se před vznikem slovenského státu poměrně rozvinula, nebyla přerušena. Na základě článků z tisku a stavu v mezinárodním obchodě Jugoslávie, kde se Slovensko vůbec neobjevovalo na jaře 1939, dalo by se říci, že takové tvrzení neodpovídalo realitě. Srov. J. TKÁČ, *Slovensko-juhoslovenské a slovensko-chorvátske vzťahy v rokoch 1939–1941*, s. 160; *Obzor*, 27. 6. 1939, br. 144, s. 4.

⁷¹⁸ Srov. *Jugoslovenski Lloyd*, 7. 4. 1939, s. 2.

⁷¹⁹ Srov. *Politika*, 21. 6. 1939, s. 8; *Obzor*, 21. 6. 1939, br. 139, s. 3; *Jugoslovenski Lloyd*, 22. 6. 1939, s. 4.

⁷²⁰ SNA, fond: MZV, k. 266, č. 11599/1939, Věc: Podávání hospodářských zpráv, Bělehrad, 3. 10. 1939.

⁷²¹ Tamtéž.

oddaný vedoucí straně HSLS a byl jí řízen, objevovaly články, v nichž se o budoucí hospodářské spolupráci mezi Slovenskem a Jugoslávií psalo pozitivněji. Jeden z vedoucích jugoslávských deníků pro ekonomiku, záhřebský *Jugoslovenski Lloyd*, představoval svým čtenářům nejdůležitější elementy slovenského průmyslu.⁷²² Bratislavský list *Slovák* zase psal, v souvislosti s návštěvou už zmíněného poslance J. Lišky v Bělehradě, o významu budoucí spolupráce s Jugoslávií pro Slovensko.⁷²³

První konkrétní krok k navázání hospodářských styků naznačovala výměna nót mezi tehdejším ministrem zahraničních věcí F. Ďurčanským a generálním konzulem S. Simičem v Bratislavě, kterou Slovensko a Jugoslávie, počínaje 5. červencem 1939, prodloužily platnost bývalé obchodní a plavební dohody, uzavřené 14. listopadu 1928 mezi Československem a Jugoslávií (tehdy Království SHS). Toto řešení bylo provizorní. Platnost byla omezena na dobu šesti měsíců.⁷²⁴ Důležité je zdůraznit, že i když Československo už neexistovalo, byla obchodní dohoda z roku 1928 základem jugoslávsko-slovenských hospodářských styků podobně jako v případě jugoslávsko-české hospodářské spolupráce pod dozorem Německa v letech 1939–1940.⁷²⁵

Existence provizorní obchodní smlouvy mohla zajistit alespoň nějaký základ pro fungování slovensko-jugoslávských hospodářských styků a potvrdit posílení jugoslávského vývozu na Slovensko (prasata, tuk, slanina) a částečně i dovozu cukru, textilu a celulózy ze Slovenska do Jugoslávie.⁷²⁶ Od konce července 1939 dováželo Slovensko z Jugoslávie skoro každý týden deset vagonů prasat, deset vagonů tuků a pět vagonů slaniny, tedy komodit, které na slovenském území velmi chyběly.⁷²⁷

Jestliže se na jaře 1939 v jugoslávských žebříčcích vývozu a dovozu Slovensko vůbec nenalézalo,⁷²⁸ už v létě 1939 se v nich objevilo jako jeden z obchodních partnerů jugoslávského vývozu, který v červenci 1939 dosahoval výše 5,67 milionů dinárů. Činil tedy 1,39 % z celkového jugoslávského exportu.⁷²⁹ V srpnu stejného roku se Slovensko nacházelo na desátém místě vývozu z Jugoslávie s 2,14 % z celkového jugoslávského exportu ve výši 12,71 milionů dinárů (první a druhé místo náleželo

⁷²² *Jugoslovenski Lloyd*, 12. 7. 1939, s. 2.

⁷²³ *Slovák*, 11. 7. 1939, s. 9.

⁷²⁴ SNA, fond: MZV, k. 179, č. 51217/40; *Slovák*, 14. 7. 1939, s. 1; *Jugoslovenski Lloyd*, 21. 7. 1939, s. 3; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslavia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 42.

⁷²⁵ Srov. podkapitolu 2. 4.

⁷²⁶ Srov. *Jugoslovenski Lloyd*, 25. 7. 1939, s. 4; tamtéž, 13. 8. 1939, s. 5; tamtéž, 15. 8. 1939, s. 4; *Obzor*, 12. 8. 1939, br. 183, s. 4.

⁷²⁷ *Jugoslovenski Lloyd*, 25. 7. 1939, s. 4; *Obzor*, 12. 8. 1939, br. 183, s. 4.

⁷²⁸ Srov. *Obzor*, 27. 6. 1939, br. 144, s. 4.

⁷²⁹ SNA, fond: MZV, k. 269, č. 907/1940, Věc: Slovensko-jugoslávské obchodní styky.

Německu se 33,86 % a Protektorátu Čechy a Morava s 18,12 %).⁷³⁰ Už v září se začátkem druhé světové války se situace zhoršila a jugoslávský vývoz na Slovensko klesl na 0,21 %, tedy na pouhých 507 000 dinárů.⁷³¹

Dovoz ze Slovenska do Jugoslávie byl ve srovnání s jinými státy prakticky bezvýznamný (např. s prvními třemi státy jugoslávského importu Německem, Itálií a Protektorátem).⁷³² V průběhu podzimu 1939 činil pouze méně než půl procenta z celkového jugoslávského dovozu.⁷³³

V období od června 1939 do konce ledna 1940 byl rozsah vzájemného obchodu mezi Jugoslávií a Slovenskem 41 milionů Ks (61,5 milionů dinárů).⁷³⁴ Z toho jugoslávský vývoz na Slovensko činil 19,9 milionů Ks, a dovoz ze Slovenska do Jugoslávie dokonce 21,4 milionů Ks.⁷³⁵ Až koncem roku 1939 se zlepšil stav slovenského importu do Jugoslávie, což způsobil fakt, že jugoslávský stát potřeboval víc celulózy než jindy.⁷³⁶

Vzhledem k tomu, že se v době trvání prozatímní smlouvy z 5. července 1939 neudělalo nic důležitého pro vznik řádné obchodní dohody, byla tato provizorní smlouva 5. ledna 1940 ještě jednou prodloužena o dalších šest měsíců.⁷³⁷ O důvodech pomalého dosahování konkrétních výsledků obchodní dohody, která měla zajistit pevnější základ slovensko-jugoslávské hospodářské spolupráce, se můžeme jen dohadovat. Podobně jako do politických styků nevstupovaly Jugoslávie a Slovensko ani do oblasti budoucí hospodářské spolupráce ze stejných pozic. Slovensko mělo hodně ekonomických problémů hned od počátku své existence jako samostatného státu, což negativně ovlivnilo jugoslávské nazírání na jeho schopnost plnit budoucí závazky. Jugoslávie však pro ně určitě byla důležitým obchodním partnerem, o jehož výrobky mělo pořád zájem, zvláště o zboží, které nebylo snadné dovážet nebo se na začátku druhé světové války vyskytovalo na mezinárodním trhu velice málo. Krom

⁷³⁰ Tamtéž; *Jugoslovenski Lloyd*, 28. 9. 1939, s. 3.

⁷³¹ SNA, fond: MZV, k. 269, č. 907/1940, Věc: Slovensko-jugoslávské obchodní styky.

⁷³² Srov. *Jugoslovenski Lloyd*, 28. 9. 1939, s. 3.

⁷³³ SNA, fond: MZV, k. 269, č. 907/1940, Věc: Slovensko-jugoslávské obchodní styky.

⁷³⁴ SNA, fond: MZV, k. 267, č. 1412/1940. Ještě v červenci 1939 během výměn nót o prodlužování bývalé československo-jugoslávské obchodní a plavební dohody z roku 1928 byl stanoven kurz slovenské koruny k dináru takto: 100 korun odpovídalo 150 dinárům. Srov. *Slovák*, 11. 7. 1939, s. 9; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhošlavia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 42.

⁷³⁵ SNA, fond: MZV, k. 267, č. 1412/1940.

⁷³⁶ Srov. *Slovák*, 25. 1. 1940, s. 10.

⁷³⁷ Tamtéž; *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, godina 1940, broj 166-LV, Beograd 1940, s. 1388; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhošlavia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 44.

toho mohlo navázání hospodářských styků do jisté míry také potvrdit existenci slovenského státu a zařadit ho do mezinárodního rámce.

Jugoslávie nedůvěřovala, jak už bylo několikrát ukázáno, možnostem a schopnostem ekonomiky Slovenska, které pro ni nebylo nijak lukrativním partnerem a trhem ve srovnání s Německem, Itálií, ale i Protektorátem Čechy a Morava. Kromě několika výrobků, které jugoslávský stát z dovozu potřeboval, se sice dalo dovážet ze Slovenska leccos jiného, ale jugoslávská strana nějakou větší výhodu v hospodářské spolupráci se Slovenskem neviděla. V podstatě lze konstatovat, že spíše neměla větší zájem o prohlubování hospodářských styků se Slovenskem.

Jedním z důvodů jugoslávské nespokojnosti s aktuálním stavem hospodářské spolupráce se Slovenskem mohla být forma placení. Začátkem druhé světové války vznikly pro většinu států v obchodních kontaktech velké problémy. Týkaly se i Jugoslávie, která už nemohla nadále počítat s úvěry ze zahraničí, a proto předpokládala změnu způsobu platby – místo bezhotovostního čekala placení v hotovosti.⁷³⁸ Od navázání jugoslávsko-slovenských hospodářských styků i po výměně not z 5. července 1939 probíhalo vyrovnávání pohledávek mezi Jugoslávií a Slovenskem bezhotovostně nebo pomocí clearingů, tedy formou placení běžnou v obchodních stycích dvou zemí, kdy vždycky jeden z účastníků měl aktivní a druhý pasivní saldo. Jugoslávii to však nevyhovovalo, neboť Slovensko zůstávalo dlužno: Z pouhých 82 406 Ks ze srpna 1939⁷³⁹ dosáhl dluh 15. října stejného roku 7,07 milionů Ks.⁷⁴⁰

Situace se však velmi brzy začala obracet. Dluh se postupně zmenšoval, aby už koncem roku 1939 mělo Slovensko dokonce aktivní saldo – 30. prosince dlužila Jugoslávie Slovensku 819 402 Ks.⁷⁴¹ Změnu částečně způsobila už zmíněná větší poptávka jugoslávské strany po celulóze ze Slovenska.⁷⁴² Jestli zvyšování jugoslávského dluhu z důvodu clearingů způsobilo na jaře 1940 větší jugoslávský zájem o konečné regulování obchodní dohody, je těžké rozhodnout. V každém případě se pasivní jugoslávské saldo v obchodu se Slovenskem od začátku roku 1940 neustále zvyšovalo (např. koncem června 1940 jugoslávský dluh už byl 7,93 milionů Ks).⁷⁴³

⁷³⁸ Srov. AJ, 65–193–605, Hospodářské příležitosti, rok 1939.

⁷³⁹ Ve srovnání např. se stavem v obchodních vztazích mezi Jugoslávií a Protektorátem to byla zanedbatelná částka vzhledem k tomu, že Protektorát dlužil Jugoslávii v první polovině srpna stejného roku 5,14 milionu Kč. Srov. *Jugoslovenski Lloyd*, 20. 8. 1939, s. 2.

⁷⁴⁰ Tamtéž, 26. 10. 1939, s. 2.

⁷⁴¹ Srov. Tamtéž; AJ, 65–193–605, Clearing v letech 1939–1940.

⁷⁴² Srov. *Slovák*, 25. 1. 1940, s. 10.

⁷⁴³ AJ, 65–193–605, Clearing v letech 1939–1940.

Právě v tomto období, kdy jugoslávský dluh vůči Slovensku neustále rostl, začala serióznější jednání o řádné obchodní dohodě. Jugoslávskou a slovenskou obchodní delegaci tvořili přední činitelé hospodářského života Jugoslávie a Slovenska a představitelé slovenského ministerstva hospodářství a jugoslávského ministerstva obchodu a průmyslu. Nejdřív byla 4. července 1940 ještě jednou prodloužena provizorní smlouva z 5. ledna 1940. Regulérní obchodní a plavební dohoda byla konečně po desetidenních jednáních 3. srpna 1940 podepsána v Bělehradě. Obsahovala kontingentní dohodu, kterou byla zaručena výměna zboží ve výši asi 60 milionů Ks ročně, veterinární konvenci, která měla chránit především slovenské, ale i jugoslávské hospodářství před eventuálními chorobami, a dohodu o platebních stycích. Tato její poslední část regulovala přítomnost clearingů, především pro výměnu zboží, zatímco o jiných finančních úhradách měly rozhodovat národní banky obou zemí.⁷⁴⁴

Očekávalo se, že uzavření obchodní dohody zajistí pevnější základ pro další hospodářskou spolupráci. Dohoda však víc chránila slovenské zájmy, zvláště co se týkalo používání clearingů a kontingentní dohody.⁷⁴⁵ Jedním z jejích prvních výsledků byla hojná účast slovenské strany na bělehradském veletrhu v září 1940.⁷⁴⁶ Naději na dlouhé trvání však neměla, neboť byla ratifikována jen jugoslávskou stranou. Slovensko ji do začátku druhé světové války na jugoslávském území ratifikovat nestihlo.⁷⁴⁷ Druhá nevýhoda, kterou ani jedna ze smluvních stran nemohla ovlivnit, se týkala všeobecných mezinárodních okolností. V době, kdy se očekávalo, že jugoslávsko-slovenské obchodní styky dosáhnou svého vrcholu, byl mezinárodní obchodní trh stále víc omezován vývojem druhé světové války. V neprospěch spolupráce obou zemí bylo i to, že Jugoslávie nedodržovala své závazky a začala po čase požadovat devizové platby a kompenzace, nikoli clearing.⁷⁴⁸

Koncem roku 1940 byly obchodní a hospodářské styky obou zemí i nadále aktivní, přestože se v politických a diplomatických vztazích mezi Slovenskem a Jugoslávií objevovaly velké problémy. Bez ohledu na četné potíže, které je téměř neustále provázely, byly hospodářské styky bezprostředně před a na začátku druhé světové války jedny z mála relativně úspěšných slovensko-jugoslávských vztahů.

⁷⁴⁴ Srov. SNA, fond: MZV, k. 268, č. 2841/1940; SNA, fond: MZV, k. 268, č. 3775/40, Věc: Dohoda o platebním styku Království Jugoslávie a Slovenské republiky; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 45–47.

⁷⁴⁵ Srov. M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 47–48.

⁷⁴⁶ Tamtéž, s. 48–50.

⁷⁴⁷ Tamtéž, s. 48; J. NĚMEČEK, *K slovensko-jugoslávským vztahům 1939–1941*, s. 391,

⁷⁴⁸ Srov. M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 52.

3. 5. Pokusy o navazování slovensko-jugoslávské kulturní spolupráce a školských styků

Slovensko-jugoslávským vztahům se nedařilo ani v oblasti kultury a školství. Působilo na to víc faktorů. Všeobecná politická situace bezprostředně před a na začátku druhé světové války nepřála vývoji kulturních styků, umění a školství. Politické styky mezi Slovenskem a Jugoslávií nebyly natolik přátelské, aby kulturní spolupráce na ně navazovala a doplňovala je srdečností vztahů. Zmiňované problémy v politických a diplomatických stycích⁷⁴⁹ působily na kulturní spolupráci negativně. Některé problémy se objevily a pak opakovaly i při pokusech o navázání kulturní spolupráce. Projevily se především v menším jugoslávském zájmu o kulturní spolupráci se Slovenskem. Neexistence kulturní dohody a plánu, na jehož základě by se kulturní spolupráce vyvíjela, také nebyla ve prospěch eventuálních kulturních styků mezi Slovenskem a Jugoslávií. Jedny z mála existujících kulturních a školských kontaktů se vztahovaly ke studiu slovenských vysokoškoláků v Jugoslávii.

Podobně jako v politických a částečně i v hospodářských stycích neměla Jugoslávie také v oblasti kultury a školství zájem o to, aby se slovenským státem navázala hlubší spolupráci. S ničím, co existovalo v meziválečném období v jugoslávsko-československých kulturních vztazích, ve spolupráci v oblasti kultury, školství, vědy, v kontaktech mezi československo-jugoslávskými ligami,⁷⁵⁰ nebylo možné po 14. březnu 1939 pokračovat. V hospodářských stycích se např. spolupráce mezi Jugoslávií a Slovenskem zakládala na bývalých československo-jugoslávských dohodách. S budoucí kulturní spoluprací to tak nebylo. Slovenská strana sice o kulturní spolupráci s Jugoslávií usilovala, ale je jisté, že nechtěla zvyšovat význam bývalých československo-jugoslávských kulturních styků. Kvůli tomu se snažila vytvořit něco jiného, zcela nového, co by dávalo základ budoucí spolupráci. Šlo o kulturní dohodu, kterou si slovenská strana přála uzavřít nejen s Jugoslávií, ale i s jinými státy, se kterými Slovensko usilovalo o kulturní kontakty.⁷⁵¹ Návrh k jugoslávsko-slovenské

⁷⁴⁹ Srov. podkapitolu 3. 2.

⁷⁵⁰ O československo-jugoslávských kulturních stycích mezi světovými válkami srov. M. SOVILJ, *U potrazi za nedostižným. Jugoslovensko-čehoslovačke kulturne veze 1945–1949*, s. 13–28.

⁷⁵¹ Srov. SNA, fond: MZV, k. 118, č. 51109/1940.

kulturní dohodě pocházel od slovenské strany. Potvrzují to rozhovory J. Ciekera s jugoslávskými ministry školství a osvěty, nejdřív s Božidarem Maksimovićem v dubnu 1940, potom s novým ministrem A. Koroščem v červenci 1940.⁷⁵² Dokonce, i kdyby si jugoslávská strana přála uzavřít kulturní dohodu se Slovenskem, je otázkou, zda pro něco takového existoval reálný základ.

Podle návrhu kulturní dohody z listopadu 1940, na kterém pracovalo ministerstvo školství a národní osvěty v Bratislavě, měla se budoucí kulturní spolupráce mezi Slovenskem a Jugoslávií zakládat na pevných kontaktech mezi jugoslávskými a slovenskými vysokými školami, vědeckými a výzkumnými ústavy, různými kulturními spolky, vysokoškoláky a žáky středních škol. Obě strany měly zdůrazňovat význam dějin a kultury partnerů, podpořit výměnu knih a publikací vydávaných vysokými školami, zajistit překlady vhodných knih v srbochorvatštině a slovenštině, ulehčit dovoz a vývoz tištěných materiálů atp.⁷⁵³ Jugoslávie by však něco takového těžko mohla uskutečnit, zvláště vezmeme-li v úvahu způsob, jakým se vedoucí jugoslávské kruhy, ale i část jugoslávské veřejnosti, na slovenský stát dívaly. Důvody toho, proč Slováci usilovali o uzavření kulturní dohody s Jugoslávií, lze najít v jejich touze potvrdit existenci samotného státu na mezinárodním poli. Mělo by to význam v oblasti politiky, diplomacie, hospodářství i v oblasti kultury. I když slovenský zájem o kulturní spolupráci evidentně existoval, jugoslávská strana podobný názor nesdílela.

Jedna z mála věcí, o kterou jugoslávská strana v kulturní spolupráci se Slovenskem projevila zájem, i když se jen částečně týkala kultury a kulturní tradice, bylo postavení a jurisdikce pravoslavné církve na Slovensku. Na československém území byla založena již v roce 1921. O její jurisdikci usilovala nejvíc srbská pravoslavná církev. Ovlivňovala nepočetné pravoslavné obyvatelstvo v Československu,⁷⁵⁴ ale otázka jurisdikce zůstala v meziválečném období nevyřešena.⁷⁵⁵

⁷⁵² M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhooslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 54–55; Týž, *Slovensko-juhoslovenské kontakty v oblasti kultúry a školstva v rokoch 1939–1941*, s. 93.

⁷⁵³ Srov. SNA, fond: MZV, k. 118, č. 55024/1940; SNA, fond: MZV, k. 118, č. 3391/42.

⁷⁵⁴ Začátkem roku 1941 žilo na území Čech a Moravy celkem 27 002 pravoslavných, kteří podle národnosti byli především Češi. Na Podkarpatské Rusi se nacházelo 148 373 pravoslavných, zatímco na Slovensku bylo jich jen 9 076. Srov. Radmila RADIĆ, *Srpska pravoslavná crkva i pravoslavlje u Čehoslovačkoj*, in: Tokovi istorije, 1–2/1997, Beograd 1997, s. 115–116.

⁷⁵⁵ M. SOVILJ, *U potrazi za nedostižnim. Jugoslovensko-čehoslovačke kulturne veze 1945–1949*, s. 147–148. Srov. R. RADIĆ, *Srpska pravoslavná crkva i pravoslavlje u Čehoslovačkoj*, s. 95–113.

Po rozpadu Československa existovaly i nadále pravoslavná česká eparchie v Praze v čele s episkopem Gorazdem pro území Protektorátu i mukačevsko-prešovská eparchie ve městě Mukačevu pro východní Slovensko a Podkarpatskou Rus.⁷⁵⁶ Svůj vliv nad těmito eparchiemi si chtěla srbská pravoslavná církev udržovat i nadále, což ovšem vzhledem k politickým změnám nebylo vůbec snadné. I když slovenská část mukačevsko-prešovské eparchie (jiná část s centrem v Mukačevu se tehdy nacházela v Maďarsku) byla pod jurisdikcí srbské pravoslavné církve a přímým řízením srbského patriarchy Gavriila Dožiče,⁷⁵⁷ nemohly církevní orgány z jugoslávského území nic konkrétního pro pravoslavné obyvatelstvo na Slovensku udělat. Potvrzuje to jedna ze zpráv slovenského ministerstva vnitra ze září 1939, ve které se psalo o nezaložení pravoslavných náboženských obcí v několika místech na východním Slovensku (Čelovice, Egreš, Plechotice), kvůli čemuž příslušníci pravoslavné církve neměli právo pořádat pravidelně veřejně bohoslužby.⁷⁵⁸ Dá se předpokládat, že s takovým rozhodnutím slovenské strany nebyla srbská pravoslavná církev spokojena.

Její úsilí zlepšit postavení pravoslavných na Slovensku potvrzují rozhovory patriarchy Gavriila a J. Ciekera v roce 1940 o výběru zodpovědného člověka, který by při absenci episkopa v Mukačevu zastupoval zájmy pravoslavného obyvatelstva na Slovensku při jednáních se slovenským ministerstvem školství a národní osvěty na toto téma. Rovněž srbská pravoslavná církev se snažila o změnu situace prostřednictvím jugoslávského ministerstva zahraničních věcí.⁷⁵⁹ Ovšem slovenská strana žádný zájem na existenci pravoslavné církve na svém území neměla. Také pro jugoslávskou diplomacii nebyla tato otázka až tak důležitá, aby jí věnovala více času. Nevyřešená otázka jurisdikce a postavení pravoslavné církve na Slovensku potvrzovaly slovenský nezájem i jugoslávskou slabost ohledně toho, aby se něco změnilo k lepšímu.

Slovenský nepříznivý postoj ke zlepšení situace pravoslavných na Slovensku se ale nestal příčinou negativního postoje jugoslávské strany ke slovenským žádostem o

⁷⁵⁶ Srov. R. RADIČ, *Srpska pravoslavna crkva i pravoslavje u Čehoslovačkoj*, s. 115–116; Pavel MAREK, Volodymyr BUREHA, *Pravoslavní v Československu v letech 1918–1953. Příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi*, Brno 2008, s. 177–179, 369; P. MAREK, Martin LUPČO, *Nástin dějin pravoslavné církve v 19. a 20. století: prolegomena k vývoji pravoslavi v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi v letech 1860–1992*, Brno 2013, s. 142–143, 226.

⁷⁵⁷ Srov. P. MAREK, V. BUREHA, *Pravoslavní v Československu v letech 1918–1953*, s. 369; P. MAREK, M. LUPČO, *Nástin dějin pravoslavné církve v 19. a 20. století: prolegomena k vývoji pravoslavi v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi v letech 1860–1992*, s. 226.

⁷⁵⁸ Srov. SNA, fond: MZV, k. 220, č. 20346/39.

⁷⁵⁹ Srov. M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 56–57.

kulturní spolupráci. Naopak, něco z toho, co mohlo zaujmout obě strany, se konec konců i realizovalo.

Obě strany např. pořádaly výměny knih a odborných publikací. I když takový způsob kulturní a vědecké spolupráce nebyl založen na přímých kontaktech slovenských a jugoslávských kulturních a vědeckých pracovníků, byla v letech 1939–1940 výměna publikací velmi častá. Vedle posílání doktorských disertací a vědeckých publikací především mezi univerzitami v Bratislavě a v Záhřebu⁷⁶⁰ to byly i zásilky učebnic ze Slovenska pro slovenské školy v Jugoslávii.⁷⁶¹ V průběhu roku 1940 vyvíjela slovenská strana značné úsilí, aby zaslání různých materiálů a publikací do Jugoslávie propagovalo slovenský stát. Slovenské vyslanectví v Bělehradě tak v létě 1940 zaslalo jugoslávskému ministerstvu zahraničních věcí, některým jugoslávským ministrům, šéfredaktorům bělehradských novin *Vreme* a *Politika* a mnoha dalším diplomatům v Bělehradě publikaci *Slovensko*, časopis stejného názvu i další časopis *Nové Slovensko*.⁷⁶² Dá se předpokládat, že se v nich psalo o Slovensku líp, než jaká byla, především v srbském prostředí, negativní představa o slovenském státě.

Větší zájem o kulturní spolupráci se Slovenskem měly spíš radikálnější kruhy chorvatské společnosti, které nebyly spokojené se politickým stavem po dohodě Cvetković-Maček. Někteří ze spisovatelů, jako už zmíněný Josip Andrić, chovali k Slovensku větší sympatie, dokonce o něm psali ve velmi pozitivním světle.⁷⁶³ Možná že v tom byl jeden z podstatných důvodů, proč jugoslávské ministerstvo zahraničních věcí nakonec nechťelo, aby právě J. Andrić byl slovenským honorárním konzulem v Záhřebu a aby se vůbec nově diplomatické zastupitelství Slovenska otevřelo.⁷⁶⁴

Propagační materiály o Slovensku, ale i různé knihy byly zasílané také některým jugoslávským Slováckům, kteří se slovenským státem sympatizovali.⁷⁶⁵ Zda měla propagace Slovenska na jugoslávském území pro příslušníky slovenské menšiny v městečku Ljuba význam, lze odvodit ze skutečnosti, že se o posílání propagačních materiálů uvažovalo dokonce ve druhé polovině března 1941, když už politická situace

⁷⁶⁰ SNA, fond: MZV, k. 268, č. 2996/1940; SNA, fond: MZV, k. 277, č. 1580/40;

⁷⁶¹ SNA, fond: MZV, k. 277, č. 4448/40.

⁷⁶² Srov. SNA, fond: MZV, k. 268, č. 2695/1940; SNA, fond: MZV, k. 268, č. 2785/1940; SNA, fond: MZV, k. 268, č. 3065/1940.

⁷⁶³ M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhošlavia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 57–58; týž, *Slovensko-juhoslovanské kontakty v oblasti kultúry a školstva v rokoch 1939–1941*, s. 96. Jedna z prvních jeho knih o Slovensku vyšla v roce 1940 (Josip ANDRIĆ, *Ustav Slovačke republiky*, Slavonska Požega 1940), aby se v dalším průběhu druhé světové války objevily jeho další publikace týkající se slovenského státu. Srov. Ján JANKOVIČ, *Chorvátska literatúra v slovenskej kultúre II. (1939–1948)*, Bratislava 2002.

⁷⁶⁴ Srov. podkapitulu 3. 2.

⁷⁶⁵ Srov. SNA, fond: MZV, k. 277, č. 4254/1940; SNA, fond: MZV, k. 277, č. 618/41.

a nálada v Jugoslávii nejen ke Slovensku, ale především k Německu, nebyla vůbec pozitivní.⁷⁶⁶

*

K jisté spolupráci mezi Slovenskem a Jugoslávií došlo – především v oblasti vysokého školství. Události v polovině listopadu 1939 v Protektorátu Čechy a Morava a uzavření českých vysokých škol,⁷⁶⁷ byly příčinou, že pro slovenské studenty, kteří studovali na českých univerzitách, vznikla velmi těžká situace. Vzhledem k tomu, že se na Slovensku nevyučovaly všechny obory, především technické, jako v Čechách a na Moravě a systém vzdělání v Německu byl jiný než na Slovensku, uvažovalo koncem listopadu 1939 slovenské ministerstvo školství o jiných studijních možnostech. Jugoslávské univerzity byly mezi nimi.⁷⁶⁸

Jugoslávie nebyla pro československé vysokoškoláky v meziválečném období neznámým státem. Zejména ve dvacátých letech tu na univerzitách studovalo mnoho mladých Čechoslováků (během třicátých let jen jednotlivci).⁷⁶⁹ Kolik z nich bylo slovenského původu, pravděpodobně tehdy nehrálo pro jugoslávské úřady důležitou roli. Koncem roku 1939 a v průběhu roku 1940 to však dostalo zcela jiný význam, protože příjezd několika desítek slovenských studentů do Jugoslávie, jako skoro všechno co souviselo se Slovenskem v letech 1939–1941, byl sledován z jugoslávské strany prizmatem politiky a převážně negativního postoje vůči Slovensku.

Ještě jeden detail se hodně lišil od meziválečné spolupráce mezi Československem a Jugoslávií v oblasti školství. Zatímco početní jugoslávští a českoslovenští vysokoškoláci na univerzitách v Československu, respektive v Jugoslávii v období mezi světovými válkami, byli hlavně recipročními stipendisty vlád a různých ministerstev, v nové spolupráci mezi Slovenskem a Jugoslávií to bylo jinak. Nepočetní slovenští studenti v Jugoslávii po roce 1939 měli hlavně stipendia ze Slovenska, což ale negarantovalo, že obdrží peníze na zajištění svého pobytu, neboť platební styky mezi Slovenskem a Jugoslávií nebyly tehdy ještě definované.⁷⁷⁰ Po

⁷⁶⁶ Srov. SNA, fond: MZV, k. 277, č. 879/41.

⁷⁶⁷ Srov. podkapitolu 2. 2. a 2. 6.

⁷⁶⁸ SNA, fond: MZV, k. 277, č. 449/39, Věc: Studium slovenských posluchačů v Jugoslávii. Srov. M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 58; též, *Slovensko-juhoslovenské kontakty v oblasti kultúry a školstva v rokoch 1939–1941*, s. 97.

⁷⁶⁹ M. SOVILJ, *U potrazi za nedostižnim. Jugoslovensko-čehoslovačke kulturne veze 1945–1949*, s. 25.

⁷⁷⁰ SNA, fond: MZV, k. 277, č. 810/40, Věc: Slovenští vysokoškoláci na technice v Záhřebu; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 58.

březnu 1939 pobývali na Slovensku jen jednotliví jugoslávští studenti.⁷⁷¹ Podle údajů jugoslávského ministerstva osvěty ve školním roce 1938/39 studovalo do vzniku slovenského státu v Bratislavě pouze devět jugoslávských vysokoškoláků.⁷⁷² O recipročních studentech se mluvit nedalo, neboť příslušné dohody mezi jugoslávským a slovenským ministerstvem školství a osvěty neexistovaly. Dokonce všichni bývalí českoslovenští studenti slovenského původu, kteří studovali v Jugoslávii do roku 1939 a byli recipročním stipendisty jugoslávské vlády, nemohli ve školním roce 1939/40 dostat nové stipendium, protože otázka recipročních stipendií vyžadovala řešení v rámci eventuální kulturní dohody mezi Slovenskem a Jugoslávií.⁷⁷³

Pobyt nových slovenských studentů na jugoslávských univerzitách nebyl snadný. Museli žádat o povolení k pobytu a studiu v Jugoslávii individuálně, což jen dokládá stav, v jakém se nacházely slovensko-jugoslávské kulturní a školské vztahy.⁷⁷⁴ Žádná dohoda ani způsob, jak realizovat najednou větší počet žádostí, neexistovala. Řešení bylo prakticky jen jedno – žádat o povolení případ od případu.

Už v lednu 1940 studovalo 70 Slováků, bývalých vysokoškoláků z Protektorátu, techniku v Záhřebu.⁷⁷⁵ Přesný počet slovenských občanů studujících v Bělehradě a v Lublani nebylo možné zjistit. Vzhledem k tomu, že o povolení ke studiu v Bělehradě a Lublani žádali jednotlivci sami, lze na základě jejich žádostí soudit, že jich bylo nejvýš několik desítek, ale určitě ne víc než v Záhřebu.⁷⁷⁶

První problém jim vznikl, když nedostávali ze Slovenska stipendia. Důvodem byly zmíněné nedefinované platební styky mezi Jugoslávií a Slovenskem.⁷⁷⁷ Jak to bylo vážně, ukazuje dopis jednoho z rodičů slovenského studenta, který v lednu 1940 žádal ministerstvo zahraničních věcí v Bratislavě, aby mu sdělilo, jakým způsobem může svému synovi, stejně jako i jiní rodiče svým dětem, zasílat peníze do Jugoslávie, „protože jim tam nebyly zaslány finanční prostředky“, kvůli čemuž byli tito studenti

⁷⁷¹ Srov. SNA, fond: MZV, k. 277, č. 400/41; SNA, fond: MZV, k. 277, č. 4117/40.

⁷⁷² AJ, 66–444–702, Věc: Statistické údaje o jugoslávských občanech, kteří studují v Čechách a na Slovensku, školní rok 1938/39.

⁷⁷³ SNA, fond: MZV, k. 277, č. 1612/1940.

⁷⁷⁴ Srov. SNA, fond: MZV, k. 277, č. 1693/1940; SNA, fond: MZV, k. 288, č. 567/39; SNA, fond: MZV, k. 288, č. 570/39; SNA, fond: MZV, k. 288, č. 588/39.

⁷⁷⁵ SNA, fond: MZV, k. 277, č. 810/40, Věc: Slovenští vysokoškoláci na technice v Záhřebu; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 58; též, *Slovensko-juhoslovanské kontakty v oblasti kultúry a školstva v rokoch 1939–1941*, s. 97.

⁷⁷⁶ SNA, fond: MZV, k. 277, č. 1991/40.

⁷⁷⁷ SNA, fond: MZV, k. 277, č. 810/40, Věc: Slovenští vysokoškoláci na technice v Záhřebu; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 58.

„odkázání na milost a nemilost cizích lidí“.⁷⁷⁸ Se zlepšením platebních styků mezi Jugoslávií a Slovenskem v následujícím období byl vyřešen i problém se zasíláním peněz studentům ze Slovenska.

Krom toho měli slovenští studenti potíže zajistit si v Záhřebu v průběhu akademického roku ubytování. Dokonce se uvažovalo o adaptaci bývalého československého generálního konzulátu, aby mohl sloužit jako internát.⁷⁷⁹ Co se týkalo samotného studia, slovenským studentům velice ulehčilo, že jim jugoslávské univerzity vyšly vstříc uznáním dosavadních zkoušek z Protektorátu. V dubnu 1940 uznala např. záhřebská fakulta veterinárního lékařství, jak se psalo v dopise rektora univerzity v Záhřebu dr. Andrije Živkoviće J. Ciekerovi, „výjimečně“ všechny zkoušky vykonané na vysoké veterinární škole v Brně.⁷⁸⁰

Ještě jeden detail dokládá ulehčení studia pro slovenské studenty v Záhřebu. Podle hlášení J. Ciekerova z února 1940, který navštívil v témž měsíci v Záhřebu i slovenské studenty, studovalo jich techniku 74. Tito studenti byli fakultou sympaticky přijati. Její orgány jim vycházely vstříc tolik, že, podle Ciekerova tvrzení, dovolily slovenským studentům skládat zkoušky ve slovenštině.⁷⁸¹ Slovenský diplomatický představitel, jenž měl, jak už bylo zmíněno, velmi pozitivní postoj k chorvatskému prostředí, od něhož očekával větší pochopení pro slovenskou samostatnost,⁷⁸² chtěl pravděpodobně ukázat i víc než jen reálnou představu akademického života slovenských studentů v Záhřebu. Otázkou však je, jestli opravdu bylo možné organizovat na technice zkoušky ve slovenštině, neboť by to znamenalo, že vyučující a examinační tým jazykem výborně vládnu, což není pravděpodobné.

Slovenští vysokoškoláci ale nestudovali zcela bez potíží. Na podzim roku 1940, když bylo na jugoslávských vysokých školách do 40 slovenských studentů, si tito studenti v Lublani stěžovali slovenskému vyslanectví na poplatky, které musí za studium platit.⁷⁸³ I když slovenské vyslanectví ve stížnosti jugoslávskému ministerstvu zahraničních věcí koncem listopadu 1940 odkazovalo na případ jugoslávských

⁷⁷⁸ SNA, fond: MZV, k. 163, č. 50236/40.

⁷⁷⁹ SNA, fond: MZV, k. 277, č. 2012/40.

⁷⁸⁰ SNA, fond: MZV, k. 277, č. 1854/1940. Srov. M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 58–59; týž, *Slovensko-juhoslovanské kontakty v oblasti kultúry a školstva v rokoch 1939–1941*, s. 98.

⁷⁸¹ SNA, fond: MZV, k. 267, č. 1113/40. Srov. M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 59; týž, *Slovensko-juhoslovanské kontakty v oblasti kultúry a školstva v rokoch 1939–1941*, s. 98.

⁷⁸² Srov. podkapitolu 3. 2.

⁷⁸³ SNA, fond: MZV, k. 277, č. 4117/40; SNA, fond: MZV, k. 277, č. 400/41; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 62–63.

studentů na Slovensku (bylo jich jen devět), kteří nemuseli platit nic,⁷⁸⁴ jugoslávská strana poplatky nezrušila, neboť podle zákonných předpisů byly povinné bez ohledu na národnost pro všechny studenty v Jugoslávii (kromě chorvatské bánoviny).⁷⁸⁵

V oblasti školství a kulturních styků bylo možností relativně hodně. Negativně je ale často ovlivňovaly poměrně špatné vztahy mezi Jugoslávií a Slovenskem a politické dění, jak dokládají četné příklady. Ačkoliv slavnostní inaugurace rektora v Bratislavě Vojtecha Tuky v lednu 1940 nijak nepřipomínala vnitřní jugoslávské poměry, měla zřejmě neúčast jugoslávských rektorů Petra Miciće z Bělehradu, Andrije Živkoviće ze Záhřebu a Matije Slaviče z Lublaně své pozadí. J. Cieker dokonce dostal za úkol, aby jugoslávské rektory navštívil a osobně jim předal pozvánky. Žádný z vedoucích představitelů jugoslávských univerzit však do Bratislavy neodjel.⁷⁸⁶ Důvody byly různé (nedostatek času, nemoc, jiné povinnosti atp.), ale spíše to byl další z důkazů jugoslávského nezájmu o Slovensko.

Žádná zmínka o slovenské nezávislosti, která by připomínala eventuální chorvatskou samostatnost a současně znamenala ohrožení jugoslávského území, nenalezla u vládnoucích kruhů Jugoslávie sympatie. To se také týkalo studentských vyjadřování ohledně možné chorvatské nezávislosti. Nepříjemná situace pro obě strany nastala, když koncem června 1940 byla zakázána letní plánovaná exkurze záhřebských vysokoškoláků na Slovensko pod vedením prof. Zlatka Milkoviće a Hinka Wolfa. Podle informací, které obdrželo jugoslávské ministerstvo zahraničních věcí od ministerstva vnitra v Bělehradě, domnívala se jugoslávská policie, že mezi záhřebskými studenty frankovské nebo radikálně-nacionalistické orientace a slovenskými studenty v Záhřebu probíhala tajná jednání, která nebyla podle hodnocení ministerstva vnitra v zájmu společného jugoslávského státu.⁷⁸⁷ Ačkoliv Cieker dostal informace o zákazu exkurze 25. června 1940 přímo na jugoslávském ministerstvu vnitra v Bělehradě, šel ihned ještě za zástupcem ministra zahraničí Ilijou Jukićem, kterého si cenil, jak sám psal, „jako Chorvata a význačného člena Mačkovy strany“.⁷⁸⁸

⁷⁸⁴ Tamtéž.

⁷⁸⁵ SNA, fond: MZV, k. 277, č. 413/41; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslavia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 62–63.

⁷⁸⁶ SNA, fond: MZV, k. 48, č. 244/40; SNA, fond: MZV, k. 277, č. 749/1940. Srov. M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslavia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 60–61.

⁷⁸⁷ AJ, 334–7–696; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslavia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 60; týž, *Slovensko-juhoslovanské kontakty v oblasti kultúry a školstva v rokoch 1939–1941*, s. 99–100.

⁷⁸⁸ SNA, fond: MZV, k. 267, č. 2387/40, Věc: Prof. Zlatko Milković. Zájezd na Slovensko, Bělehrad, 2. 7. 1940.

aby od něj dostal, jak zdůrazňoval, „kompetentní stanovisko“.⁷⁸⁹ Odpověď obdržel prakticky stejnou: Zájezd nebyl povolen a prof. Milković nebyl považován „za vhodnou osobu, která by zájezd mohla vést“.⁷⁹⁰ Je jasné, že v pozadí těch událostí byla obava jugoslávských orgánů kvůli možnému negativnímu vyjadřování záhřebských studentů vůči Jugoslávii během plánované návštěvy Slovenska.

Slovenská strana však několik cest vysokoškoláků do Jugoslávie uskutečnila. Všechny problematické nebyly. Např. skupina slovenských studentů v létě 1939 uspořádala ve Splitu několik koncertů a shromáždřovala pomoc pro záplavami ohrožené obyvatelstvo v chorvatské bánovině.⁷⁹¹ Ovšem opakem byl jeden ze zájezdů, konající se na podzim roku 1940, kdy diplomatictí a politictí představitelé Jugoslávie a Slovenska řešili problémy ve vztazích obou států,⁷⁹² dokonce prohlášen za příklad neslušného chování slovenských studentů, kteří jako hosté Jugoslávie v Záhřebu svým záhřebským kolegům radili, aby se osamostatnili a tak získali svůj vlastní chorvatský stát.⁷⁹³ Dá se předpokládat, že se na podobné rady a veřejná vystoupení nedívaly jugoslávské vládnoucí kruhy se sympatiemi.

Podle tvrzení druhého zástupce ministra zahraničí M. Smiljaniće začátkem října 1940 byl jedním z důvodů jugoslávského negativního postoje ke Slovensku nejen již zmíněný problém přítomnosti ustašovské emigrace na Slovensku, ale i to, že ze Slovenska často přicházejí hlasy, jež podporují možnou chorvatskou nezávislost. Jako příklad uvedl výše uvedené chování slovenských studentů.⁷⁹⁴

S výjimkou hospodářských konexí, úspěšných zejména v druhé polovině roku 1940, procházel skoro každý jiný segment jugoslávsko-slovenské spolupráce krizí. Kulturní styky byly jen jednou částí trhliny ve slovensko-jugoslávských vztazích, která se neustále rozšiřovala. Vzhledem k tomu, že nebyla uzavřena žádná kulturní dohoda, která by představovala základ pro vývoj kulturních styků, a že všechny jiné kontakty v oblasti kultury a školství končily bez větších úspěchů, spočívala kulturní spolupráce především v pokusech o ni. Jimi také končila. Podobný osud měly téměř všechny jugoslávsko-slovenské styky.

⁷⁸⁹ Tamtéž.

⁷⁹⁰ Tamtéž.

⁷⁹¹ Srov. *Obzor*, 2. 8. 1939, br. 174, s. 1.

⁷⁹² Srov. podkapitulu 3. 2.

⁷⁹³ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 3548/40, Věc: Vztahy mezi Jugoslávií a Slovenskem, Bělehrad, 8. 10. 1940.

⁷⁹⁴ Tamtéž.

4. Česko-slovensko-jugoslávské styky bezprostředně před okupací Jugoslávie

4. 1. Česko-jugoslávské kontakty začátkem roku 1941

Podobně jako v průběhu let 1939–1940 se jugoslávský postoj vůči Protektorátu Čechy a Morava nezměnil ani začátkem roku 1941. Alespoň ne oficiálně. Vládnoucí jugoslávské kruhy se nadále k situaci na území Protektorátu veřejně nevyjadřovaly. Četné problémy, se kterými se jugoslávský stát tehdy potkával z důvodů vnitřních, zvláště vztahů mezi srbskými a chorvatskými politiky, i z důvodu mezinárodního postavení, způsobily, že jugoslávské vedení nevěnovalo českému území pod německým protektorátem větší pozornost. Přesto některé události v Jugoslávii koncem roku 1940 a začátkem roku 1941 naznačovaly pozitivní postoj části jugoslávské veřejnosti i jugoslávských vládnoucích kruhů k českému obyvatelstvu v Protektorátu, což ovšem mohlo být Německem považováno nejen za nesouhlas s jeho politikou k českému národu, ale zároveň k Německu samotnému.

Mezi Jugoslávií a Protektorátem sice neexistovaly oficiální a kulturní vztahy, ale česká kultura byla na jugoslávském území stále přítomná. Převážně pozitivní postoj jugoslávského obecnstva k českému národu, a tím současně odmítání Protektorátu a Německa, dokládá, že na jugoslávském území byla uváděna umělecká díla, která byla v Protektorátu kvůli svému tématu zakázána. Jejich prezentování bylo důležité z hlediska kulturního, ale především politického. Týkalo se to např. opery *Libuše* a cyklu šesti symfonických básní *Má vlast* Bedřicha Smetany, vztahujících se k období rozmachu českého národního vědomí a úsilí o sebeurčení českého národa v 60. a 70. letech 19. století.⁷⁹⁵ Uvedení celého cyklu *Mé vlasti* koncem roku 1940 a začátkem roku 1941 v Bělehradě upoutalo velkou pozornost nejen veřejnosti, ale zvláště německé diplomatické reprezentace v Jugoslávii. Hlavním důvodem bylo, že poslední dvě kompozice tohoto cyklu, *Tábor* a *Blaník*, byly pro možné posilování českého národního vědomí v Protektorátu zakázány.

⁷⁹⁵ Srov. Zdeněk NEJEDLÝ, *Má vlast: symfonie doby, života a díla*, Praha 1975, s. 137–138; Václav HOLZKNECHT, *Bedřich Smetana: život a dílo*, Praha 1984, s. 222–228, 420.

Podle tvrzení z prosince 1940 bývalého československého vyslance v Bělehradě Jaroslava Lípy nebylo uvedení *Mé vlasti* v Jugoslávii v roce 1939 dovoleno.⁷⁹⁶ Ačkoliv Lípa o tom nepsal československo-exilovým orgánům v Londýně, lze předpokládat, že se tak stalo kvůli už zmíněnému opatrnému stanovisku jugoslávských orgánů k Německu a jejich zdrženlivému postoji k situaci v Protektorátu. Cyklus všech šesti symfonických básní byl však představen v roce 1940, nejdřív v Mariboru 17. ledna a hned potom v Záhřebu 8. a 15. dubna.⁷⁹⁷ Teprve koncerty v Bělehradě koncem roku 1940 a začátkem roku 1941 vyvolaly značnou zápornou odezvu německých diplomatických představitelů v Jugoslávii.

Jak důležité bylo uvedení celého cyklu v Bělehradě, ukázaly zprávy J. Lípy z prosince 1940 zaslané z jugoslávského hlavního města československému ministerstvu zahraničních věcí v Londýně. Podle bývalého československého vyslance byl sál 10. prosince 1940 do posledního místa vyprodán. Princ Pavle byl patronem koncertu. Provedení *Mé vlasti* hodnotil jako bezchybné, obecnstvo bylo nadšené, dokonce publikum reagovalo téměř demonstrativně.⁷⁹⁸

Navzdory tomu, že zprávy J. Lípy, vedle menších obecných informací v jugoslávském tisku, byly jediným zdrojem o uvedení *Mé vlasti* v Bělehradě, dalo by se říci, že předvedení celého cyklu mělo význam spíše politický než umělecký. Vyzývací reakce posluchačů naznačovaly pozitivní postoj části jugoslávské veřejnosti k českému národu a bývalému Československu. V té době se takové chování mohlo považovat nejen za nesouhlas s německou okupací Čech a Moravy, ale i s německou politikou všeobecně. Jugoslávské vedení se k reakcím návštěvníků koncertu přímo nevyjádřilo, zůstalo však otázkou, proč byl princ Pavle patronem koncertu, i když to mohlo způsobit nesoulad v jugoslávsko-německých stycích vzhledem k tomu, že poslední dvě kompozice cyklu, jak již bylo zmíněno, byly v Protektorátu kvůli své tematice zakázány.

O velmi pozitivním postoji obecnstva k dílu *Má vlast* informoval také bělehradský list *Politika*, blízký vládě D. Cvetkoviće. V jednom článku byl Smetana označen za symbol nejdůležitějších hodnot českého národa.⁷⁹⁹

⁷⁹⁶ AMZV, fond: LA-o, k. 107, č. 2016/40, Věc: Bedřich Smetana, „Má vlast“ na programu symfonického koncertu v Bělehradě, 10. 12. 1940, Bělehrad, 11. 12. 1940.

⁷⁹⁷ NA, fond: MŠ, inv. č. 1818, k. č. 3503, č. 18196/1940; *Jutro*, 17. 1. 1939, s. 5; *Obzor*, 10. 4. 1940, br. 83, s. 4; tamtéž, 18. 4. 1940, br. 90, s. 4.

⁷⁹⁸ AMZV, fond: LA-o, k. 107, č. 2016/40, Věc: Bedřich Smetana, „Má vlast“ na programu symfonického koncertu v Bělehradě, 10. 12. 1940, Bělehrad, 11. 12. 1940.

⁷⁹⁹ *Politika*, 14. 12. 1940, s. 8.

K událostem z Bělehradu z prosince 1940, týkajících se české kultury, tedy k uvedení *Mé vlasti*, potom k veřejné oslavě sedmdesátých narozenin skladatele Vítězslava Nováka, která se konala 22. prosince bez přítomnosti známého českého skladatele,⁸⁰⁰ a k představení Smetanovy *Prodané nevěsty* 24. prosince, se Lípa vyjádřil takto: „Zájem jugoslávské veřejnosti byl velký, ale velká byla také nelibost německých představitelů.“⁸⁰¹ Nevole se ještě prohloubila, když lístky na druhé předvedení *Mé vlasti* v Bělehradě, jež bylo ohlášené na 12. leden 1941, byly vyprodány už na konci prosince 1940.⁸⁰² Koncert v lednu 1941 se však nekonal, protože dirigent Lovro Matačić se zdržel na svém zájezdu do Německa. Podle tvrzení J. Lípy byl Matačić proněmecky orientovaný a jeho zdržení bylo údajně záměrné, aby se produkci *Mé vlasti* zabránilo.⁸⁰³ Koncert se nakonec konal až 18. února 1941 s Matačićem jako dirigentem,⁸⁰⁴ což možná zpochybňuje Lípova slova ohledně údajného schválného zdržení jugoslávského dirigenta chorvatského původu v Německu měsíc předtím.

Demonstrativní reakce části jugoslávského obcenstva během představení *Mé vlasti* i velký zájem o další koncert, nebyly jediným znamením pozitivního postoje k českému národu a zároveň vyjádřením negativního postoje k Německu a jeho protektorské politice. V lednu 1941 byla otevřena v Lublani správou města „Masarykova knihovna“. Zpráva J. Lípy z února 1941 zaslána československém ministerstvu zahraničních věcí v Londýně zase představuje prakticky jediný zdroj o této události, vedle stručného dokumentu v slovinštině Jugoslávsko-československé ligy bez data a podpisu, který bývalý československý vyslanec posílal spolu se svým hlášením z Bělehradu do Londýna. Vzhledem k tomu, že se tato knihovna nacházela v rámci lublaňské Městské knihovny a byla uvedena v češtině a slovinštině v uvozovkách jako „Masarykova knihovna“,⁸⁰⁵ dalo by se říci, že se spíš jednalo o jeden z fondů Městské knihovny než o novou knihovnu a samostatnou instituci v Lublani. Její základ tvořilo kolem 1 600 českých a slovenských knih, které, jak už bylo

⁸⁰⁰ AMZV, fond: LA-o, k. 107, č. 2017/40, Věc: Oslava sedmdesátin Vítězslava Nováka v Bělehradě, Bělehrad, 24. 12. 1940.

⁸⁰¹ AMZV, fond: LA-o, k. 107, č. 2018/40, Věc: B. Smetana, „Prodaná nevěsta“ v Národním divadle bělehradském, Bělehrad, 29. 12. 1940.

⁸⁰² Tamtéž.

⁸⁰³ AMZV, fond: LA-o, k. 107, č. 2143/41, Věc: Vítězslav Novák, oslava sedmdesátin v Bělehradě, Bělehrad, 18. 2. 1941.

⁸⁰⁴ Slobodan TURLAKOV, *Letopis muzičkog života u Beogradu 1840–1941*, Beograd 1994, s. 214.

⁸⁰⁵ AMZV, fond: LA-o, k. 107, č. 2105/41, Věc: „Masarykova knihovna“ v Lublani: otevření, Bělehrad, 7. 2. 1941.

zmíněno, shromažďoval Stanislav Miňovský v době, kdy byl do poloviny března 1939 československým generálním konzulem,⁸⁰⁶ i 900 českých knih, které před svojí smrtí věnoval městu Lublani slovinský gymnazijský profesor, publicista a překladatel, jinak bývalý žák T. G. Masaryka, Ivan Lah.⁸⁰⁷

Otevření proběhlo, jak o této události psal J. Lípa, „*bez jakékoliv zahajovací slavnosti nebo jiného zásahu, s ohledem na panující nynější poměry všeobecně a v Jugoslávii speciálně*“.⁸⁰⁸ Samotné otevření této knihovny nebo knižního fondu a fakt, že již od roku 1937 existovala myšlenka a konkrétní plány na založení této instituce, které byly nejdřív vzhledem k výsledkům konference v Mnichově a potom i pro okupaci Čech a Moravy zrušeny,⁸⁰⁹ zvýšily význam „Masarykovy knihovny“ nejenom z pohledu kulturního. Dalo by se říci, že německým diplomatickým představitelům v Jugoslávii pořád vadilo jakékoliv zmiňování Československa, vzhledem na politické poměry v Protektorátu. I když J. Lípa nevysvětloval ve svém hlášení, co přesně myslel pod termínem „*speciální poměry*“ v Jugoslávii, je jasné, že zmiňování Masarykova jména a propagace českých a slovenských knih na jugoslávském území, bez ohledu na to, že se pravděpodobně jednalo o díla, která neměla nic společného s aktuálním stavem v Čechách a na Moravě, nesvědčily ve prospěch lepších jugoslávsko-německých vztahů a německých pokusů o získání Jugoslávie k své sféře zájmu.

Nesloužila jim ani další přítomnost československé emigrace v Jugoslávii. Jak už bylo naznačeno,⁸¹⁰ počet emigrantů z Protektorátu nebo jednotlivců ze Slovenska, kteří používali jugoslávské území především jako tranzitní teritorium na Blízký východ a do Francie, se hodně snížil právě po vojenském pádu Francie v létě 1940. Přesný počet zbylých emigrantů je těžké zjistit.⁸¹¹ Lípa sice na konci roku 1940 tvrdil, že se v Jugoslávii nacházelo pouze 12 československých uprchlíků,⁸¹² ale jejich počet byl alespoň na začátku roku 1941 vyšší. Podle hlášení, které dostalo československé ministerstvo národní obrany v Londýně, evakuovala československá vojenská skupina

⁸⁰⁶ Srov. podkapitulu 2. 2.

⁸⁰⁷ AMZV, fond: LA-o, k. 107, č. 2105/41, Věc: „Masarykova knihovna“ v Lublani: otevření, Bělehrad, 7. 2. 1941.

⁸⁰⁸ Tamtéž.

⁸⁰⁹ Tamtéž.

⁸¹⁰ Srov. podkapitulu 2. 3.

⁸¹¹ Srov. *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně, I, (1940–1941)*, s. 239.

⁸¹² AMZV, fond: LA-o, k. 107, č. 2020/40, Věc: Dobrovolníci do čsl. armády, Bělehrad, 31. 12. 1940; Srov. VHA, fond: MNO-L, 28/43/26, č. 8817/1940, Věc: Dobrovolníci do čs. armády, zpráva vyslanectví ČSR v Bělehradě dne 31. 12. 1940, Londýn, 13. 5. 1941.

již zmíněného podplukovníka Hiekeho z Jugoslávie na konci února 1941 celkem 52 osob, z toho 18 žen. Po odeslání tohoto transportu na Blízký východ nezbyly již na jugoslávském území žádné emigrantky z Protektorátu. Předpokládalo se, že vojenská skupina bude evakuovat ještě asi 170 osob.⁸¹³

Už 4. března 1941 Bělehrad opustili Jaroslav Lípa a personál bývalého vyslanectví se svými rodinami.⁸¹⁴ Mezi nimi se nacházel i bývalý československý poslanec J. David.⁸¹⁵ Některé informace také potvrzují, že z Bělehradu odjelo do Palestiny 67 osob, z nichž bylo 17 mužů odesláno do armády, což byl případ i několika dalších jednotlivců během března 1941.⁸¹⁶ Podle údajů ministerstva národní obrany v Londýně jednalo se celkem o 196 osob, které do 11. března odjely z Jugoslávie.⁸¹⁷

Konkrétní informace o postoji jugoslávských vojenských kruhů, jinak z pohledu dalšího vývoje vztahů mezi Jugoslávií a Německem názorově nejednotných,⁸¹⁸ k československé vojenské skupině a zbylým emigrantům v jugoslávských archivech neexistují. Na základě některých pramenů jugoslávské provenience se však dá soudit, že určitý zájem o československou armádu v zahraničí

⁸¹³ NA, fond: PMR-L, k. 7, č. 210/41, Věc: Jugoslávie – evakuace čs. příslušníků, Londýn, 3. 3. 1941. Srov. *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně, I, (1940–1941)*, s. 359, 383.

⁸¹⁴ AMZV, fond: LA-o, k. 107, č. 1783/4; VHA, fond: ČsVM-SV, 103/1/30, Telegramy došlé, rok 1941, č. 4183–185–7 až 4188–180–7, Bělehrad-Istanbul, 8. 3. 1941; VHA, fond: ČsVM-SV, 70/2/13, Spisy taj./dův./obyč. Rok 1941. Zpráva generála Gaka, Jeruzalém, 20. 3. 1941.

⁸¹⁵ Srov. NA, fond: ZTA, k. 185, bez čísla, Věc: Rozmluva s poslancem Davidem (*New Yorkské listy*, 5. 4. 1942).

⁸¹⁶ Srov. VHA, fond: ČsVM-SV, 103/1/30, Telegramy došlé, rok 1941, č. 4183–185–7 až 4188–180–7, Bělehrad-Istanbul, 8. 3. 1941; VHA, fond: ČsVM-SV, 103/1/30, Telegramy došlé, rok 1941, č. 1629–155–3, Bělehrad-Jeruzalém, 4. 3. 1941; VHA, fond: ČsVM-SV, 103/1/30, Telegramy došlé, rok 1941, č. 2487–180–6 až 2490–190–6, Bělehrad-Londýn, 10. 3. 1941; VHA, fond: ČsVM-SV, 103/1/30, Telegramy došlé, rok 1941, č. 4194–105–17, Bělehrad-Istanbul, 25. 3. 1941.

⁸¹⁷ *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně, I, (1940–1941)*, s. 383.

⁸¹⁸ V době, kdy se zvyšoval německý vliv na jugoslávskou zahraniční politiku, objevovaly se různé názory vedoucích vojenských osobností Jugoslávie k dalšímu vývoji jugoslavsko-německých vztahů. Tehdejší ministr armády a námořnictva generál Petar Pešić věřil ve vítězství Německa po francouzské kapitulaci. Zastupoval názor, že přistoupení Jugoslávie k Paktu tří je jediné reálné řešení vzhledem k tomu, že jugoslávská armáda nebyla schopná postavit se Německu na větší odpor. Jeho předchůdce ve funkci ministra armády a námořnictva do listopadu 1940 generál Milan Nedić, byl zklamán vojenským pádem Francie a v možném konfliktu s Německem neviděl nic jiného než jugoslávskou porážku. Mezi zástupce stanoviska postavit se na odpor eventuálnímu německému útoku na Jugoslávii patřil generál Dušan Simović, který byl od září 1938 do ledna 1940 náčelníkem generálního štábu a začátkem roku 1941 zastával funkci velitele jugoslávského letectva. Generál Simović byl rozhodně proti jugoslávskému přistoupení k Paktu tří. Československé ministerstvo zahraničních věcí v Londýně tvrdilo na základě rozhovoru s jugoslávskými diplomatickými představiteli ve Velké Británii z února 1941, že nálada v jugoslávské armádě byla protiněmecká. Srov. NA, fond: PMR-L, k. 69, č. 481/dův/41, Věc: Situace v Jugoslávii, důvěrný záznam č. 29, Londýn, 26. 2. 1941; B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 281, 368, 375–376; Dragan TEŠIĆ, *Dušan Simović: prilozi za biografiju do 1941*, in: *Istorija 20. veka*, 1/1998, Beograd 1998, s. 137–141; Mile BJELAJAC, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941: studija o vojnoj eliti i biografski leksikon*, Beograd 2004, s. 224–225, 242, 269–270; Dragan ALEKSIĆ, *General Petar Pešić o Paktu 25. marta 1941*, in: *Arhiv, časopis Arhiva Jugoslavije*, 1–2/2011, Beograd 2011, s. 116, 120, 122, 128.

přece jen existoval. Prostřednictvím jugoslávského ministerstva zahraničních věcí dostalo v únoru 1941 ministerstvo armády a námořnictva v Bělehradě v čele s ministrem a generálem Petarem Pešićem od jugoslávského vyslanectví v Moskvě⁸¹⁹ informace o československých vojácích v Sovětském svazu. Proč osud asi 200 československých vojáků, především letců, ministerstvo armády a námořnictva v Bělehradě zajímal, se na základě tohoto dopisu nedá zjistit. Jugoslávské ministerstvo armády se však dozvědělo, že britské vyslanectví v Moskvě by se o ně mělo postarat a zajistit jim odchod do Afriky.⁸²⁰ Pro jugoslávské politické a vojenské kruhy bylo jistě důležitější, jak se bude vyvíjet dál situace v souvislosti se vztahy Jugoslávie a Německa.

Na začátku února 1941 psal z Jeruzaléma do Bělehradu už zmíněný generál Mézl majoru Alexandru Fritscherovi, který řídil československou zpravodajskou službu v Jugoslávii,⁸²¹ že vojenská skupina na Balkáně bude mít do konce března určitě klid. Generál Mézl také doufal, že všichni českoslovenští důstojníci mají spolehlivé dokumenty, kdy by museli z Jugoslávie odjet.⁸²² Na základě čeho mohl generál Mézl tvrdit, že se situace na Balkáně do konce března 1941 nezmění, není zřejmé. Jisté ale je, že československé orgány v exilu měly o situaci v Jugoslávii a její zahraniční politice dostatek informací.

O těžké situaci, v níž se Jugoslávie nacházela, informovali důkladně československé exilové orgány v Londýně a vojenskou misi v Jeruzalémě představitelé československé vojenské skupiny v Bělehradě pomocí už zmíněné zpravodajské ústředny „Marie“.⁸²³ Tyto československé orgány dostávaly informace i od samotných jugoslávských diplomatických představitelů ve Velké Británii. Na základě tvrzení jugoslávského vyslance v Londýně Ivana Subotice i jiných protiněmecky orientovaných zaměstnanců tohoto diplomatického zastupitelství z konce ledna i z průběhu února 1941, že jugoslávská vláda je odhodlána postavit se na odpor

⁸¹⁹ Jugoslávie navázala diplomatické kontakty se Sovětským svazem až 24. června 1940. Srov. J. B. HOPTNER, *Jugoslavija u krizi 1934–1941*, s. 247–248; B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 363; Slavoljub CVETKOVIĆ, *Jugoslavija 1939–1941. Sovjetska prisutnost u jugoslovenskom političkom životu na početku Drugog svetskog rata*, Beograd 1999, s. 148.

⁸²⁰ VA, fond: popisnik 17, k. 11, fasc. 6, br. 6.

⁸²¹ Srov. podkapitulu 2. 3.

⁸²² VHA, fond: ČsVM-SV, 85/1/26, Korespondence Gak, 1941. Dopis generála A. Gaka pro Kuděje, Jeruzalém, 3. 2. 1941.

⁸²³ Srov. podkapitulu 2. 3.

očekávanému průchodu německého vojska do Řecka,⁸²⁴ se dalo také usuzovat, že se velmi brzy změnila situace i dosavadní jugoslávská neutralita ve válce.

Evidentní zvyšování německého tlaku na Jugoslávii, aby přistoupila k Paktu tří (během Cvetkovičovy a Cincar-Markovičovy návštěvy u Hitlera a Ribbentropa v polovině února 1941 ve Fuschlu nedaleko Salzburgu a v Hitlerově rezidenci Berghof v Bavorsku a nátlak na prince Pavla při jeho návštěvě u německého vůdce na Berghofu 4. března 1941)⁸²⁵ naznačovalo, že by v Jugoslávii mohly nastat velké politické změny. Vypovídala o nich i britská politika vůči Balkánu od konce roku 1940 a začátku roku 1941, která směřovala k vytvoření možné fronty proti Německu na tomto území.⁸²⁶

Jedna z mála osobností, které tehdy zprostředkovávaly velmi důležitý styk mezi hnutím odporu v Protektorátu a československou emigrací v Jugoslávii, byl docent dr. Alexandr Gjurić (Aleksandar Djurić).⁸²⁷ Jeho role v československém odboji a zvláště už zmíněné styky mezi Protektorátem a Jugoslávii zůstaly dodnes málo známé.⁸²⁸ Od roku 1936 byl Gjurić československým občanem, měl českou

⁸²⁴ NA, fond: PMR-L, k. 69, č. 272/41, Věc: Rozhovor s jihoslovanským vyslancem I. Subotičem, Londýn, 8. 2. 1941; NA, fond: PMR-L, k. 69, č. 481/dův/41, Věc: Situace v Jugoslávii, důvěrný záznam č. 29, Londýn, 26. 2. 1941.

⁸²⁵ Srov. DGFP, *Series D (1937–1945), Volume XII, The War Years, February 1 – June 22, 1941*, Washington 1962, s. 79–96; J. B. HOPTNER, *Jugoslavija u krizi 1934–1941*, s. 268–269, 282–283; D. ALEKSIĆ, *General Petar Pešić o Paktu 25. marta 1941*, s. 123, 125; Dušan GLIŠOVIĆ, *Ivo Andrić, Kraljevina Jugoslavija i Treći rajh 1939–1941. Prilog proučavanju jugoslovenskih i srpskih političkih i kulturnih odnosa sa Nemačkom, Austro-Ugarskom i Austrijom, I tom*, Beograd 2012, s. 636–637, 654–657.

⁸²⁶ Srov. Elisabeth BARKER, *British Policy in South-East Europe in the Second World War*, London 1976, s. 82, 86–87; Velimir TERZIĆ, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza*, I, Ljubljana-Beograd-Titograd 1984, s. 354–357; B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 368; M. TEJCHMAN, *Balkán ve válce a v revoluci 1939–1945*, Praha 2008, s. 215–216.

⁸²⁷ Aleksandr Gjurić, pocházel z Bosny, absolvoval lékařství na Univerzitě Karlově v Praze, kde pracoval od roku 1923 na druhé interní klinice, nejdříve jako nehonorenovaný externista – asistent a později i jako docent. Byl autorem 58 vědeckých prací v češtině, hlavně tykajících se otázek glykoregulace, diabetu a insulinu. Do konce dvacátých let 20. století se jeho jméno a příjmení objevují v záznamech Lékařské fakulty Univerzity Karlovy hlavně jako Aleksandar (Alexandr) Djurić, později jako Alexandr Gjurić (Gjurić). AUK, fond: Lékařská fakulta Univerzity Karlovy (LF UK), inv. číslo 328, Gjurić Aleksandar, MUDr. 1926–1947, č. 771, Věc: Praha – Karlova universita – fakulta lékařská – II. interní klinika – MUDr. Alexandr Djurić – ustanovení asistentem-volontérem, Praha, 7. 1. 1927; AUK, fond: LF UK, inv. číslo 328, Gjurić Aleksandar, MUDr. 1926–1947, č. 491, Praha, 31. 1. 1929. Srov. Josef CHARVÁT, *Účast docenta dr. Alexandra Gjuriće, dr. Františka Procházky a dr. Vlad. Vacka na národním odboji. Vědecký odkaz doc. dr. A. Gjuriće*, in: *Časopis lékařů českých*, ročník LXXXV, číslo 7, Praha 1946, s. 217; R. ŠUMENKOVIĆ, *Diplomatske zabeleške iz okupiranog Praga*, sveska devetnaesta-juni 1967, s. 53.

⁸²⁸ O Gjurićovi a jeho činnosti za druhé světové války psali jeho kolega prof. dr. Josef Charvát i v už několikrát zmíněných vzpomínkách jugoslávský generální konzul Šumenković. Ilegální odbojovou činnost A. Gjuriće v Bělehradě v letech 1940–1941 zmiňuje i podplukovník Hieke ve svých memoárech. Gjuriće jenom stručně zmiňují ve svých textech historici T. Chrobák, M. Tejchman a J. Hrabcová. Srov. J. CHARVÁT, *Účast docenta dr. Alexandra Gjuriće, dr. Františka Procházky a dr. Vlad. Vacka na národním odboji*, s. 217–223; R. ŠUMENKOVIĆ, *Diplomatske zabeleške iz okupiranog Praga*, sveska devetnaesta-juni 1967, s. 53–55; F. HIEKE-STOJ, *Mé vzpomínky z druhé světové války*, s. 597, 604, 609–611; T. CHROBÁK, J. HRABCOVÁ, *Česko-srbské vztahy*, in: *Vztahy Čechů s národy a zeměmi*

manželku, vědecky pracoval a v roce 1938 také sloužil v československé armádě.⁸²⁹ Aktivní byl i v odbojovém hnutí. Nejdřív se zapojil do Politického ústředí (PÚ), později do Ústředního výboru odboje domácího (ÚVOD).⁸³⁰ Po příjezdu nového diplomatického představitele Jugoslávie Radovana Šumenkoviće do Prahy,⁸³¹ s ním Gjurić navázal kontakt a prakticky od jara 1939 byl přímou spojkou mezi hnutím odporu v Protektorátu a jugoslávským generálním konzulátem v Praze, jehož prostřednictvím byl zasílán pro československou emigraci v zahraničí, zvláště do Bělehradu, velký počet depeší. Krom toho byl Gjurić i jednou ze spojek při organizování odchodu československých emigrantů do exilu.⁸³²

Role A. Gjuriće v celé akci dostala v červnu 1940, řeklo by se nový, důležitější obsah, po jeho odjezdu do Bělehradu.⁸³³ Vedle práce v nemocnici v Bělehradě se začal stýkat s už zmíněnou československou vojenskou skupinou. Jeho pomoc byla zvláště významná pro podplukovníka Hiekeho, když v druhé polovině roku 1940 byla další činnost československé vojenské skupiny na jugoslávském území ohrožena.⁸³⁴ S Gjurićovou pomocí chtěl podplukovník Hieke kontaktovat s nabídkou zpravodajské spolupráce sovětskou diplomatickou misí, která v Bělehradě působila po navázání jugoslávsko-sovětských diplomatických styků od léta 1940. Gjurić se tehdy stal osobním lékařem této diplomatické mise. Jeho pokus však nepřinesl žádný výsledek vzhledem k tomu, jak zdůrazňoval samotný Hieke, že „*Sověti tehdy nevěřili v Jugoslávii nikomu*“.⁸³⁵

jihovýchodní Evropy, s. 116; T. CHROBÁK, M. TEJCHMAN, J. HRABCOVÁ, *Československo-jugoslávské vztahy*, s. 180.

⁸²⁹ AUK, fond: LF UK, inv. číslo 328, Gjurić Aleksandar, MUDr. 1926–1947, č. 3579/36, 7. 9. 1936; J. CHARVÁT, *Účast docenta dr. Alexandra Gjuriće, dr. Františka Procházky a dr. Vlad. Vacka na národním odboji*, s. 217.

⁸³⁰ J. CHARVÁT, *Účast docenta dr. Alexandra Gjuriće, dr. Františka Procházky a dr. Vlad. Vacka na národním odboji*, s. 217–218.

⁸³¹ Srov. podkapitulu 2. 2.

⁸³² J. CHARVÁT, *Účast docenta dr. Alexandra Gjuriće, dr. Františka Procházky a dr. Vlad. Vacka na národním odboji*, s. 218–219; R. ŠUMENKOVIĆ, *Diplomatske zabeleške iz okupiranog Praga*, sveska devetnaesta-juni 1967, s. 53–54; F. HIEKE-STOJ, *Mé vzpomínky z druhé světové války*, s. 597.

⁸³³ Ve svých vzpomínkách psal Radovan Šumenković, že hlavním důvodem Gjurićova odjezdu do Jugoslávie, byla dezinformace, kterou dostal od jugoslávského vicekonzula Bingulce, jež se týkala údajně připravované války mezi Jugoslávií a Itálií. Vzhledem k tomu, že Gjurić považoval svoje působení v Jugoslávii za důležitější než být v Praze jako lékař, opustil Protektorát se svým starým jugoslávským pasem a vystěhovaleckým vízem. V Praze zůstala jeho těhotná žena a dvouletý syn. R. ŠUMENKOVIĆ, *Diplomatske zabeleške iz okupiranog Praga*, sveska devetnaesta-juni 1967, s. 55. Srov. J. CHARVÁT, *Účast docenta dr. Alexandra Gjuriće, dr. Františka Procházky a dr. Vlad. Vacka na národním odboji*, s. 219.

⁸³⁴ Srov. F. HIEKE-STOJ, *Mé vzpomínky z druhé světové války*, s. 597, 604.

⁸³⁵ Srov. ABS, sign. 302–73–7, Protokol s Františkem Hiekem, plk. pěch. v. v., 26. 11. 1949.

Gjurić i nadále zajišťoval v Bělehradě prostřednictvím jugoslávského generálního konzulátu v Praze styk s odbojem v Protektorátu a s československou emigrací na Balkáně.⁸³⁶ Koncem ledna 1941, když gestapo zatklo dr. Františka Procházku a dr. Vladimíra Vacka, Gjurićovy pražské kolegy, kteří se po jeho odchodu do Bělehradu ujali zpravodajství a přímého kontaktu s jugoslávským generálním konzulátem a úředníkem Božidarem Stefanovićem, bylo Gjurićovo další postavení ohroženo, i když se přímo v Protektorátu nenacházel.⁸³⁷

Přestože československá vojenská skupina psala koncem února 1941 z Bělehradu do Jeruzaléma, že se „*Balkán dobře drží*“ a jugoslávské policejní úřady hlavně nepodléhají německému nátlaku,⁸³⁸ události z konce března a začátku dubna 1941 toto tvrzení nepotvrdily. Před Jugoslávií bylo období konečného rozhodnutí ohledně přistoupení k Paktu tří, ale i další existence.

⁸³⁶ J. CHARVÁT, *Účast docenta dr. Alexandra Gjuriće, dr. Františka Procházky a dr. Vlad. Vacka na národním odboji*, s. 219.

⁸³⁷ Tamtéž, s. 219–220.

⁸³⁸ VHA, fond: ČSVM-SV, 85/1/26, Korespondence Gak, 1941. Dopis Demce pro generála Gaka, 20. 2. 1941.

4. 2. Slovensko-jugoslávské styky v prvních měsících roku 1941

Začátkem roku 1941 přetrvávaly prakticky stejné problémy v jugoslávsko-slovenských vztazích jako v letech 1939–1940.⁸³⁹ Oboustranná nedůvěra se ještě víc zvyšovala. Dalo by se říci, že neexistovala vůle u jugoslávských, ale ani u slovenských představitelů, aby se situace zlepšila.

Pro Jugoslávii bylo Slovensko pořád druhořadným státem, který svou samostatnost stále víc vázal na Německo. Komplexní mezinárodní postavení Jugoslávie nebylo jednoduché. Na jedné straně se na zemi neustále zvyšoval německý tlak, na straně druhé, se Velká Británie ještě více snažila, aby Jugoslávii dostala do bloku balkánských států, které by se eventuálně postavily na odpor německé síle. To vše způsobilo, že jugoslávské vedení nevěnovalo otázce kontaktů se Slovenskem větší pozornost.

Slovensko v Jugoslávii pořád vidělo stát, který by měl patřit do německé sféry zájmu. Ze spolupráce Jugoslávie s Německem by získal nepochybně výhody i samotný slovenský stát. Slovenské vládnoucí kruhy však nebyly koncem roku 1940 nijak nadšeny zlepšením jugoslávsko-maďarských kontaktů a podpisem paktu o přátelství mezi tyto státy 12. prosince 1940, o čemž obšírně referoval z Bělehradu do Bratislavy slovenský chargé d'affaires J. Cieker.⁸⁴⁰ Když Slovensko navázalo diplomatické styky s Jugoslávií v roce 1939,⁸⁴¹ počítala slovenská strana s jistou jugoslávskou podporou, aby zabránila další expanzivní politiku Maďarska vůči slovenskému území. Vzhledem k tomu, že idea Balkánského paktu z roku 1934 mezi Jugoslávií, Řeckem, Rumunskem a Tureckem o udržení geopolitického statu quo v regionu po první světové válce zkrachovala, zvláště po italském útoku na Řecko koncem října 1940⁸⁴² a také v důsledku přistoupení Rumunska a Maďarska k Paktu tří v listopadu stejného roku,⁸⁴³ obávalo se jugoslávské vedení o bezpečnost svých hranic. Především kvůli tomu se rozhodlo usilovat o zlepšení vztahů s Maďarskem, které do této doby byly daleko od

⁸³⁹ Srov. podkapitolu 3. 2.

⁸⁴⁰ Srov. M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 32–34.

⁸⁴¹ Srov. podkapitolu 3. 1.

⁸⁴² Srov. M. TEJCHMAN, *Balkán ve válce a v revoluci 1939–1945*, s. 176–177.

⁸⁴³ Srov. J. B. HOPTNER, *Jugoslavija u krizi 1934–1941*, s. 264; B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 363, 365.

srdečně přátelských styků. Vezmeme-li v úvahu i fakt, že Německo tehdy jednalo s Bulharskem o jeho přistoupení k Paktu tří,⁸⁴⁴ a také už několikrát zmíněné události spojené s přítomností Německa na severozápadních hranicích jugoslávského státu po anšlusu Rakouska a italskou okupací Albánie,⁸⁴⁵ byla Jugoslávie téměř obklíčena zeměmi, jež byly ve sféře zájmu Německa a Itálie.

Dalo by se říci, že Slovensko spoléhalo na německý tlak na Jugoslávii, aby se jugoslávský stát dostal do Paktu tří a přímé spolupráce s Německem a posléze i se státy v rámci tohoto paktu. To se týkalo i spolupráce se slovenským státem, který byl od listopadu 1940 rovněž členem Paktu tří.⁸⁴⁶ Dokumentuje to např. hlášení J. Cieker, který v polovině ledna 1941 psal do Bratislavy o zlepšení jugoslávského postoje vůči Slovensku. Podle jeho tvrzení s přístupem slovenského státu k Paktu tří se nazírání Jugoslávie na Slovensko změnilo k lepšímu, protože se tímto aktem údajně potvrdila slovenská samostatnost.⁸⁴⁷ Ovšem pro jugoslávské obyvatelstvo, zvláště srbskou veřejnost, bylo velmi těžké slovenský stát akceptovat. Kromě určitých kontaktů v oblasti hospodářství, o čemž také psal J. Cieker,⁸⁴⁸ se jugoslávský názor na Slovensko mohl jen těžko označit za pozitivní.

Cieker mohl zjistit velmi brzy, jak se mýlil ve svých tvrzeních o přátelském poměru Jugoslávie ke Slovensku, zvláště v souvislosti se slovenským přístupem k Paktu tří, jak psal v zmíněném hlášení.⁸⁴⁹ Už koncem února 1941 poznal slovenský chargé d'affaires, že Jugoslávie dělala a pořád dělá dvojakou politiku. Cieker zdůrazňoval, evidentně zklamán z nedařících se slovensko-jugoslávských vztahů, že Jugoslávie „nemůže zaútočit na Německo, a tak si dovoluje zaútočit na stát, který je s Německem těsně svázaný.“⁸⁵⁰ Taková dvojaká politika Jugoslávie, která se dala vyzorovat i v jugoslávském poměru vůči Německu ohledně pobytu a dalším odchodu československých uprchlíků,⁸⁵¹ byla pořád přítomna i ve vztahu Jugoslávie ke Slovensku. I když Jugoslávie měla diplomatické kontakty se slovenským státem, nacházeli se na jejím teritoriu současně českoslovenští emigranti a mezi nimi i menší skupiny nebo jednotlivci ze Slovenska. Krom toho většina příslušníků slovenské

⁸⁴⁴ B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 362.

⁸⁴⁵ Srov. podkapitoly 1. 1. a 2. 2.

⁸⁴⁶ D. KOVÁČ, *Dějiny Slovenska*, s. 213.

⁸⁴⁷ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 4492/40, Bělehrad, 14. 1. 1941. Srov. M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 34–35.

⁸⁴⁸ Tamtéž.

⁸⁴⁹ Tamtéž.

⁸⁵⁰ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 703/41, Bělehrad, 27. 2. 1941.

⁸⁵¹ Srov. podkapitoly 2. 3.

menšiny v Jugoslávii měla ke slovenskému státu a režimu Jozefa Tisa negativní postoj i začátkem roku 1941,⁸⁵² stejně jako v letech 1939–1940.⁸⁵³

Podle Ciekerera, důkazem dvojaké jugoslávské politiky byl případ zrušené návštěvy jugoslávského ministra obchodu a průmyslu Ivana Andrese na Slovensku.⁸⁵⁴ Jednalo se o politika z řad HSS, který se několikrát stýkal s Ciekerem v průběhu roku 1940⁸⁵⁵ a dalo by se říci, že měl pozitivní poměr vůči Slovensku, což mohlo vadit srbským politikům působícím v jugoslávské vládě, zvláště v době, kdy další existence jugoslávského státu byla do jisté míry ohrožena.

Ministr Andres plánoval navštívit Bratislavu na vlastní iniciativu po návratu z veletrhu v Lipsku 5. března 1941.⁸⁵⁶ I když jugoslávsko-slovenské hospodářské styky byly jednou z mála relativně úspěšných forem spolupráce,⁸⁵⁷ na což poukazyval i samotný ministr Andres,⁸⁵⁸ rozhodl se předseda vlády Cvetković tuto návštěvu zrušit.⁸⁵⁹ Jugoslávské vedení se k této události přímo nevyjádřilo, ale dalo by se říci, že důvody zrušené návštěvy byly spíše politické povahy. Přes legačního radu německého vyslanectví v Bělehradě Feineho, který mluvil s ministrem zahraničí Cincar-Markovićem, se J. Cieker začátkem března 1941 dozvěděl, že Cincar-Marković nebyl z plánované návštěvy J. Andrese na Slovensku nadšen. Feine nabyl dojmu, že mezi Cincar-Markovićem a Andresem existuje z nějakého důvodu nepřátelství, ale kdy by se jednalo o cestu ministra původu srbského, pak by se návštěva realizovala.⁸⁶⁰ Nakolik dojem německého legačního rady odpovídal realitě, se nedá posoudit, jisté ale je, že na rozhodnutí předsedy jugoslávské vlády zabránit Andresově návštěvě mohly působit jiné důvody než jen animozita dvou ministrů jeho vlády, i když se jednalo o ministry odlišných národností – srbské a chorvatské.

Z hlášení slovenského chargé d'affaires z Bělehradu do Bratislavy byl zřejmý odmítavý postoj Jugoslávie vůči Slovensku a především sympatie a spolupráce

⁸⁵² Srov. SNA, fond: MZV, k. 265, č. 360/41, Slováci v Jugoslávii, Bělehrad, 4. 2. 1941; SNA, fond: MZV, k. 265, č. 703/41, Bělehrad, 27. 2. 1941; SNA, fond: MZV, k. 265, č. 720/41, Návštěva ministra Andrese v Bratislavě, Bělehrad, 4. 3. 1941.

⁸⁵³ Srov. podkapitulu 3. 3.

⁸⁵⁴ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 703/41, Bělehrad, 27. 2. 1941.

⁸⁵⁵ Srov. podkapitulu 3. 2.

⁸⁵⁶ Srov. PAAA, fond: R, S. 103332, N. 524, Telegram německého vyslanectví v Bratislavě pro ministerstvo zahraničních věcí v Berlíně, Bratislava, 24. 2. 1941; SNA, fond: MZV, k. 265, č. 687/41, Návštěva ministra Andrese na Slovensku, Bělehrad, 27. 2. 1941; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 36.

⁸⁵⁷ Srov. podkapitulu 3. 4.

⁸⁵⁸ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 684/41, Návštěva ministra Andrese na Slovensku, Bělehrad, 27. 2. 1941.

⁸⁵⁹ Tamtéž.

⁸⁶⁰ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 720/41, Návštěva ministra Andrese v Bratislavě, Bělehrad, 4. 3. 1941. Srov. M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 36.

jugoslávských vládnoucích kruhů s Benešovými lidmi.⁸⁶¹ Ze zrušené návštěvy byli velmi zklamáni Cieker a především samotný ministr Andres, který také v celé akci viděl „ruce Benešových lidí, kteří se snaží znemožnit jakoukoliv akci sblížení“.⁸⁶²

Jak se Cieker dozvěděl 23. února 1941 z osobního rozhovoru s jugoslávským diplomatickým zástupcem v Bratislavě Simičem, důvody zrušení návštěvy mohly být spjaty s několika událostmi, které velmi vadily jugoslávským politikům v Bělehradě. Jednalo se o slovenské cenzury dopisů, které přicházely na diplomatickou agencii v Bratislavě, potom zdůrazňování chorvatské vlajky místo jugoslávské v hotelu Bláha, kde byli ubytováni hokejisté z Chorvatska během svého pobytu na Slovensku, ale především případ jugoslávského občana Josefa Dřímala⁸⁶³ i údajná připravovaná cesta Ante Paveliće na Slovensko právě v době, kdy tam měl dorazit ministr Andres.⁸⁶⁴ V osobnosti Stanoje Simiče viděl Jozef Cieker jednu z hlavních osob zodpovědných za nerealizovanou návštěvu. Svému ministerstvu zahraničních věcí dokonce navrhol, aby Simič, pokud už není, byl v Bratislavě tajně sledován jako „Čechoslovák, který se spojil s Čechoslováky v Bělehradě“.⁸⁶⁵

Slovensko otázku zrušené návštěvy nenechalo jen tak. Vedle už zmíněného německého legační rady, mluvil Cieker v Bělehradě 28. února i s vyslancem von Heerenem, o celé události bylo informováno i německé vyslanectví v Bratislavě a potom i německé ministerstvo zahraničních věcí v Berlíně.⁸⁶⁶ Očekávalo se, že Německo zapůsobí na jugoslávské vedení, aby změnilo své rozhodnutí o zrušení Andresovy návštěvy. Německo však v následujícím období v souvislosti se zrušenou návštěvou jugoslávského ministra nic konkrétního nepodniklo.⁸⁶⁷ Z jeho úhlu pohledu se jednalo spíše o drobnosti, protože na Balkáně šlo o mnohem důležitější záležitosti,

⁸⁶¹ Srov. SNA, fond: MZV, k. 265, č. 703/41, Bělehrad, 27. 2. 1941; SNA, fond: MZV, k. 265, č. 708/41, Bělehrad, 28. 2. 1941.

⁸⁶² SNA, fond: MZV, k. 265, č. 684/41, Návštěva ministra Andrese na Slovensku, Bělehrad, 27. 2. 1941. Srov. M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 36.

⁸⁶³ O tom v pokračování této podkapitoly.

⁸⁶⁴ Srov. SNA, fond: MZV, k. 265, č. 687/41, Návštěva ministra Andrese na Slovensku, Bělehrad, 27. 2. 1941; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 36.

⁸⁶⁵ Tamtéž.

⁸⁶⁶ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 708/41, Bělehrad, 28. 2. 1941; PAAA, fond: R, S. 103332, N. 582, Telegram německého vyslanectví v Bělehradě pro ministerstvo zahraničních věcí v Berlíně, Bělehrad, 28. 2. 1941; PAAA, fond: R, S. 103332, N. 589, Telegram německého vyslanectví v Bratislavě pro ministerstvo zahraničních věcí v Berlíně, Bratislava, 1. 3. 1941; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 36.

⁸⁶⁷ Srov. PAAA, fond: R, S. 103332, N. 582, Záznam, Berlín, 1. 3. 1941; SNA, fond: MZV, k. 265, č. 759/41, Bělehrad, 6. 3. 1941.

jako bylo například přistoupení Bulharska k Paktu tří začátkem března 1941⁸⁶⁸ a také rostoucí tlak Německa na Jugoslávii, aby se k Paktu připojila i ona. I když se Ciekerovi nepodařilo angažovat do tohoto problému německé orgány přímo, viděl v celé záležitosti i něco pozitivního. Týkalo se to, jak zdůrazňoval v hlášení do Bratislavy, „*skutečnosti, že jugoslávské vládě bylo dáno na vědomí, že Slovenská republika má v Německu svého velkého přítele.*“⁸⁶⁹

Současně s nerealizovanou návštěvou J. Andrese byl aktuální i zájezd pěveckého sboru slovenských učitelů do Jugoslávie a pěveckého sboru Zvonimir na Slovensko. Státní návštěvu a zájezdy pěveckých sborů nelze srovnávat, mohou ale být příkladem špatných vztahů mezi Jugoslávií a Slovenskem. Ještě koncem roku 1940 i v lednu 1941 vedl J. Cieker korespondenci se svým ministerstvem zahraničních věcí týkající se zájezdu pěveckého sboru slovenských učitelů do Jugoslávie.⁸⁷⁰ Sbor plánoval navštívit místa osídlená slovenskou menšinou ve Vojvodině a zpívat ve Staré Pazove, Petrovci a Kysáči, což vyvolalo u slovenského chargé d'affaires pochybnosti o konečném úspěchu takového zájezdu. V dopisu do Bratislavy zdůraznil, že některá z těch míst byla sídlem čechoslovakizmu, obával se, jak by „*zněly slovenské písně v místnostech vyzdobených obrazy pana Beneše, Hodži a jiných vládců padlého režimu.*“⁸⁷¹ Podobně tomu bylo i s plánováním zájezdu pěveckého sboru Zvonimir ze Záhřebu na Slovensko. O něm jasně muselo rozhodnout jugoslávské ministerstvo zahraničních věcí. Jestli na rozhodnutí o odložení tohoto zájezdu z března 1941 na nějaký jiný termín hrál fakt, že se organizace cesty ujal už zmíněný spisovatel Josip Andrić,⁸⁷² který byl v jugoslávských vládnoucích kruzích považován za zastávce myšlenky chorvatské samostatnosti,⁸⁷³ lze se jen domýšlet. Cieker ale v celé akci opět viděl nepřátelskou činnost Stanoje Simiče proti Slovensku, který kvůli tomu, že tento záhřebský pěvecký sbor nakonec na Slovensko nepřijel, nemohl, jak zdůrazňoval slovenský chargé d'affaires, „*ohřívát svou československou polévku a neměl materiálů pro své hrůzostrašné zprávy o Slovensku.*“⁸⁷⁴

⁸⁶⁸ Srov. M. TEJCHMAN, *Balkán ve válce a v revoluci 1939–1945*, s. 245; D. GLIŠOVIĆ, *Ivo Andrić, Kraljevina Jugoslavija i Treći rajh 1939–1941*, s. 654.

⁸⁶⁹ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 720/41, Návštěva ministra Andrese v Bratislavě, Bělehrad, 4. 3. 1941. Srov. M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 37.

⁸⁷⁰ Srov. SNA, fond: MZV, k. 118, č. 286/41, Věc: Zájezd pěveckého sboru slovenských učitelů do Jugoslávie, Bělehrad, 29. 1. 1941.

⁸⁷¹ SNA, fond: MZV, k. 118, č. 450/41, Věc: Zájezd pěveckého sboru Zvonimir na Slovensko, Bělehrad, 14. 2. 1941.

⁸⁷² Tamtéž.

⁸⁷³ Srov. podkapitolu 3. 2.

⁸⁷⁴ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 707/41, Bělehrad, 28. 2. 1941.

Slovenská strana nebyla spokojena ani s několika ještě nevyřešenými případy, které se týkaly jejích občanů žijících na jugoslávském území nebo jednotlivých jugoslávských občanů slovenského původu. Nejen začátkem roku 1941, ale i v průběhu let 1939–1940 se stávalo, jak tvrdilo slovenské vyslanectví v Bělehradě, že do jugoslávské armády byli rekrutováni slovenští státní příslušníci žijící v Jugoslávii.⁸⁷⁵ Právě kvůli tomu žádalo vyslanectví Slovenska jugoslávské ministerstvo zahraničních věcí, aby jugoslávské orgány do své armády slovenské občany neposílaly.⁸⁷⁶ Někteří z jugoslávských občanů slovenského původu zase žádali slovenské vyslanectví, aby jim pomohlo v přestěhování na Slovensko s podmínkou, že obdrží slovenské občanství. Slovenské ministerstvo zahraničních věcí, které o celé záležitosti diskutovalo začátkem února 1941 s předsednictvem vlády v Bratislavě, zdůrazňovalo, že jde o jednotlivce, kteří měli pozitivní postoj k slovenskému státu.⁸⁷⁷ Vzhledem k tomu, že do konce března 1941 se nic s touto otázkou neudělalo⁸⁷⁸ a že byla aktuální také v létě 1941,⁸⁷⁹ tedy v době kdy jugoslávské území bylo už okupováno, dá se říci, že se slovenské pokusy nepodařily.

Slovensko nemohlo být spokojeno ani s další hospodářskou spoluprací. I když obchodní dohoda mezi Slovenskem a Jugoslávií ze srpna 1940⁸⁸⁰ regulovala clearing ve slovensko-jugoslávských platebních stycích, jugoslávská strana časem tyto závazky ignorovala a dávala přednost platbám devizami či kompenzací.⁸⁸¹ Jugoslávský dluh u Slovenska od konce roku 1939 neustále rostl a začátkem roku 1941 dosahoval už výše 31,75 milionů Ks.⁸⁸² Situace se jen částečně změnila v průběhu února a března 1941, když se slovenské pohledávky vůči Jugoslávii snížily asi o 7 milionů Ks, tedy jugoslávský dluh byl 24,58 milionů Ks.⁸⁸³ Přestože Jugoslávie v polovině února 1941 plánovala navíc např. vývoz dobytka na Slovensko,⁸⁸⁴ slovenská strana často využívala

⁸⁷⁵ Během první audience Jozefa Ciekera u nového ministra armády a námořnictva Petara Pešiče 25. listopadu 1940, si slovenský chargé d'affaires stěžoval, jak zmínil ve svém hlášení „*přátelskou formou*“, na případy v jugoslávské armádě, kdy důstojníci srbské národnosti otevřeně mluvili o svých vojácích slovenského původu jako o zrádcích a odkazovali na rozpad Československa. Srov. SNA, fond: MZV, k. 265, č. 4108/40, Bělehrad, 25. 11. 1940.

⁸⁷⁶ SNA, fond: MZV, k. 288, č. 4196/41, Bělehrad, 7. 1. 1941.

⁸⁷⁷ SNA, fond: Úřad předsednictva vlády 1939–1945 (ÚPV), k. 28, č. 1447, Věc: Přesídlení jugoslávských Slováků na Slovensko, Bratislava, 1. 2. 1941.

⁸⁷⁸ Tamtéž.

⁸⁷⁹ Srov. SNA, fond: ÚPV, k. 28, č. 12540, Bratislava, 9. 8. 1941; SNA, fond: ÚPV, k. 28, č. 13717, Věc: Přesídlení Slováků z bývalé Jugoslávie na Slovensko, Bratislava, 6. 9. 1941.

⁸⁸⁰ Srov. podkapitulu 3. 4.

⁸⁸¹ Srov. M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 52.

⁸⁸² *Jugoslovenski Lloyd*, 12. 1. 1941, s. 2.

⁸⁸³ Tamtéž, 13. 2. 1941, s. 2; tamtéž, 5. 3. 1941, s. 2.

⁸⁸⁴ Tamtéž, 16. 2. 1941, s. 4.

verbální diplomatické nóty, aby prostřednictvím ministerstva zahraničních věcí v Bělehradě poukazovala na ignorování a nedodržování obchodní dohody jugoslávskou stranou.⁸⁸⁵

V době, kdy si slovenské orgány i vyslanectví v Bělehradě stěžovaly na různé příklady špatných jugoslávsko-slovenských vztahů, z nichž vinily jugoslávskou stranu, podávala současně protesty proti Slovensku i Jugoslávii. Vedle už zdůrazněných problémů v jugoslávsko-slovenských kontaktech, týkajících se pozitivního postoje slovenského ministra vnitra Macha na podzim roku 1940 k chorvatské nezávislosti a přítomnosti přívrženců Ante Paveliće na Slovensku,⁸⁸⁶ podezíraly jugoslávské orgány stále Slovensko ze sympatií k ustašovské emigraci a vedení kampaně proti Jugoslávii. V souvislosti s tím by se mohla tlumočit údajná tvrzení jugoslávské diplomatické agencie v Bratislavě ohledně připravované cesty A. Paveliće na Slovensko, což bylo zmíněno 23. února 1941 v rozhovoru S. Simiče s J. Ciekerem.⁸⁸⁷

Jugoslávský diplomatický představitel tehdy poukázal na nějaké příklady špatného postoje slovenských orgánů k diplomatické agencii Jugoslávii v Bratislavě. Podle Simičova tvrzení lidé, kteří navštěvovali diplomatickou agencii, byli sledováni a měli pak nepříjemnosti.⁸⁸⁸ Problémy se objevily i s poštou, která přicházela z Bělehradu jugoslávskému diplomatickému zastupitelství v Bratislavě. Ještě koncem února 1940 si její zaměstnanci stěžovali slovenskému ministerstvu zahraničních věcí, že už nějakou dobu nedostávají z Jugoslávii pravidelně korespondenci.⁸⁸⁹ Vzhledem k tomu, že tento problém pokračoval i dále,⁸⁹⁰ požádal Simič své ministerstvo zahraničních věcí, aby diplomatická pošta, určená pro slovenské vyslanectví v Bělehradě byla cenzurována, stejně jako tomu bylo s poštou pro jugoslávskou diplomatickou agencii v Bratislavě ze strany slovenských orgánů.⁸⁹¹ Jak tvrdil Cieker, Simič tehdy vyhrožoval uvězněním každého, kdo navštíví slovenské vyslanectví v Bělehradě, jestli slovenské orgány nepřestanou se sledováním jugoslávských občanů a osob, které byly v styku s diplomatickou agencii v Bratislavě.⁸⁹² I když se Cieker

⁸⁸⁵ Srov. M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 52.

⁸⁸⁶ Srov. podkapitolu 3. 2.

⁸⁸⁷ Srov. SNA, fond: MZV, k. 265, č. 687/41, Návštěva ministra Andrese na Slovensku, Bělehrad, 27. 2. 1941; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 36.

⁸⁸⁸ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 687/41, Návštěva ministra Andrese na Slovensku, Bělehrad, 27. 2. 1941.

⁸⁸⁹ SNA, fond: MZV, k. 220, č. 2046/40, Bratislava, 29. 2. 1940.

⁸⁹⁰ Srov. J. TKÁČ, *Slovensko-juhoslovenské a slovensko-chorvátske vzťahy v rokoch 1939–1941*, s. 158–159.

⁸⁹¹ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 687/41, Návštěva ministra Andrese na Slovensku, Bělehrad, 27. 2. 1941.

⁸⁹² Tamtéž.

nevyjádřil ke sledování jednotlivých jugoslávských občanů na Slovensku, jiné údaje potvrzují, že slovenská ústřední státní bezpečnost v letech 1939–1940 občas pozorovala a od začátku roku 1941 začala systematicky sledovat činnost S. Simiče a úředníků jugoslávského diplomatického zastupitelství v Bratislavě, kteří v prvních měsících roku 1941 zvýšili počet kontaktů s diplomatickou misí Sovětského svazu na Slovensku.⁸⁹³

Zmíněný případ jednoho jugoslávského občana, rodáka z jihomoravské vesnice Žeravice, Josefa Dřimala, také způsobil trhliny v jugoslávsko-slovenských vztazích. Za první světové války bojoval tento muž jako dobrovolník v srbské armádě a později se stal jugoslávským občanem. Od léta 1939 se nacházel v čele bratislavské pobočky odbojové skupiny Obrana národa, která se účastnila organizování útěků politických emigrantů a československých vojáků do zahraničí.⁸⁹⁴ Na podzim roku 1940 byl slovenskými orgány zatčen,⁸⁹⁵ ale S. Simić informoval své ministerstvo zahraničních věcí o tom případu až v lednu 1941. Vzhledem k tomu, že Dřimal měl jugoslávské občanství a během vyšetřování slovenské orgány nenašly proti němu nic, kromě faktu, že často chodil do jugoslávské diplomatické agencie, žádal Simić slovenské ministerstvo zahraničních věcí, aby ho nakonec propustily. Dřimal však byl 21. ledna 1941 vydán gestapu a převezen do Německa, neboť tamní orgány, o něj měly zájem, jelikož jej považovaly za občana Protektorátu. I přes intervence jugoslávského vyslanectví v Berlíně zůstal Dřimal německým vězněm.⁸⁹⁶ Celý případ znásobil negativní postoje jugoslávských orgánů vůči Slovensku. I diplomatický zástupce Simić, jak už bylo uvedeno, ho považoval za důvod pro nedůvěru ke slovenské straně a mohlo působit i na zrušení návštěvy ministra Andrese.⁸⁹⁷

Kontakty chorvatských politiků s představiteli Slovenska vadily převážně srbským politikům působícím v jugoslávské vládě. Lze to vysvětlit už několikrát zmíněnými obavami jugoslávských vládnoucích kruhů o udržení jednotného území jugoslávského státu, zvláště šlo-li o chorvatské prostředí. Vedle pokusu o návštěvu Andrese na Slovensku, nedávali se se sympatiemi ani na cestu místopředsedy HSS

⁸⁹³ M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 38.

⁸⁹⁴ Tamtéž, s. 35; J. JABLONICKÝ, *Z ilegality do povstania: kapitoly z občanského odboje*, s. 54–55; *Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945*, s. 61.

⁸⁹⁵ Údaje o datu zatčení se u jednotlivých autorů liší. Srov. J. JABLONICKÝ, *Z ilegality do povstania: kapitoly z občanského odboje*, s. 56; *Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945*, s. 61; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 35.

⁸⁹⁶ M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 35–36.

⁸⁹⁷ Srov. SNA, fond: MZV, k. 265, č. 687/41, Návštěva ministra Andrese na Slovensku, Bělehrad, 27. 2. 1941.

Ivana Pernara,⁸⁹⁸ který po návštěvě Vídně měl v plánu setkat se po 10. březnu 1941 v Bratislavě s ministrem Machem.⁸⁹⁹ Tuto návštěvu zmínil Simić Ciekerovi během jejich setkání v Bratislavě koncem února stejného roku.⁹⁰⁰ Vzhledem k tomu, že Ivan Pernar neměl vízum pro cestu na Slovensko,⁹⁰¹ německé úřady se nakonec rozhodly, aby mu povolení nebylo vydáno kvůli eventuálním nepříjemnostem s jugoslávskou vládou.⁹⁰² Je jasné, že se německá zahraniční politika, zvláště v polovině března 1941, kdy tlak Německa na Jugoslávii byl obrovský, nemusela obávat jugoslávské reakce. Slovenské orgány žádaly německou stranu o pomoc v souvislosti s Pernarovou návštěvou,⁹⁰³ ale Německo nechtělo podniknout nic. Jestli německé orgány věděly o pozitivním postoji I. Pernara vůči Slovensku,⁹⁰⁴ není známo, ale dá se předpokládat, že by jeho pobyt v Bratislavě vyvolal negativní reakci vedoucích politických kruhů v Bělehradě, což Německo tehdy určitě nechtělo. Vedle toho, zvláště srbským politikům působícím v jugoslávské vládě, mohl vadit fakt, že ze slovenské strany byl zase A. Mach zmiňován jako člověk, který se má potkat s některým z chorvatských politiků, a to právě ve velmi citlivém období pro další existenci jugoslávského státu.

Jedna nerealizovaná návštěva nebo nesplněná žádost buď jugoslávské, nebo slovenské strany automaticky způsobila, že se nedala uskutečnit ani další. Po událostech kolem nerealizované návštěvy ministra Andrese považoval Cieker příjezd slovenského vyslance Milece do Bělehradu v březnu 1941 za nevhodný. Jak už dříve bylo ukázáno, Ivan Milecz po své nástupní audienci v Bělehradě v listopadu 1939 trávil svůj čas hlavně v Bukurešti jako vyslanec Slovenska pro území Rumunska a Jugoslávie.⁹⁰⁵ Slovenské straně pořád vadil fakt, že Jugoslávie má v Bratislavě i nadále

⁸⁹⁸ Jednalo se o chorvatského politika, který zůstal známým jako jeden ze dvou zraněných poslanců HSS, kteří přežili atentát v jugoslávském Národním shromáždění 20. června 1928, když poslanec Radikální strany Puniša Račić zavraždil Pavle Radiće a Djuru Basaričeka, zatímco tehdejší vedoucí chorvatský politik Stjepan Radić zemřel 8. srpna stejného roku na následky zranění. B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 175; H. MATKOVIĆ, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, s. 252; Týž, *Na vrelima hrvatske povijesti*, s. 291–295.

⁸⁹⁹ PAAA, fond: R, S. 103332, N. 706, Telegram německého vyslanectví v Bratislavě pro ministerstvo zahraničních věcí v Berlíně, Bratislava, 10. 3. 1941.

⁹⁰⁰ Srov. SNA, fond: MZV, k. 265, č. 687/41, Návštěva ministra Andrese na Slovensku, Bělehrad, 27. 2. 1941.

⁹⁰¹ PAAA, fond: R, S. 103332, N. 706, Telegram německého vyslanectví v Bratislavě pro ministerstvo zahraničních věcí v Berlíně, Bratislava, 10. 3. 1941.

⁹⁰² PAAA, fond: R, S. 103332, N. 706, Dopis z Berlína do Bratislavy, Berlín, 11. 3. 1941.

⁹⁰³ PAAA, fond: R, S. 103332, N. 706, Telegram německého vyslanectví v Bratislavě pro ministerstvo zahraničních věcí v Berlíně, Bratislava, 10. 3. 1941.

⁹⁰⁴ Během první návštěvy J. Ciekeru jako slovenského chargé d'affaires v Záhřebu v únoru 1940, se I. Pernar vyjádřil pozitivně vůči Slovensku a měl pochopení pro situaci, ve které se tehdy slovenský stát nacházel. Srov. M. JARINKOVIĆ, *Slovensko a Juhoslavia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 23.

⁹⁰⁵ Srov. podkapitulu 3. 1.

jen diplomatickou agencii a že neplánuje zvýšit rank svého diplomatického zastupitelství. Jak Cieker tehdy zdůrazňoval, v tom případě „nemáme ani my důvod, abychom ukazovali pánům v Bělehradě, že máme svého vyslance.“⁹⁰⁶

Na rozdíl od častých nepřesných předpokladů slovenského chargé d'affaires v Bělehradě, týkajících se odhadu dalšího vývoje jugoslávsko-slovenských vztahů, zvláště když poukazoval ve svých zprávách do Bratislavy na rostoucí pozitivní poměr jugoslávské veřejnosti, včetně srbského prostředí vůči Slovensku, posoudil Cieker v polovině března 1941 další rozvoj situace relativně správně. Měl tehdy několik setkání s představiteli jugoslávského politického života, kteří mimochodem nehráli důležitou roli, kromě do jisté míry ministra bez portfeje Frana Kulovce,⁹⁰⁷ ale také mohl odhadnout vývoj událostí i na základě nálady, která panovala na bělehradských ulicích. Zaznamenal velmi vzrušující situaci, ze které bylo patrné, že se Jugoslávie o přístupu k Paktu tří rozhodne již velmi brzo.⁹⁰⁸ I když 10. března 1941 jugoslávské vedení nebylo ještě úplně rozhodnuto,⁹⁰⁹ zasílal ten den Cieker své hlášení do Bratislavy s vysvětlením situace v Jugoslávii se slovy „dnes je jasné, že kostky jsou vrženy“.⁹¹⁰

Slovenský chargé d'affaires dostal informace o nedůvěře jugoslávské veřejnosti k Paktu tří, zvláště v srbském prostředí, ale vše nasvědčovalo tomu, že vede ke konečnému přístupu Jugoslávie ke spolupráci s Německem a ostatními členy tohoto paktu.⁹¹¹ Že takový vývoj události šel směrem, který si pravděpodobně přál i samotný Cieker, potvrzují jeho slova z 13. března 1941, že se Jugoslávie nachází „před

⁹⁰⁶ SNA, fond: MZV, k. 267, č. 767/41, Vyslanec dr. Ivan Milecz. Návštěva v Bělehradě, 6. 3. 1941.

⁹⁰⁷ Cieker v polovině března 1941 mluvil i s šéfem politického odboru předsednictva vlády Stojimirovičem Jovanovičem, jeho zástupcem Dimičem a zástupcem ministra zahraničí Jukičem. Srov. SNA, fond: MZV, k. 265, č. 778/41, Bělehrad, 10. 3. 1941; SNA, fond: MZV, k. 265, č. 843/41, Bělehrad, 13. 3. 1941; SNA, fond: MZV, k. 265, č. 844/41, Bělehrad, 13. 3. 1941. Fran Kulovec, jako jeden z tehdejších nejznámějších slovinských politiků a předseda SLS po smrti A. Korošce i člen Korunní rady, jugoslávského vysokého poradního orgánu, byl přítomný při důležitých rozhodnutích vedoucích jugoslávských politických kruhů v březnu 1941. Srov. *DGFP, Series D (1937–1945), Volume XII*, s. 232–233; J. WÜSCHT, *Jugoslawien und das Dritte Reich*, s. 302; Lj. BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941. Iz povijesti hrvatskog pitanja*, II, s. 373; H. MATKOVIĆ, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, s. 417; D. GLIŠOVIĆ, *Ivo Andrić, Kraljevina Jugoslavija i Treći rajh 1939–1941*, s. 658.

⁹⁰⁸ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 778/41, Bělehrad, 10. 3. 1941.

⁹⁰⁹ V období od 6. do 10. března 1941 se třikrát konalo setkání Korunní rady, kterého se zúčastnili regenti princ Pavle, Perović a Stanković, předseda vlády Cvetković, místopředseda vlády Maček, který byl pořád nejdůležitějším chorvatským politikem, ministr zahraničních věcí Cincar-Marković, ministr armády a námořnictva generál Pešić, ministr bez portfeje Kulovec (jako nejznámější slovinský politik) a ministr paláce Antić. Ačkoliv se diskutovalo o jugoslávském přistoupení k Paktu tří, ještě nebylo tehdy definitivně rozhodnuto. Srov. D. GLIŠOVIĆ, *Ivo Andrić, Kraljevina Jugoslavija i Treći rajh 1939–1941*, s. 658–664.

⁹¹⁰ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 778/41, Bělehrad, 10. 3. 1941.

⁹¹¹ Tamtéž; SNA, fond: MZV, k. 265, č. 843/41, Bělehrad, 13. 3. 1941.

*rozhodnutím, které ji definitivně postaví do řady dalších států střední a jižní Evropy, které už spolupracují na novém evropském pořádku“.*⁹¹²

⁹¹² SNA, fond: MZV, k. 265, č. 843/41, Bělehrad, 13. 3. 1941.

4. 3. Postoj československo-exilových, protektorátních i slovenských orgánů k politickým rozhodnutím a změnám v Jugoslávii z 25. a 27. března 1941

Změny v jugoslávsko-česko-slovenských stycích koncem března a začátkem dubna 1941 byly důsledkem několikaletého oslabování jugoslávského státu zmítaného četnými vnitřními problémy, ale byly i plodem zhoršování mezinárodního postavení Jugoslávie. Se silicím vlivem Německa, které usilovalo o kontrolu Balkánu, byla Jugoslávie skoro úplně obklíčena sférami německého a italského zájmu, což postupně vedlo jugoslávský stát k ústupu od politiky neutrality ve druhé světové válce. Na výběr měl buď přidat se k ofenzivní politice členů Paktu tří v čele s Německem, nebo k relativně pasivní politice Velké Británie a jejích spojenců a postavit se na odpor dalšímu německému pronikání.

Během prvních tří měsíců roku 1941 už bylo představitelům československých orgánů v exilu, včetně vojenské skupiny v Jugoslávii, a také slovenským diplomatickým zástupcům v Bělehradě jasné, že jugoslávská politika balancování a neutrality je neudržitelná.⁹¹³ Z časového odstupu lze soudit, že to bylo pochopitelné pro každého z předních účastníků tehdejších událostí. Dodneška však zůstává otázkou, které rozhodnutí jugoslávských vedoucích politických kruhů by přineslo, vzhledem k tomu, že nějaká forma konfliktu, či dokonce samotná válka byly nevyhnutelné, méně zla.

Vedoucí politické kruhy jugoslávského státu v čele s princem regentem Pavlem a předsedou vlády Cvetkovičem si byly vědomy obtíží, které by přineslo přistoupení k Paktu tří a akceptování povinnosti tohoto členství. I když pro Němce byly některé z jugoslávských požadavků dokonce přijatelné (nežádat průchod německé a jiných armád zemí, jugoslávská neúčast ve válce, uvažovat o eventuálním připojení Soluně Jugoslávii),⁹¹⁴ což dříve v případě členství jiných balkánských států Německo

⁹¹³ Srov. podkapitoly 4. 1. a 4. 2.

⁹¹⁴ Srov. B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 371–372; N. BALFUR (BALFOUR), *Knez Pavle Karadjordjević*, in: 27. mart 1941: Knez Pavle u vihorima evropske politike, zbornik radova okruglog stola, Beograd 2003, s. 24–25; M. TEJCHMAN, *Balkán ve válce a v revoluci 1939–1945*, s. 250–251; M. BJELAJAC, *25. i 27. mart i Aprilski rat 1941. – Gde su koreni podeljenih*

nepraktikovalo, pořád zůstávaly obavy z reakce jugoslávského obyvatelstva, zvláště v srbském prostředí, ale také armády, v níž především převažoval silný protiněmecký duch. Na druhou stranu znaly přední politické osobnosti jugoslávského státu, především na základě hlášení ministra armády generála Petara Pešiče a náčelníka generálního štábu generála Petara Kosiće, špatný stav jugoslávské armády, jenž znemožňoval vzdorovat delší dobu silnější německé armádě.⁹¹⁵

Zvýšený počet kontaktů s diplomatickými zástupci a politiky Velké Británie, včetně předsedy vlády Winstona Churchilla a ministra zahraničních věcí Anthonyho Edena, a rovněž s diplomatickými představiteli USA, však jugoslávským politikům nepřinesl ani žádnou úlevu, ani garance, které by eventuálně zachránily jugoslávský stát před německým útokem.⁹¹⁶ V každém případě v druhé polovině března 1941 už nemohla Jugoslávie nijak balancovat a jakékoliv rozhodnutí vedlo k nějakému konfliktu a ztrátám.

Vývoj událostí v Jugoslávii byl československou vojenskou skupinou v Bělehradě pečlivě sledován. Zabýval se jím i podplukovník Hieke, který tehdy působil hlavně v Istanbulu,⁹¹⁷ a také slovenské vyslanectví v Bělehradě. Obě strany hlásily (do Londýna, popřípadě do Bratislavy) všeobecné informace o jednáních vlády D. Cvetkoviće a vysokého poradního orgánu, Korunní rady, v čele s princem Pavlem. Podle informací, které mělo československé ministerstvo zahraničních věcí v Londýně, jednal Cvetković s britským vyslancem v Bělehradě, ale Jugoslávie žádné garance ani pomoc neobdržela.⁹¹⁸ Slovenský chargé d'affaires Cieker si však všimnul velké nervozity v srbském prostředí a „stoupající válečnou teplotu“.⁹¹⁹ Podle Ciekerova tvrzení bylo Jugoslávii prakticky předloženo ultimátum, že buď podepíše protokol o přistoupení k Paktu tří a stane se částí „nového evropského souručenství, nebo padne“.⁹²⁰

pogleda? in: 27. mart 1941. – Sedamdeset godina kasnije, zbornik radova, Beograd 2012, s. 162; D. GLIŠOVIĆ, Ivo Andrić, *Kraljevina Jugoslavija i Treći rajh 1939–1941*, s. 658–666.

⁹¹⁵ Srov. B. PETRANOVIĆ, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*, Beograd 1992, s. 97; D. ALEKSIĆ, *General Petar Pešić o Paktu 25. marta 1941*, s. 121–122; M. BJELAJAC, *25. i 27. mart i Aprilski rat 1941. – Gde su koreni podeljenih pogleda?* s. 162.

⁹¹⁶ Srov. B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 369–371; N. BALFUR, *Knez Pavle Karadjordjević*, s. 24; M. TEJCHMAN, *Balkán ve válce a v revoluci 1939–1945*, s. 252–253.

⁹¹⁷ Srov. podkapitulu 2. 3.

⁹¹⁸ NA, fond: PMR-L, k. 69, č. 320/41, Důvěrné, Londýn, 22. 3. 1941. Srov. NA, fond: PMR-L, k. 69, č. 883/dův/41, Věc: Jugoslávské požadavky, Londýn, 24. 3. 1941.

⁹¹⁹ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 949/41, Bělehrad, 21. 3. 1941.

⁹²⁰ Tamtéž.

Když tato hlášení o ještě nedefinovaném postavení Jugoslávie dorazila do Londýna a Bratislavy, jugoslávské vládnoucí kruhy se už rozhodly o přístupu k Paktu tří, což znamenalo i změnu jugoslávského postoje ke druhé světové válce. Rozhodnutí Korunní rady ze 17. března 1941 o jugoslávském vstupu bylo konečně potvrzeno na schůzce jugoslávské vlády 20. března v Bělehradě.⁹²¹ Poslední krok k přistoupení Jugoslávie k Paktu tří se odehrál ve Vídni 25. března, když Cvetković a Cincar-Marković podepsali dohodu spolu s Ribbentropem, Cianem a japonským vyslancem v Německu generálem Hiroshim Oshimou.⁹²²

Přistoupení Jugoslávie k Paktu tří vyvolalo různé reakce, o nichž psali nejen představitelé československých exilových orgánů v Londýně, ale i slovenští diplomaté v Bělehradě. Cieker přivítal konečnou „jasnou situaci Jugoslávie“ a považoval 25. březen za den, kdy byl „z teritoria Jugoslávie odstraněn konflikt, o který usilovala Velká Británie“.⁹²³ Zcela opačné stanovisko měli představitelé československého ministerstva zahraničních věcí v Londýně, kteří právě 25. března bezprostředně před podepisováním protokolu o jugoslávském přistoupení k Paktu tří zdůrazňovali, že by „Německo vítalo revoluci v Jugoslávii a okamžitě by podniklo vojenské kroky k pacifikaci, tj. k okupaci“.⁹²⁴ Současně se britská vláda hned po 20. březnu snažila, aby politickou situaci v Jugoslávii změnila.⁹²⁵ Jen těžko by se tehdy dalo očekávat úplné uklidnění situace, jak o tom psal Cieker.

Tomu bezprostředně před jugoslávským přístupem k Paktu tří nasvědčovaly i menší protesty proti vládě, kterých si všimli představitelé československé vojenské

⁹²¹ V pracích, ve kterých se psalo o událostech bezprostředně před jugoslávským přístupem k Paktu tří, existují odlišné údaje o datu rozhodnutí jugoslávského vedení o přistoupení k silám Osy. Jako konečné datum jugoslávského rozhodnutí se používal hlavně 20. březen, ale někteří z autorů psali, že toho dne rozhodla Korunní rada, jiní autoři, že v ten den však rozhodla jugoslávská vláda. Srov. E. BARKER, *British Policy in South-East Europe in the Second World War*, s. 90; B. KRIZMAN, *Yugoslavia's Accession to the Tripartite Pact*, in: *The Third Reich and Yugoslavia 1933–1945*, s. 417, 421; V. TERZIĆ, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza*, I, s. 397–403; B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 370–371; M. TEJCHMAN, *Balkán ve válce a v revoluci 1939–1945*, s. 251; D. GLIŠOVIĆ, *Ivo Andrić, Kraljevina Jugoslavija i Treći rajh 1939–1941*, s. 683.

⁹²² Srov. text dohody: J. B. HOPTNER, *Jugoslavija u krizi 1934–1941*, s. 415; V. TERZIĆ, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza*, I, s. 418–430; B. PETRANOVIĆ, N. ŽUTIĆ, *27. mart 1941. Tematska zbirka dokumenata*, s. 127–128.

⁹²³ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 1028/41, Bělehrad, 26. 3. 1941.

⁹²⁴ NA, fond: PMR-L, k. 69, č. 872/dův/41, Důvěrný záznam č. 41, Londýn, 25. 3. 1941.

⁹²⁵ Podle dostupných údajů aktivní britské pokusy o změnu politické situace v Jugoslávii začaly až po konečném rozhodnutí jugoslávské vlády o přistoupení k Paktu tří. Srov. E. BARKER, *British Policy in South-East Europe in the Second World War*, s. 91–92; V. TERZIĆ, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza*, I, s. 406; B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 370; M. TEJCHMAN, *Balkán ve válce a v revoluci 1939–1945*, s. 254; M. BJELAJAC, *25. i 27. mart i Aprilski rat 1941. – Gde su koreni podeljenih pogleda?*, s. 160.

skupiny v Jugoslávii,⁹²⁶ a rovněž první větší demonstrace po 25. březnu, převážně v srbském prostředí.⁹²⁷ Československé ministerstvo zahraničních věcí v Londýně se na rozhodnutí jugoslávské vlády dívalo jako na „tragédii, která není jenom v podepsání, ale také ve skutečnosti, že jugoslávská veřejnost je rozdělena názorově.“⁹²⁸ Exilové orgány si kladly otázku, jak to, že se důstojníci srbské národnosti „až dosud naprosto neúčastnili plně celkové akce“.⁹²⁹ Důvodem pravděpodobně mohla být možnost změny politických poměrů v Jugoslávii ze strany jugoslávské armády.

Dostaly na ni odpověď velmi brzy, neboť v noci z 26. na 27. března 1941 provedla skupina důstojníků bělehradské vojenské posádky v čele s generály Dušanem Simovićem a Borivojem Mirkovićem státní převrat. Vláda D. Cvetkoviće a princ regent Pavle byli zbaveni moci. Mladý Petar II. Karadjordjević se stal králem, i když byl ještě nezletilý. Generál Simović vytvořil novou vládu složenou z představitelů stran dosud vládnoucích a některých stran opozičních bez levicové orientace. V nové vládě nebyly vedoucí osobnosti bývalé vlády Cvetković a Cincar-Marković, což bylo pochopitelné, ale zapojili se do ní představitelé HSS a SLS, včetně Mačka (až začátkem dubna po jednání Mačkových blízkých spolupracovníků se Simovićem) a Kulovce. V den, kdy byl proveden státní převrat a zformována nová vláda, se v bělehradských ulicích objevily větší demonstrace občanů zaměřené nejen proti bývalé vládě D. Cvetkoviće, ale i proti přístupu Jugoslávie k Paktu tří. Pozadí státního převratu a charakter demonstrací z 27. března 1941 dlouho přitahovaly pozornost veřejnosti a historiků. Dodneška se na tyto události objevují odlišné názory, zvláště na pokusy interpretovat charakter a pozadí státního převratu a demonstrací.⁹³⁰ V každém

⁹²⁶ VHA, fond: ČsVM-SV, 103/1/30, Telegramy došlé, rok 1941, č. 2562–180–22 až 2566–170–22, Beograd-Londýn, 24. 3. 1941.

⁹²⁷ VHA, fond: ČsVM-SV, 103/1/30, Telegramy došlé, rok 1941, č. 2567–185–24 až 2571–150–24, Bělehrad-Istanbul, Londýn, 25. 3. 1941.

⁹²⁸ NA, fond: PMR-L, k. 69, č. 355/41, Důvěrné, Londýn, 25. 3. 1941.

⁹²⁹ Tamtéž.

⁹³⁰ V Titově Jugoslávii se události kolem 27. března 1941 především považovaly za výsledek činnosti KPJ, která se do demonstrací zapojila, ale její vliv na provedení státního převratu nebyl rozhodující. Britské vysoké politické kruhy bezpochybně usilovaly o změnu politické situace po 20. březnu 1941 a měly kontakty především s představiteli občanských stran (např. Zemědělská strana), ale pořád zůstává otázkou, jestli působily přímo a do jaké míry na hlavní aktéry státního převratu. Vedle starších prací jugoslávských historiků, kteří se věnovali této tematice, se v poslední době objevilo v Srbsku několik sborníků týkajících se pozadí a charakteru samotných událostí kolem přistoupení k Paktu tří a státního převratu, stejně jako demonstrací 27. března 1941. K tomu např. Nikola MILOVANOVIĆ, *Vojni puč i 27. mart 1941*, Beograd 1960; V. TERZIĆ, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza*, I, Ljubljana-Beograd-Titograd 1984; *Aprilski rat 1941. Zbornik dokumenata. Knjiga 2*, priredio A. MILETIĆ, Beograd 1987; B. PETRANOVIĆ, N. ŽUTIĆ, *27. mart 1941. Tematska zbirka dokumenata*, Beograd 1990; B. PETRANOVIĆ, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*, Beograd 1992; *27. mart 1941: Knez Pavle u vihorima evropske politike, zbornik radova okruglog stola*, Beograd 2003; *Danilo Gregorić i 25. mart 1941. Građa za studiju o martovskim događajima 1941. u Jugoslaviji*,

případě měly události z 27. března velký, ba osudový vliv na další existenci jugoslávského státu. Stejný den, kdy se změnila politická situace v Jugoslávii, rozhodl se Hitler, že se objektem agrese německých vojsk v rámci připravovaného útoku na Řecko, stane i Jugoslávie.⁹³¹ Toto byla blesková odpověď Německa na změny v Jugoslávii, která mohla současně zajistit celý prostor Balkánského poloostrova.

Kvůli změnám politické situace v Jugoslávii posunulo německé vedení realizaci plánu *Marita*, respektive útok na Řecko, z 1. na 6. duben, plán *Barbarossa*, tj. útok na Sovětský svaz, byl také prolongován z poloviny května původně o čtyři, potom o pět týdnů později. Opožděný začátek německého útoku na Sovětský svaz než byl plánován, mohl způsobit potíže, do kterých se později dostala německá armáda kvůli silné zimě. Jestli však události z 27. března 1941 v Jugoslávii měly opravdu vliv na průběh války na východní frontě od druhé poloviny roku 1941, je také diskutabilní otázkou, alespoň co se týká přímého osudového působení a důsledků.⁹³²

Státní převrat a změna politické situace v Jugoslávii mohly přinést jistou radost československým exilovým orgánům v Londýně i odporu v Protektorátu, ale zklamání ve vedoucích politických strukturách Slovenska. Československé exilové orgány očekávaly zřejmě od změny situace v Jugoslávii hodně. Bezprostředně po 27. březnu se psalo nejenom o obranných směrnicích nové jugoslávské vlády, ale i pro případ nutnosti i o ofenzivě, týkající se albánského území a vztahu s Itálií.⁹³³ Očekávalo se, vzhledem k tomu, že Hitler kvůli Jugoslávii bude muset koncentrovat své síly na balkánském území, formování fronty na Balkáně.⁹³⁴ Podle informací, které se objevovaly mezi představiteli československých exilových orgánů, ulehčil státní převrat v Jugoslávii obrannou situaci Řecku, neboť řecké jednotky na jugoslávské hranici mohly být nyní nasazeny do Albánie.⁹³⁵

připravili Kosta NIKOLIĆ, Bojan. B. DIMITRIJEVIĆ, Beograd 2007; 27. mart 1941. – *Sedamdeset godina kasnije, zbornik radova*, Beograd 2012. Z posledního zmíněného sborníku srov. zvláště text: M. BJELAJAC, 25. i 27. mart i Aprilski rat 1941. – *Gde su koreni podeljenih pogleda?* s. 157–171.

⁹³¹ Srov. B. KRIZMAN, *Hitlerov „plan 25“ protiv Jugoslavije. Jugoslavija u svijetlu „Nürnberških dokumenata“*, Zagreb 1953, s. 76–86; *Aprilski rat 1941. Zbornik dokumenata. Knjiga 2*, s. 346–350; B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 386–388; M. BJELAJAC, 25. i 27. mart i Aprilski rat 1941. – *Gde su koreni podeljenih pogleda?*, s. 167.

⁹³² Srov. B. KRIZMAN, *Hitlerov „plan 25“ protiv Jugoslavije. Jugoslavija u svijetlu „Nürnberških dokumenata“*, s. 116; V. TERZIĆ, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza*, I, s. 480–481; B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 387; týž, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*, s. 97; H. SUNDHAUSEN, *Geschichte Serbiens 19.–21. Jahrhundert*, s. 311.

⁹³³ NA, fond: PMR-L, k. 69, č. 353/41, Důvěrné, Londýn, 28. 3. 1941.

⁹³⁴ NA, fond: PMR-L, k. 69, č. 354/41, Záznam, 28. 3. 1941.

⁹³⁵ Tamtéž.

I když by československé exilové kruhy mohly být se změnou politické situace v Jugoslávii spokojeny, bylo jim jasné, že osud Jugoslávie nebyl v jejich rukách. Jak zmiňoval 1. dubna 1941 Ivan Frangeš, legační rada jugoslávského vyslanectví v Londýně, nová jugoslávská vláda žádala své diplomatické zastupitelství v zahraničí, aby na všech příslušných místech poukazovaly na absolutní mírumilovnost Jugoslávie vůči všem sousedním státům, ale i na klid a pořádek v zemi. Frangeš však zdůraznil, že se očekává německý útok nejpozději za 2–3 dny.⁹³⁶ Zda byla situace v Jugoslávii v souvislosti s plánovaným německým útokem hodnocena reálně, napovídají slova zaměstnanců československého ministerstva zahraničních věcí, kteří byli v blízkém kontaktu s úředníky jugoslávského vyslanectví v Londýně: „*Jihoslované vědí, že se spíše podaří kvadratura kruhu než odvracení německého útoku na Jugoslávii*“.⁹³⁷

Změnu v přístupu německé propagandy k Jugoslávii registrovalo i *Rudé právo*. Tento ústřední tiskový orgán Komunistické strany Československa vycházel v Protektorátu ilegálně s větší či menší pravidelností. V jednom z autorských textů se psalo, že s Jugoslávií bylo všechno v pořádku do doby, pokud šla bok po boku s Německem. Jakmile se situace změnila, začalo se o Jugoslávii a národech, žijících na jugoslávském území, psát velmi negativně: „*Každá maličkost byla ztisícero násobena, poměry líčeny v hrůzném světle, jen aby byly vybičovány šovinistické vášně a lid Německa připraven na válku*“.⁹³⁸

Bezprostředně před státním převratem se do Bělehradu vrátil podplukovník Hieke a část československé zpravodajské ústředny „Marie“.⁹³⁹ Pravděpodobně se počítalo s tím, že by se Jugoslávie mohla stát důležitým územím pro československou zpravodajskou službu a aktivity proti Německu. Do jaké míry byla Jugoslávie aktuálně považována za významný prostor, naznačují telegramy ministra národní obrany československé exilové vlády v Londýně generála Sergeje Ingra do Bělehradu. Prostřednictvím telegramu z 28. března se Ingr snažil získat informace o situaci v Jugoslávii, např. o tom, jaké je spojení s britskou službou a jaké jsou kontakty s jugoslávským generálním štábem. Zároveň zdůraznil, že tamní situace vyžaduje zvýšení zpravodajské činnosti.⁹⁴⁰ V jiném telegramu, zaslaném 1. dubna, generál nařídil, aby v případě vstupu Jugoslávie do války zahájili českoslovenští důstojníci

⁹³⁶ NA, fond: PMR-L, k. 69, č. 950/dův/41, Důvěrný záznam číslo 46, Londýn, 1. 4. 1941.

⁹³⁷ Tamtéž.

⁹³⁸ *Rudé právo 1939–1945*, Praha 1971, s. 171.

⁹³⁹ Srov. F. HIEKE-STOJ, *Mé vzpomínky z druhé světové války*, s. 609–610.

⁹⁴⁰ VHA, fond: ČsVM-SV, 103/1/30, Telegramy došlé, rok 1941, č. 2644–420–27, Londýn-Bělehrad, 28. 3. 1941.

propagandistickou činnost, která by motivovala jugoslávské občany českého a slovenského původu, aby se stali vojáky československé armády v zahraničí.⁹⁴¹

Českoslovenští důstojníci, kteří tehdy pobývali v Bělehradě, měli pořád spojení s britským vyslanectvím, ale do jisté míry udržovali kontakty i s jugoslávským generálním štábem.⁹⁴² Bezprostředně po státním převratu se Hieke spolu s Alexandrem Gjurićem pokusili dohodnout spolupráci se sovětskou diplomatickou misí v Bělehradě, ale kromě několika jednání nebylo času na větší spolupráci.⁹⁴³

Protektorátní orgány měly na rozdíl od československého odboje v zahraničí, odboje v Protektorátu a širších kruhů české společnosti, které převážně se sympatiemi přijaly zprávy o státním převratu v Jugoslávii,⁹⁴⁴ úplně jiný názor, což bylo vzhledem k aktuální německé politice vůči Jugoslávii pochopitelné. Na vlastní kůži to mohl pocítit i jugoslávský generální konzul Šumenković, který mimochodem s aktem provedeným 27. března nesouhlasil, neboť tušil, jak zdůrazňoval ve svých vzpomínkách, že v Jugoslávii brzy začne válka. Dokonce tyto změny považoval za „*státní sebevraždu nepromyšlených lidí*“.⁹⁴⁵ Ve stejný den, kdy byl proveden státní převrat v Bělehradě, organizoval maďarský generální konzul v Praze pro diplomatický sbor promítání maďarského filmu o folkloru. Během této projekce Šumenković zjistil, že změny v Bělehradě nebyly pro německé orgány a jiné diplomaty v Praze akceptovatelné. Výjimkou byl sovětský generální konzul, který po obdržení zprávy z Bělehradu dokonce jugoslávskému diplomatovi blahopřál k „*novému národnímu svátku – převratu*“.⁹⁴⁶ Říšský protektor Konstantin von Neurath však Šumenkovićovi jen stručně zdůraznil, že převrat představuje velkou bezohlednost a politickou chybu. Další diplomaté se po promítání filmu snažili bez pozdravu urychleně opustit sál. Od toho dne až do 5. dubna, jak psal Šumenković, přerušily německé protektorátní orgány s jugoslávským generálním konzulátem všechny kontakty.⁹⁴⁷

⁹⁴¹ VHA, fond: ČsVM-SV, 103/1/30, Telegramy došlé, rok 1941, č. 2433–365–31, Londýn-Bělehrad-Jerusalem, 1. 4. 1941. Srov. VHA, fond: ČsVM-SV, 103/1/30, Telegramy došlé, rok 1941, č. 2645–355–31 až 2646–370–31, Londýn-Bělehrad, 1. 4. 1941; *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně, I, (1940–1941)*, s. 407.

⁹⁴² VHA, fond: ČsVM-SV, 103/1/30, Telegramy došlé, rok 1941, č. 2585–180–28 a 2586–95–28, Bělehrad-Londýn, 29. 3. 1941.

⁹⁴³ Srov. F. HIEKE-STOJ, *Mé vzpomínky z druhé světové války*, s. 609–611.

⁹⁴⁴ Srov. Č. AMORT, *Československo-jugoslávská bojová družba v dokumentech*, s. 41; D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, s. 170.

⁹⁴⁵ R. ŠUMENKOVIĆ, *Diplomatske zabeleške iz okupiranog Praga*, II, sveska dvadeseta-decembar 1967, s. 29.

⁹⁴⁶ Tamtéž.

⁹⁴⁷ Tamtéž, s. 29–30.

Negativní postoj vůči změnám v Jugoslávii prokázal i český protektorátní tisk, tedy noviny hlavně vydávané Národním souručenstvím,⁹⁴⁸ jediné povolené politické strany.⁹⁴⁹ Vzhledem k tomu, že tisk byl úplně řízen protektorátními orgány, pocházely zprávy o Jugoslávii především z informací německých tiskových kanceláří nebo od zpravodajů ze států, které měly společnou hranici s Jugoslávií a už byly členy Paktu tří (Bulharsko, Rumunsko, Maďarsko). To znamenalo, že český tisk psal prakticky totéž co tisk německý a ze zmíněných zemí. Zřídka se objevily autorské články, ve kterých čeští novináři vyjádřili svůj názor k událostem v Jugoslávii. Jejich pohled se ale vůbec nelišil od německého postoje, což bylo vzhledem k politické situaci v Protektorátu pochopitelné a očekávané. Kromě zpráv o přistoupení Jugoslávie k Paktu tří se až do 6. dubna neobjevilo na čelných místech českého tisku nic o politických změnách v Jugoslávii. Texty o ní byly zveřejňovány většinou v dolní části titulních stran nebo ve vedlejších sloupcích jiných stránek. Hlavní místo v českých novinách tehdy patřilo boji německé armády proti Velké Británii, převážně ve Středozezemním moři, a leteckým útokům na britské území.

Jak důležitou roli hrála německá propaganda a jak se situace najednou úplně změnila, nejlépe dokumentují články z českého protektorátního i slovenského tisku,⁹⁵⁰ týkající se nejprve jugoslávského přístupu k Paktu tří a o dva dny později i státního převratu. Protektorátní tisk v několika autorských textech českých novinářů následoval německý a pozitivně představil jugoslávské přistoupení k Paktu tří.⁹⁵¹ Podle autorů byla po 25. březnu budoucnost Jugoslávie zajištěna a jugoslávský stát „*nastoupil novou cestou k nejužší spolupráci s Říší a Itálií dobrovolně, po zralém uvážení a bez vnějšího nátlaku.*“⁹⁵² Rozhodující roli v celé záležitosti hrála „*diplomatická ofenziva mocností Osy*“, která vítězila, jak se zdůrazňovalo, nad britským pokusem „*vznítit*

⁹⁴⁸ Národnímu souručenství patřily na jaře 1941 např. pražské listy *České slovo*, *Národní listy*, *Národní politika*, *Národní práce*, *Venkov*, *Lidové listy*, stejně jako i tisk z Brna *Lidové noviny*, *Moravská orlice*, *Moravské slovo* atp. Srov. T. PASÁK, *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939–1945*, s. 202, 222, 229–231, 374–375.

⁹⁴⁹ Srov. D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, s. 35–36.

⁹⁵⁰ O tom v pokračování této podkapitoly.

⁹⁵¹ Srov. *Lidové noviny*, 26. 3. 1941, s. 1; tamtéž, 27. 3. 1941, s. 2; *České slovo*, 26. 3. 1941, s. 1–2; *České slovo – A-Z příloha*, 27. 3. 1941, s. 2; *Venkov*, 26. 3. 1941, s. 1; *Národní práce*, 27. 3. 1941, s. 1; *Národní politika*, 26. 3. 1941, s. 1–2; *Národní listy*, 27. 3. 1941, s. 1–2; *Národní listy – Večerník*, 27. 3. 1941, s. 1.

⁹⁵² *Národní práce*, 27. 3. 1941, s. 1.

válečný požár na Balkáně“.⁹⁵³ List *Venkov* také psal o zájmu Jugoslávie, aby zůstala věrná své mírové politice, zvláště aby udržela „srdečné přátelské styky se sousedy“.⁹⁵⁴

Přidružení Jugoslávie k Paktu tří mělo podle protektorátního tisku velký význam i pro český národ v Protektorátu Čechy a Morava. Na rozdíl od „umělého spojeneckého díla pod jménem Malá dohoda“, ve kterém Jugoslávie, Rumunsko a bývalé Československo „po léta politicky a hospodářsky znepokojovaly Evropu“, se tentokrát Jugoslávie a Rumunsko, jak se tvrdilo, „sešly opět ve velké pospolitosti společně s jinými národy“.⁹⁵⁵ Mezi tyto národy, podle článku publikovanému v listech *České slovo* a *Lidové noviny*, patřili i Češi, kteří se „k tomuto novému pořádku před dvěma lety přihlásili dobrovolně“.⁹⁵⁶ Aby se ukázalo, že je Jugoslávie příkladem „střízlivé mezistátní politiky“, byla ve *Venkově* uvedena slova E. Beneše, který údajně apeloval na občany v Jugoslávii, aby se postavili na odpor Německu, aby český národ nezačal se srovnáváním „moudré politiky Bělehradu s šílenstvím Benešovým“.⁹⁵⁷

Všechna pozitivní slova v českém tisku o Jugoslávii, o „srdečných přátelských stycích se sousedy“ a o její „střízlivé politice“ se však změnila bezprostředně po 27. březnu. Autorské komentáře českých novinářů téměř vymizely a prezentovány byly zprávy hlavně německé, ale i z Bulharska, Rumunska a Maďarska. Nejdřív se 27. března objevily stručné informace o protiněmeckých demonstracích v Bělehradě a potom i o podobných manifestacích v Mariboru, Celji a Novém Sadu.⁹⁵⁸ Po protiněmeckých demonstracích se začalo psát o „srbských výtržnostech“ proti příslušníkům německé menšiny v Jugoslávii a proti německým občanům. Už začátkem dubna se psalo, zase na základě německých zpráv, o „systematickém pronásledování všech Němců“ od „poštvaných srbských živlů“.⁹⁵⁹ Jen zmínka byla o „poštvaných Slovincích“, kteří např. 28. března v Mariboru „uspořádali projev proti Německu“ a

⁹⁵³ Tamtéž.

⁹⁵⁴ *Venkov*, 26. 3. 1941, s. 1

⁹⁵⁵ *České slovo – A-Z příloha*, 27. 3. 1941, s. 2; *Lidové noviny*, 28. 3. 1941, s. 2.

⁹⁵⁶ Tamtéž.

⁹⁵⁷ *Venkov*, 27. 3. 1941, s. 1.

⁹⁵⁸ Srov. *Národní práce*, 28. 3. 1941, s. 1; tamtéž, 29. 3. 1941, s. 1; tamtéž, 31. 3. 1941, s. 2; *Národní politika*, 29. 3. 1941, s. 2; tamtéž, 31. 3. 1941, s. 1; *Národní politika – Polední*, 1. 4. 1941, s. 1; *Národní listy – Večerník*, 31. 3. 1941, s. 1; *České slovo – Večerní příloha*, 28. 3. 1941, s. 1; tamtéž, 31. 3. 1941, s. 1; *České slovo – A-Z příloha*, 28. 3. 1941, s. 1; tamtéž, 29. 3. 1941, s. 1; *České slovo*, 29. 3. 1941, s. 1; *Venkov*, 28. 3. 1941, s. 1; *Lidové noviny*, 29. 3. 1941, s. 3.

⁹⁵⁹ Srov. *Národní práce*, 1. 4. 1941, s. 2; tamtéž, 2. 4. 1941, s. 1–2; tamtéž, 4. 4. 1941, s. 1; tamtéž, 5. 4. 1941, s. 1; *Národní politika*, 2. 4. 1941, s. 1; tamtéž, 3. 4. 1941, s. 2; tamtéž, 4. 4. 1941, s. 1; *Národní listy*, 1. 4. 1941, s. 1–2; tamtéž, 2. 4. 1941, s. 1; tamtéž, 4. 4. 1941, s. 1; *Lidové noviny*, 1. 4. 1941, s. 3; tamtéž, 2. 4. 1941, s. 2; tamtéž, 3. 4. 1941, s. 1; *České slovo*, 1. 4. 1941, s. 2; tamtéž, 2. 4. 1941, s. 1; tamtéž, 3. 4. 1941, s. 2; tamtéž, 6. 4. 1941, s. 2; *České slovo – Večerní příloha*, 1. 4. 1941, s. 1; tamtéž, 2. 4. 1941, s. 1; tamtéž, 3. 4. 1941, s. 1; *Venkov*, 1. 4. 1941, s. 1; tamtéž, 2. 4. 1941, s. 2; tamtéž, 3. 4. 1941, s. 1.

„šlapali po páskách s hákovým křížem“.⁹⁶⁰ Tyto protiněmecké demonstrace ale uspořádali, jak se psalo, „reakční Srbové“.⁹⁶¹

Kromě údajného srbského teroru proti Němcům se v českém protektorátním tisku zmiňovalo i srbské pronásledování bulharských studentů v Bělehradě, Rumunů v Banátu a Italů v Chorvatsku.⁹⁶² Menší incidenty mezi jednotlivci srbské národnosti a příslušníky německé menšiny však existovaly, ale netýkaly se jen období po státním převratu, ale například i začátku roku 1941. Jednalo se převážně o urážky a rvačky hlavně na území dunajské bány, v níž žila početná německá menšina.⁹⁶³ Pokud ještě byly mezi Jugoslávií a Německem relativně dobré vztahy, takovéto menší incidenty se ani nezmiňovaly, ale se změnou politické situace v Jugoslávii po 27. březnu je německá propaganda využila, aby prezentovala velké nebezpečí, které údajně německé menšině v Jugoslávii hrozí.⁹⁶⁴

Možná z jistých obav protektorátních orgánů o bezpečnostní situaci v Protektorátu a možných sympatií jednotlivců či větších skupin k událostem v Jugoslávii byly začátkem dubna v českém tisku publikovány vlastní autorské články, které odsuzovaly postup nového jugoslávského vedení vůči Německu a britskou politiku na Balkáně. *Venkov* např. poukazoval na nutnost varovat český národ „před škodlivou šeptanou propagandou několika snůlku mezi Čechy“, kteří v „pohnutých a bouřlivých dobách prorokovali lepší časy pro Beneše a emigranty“.⁹⁶⁵ Ačkoliv se přímo v souvislosti s českým národem Jugoslávie nezmiňovala, kromě samotného názvu článku *Události v Jugoslávii a Češi*, snažil se autor vysvětlit „takové události jako epizodní“ i v těchto „bouřlivých dobách“, kdy „český národ a jeho životní prostor patří k Velkoněmecké říši.“⁹⁶⁶ V *Národní politice* zas byly přímo propojovány postupy jugoslávské vlády, nebo jak se zdůrazňovalo „Srbů“, s Anglií, která jim slibovala pomoc „stejnými krásnými slovy jako na jaře 1938 českému národu“.⁹⁶⁷ Autor článku jasně pochyboval o „slibech britské politiky“ a přál si, aby další vývoj událostí v Jugoslávii ukázal, „zda se ony splní“.⁹⁶⁸

⁹⁶⁰ *Národní politika*, 31. 3. 1941, s. 1; *Venkov*, 1. 4. 1941, s. 1.

⁹⁶¹ Tamtéž.

⁹⁶² *Národní listy – Večerník*, 2. 4. 1941, s. 1; *Národní listy*, 3. 4. 1941, s. 1; tamtéž, 5. 4. 1941, s. 1; *Venkov*, 3. 4. 1941, s. 2; tamtéž, 6. 4. 1941, s. 1; *České slovo*, 3. 4. 1941, s. 2.

⁹⁶³ Srov. VA, fond: popisník 17, k. 1, f. 5, br. 14/2; VA, fond: popisník 17, k. 1, f. 5, br. 14/3.

⁹⁶⁴ Srov. Z. JANJETOVIĆ, *Nemci u Vojvodini*, Beograd 2009, s. 285–286.

⁹⁶⁵ *Venkov*, 2. 4. 1941, s. 2.

⁹⁶⁶ Tamtéž.

⁹⁶⁷ *Národní politika*, 3. 4. 1941, s. 1.

⁹⁶⁸ Tamtéž.

Podobně jako protektorátní orgány nemohly ani vedoucí osobnosti Slovenska hodnotit kladně politické změny v Jugoslávii, které přinesl státní převrat z 27. března. Bulharský diplomat v Bratislavě Konstantin Šišman tehdy zaznamenal, že na rozdíl od 25. března, kdy byly oficiální slovenské kruhy jugoslávským přistoupením k Paktu tří nadšeny, o dva dny později byla situace úplně obrácená. Nejdřív všeobecné překvapení, ale potom nervozita v diplomatickém sboru byla hlavní charakteristikou tehdejšího pohledu Bratislavy na státní převrat v Jugoslávii.⁹⁶⁹ Ke změnám se vedoucí slovenští politici převážně přímo nevyjadřovali, alespoň do 6. dubna, ale zjevně s negativním postojem Německa k Jugoslávii souhlasili, což je zřejmé i z příkladu dobových tiskových zpráv.

Slovenský tisk byl řízen a patřil převážně HSLŠ. O situaci v Jugoslávii věrně reprodukoval zprávy německých (hlavně zprávy *DNB*) a částečně i italských tiskových kanceláří. Na rozdíl od českých novin věnoval slovenský tisk událostem v Jugoslávii od přistoupení k Paktu tří až do druhé poloviny dubna 1941 skoro neustále velkou pozornost. Zprávy vztahující se k Jugoslávii obsazovaly, na rozdíl od českého protektorátního tisku, centrální místo na titulních i jiných stránkách slovenských novin. Slovenský tisk však také nepublikoval mnoho autorských článků o politické situaci v Jugoslávii. Komentáře slovenských novinářů, podobně jako i českých, se od negativních německých zpráv o Jugoslávii nelišily.

Z jugoslávského přistoupení k Paktu tří byl slovenský tisk prakticky nadšen, nejen co se týká prezentování zpráv německých a italských tiskových kanceláří,⁹⁷⁰ ale i ve vlastních autorských textech slovenských žurnalistů. Podle novináře *Slováka* se jednalo o pozitivní skutečnost a takový „vývoj událostí“, který „už nemohl nikdo zastavit“.⁹⁷¹ Po podepsání protokolu o jugoslávském přidružení k silám Osy byla „anglická porážka na Balkáně dokonána“.⁹⁷² O osudovém rozhodnutí nejen pro Jugoslávii, ale i pro celý Balkán, psal i list *Gardista*. I když zdůrazňoval, že Balkán – „sud střelného prachu“ – představuje po 25. březnu „pokojný kout, jako ještě nikdy ve své minulosti“, věřil, že Jugoslávie v rámci Paktu tří bude bojovat s jinými státy tohoto paktu za „novou cestu, novou budoucnost a nový pořádek“.⁹⁷³ Zdůrazňovalo se také, že

⁹⁶⁹ J. RYCHLÍK, *Politická situácia v Európe a na Slovensku v rokoch 1941–1943 v správach bulharských diplomatov*, in: *Historický časopis*, ročník 47, číslo 2, Bratislava 1999, s. 274–275.

⁹⁷⁰ *Srov. Slovák*, 26. 3. 1941, s. 1; *Gardista*, 26. 3. 1941, s. 1–2; *Slovenská politika*, 26. 3. 1941, s. 1–2; *Slovenská sloboda*, 26. 3. 1941, s. 1; *Slovenská pravda*, 27. 3. 1941, s. 1.

⁹⁷¹ *Slovák*, 26. 3. 1941, s. 1.

⁹⁷² *Tamtéž*.

⁹⁷³ *Gardista*, 26. 3. 1941, s. 1.

Jugoslávie patří k Paktu tří a zvláště, že se „jugoslávský a německý národ jako statečné národy vzájemně dorozumí“.⁹⁷⁴

Situace se však po 27. březnu změnila. Podobně jako české noviny prezentoval i slovenský tisk nejdřív zprávy o státním převratu jen stručně a bez větších vlastních komentářů. Jak rychle se události vyvíjely, ukazují informace publikované v listu *Gardista*, který politickým změnám v Jugoslávii věnoval hodně prostoru. Po prvních zprávách o státním převratu a protiněmeckých demonstracích v Bělehradě novinář tohoto listu doufal v klidný vývoj.⁹⁷⁵ Už v dalším čísle se psalo, že hlavní vinu, nejen za události kolem 27. března 1941, ale i za různé problémy v jugoslávském státě před nimi, nesli Srbové. Podle novináře *Gardisty* byli srbským politikům podobní i čeští politici, kteří v bývalém Československu chtěli „*násilím vytvořit jednotný národ a pod myšlenkou jednotného národa si udržet moc nad ostatními vlastními národy.*“⁹⁷⁶ Srovnávání srbských politiků s českými z meziválečného období ve velmi negativním kontextu bylo ve slovenském tisku přítomné skoro v každém autorském článku, který se objevil po 27. březnu 1941.

Jak byl slovenský tisk věrný německé propagandě, ukazují zprávy publikované bezprostředně po státním převratu, které byly především převzaty od německých tiskových kanceláří a jejichž počet byl ve srovnání se zprávami v českém protektorátním tisku mnohem větší. Týkaly se informací o pronásledování Němců. Po počátečních výhrůžkách příslušníkům německé menšiny a německé kolonie v Jugoslávii se začalo, jak se psalo, s ničením německého a italského majetku a s pronásledováním německých uprchlíků až k hranicím. Už začátkem dubna uváděl slovenský tisk na základě německých zpráv tak hrůzostrašné informace,⁹⁷⁷ že by se mohly srovnávat s honem na čarodějnice v raném novověku. Z takového „*pekla mohli Němci*“, nebo 10 000 německých uprchlíků,⁹⁷⁸ jak se zdůrazňovalo, „*utéct jen s holým*

⁹⁷⁴ *Slovenská politika*, 26. 3. 1941, s. 1; *Slovenská pravda*, 28. 3. 1941, s. 1

⁹⁷⁵ *Gardista*, 29. 3. 1941, s. 1.

⁹⁷⁶ *Tamtéž*, 30. 3. 1941, s. 1.

⁹⁷⁷ *Srov. Slovák*, 1. 4. 1941, s. 1; *tamtéž*, 2. 4. 1941, s. 1–2; *tamtéž*, 3. 4. 1941, s. 1–2; *tamtéž*, 4. 4. 1941, s. 1; *Gardista*, 1. 4. 1941, s. 1; *tamtéž*, 3. 4. 1941, s. 1; *tamtéž*, 4. 4. 1941, s. 1; *Slovenská pravda*, 1. 4. 1941, s. 1; *tamtéž*, 2. 4. 1941, s. 1; *tamtéž*, 3. 4. 1941, s. 1; *tamtéž*, 4. 4. 1941, s. 1–2; *tamtéž*, 5. 4. 1941, s. 1; *tamtéž*, 6. 4. 1941, s. 1; *Slovenská politika*, 30. 3. 1939, s. 1; *tamtéž*, 1. 4. 1941, s. 1; *tamtéž*, 2. 4. 1941, s. 1–2; *tamtéž*, 3. 4. 1941, s. 1; *tamtéž*, 6. 4. 1941, s. 1; *Slovenská sloboda*, 3. 4. 1941, s. 1; *tamtéž*, 4. 4. 1941, s. 1; *tamtéž*, 5. 4. 1941, s. 1; *tamtéž*, 6. 4. 1941, s. 1.

⁹⁷⁸ *Gardista*, 4. 4. 1941, s. 1; *Slovenská sloboda*, 4. 4. 1941, s. 1; *Slovenská pravda*, 5. 4. 1941, s. 1.

životem“.⁹⁷⁹ Slovenský tisk za hlavního viníka označil výhradně srbské občany. Velké aktivity proti Němcům údajně vyvíjeli i jugoslávští Židé.⁹⁸⁰

Menší incidenty mezi srbským a německým obyvatelstvem mohly být spíše výsledkem jisté nesnášenlivosti mezi jednotlivými národy Jugoslávie nebo jednotlivci a menšími skupinami, zvláště v místech se smíšeným obyvatelstvem. V každém případě měl ale určitý počet příslušníků německé menšiny, kteří koncem března a začátkem dubna 1941 z Jugoslávie emigrovali, pro německou propagandu velký význam. „*Systematicky organizovaný teror Srbů proti Němcům*“, jak se psalo ve slovenském tisku,⁹⁸¹ měl svou roli v přípravě terénu na brzký německý útok proti Jugoslávii. Ačkoliv byla německá strana ve srovnání s jugoslávskou výrazně silnější, v očích obecnosti Třetí říše bylo potřeba připravovaný německý postup proti těm, kteří prý udělali Němcům v Jugoslávii peklo, ospravedlnit.

Slovenský chargé d'affaires v Bělehradě se o celé této záležitosti přímo nevyjadřoval, ale jeho tehdejší hlášení byla velmi důležitá pro prezentování slovenského postoje k Jugoslávii. Zprávy, které Ciekler posílal koncem března a začátkem dubna 1941 do Bratislavy, jasně dokumentují, jak moc byl tamním státním převratem zklamán. Bezprostředně po 27. březnu psal do Bratislavy, že se Jugoslávie „*vzdala evropské mentality, kterou dýchá např. Slovensko*“,⁹⁸² nebo že „*včerejší den (myslí se na 27. březen 1941 – poznámka M. S.) přinesl Evropě staronovou Jugoslávii*“.⁹⁸³ Ciekler nedůvěřoval nové jugoslávské vládě, o které se vyjádřil, že vznikla na „*vlnách masového rozčlenění a protiněmecké nenávisti*“.⁹⁸⁴ S názorem německého vyslance von Heerena, který popsal Simoviče jako pravděpodobně dobrého vojáka, ale bez politické rutiny, aby zvládnul aktuální situaci, se prakticky shodoval.⁹⁸⁵ Nového ministra zahraničních věcí, jinak velmi zkušeného jugoslávského politika Momčila Ninčiče, označil Ciekler za „*churchillovského*“ politika, který byl jednou dobu tvůrcem Malé dohody a úzce spolupracoval s Benešem.⁹⁸⁶ Ze slavnostní bohoslužby v Bělehradě 28. března, jež byla sloužena při korunovaci Petara II., měl dojem, že jí všeobecně panoval všudypřítomný srbský politický a vojenský život. Zdůrazňoval, že aktu dominovala pravoslavná církev, pravoslavní kněží a srbští

⁹⁷⁹ *Slovenská pravda*, 4. 4. 1941, s. 1;

⁹⁸⁰ Tamtéž; *Slovenská sloboda*, 4. 4. 1941, s. 1

⁹⁸¹ *Slovák*, 4. 4. 1941, s. 1; *Slovenská sloboda*, 4. 4. 1941, s. 1.

⁹⁸² SNA, fond: MZV, k. 265, č. 1054/41, Bělehrad, 28. 3. 1941.

⁹⁸³ Tamtéž.

⁹⁸⁴ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 1062/41, Bělehrad, 29. 3. 1941.

⁹⁸⁵ Tamtéž.

⁹⁸⁶ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 1054/41, Bělehrad, 28. 3. 1941.

generálové, že se mluvilo o tradici a hrdinství srbského vojáka ještě z doby srbsko-tureckých bojů, že to „nebyla Jugoslávie, ale Srbsko.“⁹⁸⁷

Cieker pochyboval, že by se po státním převratu Jugoslávie vrátila do skupiny států, do níž patřilo i Slovensko,⁹⁸⁸ ale na rozdíl od představitelů československých exilových orgánů se slovenský chargé d'affaires domníval, že se osud Jugoslávie nachází částečně v rukou nového jugoslávského vedení, což symbolicky popsal slovy: „Nad Jugoslávií letí anděl smrti. Na Jugoslávii závisí, zda ji tento anděl smrti označí svým znamením, anebo po splnění podmínek, které budou velmi přísně, ten anděl smrti Jugoslávii obejde.“⁹⁸⁹ Jak už bylo uvedeno, Hitler se ještě 27. března po převratu v Bělehradě rozhodl pro agresi proti Jugoslávii. Ciekerova slova se tak zase rozcházelá s realitou.

Pokud úředníci slovenského vyslanectví nevěděli o připravovaném útoku Německa na Jugoslávii, částečný odchod členů německého a italského diplomatického personálu z Bělehradu koncem března nasvědčoval, že je situace vážná. Všimnul si toho i samotný Cieker, neboť už 30. března žádal po Bratislavě instrukce pro případ vojenského konfliktu mezi Německem a Jugoslávií. Při tomto střetu by podle slovenského chargé d'affaires došlo určitě k proklamaci samostatného Chorvatska.⁹⁹⁰

Ciekerův názor, že se blíží změna ve vztazích Jugoslávie s Německem, částečně potvrzoval i rozhovor, který měl se zástupcem ministra zahraničních věcí Smiljaničem 31. března. I když Smiljanić tvrdil, že válku nechce Jugoslávie, ale Německo, že by v případě války jugoslávský postoj vůči Slovensku závisel na Slovensku, nabyl Cieker dojmu, že je válka nevyhnutelná a že „Jugoslávie prožívá osud Československa“.⁹⁹¹

V následujících několika dnech na začátku dubna se u Ciekeru objevil jistý optimismus. Slovenský chargé d'affaires předpokládal zlepšení situace. Zase však odhadl vývoj situace mezi Německem a Jugoslávií špatně. Prý tehdy pozoroval mírnější atmosféru, ale pořád „velmi studenou skutečnost“,⁹⁹² a shledával pokusy

⁹⁸⁷ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 1062/41, Bělehrad, 29. 3. 1941; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 39.

⁹⁸⁸ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 1054/41, Bělehrad, 28. 3. 1941.

⁹⁸⁹ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 1062/41, Bělehrad, 29. 3. 1941.

⁹⁹⁰ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 1064/41, Bělehrad, 30. 3. 1941.

⁹⁹¹ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 1070/41, Bělehrad, 31. 3. 1941. Srov. M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 39–40.

⁹⁹² SNA, fond: MZV, k. 265, č. 1072/41, Bělehrad, 1. 4. 1941.

vedoucích jugoslávských kruhů, aby všemi prostředky zachránily svůj stát.⁹⁹³ Z toho měly vycházet přípravy cesty druhého místopředsedy vlády Slobodana Jovanoviće do Itálie, ale i ochota Jugoslávie vyhovět německým požadavkům, jak tvrdil Cieker 2. dubna.⁹⁹⁴ Jednalo se však o jugoslávské pokusy odložit německý útok alespoň na nějaký čas a zajistit pomoc od Velké Británie, USA a také Sovětského svazu.⁹⁹⁵ I když německý vyslanec von Heeren už nebyl v Bělehradě přítomný,⁹⁹⁶ a podle zpráv, které přicházely tehdy do Bělehradu, se německá armáda shromažďovala v sousedních státech blízko jugoslávských hranic,⁹⁹⁷ zdůrazňoval Cieker 2. dubna, že Německo nemá úmysl vést boje na Balkáně, protože nová fronta by vážala velký počet německých divizí.⁹⁹⁸

Jednu z posledních nadějí pro Jugoslávii v její velmi těžké situaci viděl Cieker v příjezdu Vlatka Mačka ze Záhřebu do Bělehradu 4. dubna a v jeho rozhodnutí, aby se zase ujal postu místopředsedy vlády, respektive prvního místopředsedy ve vládě Dušana Simoviće. Cieker označil Mačka za „*apoštola míru*“ a do Bratislavy zaslal po rozhovoru s ministrem Andrešem hlášení o významu, který mělo rozhodnutí předního chorvatského politika, aby se stal členem jugoslávské vlády. Podle Andresova názoru mohl Maček vytvořit takové podmínky, které by vyhovovaly německé straně a zároveň by se udržel status chorvatského národa v rámci Jugoslávie podle dohody mezi Mačkem a Cvetkovićem ze srpna 1939.⁹⁹⁹ Ačkoliv slova I. Andrese naznačovala, že předseda HSS hraje při zachování další existence jugoslávského státu a v postavení chorvatského národa v Jugoslávii osudovou roli, realita byla úplně jiná, neboť německý útok na Jugoslávii se už blížil.

Mačkovu rozhodnutí, aby se stal místopředsedou nové jugoslávské vlády a zkusil zachránit jugoslávský stát a chorvatský národ v rámci jeho hranic, považoval Cieker za chybu vedoucího chorvatského politika, neboť, jak zdůrazňoval, „*tímto*

⁹⁹³ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 1073/41, Bělehrad, 2. 4. 1941; M. JARINKOVIĆ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 40.

⁹⁹⁴ Tamtéž.

⁹⁹⁵ O tom v pokračování této podkapitoly

⁹⁹⁶ Bezprostředně před odchodem von Heerena z Bělehradu informoval Ribbentrop německé vyslanectví 30. března 1941, že od této chvíle přeruší kromě běžných konzulárních otázek týkajících se pasů a technických záležitostí, všechny diplomatické kontakty s jugoslávským ministerstvem zahraničních věcí. Od toho dne se německé vyslanectví také nemohlo víc vyjadřovat k aktuální situaci. Srov. B. PETRANOVIĆ, N. ŽUTIĆ, *27. mart 1941. Tematska zbirka dokumenata*, s. 550.

⁹⁹⁷ Srov. B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 388–389.

⁹⁹⁸ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 1073/41, Bělehrad, 2. 4. 1941.

⁹⁹⁹ SNA, fond: MZV, k. 265, č. 1077/41, Bělehrad, 4. 4. 1941. Srov. Lj. BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941*, II, s. 403–404.

*krokem možná zachrání Jugoslávii, ale ztratí vlastní svůj národ.*¹⁰⁰⁰ Podle Ciekera právě v tom aktuálním okamžiku měl chorvatský národ výbornou příležitost „realizovat všechno to, co jeho interesy vyžadují“.¹⁰⁰¹ Přestože slovenský chargé d'affaires do své zprávy přímo nenapsal, o jaké zájmy se jednalo, je jasné, že myslel na možnosti, které se objevily se zhoršováním mezinárodního postavení jugoslávského státu a mohly vést k samostatnosti Chorvatska. Předsedu HSS dokonce srovnával se slovenským politikem Karolem Sidorem, o kterém napsal, že byl dvacet let opozičním politikem a požíval na Slovensku velké popularity, ale v „nejkritičtějších okamžicích neposlouchal to, co řval genius národa slovenského“.¹⁰⁰² Ciekier pravděpodobně myslel Sidorův odmítavý postoj k radikálním slovenským politikům v čele s Tukou, Ďurčanským a Machem a na německý nátlak vyhlásit slovenskou samostatnost bezprostředně před 14. březnem 1939, kdy krátce zastával post předsedy slovenské autonomní vlády.¹⁰⁰³

*

Situace jugoslávského státu byla velmi vážná. Přestože se vláda Dušana Simoviće snažila prezentovat události z 27. března 1941 jako vnitropolitickou záležitost, která nebude mít vliv na jugoslávský postoj vůči Německu, o čemž mluvil ministr zahraničních věcí Ninčić s von Heerenem v Bělehradě bezprostředně po státním převratu,¹⁰⁰⁴ německé vedení, a především Hitler, vnímalo vše úplně jinak. Vedoucí jugoslávské politické kruhy očekávaly pomoc ze zahraničí, především z Velké Británie, USA a Sovětského svazu, ale současně se pokoušely získat více času prohlášeními o dodržování svých závazků vůči Německu v rámci Paktu tří. Aby se pomoc ze zahraničí dostavila, obrátil se jugoslávský vyslanec ve Washingtonu Konstantin Fotić na prezidenta Roosevelta.¹⁰⁰⁵ O případné pomoci se začalo utajeně jednat také s představiteli Velké Británie, o čemž svědčí přísně tajná návštěva Bělehradu náčelníka britského generálního štábu Johna Dilla a představitel ministerstva zahraničních věcí Velké Británie Piersona Dixona dne 31. března.¹⁰⁰⁶ Do

¹⁰⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰⁰¹ Tamtéž.

¹⁰⁰² SNA, fond: MZV, k. 265, č. 1077/41, Bělehrad, 4. 4. 1941.

¹⁰⁰³ Srov. D. KOVÁČ, *Dějiny Slovenska*, s. 206–207.

¹⁰⁰⁴ Srov. B. PETRANOVIĆ, N. ŽUTIĆ, *27. mart 1941. Tematska zbirka dokumenata*, s. 542–543.

¹⁰⁰⁵ VA, fond: popisnik 17, k. 2, f. 2, br. 22, Dušan T. Simović, generál, předseda vlády v důchodu, Bělehrad, 28. 7. 1951.

¹⁰⁰⁶ Srov. V. TERZIĆ, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza*, I, s. 529–536; M. TEJCHMAN, *Balkán ve válce a v revoluci 1939–1945*, s. 257.

Moskvy byla zaslána zvláštní delegace. V noci z 5. na 6. dubna 1941 uzavřela Jugoslávie se Sovětským svazem smlouvu o přátelství a neútočení.¹⁰⁰⁷ Prakticky všechno, co koncem března i začátkem dubna 1941 jugoslávští politici zkusili, se ukázalo jako marné.

Paralelně s pokusy o získání pomoci ze zahraničí neustávala příprava jugoslávské armády na možný německý útok. Už 27. března chtěl jugoslávský generální štáb vyhlásit všeobecnou mobilizaci, ale vláda s návrhem nesouhlasila, neboť se bála, že Německo by mohlo využít mobilizaci jako důvod útoku na Jugoslávii. Proto byla naplánována tajná mobilizace se začátkem 3. dubna.¹⁰⁰⁸ Podle nařízení ministra armády generála Bogoljuba Iliće z 31. března se museli všichni jugoslávští důstojníci a vojáci, kteří byli služebně nebo soukromě v zahraničí, s výjimkou vojenských vyslanců, vrátit do Jugoslávie.¹⁰⁰⁹ Všechno nasvědčovalo tomu, že se situace brzy změní.

Po státním převratu v Bělehradě a změně postoje Německa k Jugoslávii byl pohyb jugoslávských občanů na německém území a v Protektorátu obtížný, což potvrzovaly Šumenkovičovy zprávy z Prahy. Podle informací, které zaslal generální konzul 3. dubna ministerstvu zahraničních věcí v Bělehradě, jugoslávští občané, kteří se chtěli vrátit do Jugoslávie, nedostávali od německých a protektorátních orgánů víza, někteří jednotlivci dokonce přišli o své pásy.¹⁰¹⁰ Přestože postavení Jugoslávie bylo velmi špatné, dal ministr zahraničí Ninčić následující den na vědomí jugoslávském vyslanectví v Berlíně i generálnímu konzulátu v Praze, že se jugoslávské orgány budou chovat stejným způsobem k německým občanům v Jugoslávii, jestli německé orgány nezmění svůj postoj vůči občanům Jugoslávie na svém území.¹⁰¹¹

Jednou z posledních akcí slovenského vyslanectví v Bělehradě byl 5. dubna 1941 pokus jugoslávských ministrů z SLS Frana Kulovce a Mihy Kreka kontaktovat za pomoci úředníků tohoto vyslanectví představitele Třetí říše.¹⁰¹² Slovinští politici se zajímali o německé plány ohledně dalšího postavení Slovinska. Svě ministerstvo zahraničních věcí v Berlíně o tom informoval německý legační rada Feine,

¹⁰⁰⁷ Srov. text smlouvy: *Aprilski rat 1941. Zbornik dokumenata. Knjiga 2*, s. 463–464.

¹⁰⁰⁸ B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 393–394.

¹⁰⁰⁹ VA, fond: popisnik 17, k. 1, f. 5, b. 27.

¹⁰¹⁰ AJ, 334–7–710.

¹⁰¹¹ AJ, 334–7–711; AJ, 334–7–712.

¹⁰¹² Srov. V. TERZIĆ, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza*, I, s. 505; B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 385; týž, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*, s. 103; B. GODEŠA, *Jozef Tiso a Anton Korošec – vzťahy medzi Slovákmi a Slovincami*, s. 373; týž, *Čas odločitev. Katoliški tabor in začetek okupacije*, s. 176–177.

pravděpodobné po obdržení zprávy ze slovenského vyslanectví. Vzhledem k tomu, že Kulovec a Krek považovali válku za nevyhnutelnou, stejně jako rozpad Jugoslávie, viděli v takové situaci slovinské území buď jako samostatný stát, nebo jako součást federace s Chorvatskem.¹⁰¹³

Podle dostupných pramenů posílal J. Cieker své poslední hlášení do Bratislavy už 4. dubna,¹⁰¹⁴ takže se k této záležitosti vyjádřit nemohl.¹⁰¹⁵ Postup ministrů Kulovce a Kreka by bylo možno považovat za pokus separatizmu,¹⁰¹⁶ podobně jako neustálé úsilí ustašovců o svůj samostatný chorvatský stát, ale také by se mohl pokládat za nesouhlas slovinských politiků se změnami po 27. březnu a s politikou odmítání další spolupráce Jugoslávie s členy Paktu tří. Mohl být i vyjádřením snahy vedoucích politiků ze SLS, kteří sympatizovali s Německem už od léta 1940, aby právě v osudových okamžicích jugoslávského státu zajistili nějakou formu státnosti slovinskému území v rámci nového německého pořádku.¹⁰¹⁷ Kulovec jako nejznámější slovinský politik se však epilogu rozpadu Jugoslávie nedočkal. Přišel o život 6. dubna 1941 během německého bombardování Bělehradu.¹⁰¹⁸

¹⁰¹³ V. TERZIČ, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza*, I, s. 505; B. GODEŠA, *Jozef Tiso a Anton Korošec – vzťahy medzi Slovákmi a Slovincami*, s. 373; týž, *Čas odločitev. Katoliški tabor in začetek okupacije*, s. 176–177.

¹⁰¹⁴ Srov. SNA, fond: MZV, k. 265, č. 1077/41, Bělehrad, 4. 4. 1941.

¹⁰¹⁵ Autoři, kteří psali o kontaktech slovinských politiků z SLS a slovenských diplomatů 5. dubna 1941, zmiňovali, že Kulovec a Krek kontaktovali chargé d'affaires Ivana Mileceze. Srov. V. TERZIČ, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza*, I, s. 505; B. GODEŠA, *Čas odločitev. Katoliški tabor in začetek okupacije*, s. 176. Podle slovenských pramenů z období bezprostředně před německým útokem na Jugoslávii nacházel se v Bělehradě slovinský chargé d'affaires, což tehdy byl Jozef Cieker. Srov. SNA, fond: MZV, k. 265, č. 1077/41, Bělehrad, 4. 4. 1941. Jak už bylo uvedeno, Milecz byl slovenským vyslancem současně v Bukurešti i v Bělehradě, ale neexistují údaje, že se tehdy nacházel v jugoslávském hlavním městě.

¹⁰¹⁶ Srov. V. TERZIČ, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza*, I, s. 505; B. PETRANOVIČ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 385; týž, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*, s. 103.

¹⁰¹⁷ Srov. B. GODEŠA, *Čas odločitev. Katoliški tabor in začetek okupacije*, s. 177–179.

¹⁰¹⁸ Tamtéž, s. 175; B. GODEŠA, *Jozef Tiso a Anton Korošec – vzťahy medzi Slovákmi a Slovincami*, s. 373.

4. 4. Jugoslávsko-česko-slovenské styky za dubnové války 1941

Jugoslávie nebyla na válku připravená. Neměla moderní zbraně ani moderní dělostřelectvo a letectvo. Rovněž v počtu vojáků se nemohla Německu vyrovnat. Na svém jednání 3. dubna 1941 se jugoslávská vláda rozhodla, aby v případě německého útoku zůstaly Bělehrad, Záhřeb a Lublaň bez obrany, aby byly tzv. „otevřenými městy“.¹⁰¹⁹ Přestože od začátku dubna přicházely do Bělehradu zprávy od jugoslávských vojenských přidělců z několika evropských měst, především z Berlína,¹⁰²⁰ a také z britské strany o přesném termínu začátku útoku,¹⁰²¹ nezměnila jugoslávská vláda svůj postoj k Německu a pravděpodobně doufala, že jí se podaří agresí nějakým způsobem odložit.

Zprávy o začátku německého útoku dorazily do Bělehradu i z Protektorátu. Podle podplukovníka Hiekeho obdržela jeho skupina informace z domova, že v noci z 5. na 6. dubna 1941 bude provedeno silné bombardování Bělehradu a potom vtrhne do Jugoslávie německá armáda spolu s italskou. Hieke tvrdil, že jeho spolupracovník s krycím jménem Kuděj, respektive major Fritscher, zjistil, že tento údaj pocházel od velmi spolehlivého informátora, který měl zprávy přímo z německého ústředí. Bylo o ní informováno britské vyslanectví a potom i několik důstojníků jugoslávského generálního štábu, který tehdy už nesídlil v Bělehradě.¹⁰²² Šumenković však ve svých memoárech psal, že se i on o datu začátku německého útoku na Jugoslávii dozvěděl z anonymního zdroje. Podle jugoslávského generálního konzula mělo Německo zaútočit 5. dubna nebo nejpozději následující den, o čemž informoval z Prahy své ministerstvo zahraničních věcí v Bělehradě.¹⁰²³

Bez vypovězení války zahájila v noci z 5. na 6. dubna 1941 přesila německé a italské armády útok na Jugoslávii, později se k němu přidala i armáda Maďarska. Začal

¹⁰¹⁹ B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 393–394.

¹⁰²⁰ Srov. V. TERZIĆ, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza*, I, s. 548–551; D. GLIŠOVIĆ, *Ivo Andrić, Kraljevina Jugoslavija i Treći rajh 1939–1941*, s. 755–758, 763–764.

¹⁰²¹ Srov. J. WÜSCHT, *Jugoslawien und das Dritte Reich*, s. 163; V. TERZIĆ, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza*, I, s. 548, 551; M. TEJCHMAN, *Československo-jugoslávské vztahy v letech druhé světové války*, s. 90; též, *Iniciativy čs. vojenské zahraniční služby na Balkáně v letech 1939–1941*, s. 170.

¹⁰²² Srov. ABS, sign. 302–73–7, Protokol s Františkem Hiekem, plk. pěch. v. v., 26. 11. 1949; F. HIEKE-STOJ, *Mé vzpomínky z druhé světové války*, s. 611.

¹⁰²³ R. ŠUMENKOVIĆ, *Diplomatske zabeleške iz okupiranog Praga*, II, sveska dvadeseta-december 1967, s. 31.

prakticky ze všech směrů, kromě hranice s Řeckem. Na začátku tažení byly zničeny některé důležité dopravní spoje a letiště. Ráno 6. dubna německé letectvo masivně bombardovalo Bělehrad. Přesný počet obětí není dodnes znám. Podle různých údajů, se předpokládá, že jich bylo více než 2 200. Město bylo velice zdevastováno.¹⁰²⁴

Začátek německé agrese proti Jugoslávii současně započal druhou světovou válku na jugoslávském území. V jugoslávské historiografii a v historiografiích států bývalé Jugoslávie se obvykle nazývá dubnová válka. Útok byl tak rychlý a účinný, že se konec jugoslávského státu zdál velmi brzký. Vláda D. Simoviće, kterou do 10. dubna opustili politici z HSS, Maček a Andres (místo Mačka se stal novým místopředsedou jeho stranický kolega J. Krnjević) i vedoucí osobnost JMO Džafer Kulenović,¹⁰²⁵ ustupovala od prvního dne do vnitrozemí.¹⁰²⁶

Bezprostředně po napadení Jugoslávie Německem zaslal Edvard Beneš 7. dubna z Londýna telegram jugoslávskému králi Petarovi II. se slovy podpory a vyjadřující víru, že „*zvítězíme v této válce, která rozhodne o osudu obou našich národů a zemí.*“¹⁰²⁷ Lze předpokládat, že na samotném začátku dubnové války existovala jistá naděje, že by se jugoslávské území jako důležitý prostor pro československou zpravodajskou aktivitu a přepravu emigrantů z Protektorátu a Slovenska mohlo udržet. S pokračováním úspěšného postupu německé armády a jejích spojenců však bylo jasné, že takové očekávání bylo od reality vzdáleno. To potvrzovaly i telegramy podplukovníka Hiekeho, který o těžké situaci v Jugoslávii informoval československé orgány v Londýně.¹⁰²⁸

Hieke se svou vojenskou skupinou německé nálety na Bělehrad přežil. Všichni pak po bombardování společně odjeli do jugoslávského generálního štábu, který se tehdy nacházel v místě Banja Koviljača na západě Srbska. Ve svých memoárech

¹⁰²⁴ Srov. B. PETRANOVIĆ, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*, s. 100–101; Marie-Janine CALIC, *Geschichte Jugoslawiens im 20. Jahrhundert*, München 2010, s. 136.

¹⁰²⁵ Srov. Lj. BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941*, II, s. 409; B. PETRANOVIĆ, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*, s. 108; B. GODEŠA, *Čas odločitev. Katoliški tabor in začetek okupacije*, s. 187.

¹⁰²⁶ Nejpodrobnější popis dubnové války na jugoslávském území se dá najít u: V. TERZIĆ, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza*, II, Ljubljana-Beograd-Titograd 1984.

¹⁰²⁷ AMZV, fond: LA-o, k. 182, č. 2753/41, Věc: Telegram jugoslávskému králi, Londýn, 18. 4. 1941; AMZV, fond: LA-o, k. 444, č. 691/41, Věc: Telegram jugoslávskému králi a dopis královně matce, Londýn, 30. 4. 1941; NA, fond: PMR-L, k. 69, č. 402/41, Věc: Telegram jugoslávskému králi, Londýn, 18. 4. 1941; VHA, fond: ČsVM-SV, 103/1/30, Telegramy došlé, rok 1941, č. 2735–170–7 až 2746–250–7, Londýn-Jugoslávie, 14. 4. 1941. Srov. *Od uznání československé prozatímní vlády do vyhlášení válečného stavu Německu 1940–1941, Svazek I, (16. června 1940–30. dubna 1941)*, s. 388.

¹⁰²⁸ Srov. VHA, fond: ČsVM-SV, 103/1/30, Telegramy došlé, rok 1941, č. 2901–200–7, 2902–180–7, Jugoslávie-CQ, 13. 4. 1941; VHA, fond: ČsVM-SV, 103/1/30, Telegramy došlé, rok 1941, č. 2905–140–10 až 2908–110–10, Jugoslávie-Londýn, 13. 4. 1941; VHA, fond: ČsVM-SV, 103/1/30, Telegramy došlé, rok 1941, č. 2910–235–12, Jugoslávie-Londýn, 13. 4. 1941.

popsal situaci na silničním úseku kolem řeky Sávy poblíž Bělehradu: „*Tisíce lidí, mezi nimi malé děti, ženy i starci, opouštěly spěšně Bělehrad a vlekly s sebou jen rance s nejpotřebnějšími věcmi. Nad touto masou lidí kroužila německá luftwaffe a kulometry ještě tyto bezbranné, ubohé a nevinné lidi ostřelovala.*“¹⁰²⁹

Politické změny z 27. března a zvláště odpor jugoslávského vojska silnější německé armádě po 6. dubnu 1941 mohly probudit v Protektorátu nějaké formy odporu proti německým orgánům, což do jisté míry dokládá nařízení říšského sekretáře a šéfa policie Karla Hermanna Franka z 8. dubna. Frank žádal své podřízené orgány, aby přísně sledovaly poměry v Protektorátu, a kdyby se objevila jakákoli nepřátelská činnost – demonstrace, sabotáže atp. – bylo nutné co nejostřeji zakročit.¹⁰³⁰ V týž den odeslal domácí odboj z Prahy do Jugoslávie telegram československé vojenské skupině, ve kterém se zdůrazňovala slova podpory československým důstojníkům a „*bratřím Jugoslávčům*“ a „*rozhořčení nad barbarským vpádem do milované Jugoslávie*“.¹⁰³¹

S německým útokem na Jugoslávii se ohlásil i Alexander Mach, jeden z předáků slovenského státu. Ve svém projevu na manifestaci Hlinkovy gardy v Prešově 6. dubna mluvil slovenský ministr vnitra a zároveň hlavní velitel Hlinkovy gardy o nových událostech v Jugoslávii. Podle něj se ten den vedla velká bitva, kterou vyvolal Bělehrad, pro jehož vedení neměl Mach slova pochopení. Zdůrazňoval, že Slovensko nemá nic proti srbskému národu, nýbrž proti jeho vedoucím osobnostem, které popsal jako „*sluhy Anglie a svobodného zednářství*“.¹⁰³² Slovenský politik každopádně věřil v rychlé vítězství Německa.

Podobně jako do 6. dubna i s počátkem německé agrese na Balkáně psal tisk český a slovenský v proněmeckém duchu, věrně prezentoval zprávy především německých tiskových kanceláří a sehrál (zvláště slovenský) důležitou roli v šíření německé propagandy. Bezprostředně před útokem Německa na Jugoslávii se hlavně ve slovenském tisku zase převážně na základě německých zpráv objevovaly texty, které měly ukázat na jugoslávskou nebo spíš srbskou vinu za počátek konfliktu na Balkáně. Z připravované mobilizace jugoslávské armády usuzoval slovenský tisk, že se „*Srbové*

¹⁰²⁹ F. HIEKE-STOJ, *Mé vzpomínky z druhé světové války*, s. 613.

¹⁰³⁰ D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, s. 170.

¹⁰³¹ VHA, fond: ČsVM-SV, 103/1/30, Telegramy došlé, rok 1941, č. 922–435–6, Praha-Beograd, 8. 4. 1941.

¹⁰³² *Gardista*, 8. 4. 1941, s. 3.

chystají na válku“,¹⁰³³ aby se už 6. dubna psalo, že „Jugoslávie nebude čekat na útok Německa, ale sama ho začne.“¹⁰³⁴ Nezáměr jugoslávské vlády, jak se tvrdilo, chránit příslušníky německé menšiny před už zmíněným obrovským nebezpečím, které jim údajně v Jugoslávii hrozilo, byl jednou z hlavních příčin německého vojenského angažmá.¹⁰³⁵

Bezprostředně po začátku německého útoku na Jugoslávii se v českém protektorátním tisku psalo o rozhodnutí Německa ochránit „říšské zájmy na jihovýchodě“.¹⁰³⁶ Ve dvou autorských článcích v *Národní politice* a *Národních listech* se psalo, že se Hitler snažil „uchránit Balkán válečné pohromy“ a že německá armáda zasáhla, aby „likvidovala všechny tajné zjevné anglické posice“ a „zjedнала průchod právu a spravedlnosti tam, kde jim bylo tak nápadně ublíženo“.¹⁰³⁷ Celá tato záležitost avšak mohla pozorným českým čtenářům připomínat situaci kolem Sudet v roce 1938, kdy Německo také podobným způsobem „chránilo své zájmy“.

Slovenský tisk na základě zpráv z Berlína šel s vysvětlováním německého angažování na Balkáně ještě dál. Cílem německého tažení proti Jugoslávii bylo „obnovit pokoj a bezpečnost v této části Evropy“.¹⁰³⁸ Německá armáda bojovala „proti Anglii a jejím vazalům“ aby „očistila evropský jihovýchod od neevropských vlivů“.¹⁰³⁹ Hitlerův rozkaz německým vojákům před útokem proti jugoslávské a řecké armádě vysvětloval list z Prešova *Slovenská sloboda* dokonce tak, že se na Balkáně jedná o německý protiútok!¹⁰⁴⁰

Na počátku německé agrese proti Jugoslávii se ve slovenském tisku většinou psalo o jugoslávském tažení v Bulharsku, Rumunsku a Maďarsku, o útocích, jak se zdůrazňovalo, jugoslávských letounů na převážně civilní cíle v pohraničních oblastech těchto států a na hlavní města Bulharska a Maďarska. Hodně prostoru věnoval slovenský tisk náletům na Sofii a nedařícímu se pokusu o útok na Budapešť. Skoro každá informace o jugoslávských útocích na Sofii, Temešvár, Arad, Segedín a jiná

¹⁰³³ Tamtéž, 2. 4. 1941, s. 1.

¹⁰³⁴ *Slovák*, 6. 4. 1941, s. 1

¹⁰³⁵ *Slovenská pravda*, 2. 4. 1941, s. 1; Tamtéž, 5. 4. 1941, s. 1.

¹⁰³⁶ *Národní práce*, 7. 4. 1941, s. 1; *Národní politika*, 7. 4. 1941, s. 1; *Národní listy*, 7. 4. 1941, s. 1; *Lidové noviny*, 7. 4. 1941, s. 1; *České slovo – Večerní příloha*, 7. 4. 1941, s. 1.

¹⁰³⁷ *Národní politika*, 8. 4. 1941, s. 1; *Národní listy*, 8. 4. 1941, s. 1.

¹⁰³⁸ *Slovák*, 8. 4. 1941, s. 4.

¹⁰³⁹ *Garidista*, 6. 4. 1941, zvláštní vydání, s. 1.

¹⁰⁴⁰ *Slovenská sloboda*, 8. 4. 1941, s. 2.

města v Bulharsku, Rumunsku a Maďarsku končila zprávami o civilních obětech a ničení nevojenských objektů.¹⁰⁴¹

Ve dnech 6. a 7. dubna, v době silného útoku německé armády a jejích spojenců proti Jugoslávii a současně probíhajícím zničujícím bombardování Bělehradu, pokusilo se jugoslávské letectvo německým útokům zabránit. Podniklo dokonce protiútoky na německou armádu přicházející z Bulharska, Rumunska a Maďarska i na některá z letišť a dopravní spoje v pohraničních oblastech.¹⁰⁴² Už 6. dubna, prvního dne války, utrpělo jugoslávské letectvo velké ztráty – 115 letounů z celkového počtu od 481.¹⁰⁴³ Otázkou tedy je, jestli mohlo podniknout takové silné útoky, o kterých psal slovenský tisk. Spíš šlo o neúspěšný jugoslavský pokus zabránit dalšímu pronikání německé armády a jejích spojenců.

Opakované německé nálety na Bělehrad 6. a 7. dubna zaujaly hodně místa také v českém protektorátním a slovenském tisku. Opět šlo jen o přeжатé německé zprávy. V českém protektorátním tisku se v souvislosti s Bělehradem zdůrazňovalo, že jde o pevnost, jejíž „*důležité vojenské cíle*“ byly zasahovány silnými německými nálety a „*obraceny v trosky*“.¹⁰⁴⁴ Spojení „*Bělehrad hoří*“ a „*velké útoky na Bělehrad*“ měla ve slovenském tisku také vyzdvihnout „*mimořádný úspěch*“ německého letectva.¹⁰⁴⁵ V českém ani ve slovenském tisku však nebyla jediná zmínka o civilních obětech, stejně jako o faktu, že Bělehrad byl „*otevřeným městem*“. Vzhledem k všeobecné situaci a řízení českého protektorátního a slovenského tisku se ovšem něco takového dalo očekávat.

Během trvání dubnové války se objevilo i několik autorských komentářů českých a slovenských novinářů o tom, jak situace v Jugoslávii působila na český a slovenský národ. *Lidové noviny* z Brna publikovaly o událostech na Balkáně a českém národu jeden článek, ve kterém se snažily vysvětlit, že „*české kruhy přijaly s největším*

¹⁰⁴¹ Srov. Tamtéž, s. 1; *Slovák*, 8. 4. 1941, s. 1; *Gardista*, 8. 4. 1941, s. 1; *Slovenská politika*, 8. 4. 1941, s. 1; *Slovenská pravda*, 8. 4. 1941, s. 1; tamtéž, 9. 4. 1941, s. 1. Ze zmíněného českého tisku jen *Národní politika* psala o jugoslávských útocích na několika městech v Bulharsku, Rumunsku a Maďarsku. Srov. *Národní politika – Polední*, 8. 4. 1941, s. 1; *Národní politika*, 9. 4. 1941, s. 2.

¹⁰⁴² V. TERZIĆ, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza*, II, s. 293–294, 304–305.

¹⁰⁴³ Tamtéž, s. 294; B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 397.

¹⁰⁴⁴ Srov. *Národní práce*, 7. 4. 1941, s. 2; tamtéž, 9. 4. 1941, s. 1; *Národní politika*, 7. 4. 1941, s. 1; *Národní listy*, 7. 4. 1941, s. 1; tamtéž, 8. 4. 1941, s. 1; *Národní listy – Večerník*, 7. 4. 1941, s. 3; *Lidové noviny*, 7. 4. 1941, s. 1; tamtéž, 8. 4. 1941, s. 1; *České slovo*, 8. 4. 1941, s. 1; *České slovo – Večerní příloha*, 8. 4. 1941, s. 1; *Venkov*, 8. 4. 1941, s. 1.

¹⁰⁴⁵ Srov. *Gardista*, 6. 4. 1941, zvláštní vydání, s. 1; *Slovák*, 8. 4. 1941, s. 1; tamtéž, 9. 4. 1941, s. 1; *Slovenská pravda*, 8. 4. 1941, s. 1; *Slovenská sloboda*, 9. 4. 1941, s. 1.

klidem začátek válečných akcí na jugoslávských a řeckých hranicích“.¹⁰⁴⁶ Podle novináře na „*všechny vrstvy českého národa*“ zapůsobilo Hitlerovo prohlášení o počátku tažení proti Jugoslávii.¹⁰⁴⁷ Postup německé vlády a akci armády považovaly „*v politickém a morálním ohledu za naprosto oprávněný*“.¹⁰⁴⁸ Tvrzení, že český národ s „*největším klidem přijal začátek válečných akcí*“ bylo však v protikladu s už zmíněným nařízením říšského sekretáře Franka z 8. dubna o nutnosti, aby protektorátní orgány sledovaly poměry v Protektorátu a zabránily jakýmkoliv demonstracím nebo sabotážím, které by vznikly vlivem událostí v Jugoslávii.¹⁰⁴⁹

Ve slovenském listu *Gardista* se také objevil jeden autorský komentář o válce mezi Německem a Jugoslávií. Opět porovnával situaci v bývalém Československu s událostmi v Jugoslávii. Podle novináře *Gardisty* oba státy utlačovaly svobodu jiných národů, nikoli českého a srbského, což nakonec vedlo k „*nepřátelské politice vůči Německu*“ a rozpadu Československa.¹⁰⁵⁰ Něco podobného čekalo i Jugoslávii, neboť „*hrůzovláda srbských teroristů vůči německé menšině, chorvatským a slovinským přátelům Německa pořád trvala*“.¹⁰⁵¹ Hitler byl prakticky přinucen, tvrdilo se, aby něco udělal. V tomto článku nechybělo ani zdůrazňování postavení slovenského národa, který se díky „*vůdci velkého německého národa*“ dočkal své svobody a přátelství s Německem.¹⁰⁵²

*

Se začátkem německého útoku na Jugoslávii nemohly už ve své činnosti nadále pokračovat jugoslávská diplomatická zastupitelství v Praze a v Bratislavě, stejně jako slovenské vyslanectví v Bělehradě, které ukončilo svou aktivitu bezprostředně po německém útoku na Jugoslávii. Jozef Cieker opustil Bělehrad už 7. dubna.¹⁰⁵³ Podobně tomu bylo v Praze a Bratislavě. Zaměstnanci generálního konzulátu v Praze a jejich rodiny v čele s Šumenkovičem museli opustit budovu generálního konzulátu 10. dubna. Jak popsal tuto situaci jugoslávský generální konzul ve svých vzpomínkách, hodně lidí se objevilo v Mostecké ulici poblíž budovy konzulátu a vykřikovalo jméno

¹⁰⁴⁶ *Lidové noviny*, 8. 4. 1941, s. 2.

¹⁰⁴⁷ Tamtéž.

¹⁰⁴⁸ Tamtéž.

¹⁰⁴⁹ Srov. D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, s. 170.

¹⁰⁵⁰ *Gardista*, 8. 4. 1941, s. 1.

¹⁰⁵¹ Tamtéž.

¹⁰⁵² Tamtéž.

¹⁰⁵³ M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslavia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 40.

Jugoslávie. Stejný den odjela jugoslávská diplomatická kolonie vlakem z Protektorátu v doprovodu agentů gestapa směrem ke Kostnici.¹⁰⁵⁴ Tito jugoslávští diplomaté, stejně jako jejich kolegové z diplomatických zastupitelství v Německu, Belgii, Nizozemí a jiných států v čele s jugoslávským vyslancem v Berlíně Ivem Andričem byli internováni u Bodamského jezera na hranici mezi Německem a Švýcarskem.¹⁰⁵⁵ Na rozdíl od těchto diplomatů se většině členů jugoslávského diplomatického zastupitelství v Bratislavě podařilo odcestovat 10. dubna vlakem směrem ke Košicím a dál do Sovětského svazu.¹⁰⁵⁶ Podle informací slovenského ministerstva zahraničních věcí měli S. Simić a jiní zaměstnanci diplomatického zastoupení opustit v ten den slovenské území, ale směrem do Maďarska.¹⁰⁵⁷

Jak slovenská diplomacie tehdy poslouchala německé pokyny, ukázal Ribbentropův telegram z 8. dubna německému vyslanectví v Bratislavě. Ještě 6. dubna na začátku války mezi Německem a Jugoslávií žádalo ministerstvo zahraničních věcí v Bratislavě Berlín o radu, jak má slovenská strana postupovat v dalších jugoslávsko-slovenských diplomatických stycích. Prostřednictvím telegramu z 8. dubna navrhoval německý ministr zahraničních věcí, aby tyto vztahy byly zrušeny. Podobný návrh, nebo spíše nařízení, byl zaslán z Berlína i vládám Maďarska a Bulharska. Ribbentrop dokonce psal Tukovi, aby se státní převrat v Bělehradě a posléze odmítání jugoslávské strany udržovat své závazky vůči Paktu tří použily jako ospravedlnění takového slovenského aktu.¹⁰⁵⁸ Už další den, tj. 9. dubna, ministerstvo zahraničních věcí v Bratislavě informovalo jugoslávskou diplomatickou agencii (bezprostředně před odchodem S. Simiće a jiných zaměstnanců ze Slovenska), že jugoslávsko-slovenské diplomatické styky byly přerušeny kvůli změně jugoslávské politiky po státním převratu a nepřátelskému postoji Jugoslávie vůči Německu.¹⁰⁵⁹ Slovenský tisk toto „slovenské stanovisko“ věrně přetlumočil.¹⁰⁶⁰

V době, kdy Slovensko zrušilo své diplomatické vztahy s Jugoslávií, jejíž území už bylo částečně obsazeno, bylo v Záhřebu 10. dubna 1941 současně se vstupem

¹⁰⁵⁴ R. ŠUMENKOVIĆ, *Diplomatske zabeleške iz okupiranog Praga*, II, sveska dvadeseta-decembar 1967, s. 31.

¹⁰⁵⁵ D. GLIŠOVIĆ, *Ivo Andrić, Kraljevina Jugoslavija i Treći rajh 1939–1941*, s. 800–801, 815.

¹⁰⁵⁶ M. JARINKOVIĆ, *Slovensko a Juhošlavia v rokoh II. svetovej vojny*, s. 40–41.

¹⁰⁵⁷ PAAA, fond: R, S. 103332, N. 1126, Telegram německého vyslanectví v Bratislavě pro ministerstvo zahraničních věcí v Berlíně, Bratislava, 9. 4. 1941.

¹⁰⁵⁸ Srov. *DGFP, Series D (1937–1945), Volume XII*, s. 488.

¹⁰⁵⁹ PAAA, fond: R, S. 103332, N. 1126, Telegram německého vyslanectví v Bratislavě pro ministerstvo zahraničních věcí v Berlíně, Bratislava, 9. 4. 1941.

¹⁰⁶⁰ *Gardista*, 10. 4. 1941, s. 1; *Slovenská sloboda*, 10. 4. 1941, s. 1.

německé armády do města vyhlášeno plukovníkem jugoslávské armády v důchodu a bývalým důstojníkem rakousko-uherské armády Slavkem Kvaterníkem formování Nezávislého státu Chorvatsko (Nezavisna država Hrvatska – NDH). Ante Pavelić, vedoucí osobnost ustašovců, při něm absentoval.¹⁰⁶¹ Vedle Německa a Itálie, bez jejichž pomoci a podpory by ke vzniku tohoto státu nedošlo,¹⁰⁶² zvláštní pozornost NDH věnovalo i Slovensko.

Ještě v období bezprostředně před německým útokem na Jugoslávii poukazoval slovenský tisk, který se zase navázal na německou propagandu a přípravu terénu na ospravedlnění nastupující války, na „*přátelství mezi chorvatským a německým národem*“ a na „*srdečné loučení Chorvatů s Němci*“, kteří, jak už bylo prezentováno ve slovenském tisku, museli opustit Jugoslávii.¹⁰⁶³ Se začátkem válečných akcí německé armády se ve slovenském tisku začaly objevovat zprávy přejímané z německých zdrojů, že „*Chorvati*“ prosili Hitlera o pomoc „*před srbským terorem*“ a doufali, že brzy vznikne „*svobodné Chorvatsko věrné Německu*“.¹⁰⁶⁴ V následujících několika dnech se zase psalo o „*věnování zvláštní pozornosti Německa Chorvatům*“, o německé „*ochraně chorvatské země*“ a o Paveličovi jako „*vůdci chorvatského národa*“.¹⁰⁶⁵

Vedle obecných informací německých a italských tiskových kanceláří ve slovenském tisku ohledně vyhlášení NDH¹⁰⁶⁶ byly také publikovány vlastní autorské texty slovenských novinářů, kteří neskrývali sympatie a obrovskou radost z formování tohoto státu. V listu *Slovák* byl srovnáván podle slovenského novináře podobný osud chorvatského a slovenského národa. Cesta obou národů k samostatnosti byla utrpením, ale tentokrát, zdůrazňovalo se, „*budeme spolu cítit i chvíle radosti*“.¹⁰⁶⁷ Podle novináře *Gardisty* se nikdo nemohl tolik „*radovat z dosažení svobody chorvatským národem jako my, Slovinci*“.¹⁰⁶⁸ Podobně jako v případě přípravy terénu pro německý útok na Jugoslávii, která tehdejšímu pozornému českému čtenáři mohla připomenout sudetský

¹⁰⁶¹ Lj. BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941*, II, s. 410; H. MATKOVIĆ, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, s. 422; Týž, *Povijest Jugoslavije (1918–1991–2003)*, s. 244.

¹⁰⁶² Srov. Lj. BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941*, II, s. 410; V. TERZIĆ, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza*, II, s. 372–375; B. KRIZMAN, *NDH između Hitlera i Mussolinija*, Zagreb 1986, s. 11–12; B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Prva knjiga*, s. 395; H. MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije (1918–1991–2003)*, s. 244–245.

¹⁰⁶³ *Slovák*, 1. 4. 1941, s. 1; *Gardista*, 1. 4. 1941, s. 2; tamtéž, 2. 4. 1941, s. 1.

¹⁰⁶⁴ *Gardista*, 6. 4. 1941, zvláštní vydání, s. 1.

¹⁰⁶⁵ Tamtéž, 8. 4. 1941, s. 2; tamtéž, 9. 4. 1941, s. 1; tamtéž, 11. 4. 1941, s. 3; *Slovenská politika*, 8. 4. 1941, s. 1; *Slovenská sloboda*, 8. 4. 1941, s. 1.

¹⁰⁶⁶ Srov. *Gardista*, *Veľká noc 1941* (12. 4. 1941), s. 2, 5, 7; *Slovenská pravda*, 12. 4. 1941, s. 1; *Slovenská sloboda*, *Veľká noc 1941* (12. 4. 1941), s. 2.

¹⁰⁶⁷ *Slovák*, *Veľká noc 1941* (12. 4. 1941), s. 1.

¹⁰⁶⁸ *Gardista*, *Veľká noc 1941* (12. 4. 1941), s. 2.

problém a posléze i osud celého československého státu, i psaní listu *Gardista* o „pomoci velkého německého národa“, který „shodou okolností“ nabídl pomoc chorvatskému národu,¹⁰⁶⁹ mohlo připomenout obdobnou událost – způsob vzniku slovenské samostatnosti 14. března 1939.

Stejného dne 15. dubna 1941, když do Záhřebu přijel z Itálie Pavelić, Německo, Itálie i Slovensko uznaly NDH.¹⁰⁷⁰ Ve slovenském tisku se brzy objevily pozitivní články o novém partnerovi v oblasti diplomacie.¹⁰⁷¹

Na rozdíl od slovenského tisku, v českých protektorátních novinách se objevily pouze stručné zprávy, které měly původ v německých hlášeních o vzniku NDH,¹⁰⁷² a několik autorských velmi pozitivních komentářů o chorvatských politicích z HSS v čele s bývalým předsedou této strany Stjepanem Radićem a zejména o vůdci ustašovců Pavelićovi. O něm se tehdy zdůrazňovalo, že je „největším bojovníkem za chorvatskou nezávislost“.¹⁰⁷³

*

Postavení příslušníků menšin české a slovenské na území skoro už bývalého jugoslávského státu se s novou situací také změnilo. Začátek druhé světové války na jugoslávském území přímo působil na další činnost Matice slovenské, škol, zbytek českých a slovenských spolků a vůbec na každodenní život obou menšin. Přestože další existence českých škol na jugoslávském území byla ohrožena nařízením protektorátního ministra školství a národní osvěty Jana Kaprase z listopadu 1940 o zákazu vyučování v českých školách a jejich zavírání, což bylo znovu požadováno v lednu 1941,¹⁰⁷⁴ teprve s dubnovou válkou a rozpadem Jugoslávie už české školy nemohly pokračovat ve výuce. V dubnu a v květnu 1941 prakticky zmizely poslední

¹⁰⁶⁹ Tamtéž.

¹⁰⁷⁰ Srov. V. TERZIĆ, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza*, II, s. 375, 458; J. RYCHLÍK, *Slovensko-chorvatské vztahy v letech 1941–1945*, s. 268.

¹⁰⁷¹ Srov. *Gardista*, 16. 4. 1941, s. 1; *Slovenská sloboda*, 16. 4. 1941, s. 1; tamtéž, 17. 4. 1941, s. 1; *Slovenská pravda*, 17. 4. 1941, s. 1–2.

¹⁰⁷² Srov. *Národní práce*, 12. 4. 1941, s. 1; *Národní politika*, 12. 4. 1941, s. 1; tamtéž, 19. 4. 1941, s. 2; *Národní politika – Polední*, 19. 4. 1941, s. 1; *Národní listy*, 12. 4. 1941, s. 1; tamtéž, 16. 4. 1941, s. 1; *Lidové noviny*, 12. 4. 1941, s. 1; tamtéž, 13. 4. 1941, s. 1; *Venkov*, 12. 4. 1941, s. 1; tamtéž, 16. 4. 1941, s. 1; *České slovo – Večerní, příloha*, 15. 4. 1941, s. 1; tamtéž, 16. 4. 1941, s. 1; *České slovo*, 16. 4. 1941, s. 1.

¹⁰⁷³ Srov. *Lidové noviny*, 12. 4. 1941, s. 1; *Národní práce*, 13. 4. 1941, s. 3.

¹⁰⁷⁴ Srov. AMZV, fond: LA-o, k. 107, č. 2041/41, Věc: Zavření československých škol v Jugoslávii, Bělehrad, 15. 1. 1941; AMZV, fond: LA-o, k. 107, č. 2066/41, Věc: Zavření československých škol v Jugoslávii, Bělehrad, 19. 1. 1941; *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně, I, (1940–1941)*, s. 407.

hmatatelné stopy po českých a slovenských menšinových organizacích a jakémkoli menšinovém životě.¹⁰⁷⁵

Jak změna politických poměrů v Jugoslávii působila na život jedné ze zmíněných menšin, dokladuje případ redakce českého menšinového listu *Naše noviny*. Po státním převratu z 27. března 1941, pádu vlády D. Cvetkoviće a příchodu mladého Petara II. Karadjordjeviće na místo krále jugoslávského státu redakce tohoto listu v čele s Ottou Sobotkou blahopřála novému jugoslávskému vládcovi a zdůraznila, že věrnost Čechů v Jugoslávii patří této zemi.¹⁰⁷⁶ Asi o dvacet dní později, když se v dubnové válce jugoslávská armáda nemohla postavit na delší odpor silnější německé armádě a jejím spojencům, podpořila stejná redakce vznik NDH a blahopřála chorvatskému národu ke svobodě a samostatnosti, které se mu dostalo, jak se uvádělo, „*pod vedením geniálního jeho vůdce Poglavnika Dra Ante Paveliće*.“¹⁰⁷⁷ Na rozdíl od začátku dubna 1941, kdy se tvrdilo, že věrnost příslušníků české menšiny vždy patřila Jugoslávii, se tentokrát psalo, že Češi jsou na území NDH jako doma a že jsou „*s chorvatským národem spojeni v dobrém i zlém*“.¹⁰⁷⁸ Tvrzení redakce listu *Naše noviny*, že Češi žijící na bývalém jugoslávském území akceptovali utvoření NDH s uspokojením a nadšením,¹⁰⁷⁹ jen těžko odpovídalo skutečnosti.

I když by se bezprostředně po vyhlášení NDH mohlo předpokládat, že vznikl samostatný chorvatský stát, realita byla úplně jiná. Jakýkoliv politický život v Chorvatsku velmi brzy zanikl. Doposud největší chorvatská strana HSS se rozdělila na různé frakce, z nichž jedna část spolupracovala s ustašovci,¹⁰⁸⁰ kteří v souvislosti s dalším vývojem událostí a války zvyšovali svůj teror převážně vůči nechorvatskému obyvatelstvu a každému, kdo byl proti novému režimu.¹⁰⁸¹ V každém případě klidné období s formováním NDH, které přála redakce listu *Naše noviny*, nenastalo.

Po zformování NDH, obsazení Lublaně, Bělehradu a jiných větších měst Německem byla dubnová válka už rozhodnuta. Jasně to bylo i československé

¹⁰⁷⁵ Srov. Jan KMEŤ, *Pät'desiat rokov Slovenského gymnázia v Petrovci*, in: Pamätnica: 50 rokov slovenského gymnázia v Petrovci, s. 77–78; J. MATUŠEK, *Češi v Chorvatsku*, s. 87; *Minulosť dneška. Slovenský kultúrno-umelecký spolok Pavel Jozef Šafárik*, s. 167–168.

¹⁰⁷⁶ *Naše noviny*, 3. 4. 1941, č. 14, s. 1.

¹⁰⁷⁷ *Tamtéž*, 24. 4. 1941, č. 15, s. 1. Srov. V. DUGAČKI, *Svoj svome. Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918.–1941.)*, s. 197–198.

¹⁰⁷⁸ *Tamtéž*.

¹⁰⁷⁹ *Tamtéž*.

¹⁰⁸⁰ Srov. Lj. BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941*, II, s. 414–415.

¹⁰⁸¹ Srov. B. KRIZMAN, *NDH između Hitlera i Mussolinija*, s. 117–137.

vojenské skupině, která hrála po 6. dubnu prakticky pouze epizodní roli.¹⁰⁸² Za zmínku stojí, že během ústupu do vnitrozemí byli Hieke a jeho pomocník Štěpán zadrženi na silnici poblíž Sarajeva jugoslávskými vojáky a byli podrobeni výslechu. Ve svých vzpomínkách Hieke uvedl, že jen díky jinému Čechovi, dr. Jelínkovi, který pracoval v Sarajevu jako vojenský lékař a během vyšetřování se náhodně objevil, nebyli zastřeleni. Jako cizince je jugoslávští vojáci považovali za německé parašutisty.¹⁰⁸³

Po bombardování Bělehradu zažili Hieke a jeho skupina také silné německé nálety na Sarajevo, které během bombardování opustili a odcestovali na jih do Kotoru. Z boky Kotorské odletěli hydroplány spolu se skupinami Poláků a Angličanů do Řecka. Hieke ve svých vzpomínkách napsal, že depeše o přiletu hydroplánů byla poslední služba, kterou vysílačka československé vojenské skupiny prokázala. Po přiletu ji museli v boce Kotorské poslat na mořské dno.¹⁰⁸⁴ A to byl definitivní konec československé mise v Jugoslávii.

*

Jugoslávský král s vládou odcestoval 15. dubna 1941 z Nikšiče do Řecka.¹⁰⁸⁵ Další odpor jugoslávské armády byl zanedbatelný. Brzký konec dubnové války a zánik Jugoslávie byly důsledkem už dlouholetého oslabení státu a také špatného mezinárodního postavení, ve kterém se Jugoslávie ocitla po útoku silnější německé armády ponechána svému osudu bez jakýchkoli spojenců a pomoci. Už 17. dubna 1941 podepsali v budově bývalého vyslanectví Československa v Bělehradě zástupci jugoslávského generálního štábu generál Radivoj Janković a bývalý ministr zahraničních věcí Cincar-Marković s německým generálem Maximiliánem von Weicksem příměří, které prakticky znamenalo kapitulaci Jugoslávie.¹⁰⁸⁶

Přání československých exilových vojenských kruhů, aby se Jugoslávie stala důležitou základnou pro československou zpravodajskou činnost, stejně jako záměr, aby se na území Jugoslávie po jejím vstupu do války působilo na jugoslávské občany českého a slovenského původu, aby sloužili v československé armádě v zahraničí, nebylo možné v krátkém období během dubnové války realizovat. Význam Jugoslávie

¹⁰⁸² Srov. M. SOVILJ, *Českoslovenští důstojníci v Jugoslávii během německého útoku v dubnu 1941*, s. 66–67.

¹⁰⁸³ F. HIEKE-STOJ, *Mé vzpomínky z druhé světové války*, s. 615.

¹⁰⁸⁴ Tamtéž, s. 618.

¹⁰⁸⁵ V. TERZIĆ, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza*, II, s. 453.

¹⁰⁸⁶ Srov. text příměří: Tamtéž, s. 463–464.

jako tranzitní země pro československou emigraci v letech 1939–1941 byl ještě zřetelnější po dubnu 1941, kdy už neexistovala možnost emigrace přes Balkán.

Po kapitulaci Jugoslávie, její částečně anexi a rozdrobení státu na okupační zóny mezi Německo, Itálii, Maďarsko a Bulharsko, zatímco se NDH rozšířila na území Chorvatska, Bosny a části Vojvodiny, zavládly mezi zbylými jugoslávskými diplomatickými zástupci v zahraničí zmatek a smutek, čehož si všimli i představitelé československých exilových orgánů v Londýně.¹⁰⁸⁷ Protektorátní a slovenské orgány vyjádřily na druhou stranu v českém a slovenském tisku radost ze „*srbské kapitulace*“ v boji proti „*novému uspořádání Evropy*“.¹⁰⁸⁸

Podepsání příměří (lépe řečeno kapitulace) s Jugoslávií v budově bývalého vyslanectví Československa v Bělehradě (tehdy už patřilo německému vyslanectví) lze označit za symbolický konec československo-jugoslávských styků v letech 1939–1941. Něco ze základů těchto vztahů v tomto období však zůstalo a mohlo posloužit k navázání nových kontaktů v dalším průběhu druhé světové války.

¹⁰⁸⁷ Srov. NA, fond: PMR-L, k. 69, č. 1215/dův/41, Důvěrný záznam č. 57, Londýn, 25. 4. 1941; NA, fond: PMR-L, k. 69, č. 1351/dův/41, Důvěrný záznam č. 61, Londýn, 6. 5. 1941; NA, fond: PMR-L, k. 69, č. 1475/dův/41, Důvěrný záznam č. 64, Londýn, 16. 5. 1941.

¹⁰⁸⁸ Srov. *Slovák*, 17. 4. 1941, s. 1; tamtéž, 19. 4. 1941, s. 1; *Národní práce*, 18. 4. 1941, s. 1; tamtéž, 19. 4. 1941, s. 1; *Národní politika*, 18. 4. 1941, s. 1; tamtéž, 19. 4. 1941, s. 2; *Národní listy*, 18. 4. 1941, s. 1; tamtéž, 19. 4. 1941, s. 1; *Lidové noviny*, 19. 4. 1941, s. 1; *Vlajka*, 31. 5. 1941, s. 2.

Závěr

Všechno, co existovalo v československo-jugoslávských kontaktech v letech 1939–1941, respektive od zániku Československa v polovině března 1939 do okupace Jugoslávie v dubnu 1941, představovalo spíše strukturální a zároveň netypické vztahy. Na jednu stranu Jugoslávie byla pořád svobodným státem, ale s velkými vnitřními problémy a současně i s nestabilním mezinárodním postavením, zatímco na straně druhé se místo československého státu objevily dva útvary pod úplnou nebo částečnou německou kontrolou – Protektorát Čechy a Morava a Slovensko. Toto uspořádání se odráželo ve vztazích Jugoslávie k Protektorátu, v přítomnosti československé emigrace na jugoslávském území a jejích kontaktech s jugoslávskými občany a jednotlivci z vládnoucích struktur jugoslávského státu, zrcadlilo se ve stycích mezi Jugoslávií a Slovenskem, které byly spíš umělé než srdečné a přátelské.

Vzhledem k tomu, že české území bylo okupované a pod kontrolou německých protektorátních orgánů, nemohlo mít a nemělo diplomatické styky s jinými státy. Kvůli tomu nebylo možné navázat ani diplomatické styky mezi Protektorátem a Jugoslávií, i když Jugoslávie měla pořád v Praze své diplomatické zastoupení i po 15. březnu 1939. Kromě jugoslávsko-české hospodářské spolupráce, která byla řízena německými orgány, nebylo skoro mezi nimi žádných jiných oficiálních kontaktů, což bylo vzhledem k postavení Protektorátu logické. Převážně obtížná mezinárodní situace jugoslávského státu v letech 1939–1941 a postupně sílící německý vliv působily na vedoucí jugoslávské politiky, aby se veřejně o Protektorátu nevyjadřovali, aby událostem na českém území nevěnovali větší pozornost. Některé jejich reakce však naznačovaly, že s německou politikou vůči českému národu a českému území nesouhlasí. Nechtěli ale ohrozit své postavení ani další existenci Jugoslávie, a proto se pořád snažili, aby v německých očích zanechávali dojem, že jsou k Protektorátu a jakýmkoliv událostem na českém území zdrženliví.

Místo oficiálních vztahů se udržovaly kontakty neoficiální, vycházející z přítomnosti československé emigrace v Jugoslávii, styků s jednotlivci z jugoslávských vládnoucích kruhů i se skupinami z širších vrstev jugoslávského obyvatelstva. Přestože bylo obtížné navazovat jakékoliv kontakty mezi představiteli

československé emigrace a jugoslávského státu, přece tyto styky existovaly. Tajné kontakty předsedy jugoslávské vlády Cvetkoviće s předními československými politickými emigranty z Protektorátu začátkem roku 1940 Nečasem a Feierabendem v okolí Bělehradu nebo styky československých exilových orgánů s jugoslávskými diplomaty v Londýně v prvních třech měsících roku 1941 potvrzovaly jistý zájem obou stran o spolupráci nebo aspoň o nějakou formu spolupráce.

Jugoslávie neustále balancovala mezi zájmy silnějších států. Její vedoucí představitelé byli nuceni vést ve vztazích s Německem dvojakou politiku. Projevovala se např. v jejich postoji k československé emigraci, když nedbali na žádosti Německa, aby proti ní zakročili a tvrdili, že se v Jugoslávii žádní českoslovenští uprchlíci nenacházejí.

Z pohledu československých exilových orgánů byla Jugoslávie od září 1939 po německém útoku na Polsko důležitým prostorem pro přepravu československých emigrantů z Protektorátu a Slovenska. Situace se však změnila po létě 1940, když vojenský pád Francie přinesl i jiný pohled vedoucích jugoslávských politiků na mezinárodní události, sílící vliv Německa na Balkáně, ale také na další pobyt československých emigrantů na jugoslávském území. Jugoslávie se zase dostala do sféry velkého zájmu československých exilových kruhů ve Velké Británii se změnou politické situace 27. března 1941. Naděje na větší odpor jugoslávské armády a zároveň na formování pevnější sítě pro československou zpravodajskou činnost na Balkáně neměly však dlouhého trvání.

Ještě jeden činitel neustále působil v československo-jugoslávských vztazích – všudypřítomnost Německa. Ve všech oficiálních i neoficiálních jugoslávsko-česko/československých kontaktech hrálo Německo roli, šlo-li např. o jugoslávsko-českou hospodářskou spolupráci, nebo „tvrdé ruky“, snažící se zabránit činnosti československé emigrace na jugoslávském území a aktivitám příslušníků české menšiny proti Protektorátu a Německu samotnému. Vztahy jugoslávských představitelů, ale i občanů k českému národu a československému exilu v letech 1939–1941 působily do jisté míry negativně i na německý poměr k Jugoslávii. Žádnou pozitivní zmínku o bývalém Československu nepřijímali němečtí diplomatictí představitelé na jugoslávském území se sympatiemi a podezírali kvůli nim jugoslávské orgány z pomoci československé emigraci a její podpory.

Jiná rovina jugoslávsko-československých vztahů se týkala styků mezi Jugoslávií a Slovenskem. Kontakty mezi těmito státy byly téměř zcela ovlivněny

představami plynoucími z jugoslávského chápání vzniku slovenského státu. V celém sledovaném období vnímali převážně srbští politici působící v jugoslávské vládě Slovensko jako území závislé na Německu. Chápali je také jako viníka rozpadu společného státu Čechů a Slováků, ke kterému stále cítili ještě z meziválečné doby sympatie. Tyto názory působily na každý segment jugoslávsko-slovenské spolupráce nebo pokusy o ni.

Negativně se na Slovensko neřivali jen Srbové, ale částečně i chorvatští a slovinští politici působící ve vládě D. Cvetkoviće. I když vyhlášení slovenské autonomie na podzim roku 1938 mělo kladný ohlas u politiků z řad HSS a SLS, s prohlášením slovenské samostatnosti o několik měsíců později již tomu tak nebylo. Rezervovaný, ale občas i negativní postoj zvláště chorvatských politiků z HSS, kteří od konce srpna 1939 působili ve vládě jugoslávského státu, bylo možno vysledovat v některých jejich vyjádřeních na adresu Slovenska. Slovenský stát v míře, jakou si pravděpodobně přáli slovenští diplomaté a představitelé Slovenska, akceptovali jen někteří z politiků z HSS, jako byli např. ministr Andres nebo místopředseda HSS Pernar a jednotlivci z HSS, kteří očekávali, že Chorvaté získají víc než jen širokou autonomii. Samostatné Slovensko vítalo i extrémní nacionální organizace – ustašovci, což nenašlo pozitivní ohlas u představitelů jugoslávského státu a způsobilo ještě větší odmítání Slovenska z jugoslávské strany.

Neoficiální podpora ustašovců, eventuální chorvatské nezávislosti a údajná vyjádření jednotlivých slovenských politiků ve prospěch budoucího chorvatského státu a zároveň proti Jugoslávii a již zmíněný problém pokud jde o způsob vzniku slovenského státu, představovaly klíčové důvody pro neakceptování Slovenska Jugoslávií. I když např. v hospodářských stycích bylo dosaženo určitých úspěchů, jugoslávské vedení pořád považovalo Slovensko za druhořadý stát podřízený Německu, spoléhající na jeho podporu, byť od listopadu 1940 bylo dokonce členem Paktu tří. Tento stav potvrzovala různá rozhodnutí jugoslávského vedení v oblasti diplomacie (zrušení jugoslávského generálního konzulátu a otevření diplomatické agencie v Bratislavě navzdory existenci slovenského vyslanectví v Bělehradě atp.), ale i v neplánování a nekonání žádné oficiální návštěvy předních jugoslávských politiků na Slovensku (kromě prakticky soukromé návštěvy A. Korošce u Tisa koncem května 1940).

Z pohledu slovenské diplomacie byla Jugoslávie, zvláště v roce 1939, důležitým potenciálním partnerem vzhledem k tomu, že každé navázání

diplomatických styků s jiným státem bylo pro Slovensko potvrzením jeho samostatnosti. V případě Jugoslávie se jednalo též o zemi, která hraničila s Maďarskem, se kterým Slovensko nemělo dobré vztahy pro maďarskou expanzivní politiku vůči jižní a jihovýchodní části Slovenska.

Podobně jako v česko-jugoslávských kontaktech, tak i v jugoslávsko-slovenské spolupráci se objevovalo Německo jako „třetí strana“. Jenže tentokrát se na Německo poukazovalo hlavně jako na „slovenského ochránce“ a na sílu, se kterou slovenská strana skoro vždy počítá, když se objeví nějaký problém ve vztahu s Jugoslávií a právě jugoslávská strana ze slovenského úhlu pohledu byla odpovědná za ten problém.

Ještě jedno charakterizovalo jugoslávsko-slovenské vztahy. Jugoslávie stále prováděla ke Slovensku dvojakou politiku. Na jednu stranu byly mezi oběma státy navázány oficiální diplomatické styky a hospodářské vztahy, existovaly i pokusy o kulturní spolupráci, ale na stranu druhou se na jugoslávském území pořád nacházeli českoslovenští emigranti, mezi nimi jednotlivci či menší skupiny ze Slovenska. Drtivá většina příslušníků slovenské menšiny veřejně kritizovala nejenom slovenský stát a režim Jozefa Tisa, ale i německou politiku. Jugoslávské orgány však proti tomu do léta 1940 nepodnikaly nic.

Skoro každý pokus o zlepšení jugoslávsko-slovenských vztahů selhal. Začátkem roku 1941 se ani nedalo hovořit o nějakém vývoji dalších styků mezi těmito dvěma státy, ale spíše šlo o oboustrannou nedůvěru, obviňování a rušení návštěv, bojkot pokusů o jakoukoliv spolupráci.

Balancování Jugoslávie mezi velkými státy, její rezervovaný postoj k událostem v Protektorátu a navázání aspoň nějakých styků se Slovenskem, aby se zachoval klid ve vztahu s Německem, a na druhé straně přítomnost československé emigrace na jugoslávském území, nepodnikání skoro žádných akcí proti činnosti příslušníků menšin české a slovenské proti Protektorátu, Slovensku a Německu, odmítavý jugoslávský postoj ke slovenskému státu představovaly komplexní svět československo-jugoslávských vztahů v letech 1939–1941.

V tomto období nemohla Jugoslávie udělat nic, aby změnila svůj fakticky neodvratný osud, neboť složitá mezinárodní situace vyžadovala po jugoslávském vedení jasný postoj ke druhé světové válce. Češi prožívali osud okupovaného národa pod německým protektorátem, zatímco československé exilové orgány se pokusily co možno nejlépe využít jugoslávského území pro další odchod emigrantů z Protektorátu a ze Slovenska na Blízký východ, popřípadě do Francie. Slovensko se snažilo dosáhnout

mezinárodního uznání a svého místa v „novém evropském pořádku“. Takový stav balancování, formální zdrženlivosti, ale také neoficiální podpory Jugoslávie československým exilovým orgánům a českému národu v Protektorátu trval v celém sledovaném období až do konce března 1941, kdy se postoj Jugoslávie ke druhé světové válce změnil. S německým útokem na Jugoslávii a její brzkou okupací došlo i k zásadní změně v československo-jugoslávských stycích.

Další vývoj jugoslávsko-česko-slovenských vztahů šel různými cestami a podobně jako v letech 1939–1941 i v průběhu druhé světové války existovaly mnohé roviny těchto vztahů a kontaktů. Jugoslávské území bylo okupované a rozdělené mezi několik států. V tom kontextu by bylo možno srovnat poměry např. v okupovaném Srbsku a Protektorátu, provést souběžnou analýzu aktivit a významu kolaborace i hnutí odporu.¹⁰⁸⁹

Kontakty mezi Slovenskem a okupovaným Srbskem byly zastoupeny velmi málo, zvláště když se jednalo o pokusy o hospodářskou spolupráci pod jasným dozorem Německa.¹⁰⁹⁰ Vzhledem k tomu, že se území Báčky a Baranji s tamějšími Slováky nacházelo pod maďarskou okupační správou, byl další osud příslušníků slovenské menšiny za druhé světové války velmi důležitý. Tito občané přišli, stejně jako i jiné jugoslávské obyvatelstvo, s okupací Jugoslávie o svůj stát a nemohli se spoléhat na pomoc Tisova režimu, s jehož politikou nesouhlasili, proti maďarským okupačním represáliím.

Další styky už probíhaly mezi NDH a Slovenskem, dvěma útvary, které byly pod vlivem Německa a věrně sledovaly německou válečnou politiku.¹⁰⁹¹ V rámci těchto vztahů se často objevovala otázka místních Slováků (jejich osud byl spjat i s příslušníky české menšiny), zvláště když ustašovci proti těmto obyvatelům zasahovali.

Nakonec zbývá velmi důležitý segment jugoslávsko-československých vztahů za druhé světové války – kontakty mezi exilovými vládami jugoslávskou a československou v Londýně. Podobně jako československé exilové orgány, které po

¹⁰⁸⁹ Tato velmi komplexní problematika zůstala prakticky dosud mimo zájmu a výzkumu historiků.

¹⁰⁹⁰ Srov. kapitulu o stycích Slovenska a okupovaného Srbska u: M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, Banská Bystrica 2012.

¹⁰⁹¹ Tato problematika vzbudila větší zájem v české a slovenské historiografii v posledních patnácti až dvaceti letech. Srov. M. TEJCHMAN, *Slovensko-rumunsko-chorvatská spolupráce v letech druhé světové války a Maďarsko*, in: *Slovanský přehled*, 1992, č. 2, s. 158–170; J. RYCHLÍK, *Slovensko-chorvatské vztahy v letech 1941–1945*, s. 265–283; Miroslav MICHELA, *K otázce slovensko-chorvatskej kultúrnej spolupráce v rokoch 1941–1945*, in: *Slavica Slovaca*, ročník 38, 2003, číslo 2, s. 112–122; J. TKÁČ, *Chorvátsko v politike Slovenskej republiky v rokoch 1941–1945*, in: *Historický časopis*, ročník 58, č. 4, Bratislava 2010, s. 659–683; M. JARINKOVIČ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, Banská Bystrica 2012.

působení v Paříži pokračovaly od léta 1940 ve své činnosti v Londýně, i jugoslávská vláda se po krátkém pobytu v Řecku a na Blízkém východě dostala v průběhu léta 1941 do Velké Británie.¹⁰⁹²

V rámci všech rovin těchto vztahů se měnily osudy jednotlivců, kteří měli buď menší, nebo větší roli v jugoslávsko-československých stycích v letech 1939–1941. Pro vedoucí jugoslávské politiky této doby bylo charakteristické, že v průběhu války neměli téměř žádné významnější poslání (např. D. Cvetković). Někteří byli internováni jako princ Pavle Brity v Keni¹⁰⁹³ a V. Maček několikrát ustašovci na území NDH.¹⁰⁹⁴ Nakonec všichni, když opustili jugoslávské území buď v průběhu, nebo na konci druhé světové války, se do své vlasti už nikdy nevrátili. Na rozdíl od jugoslávských politiků z období let 1939–1941, kromě D. Simoviće a jeho vlády, která s prací v emigraci pokračovala, vedoucí osobnosti československého exilu a také přední slovenští politici byli převážně aktivní i v průběhu druhé světové války.

Zajímavé byly osudy i jiných účastníků československo-jugoslávských vztahů v letech 1939–1941. Diplomatičtí představitelé z tohoto období nezůstali na svých postech, neboť politická situace po dubnu 1941 se úplně změnila. Šumenković spolu s úředníky diplomatických zastupitelství z Prahy a Bratislavy Božidarem Stefanovićem a Dimitrijem Toškovićem byl po návratu do Bělehradu z internace v pohraniční oblasti mezi Německem a Švýcarskem začátkem června 1941 zatčen německými okupačními

¹⁰⁹² Otázka styků jugoslávské a československé exilové vlády za druhé světové války byla dosud jen částečně zkoumána jak v bývalé jugoslávské historiografii, tak i v současné srbské. Srov. B. PETRANOVIĆ, *Odnosi jugoslovenske i čehoslovačke vlade u emigraciji 1941–1945. godine*, in: *Vojnoistorijski glasnik*, 3, Beograd 1990, s. 49–71; M. RADOJEVIĆ, *Srpsko-česka saradnja tokom Drugog svetskog rata (Prilog proučavanju)*, in: *Od Morave do Morave II. Iz istorije češko-srpskih odnosa/ Od Moravy k Moravě II. Z historie česko-srbských vztahů, priređivači/k vydání připravili Verica KOPRIVICA, Aleksandra KORDA-PETROVIĆ, Václav ŠTĚPÁNEK, Novi Sad 2011, s. 141–159. Důležité údaje se dají najít, ale ne pro celé období druhé světové války, v knize německého historika Detlefa Brandese, která byla přeložena do češtiny. Srov. D. BRANDES, *Exil v Londýně 1939–1943: Velká Británie a její spojenci Československo, Polsko, Jugoslávie mezi Mnichovem a Teheránem*, Praha 2003. Informace o některých formách spolupráce nebo o pokusech o spolupráci mezi jugoslávskou a československou exilovou vládou jsou dostupné v publikovaných pramenech o československé a jugoslávské vládě v Londýně. Srov. *Jugoslovenske vlade u izbeglištvu 1941–1943, dokumenti*, priredio B. KRIZMAN, Zagreb-Beograd 1981; *Jugoslovenske vlade u izbeglištvu 1943–1945, dokumenti*, priredio B. PETRANOVIĆ, Beograd-Zagreb 1981; *Od uznání československé prozatímní vlády do vyhlášení válečného stavu Německu 1940–1941, svazek II, (1. květen 1941–31. prosinec 1941)*, k vydání připravili J. NĚMEČEK, J. KUKLÍK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVIČEK, Praha 2009; *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně, II, (1942)*, editoři: J. NĚMEČEK, I. ŠTOVIČEK, H. NOVÁČKOVÁ, J. KUKLÍK, Jan BÍLEK, Praha 2011; *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně, III. 1, (leden–červen 1943)*, editoři: J. NĚMEČEK, I. ŠTOVIČEK, H. NOVÁČKOVÁ, J. KUKLÍK, J. BÍLEK, Praha 2012; *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně, III. 2, (červenec–prosinec 1943)*, editoři: J. NĚMEČEK, I. ŠTOVIČEK, H. NOVÁČKOVÁ, J. KUKLÍK, J. BÍLEK, Praha 2013.*

¹⁰⁹³ Srov. poslední kapitulu v knize: N. BALFUR, S. MEKEJ, *Knez Pavle Karadjordjević. Jedna zakasnela biografija*, Beograd 1990.

¹⁰⁹⁴ Srov. pátou kapitulu v knize: I. PERIĆ, *Vladko Maček. Politički portret*, Zagreb 2003.

orgány a vrácen do Německa.¹⁰⁹⁵ Nejvíce času strávili Šumenković a Stefanović v koncentračním táboře Dachau, zatímco Tošković byl nějakou dobu v Oranienburgu. Všichni tři se dočkali konce války v Bergen-Belsenu. Tošković ale krátce po osvobození toho koncentračního tábora zemřel.¹⁰⁹⁶ Na rozdíl od těchto diplomatů se jugoslávskému diplomatickému zástupci v Bratislavě Simićovi podařilo vyhnout osudu německého zajatce. V dalším průběhu druhé světové války působil na různých postech jugoslávské exilové diplomacie. Jeho nejdůležitější úlohou byla funkce jugoslávského vyslance v Moskvě od konce ledna 1942 do jara roku 1945.¹⁰⁹⁷

V diplomatických službách svých vlád zůstaly i jiní českoslovenští a slovenští diplomaté, kteří do dubna 1941 vykonávali oficiální, nebo neoficiální činnost v Bělehradě. Po uznání československé prozatímní vlády jugoslávskou exilovou vládou 19. května 1941¹⁰⁹⁸ působil Jaroslav Lípa za druhé světové války od září 1941 na místě československého vyslance při jugoslávské exilové vládě v Londýně.¹⁰⁹⁹ Ivan Milecz byl i nadále slovenským vyslancem v Bukurešti, od roku 1943 pracoval v Turecku, ale v průběhu války navázal kontakty s orgány československého exilu. I když se pořád nacházel ve službách slovenské diplomacie, byly Mileczovy názory bližší benešovské koncepci zahraniční politiky.¹¹⁰⁰ Jeho kolega a prakticky nejdůležitější osobnost slovenské diplomatické reprezentace v Bělehradě, Jozef Cieker, se po krátké době vrátil do jugoslávského prostoru, tedy do NDH. Byl slovenským vyslancem v Záhřebu od listopadu 1941 až do února 1944.¹¹⁰¹ V únoru 1944 se stal slovenským vyslancem v Madridu a zůstal na tomto postu až do konce války.¹¹⁰²

Důstojníci československé vojenské skupiny v čele s podplukovníkem Hiekem pokračovali v různých státech ve své zpravodajské a vojenské činnosti v rámci

¹⁰⁹⁵ R. ŠUMENKOVIĆ, *Diplomatske zabeleške iz okupiranog Praga*, II, sveska dvadeseta-decembar 1967, s. 33–39; D. GLIŠOVIĆ, *Ivo Andrić, Kraljevina Jugoslavija i Treći rajh 1939–1941*, s. 835–838.

¹⁰⁹⁶ D. GLIŠOVIĆ, *Ivo Andrić, Kraljevina Jugoslavija i Treći rajh 1939–1941*, s. 838–842.

¹⁰⁹⁷ Srov. Aleksandar ŽIVOTIĆ, *Stanoje Simić. Prilog biografiji*, in: *Jugoslovenska diplomatija 1945–1961*, zbornik radova, Beograd 2012, s. 227–228; Slobodan SELINIĆ, *Partija i diplomatija u Jugoslaviji 1945–1952*, Beograd 2013, s. 27–35.

¹⁰⁹⁸ Srov. *Od uznání československé prozatímní vlády do vyhlášení válečného stavu Německu 1940–1941*, *Svazek I*, (16. června 1940–30. dubna 1941), s. 21.

¹⁰⁹⁹ Srov. Tamtéž; F. HIEKE-STOJ, *Velitelem československé vojenské mise u štábu maršála Tita*, in: *Historie a vojenství*, č. 3, Praha 1968, s. 575; J. DEJMAK, ze spolupráce J. NĚMEČKA a Slavomíra MICHÁLKA, *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*, Praha 2013, s. 144.

¹¹⁰⁰ Srov. *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*, IV. svazek, M–Q, s. 185; J. NĚMEČEK, *K slovensko-jugoslávským vztahům 1939–1941*, s. 386–387.

¹¹⁰¹ Srov. J. RYCHLÍK, *Slovensko-chorvatské vztahy v letech 1941–1945*, s. 270; G. GRÁCOVÁ, *Národno-politický profil Dr. Jozefa Ciekra*, s. 13; M. JARINKOVIĆ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 78, 89.

¹¹⁰² G. GRÁCOVÁ, *Národno-politický profil Dr. Jozefa Ciekra*, s. 13.

československé armády. Samotný Hieke se po okupaci Jugoslávie stal příslušníkem československé vojenské mise v Sovětském svazu. Od začátku roku 1942 až do počátku roku 1944 působil jako vojenský atašé v Íránu, aby se po únoru 1944 stal velitelem československé mise při hlavním stanu maršála Tita. Na jugoslávské území se zase vrátil a zastihl ho tam i konec války.¹¹⁰³

S okupací Jugoslávie přišlo těžké období i pro drtivou většinu příslušníků menšin české a slovenské, zvláště těch nacházejících se na území NDH a pod maďarskou okupační správou v částech Vojvodiny. Jednotlivci z řad české menšiny byli mobilizováni a zařazeni do nového státního vojska na území NDH, domobrany. Jednotlivci sympatizovali s ustašovci. Většina Čechů však zažila za druhé světové války těžké chvíle.¹¹⁰⁴ Podobně tomu bylo i s příslušníky slovenské menšiny v NDH, ale i v Báčce a v Baranji, oblastech pod kontrolou maďarské okupační armády.¹¹⁰⁵ Některé z vedoucích osobností politického a kulturního života slovenské menšiny v bývalé Jugoslávii se dostaly do vězení, jako např. Andrej Sirácký,¹¹⁰⁶ mnohé ve vězení přišly o život. Člověk, který hodně pomáhal málopočetným slovenským emigrantům a vůbec uprchlíkům z bývalého Československa v letech 1939–1941, Ján Bulík, umřel v koncentračním táboře Mauthausen. Podle německých záznamů zemřel 30. ledna 1942 na zápal plic. Podle jiných údajů, byl zabit cvičeným psem, když protestoval proti nelidskému zacházení s vězňeny.¹¹⁰⁷

Do německého zajetí se dostali i jugoslávští studenti, kteří se rozhodli zůstat v Protektorátu po zavření českých vysokých škol v listopadu 1939. Podle generálního konzula Šumenkoviće se jednalo o méně než 50 jugoslávských vysokoškoláků srbské a chorvatské národnosti.¹¹⁰⁸ Studenti srbské a jistý počet studentů chorvatské národnosti byl poslán do německých koncentračních táborů, zatímco zbytek studentů chorvatské národnosti, kteří se tehdy hlásili k chorvatskému národu a příslušníkům NDH, byl propuštěn a vrátil se do Protektorátu. Ve svých memoárech psal Šumenković, že

¹¹⁰³ F. HIEKE-STOJ, *Za války na Středním východě*, in: *Historie a vojenství*, č. 6–7, Praha 1968, s. 1107–1133; týž, *Velitelem československé vojenské mise u štábu maršála Tita*, s. 560–581; *Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945*, s. 95; Z. ZUDOVÁ–LEŠKOVÁ, *Zapomenuta elita: českoslovenští vojenští diplomaté v letech 1938–1945*, s. 205–210.

¹¹⁰⁴ Srov. J. MATUŠEK, *Češi v Chorvatsku*, s. 166–168.

¹¹⁰⁵ Srov. pátou kapitolu v: J. KMEŤ, *Päťdesiat rokov Slovenského gymnázia v Petrovci*, in: *Pamätnica: 50 rokov slovenského gymnázia v Petrovci*, Báčsky Petrovec 1969.

¹¹⁰⁶ Srov. *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*, V. zväzok, R–Š, s. 265–266.

¹¹⁰⁷ *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*, I. zväzok, A–D, Martin 1986, s. 347; J. JABLONICKÝ, *Fragment o histórii: výber z diela 1989–2009*, s. 145.

¹¹⁰⁸ R. ŠUMENKOVIĆ, *Diplomatske zabeleške iz okupiranog Praga*, sveska devetnaesta-juni 1967, s. 40.

jugoslávští studenti jako němečtí zajatci byli v koncentračních táborech až do konce války. Studenti chorvatské národnosti, kteří však zůstali v Praze i v průběhu války, hlavně dělali na černém trhu a žili, jak se Šumenković později dozvěděl, jako „šlechtici“.¹¹⁰⁹

Osudy německých zajatců zažili i osobnosti československého odboje, které se aktivně zúčastnily jugoslávsko-československých styků do roku 1941. Po četných výsleších v Hodoníně, Uherském Hradišti, Brně a Vídni byl Josef Dřimal, zatčený v Bratislavě, souzen v Norimberku pro zločin velezrady a úkladů proti Německu. Po věznění v Brně, byl v lednu 1943 transportován do koncentračního tábora Osvětim, posléze do Mauthausenu, Melku a Ebensee, kde se nakonec dočkal svobody 5. května 1945.¹¹¹⁰ Šťastného konce života zajatce se však nedožil Alexandr Gjurić. Po zatčení v Bělehradě počátkem dubna 1942 a kratším týráním ve vězení, byl převezen do Prahy, kde začaly nové kruté výslechy. Před soudem v Dráždanech v květnu 1943 byl odsouzen spolu se svými pražskými kolegy Procházkou a Vackem na smrt. Popraven byl 16. srpna 1944.¹¹¹¹

Osudy osobností, které se různými formami podílely na československo-jugoslávských vztazích a stycích v letech 1939–1941, doplňují složitý obraz světa té éry. Jejich komplikovanost a uspořádání byly spjaty s tehdejší dobou, v níž byl mír ztracen ještě před příchodem válečné bouřky.

¹¹⁰⁹ Tamtéž, s. 41.

¹¹¹⁰ *Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945*, s. 61.

¹¹¹¹ J. CHARVÁT, *Účast docenta dr. Alexandra Gjuriće, dr. Františka Procházky a dr. Vlad. Vacka na národním odboji*, s. 220–221.

Summary

Czechoslovak-Yugoslav relations in 1939–1941 were important both for the state of Yugoslavia and the Czech and Slovak territories as well as for Czechoslovak exile bodies. Given that the Czech territory was occupied and under control of German protectorate bodies, it could not and had no diplomatic intercourse with other countries. For this reason, no diplomatic intercourse between the Protectorate of Bohemia and Moravia and Yugoslavia was possible, although Yugoslavia still had its diplomatic representatives in Prague even after 15 March 1939. Besides Yugoslav-Czech economic cooperation, which was controlled by German bodies, there were almost no official contacts between the two countries, which was, with regard to the position of the Protectorate, quite logical.

A rather difficult international situation of the Yugoslav state in 1939–1941 together with the gradually growing German influence had an effect on the leading Yugoslav politicians as for not speaking publicly about the Protectorate and not paying much attention to the happenings in the Czech territory. Some of their reactions, however, indicated that they approved not of German policy towards the Czech nation and territory. Nevertheless, not wanting to endanger their positions and the future of Yugoslavia, they made efforts to seem in the eyes of the Germans that they were indifferent towards the Protectorate and the happenings in the Czech territory.

Instead of official relations, there were informal contacts that resulted from the presence of the Czechoslovak emigration in Yugoslavia and from connections with individuals from the Yugoslav leading circles and with groups of the wider Yugoslav population. Although it was difficult to establish any contacts between the representatives of the Czechoslovak emigration and the state of Yugoslavia, such contacts existed nonetheless. Secret contacts between the Yugoslav prime minister, Dragiša Cvetković, and two leading Czechoslovak political emigrants from the Protectorate, Jaromír Nečas and Ladislav Karel Feierabend, near Belgrade at the beginning of 1940 or connections between the Czechoslovak exile bodies and Yugoslav diplomats in London during the first three months of 1941 confirmed that both sides wanted to cooperate – at least in some way.

Yugoslavia still had to balance between the interests of stronger countries. Its leading representatives were forced to maintain ambiguous policy towards Germany. It was evident, for example, in their stance towards the Czechoslovak emigration when they ignored Germany's appeal to take measures against it and claimed instead that there were no Czechoslovak refugees in Yugoslavia.

To Czechoslovak exile bodies, Yugoslavia was from September 1939, after Germany had attacked Poland, an important area for transportation of Czechoslovak emigrants from the Protectorate and Slovakia. The situation changed after the summer of 1940 when the leading Yugoslav politicians' perspective on international events, Germany's growing influence in the Balkans, and further stay of Czechoslovak emigrants in Yugoslavia changed with the military downfall of France. The Czechoslovak exile circles in Great Britain then again became interested in Yugoslavia when the political situation changed on 27 March 1941. Any hopes for a greater resistance of the Yugoslav army and for building a stronger Czechoslovak news network in the Balkans lasted only for a while.

Relations between Yugoslavia and Slovakia constituted another level of Czechoslovak-Yugoslav relations. Any contacts between the two countries were almost totally influenced by Yugoslavia's understanding of the establishment of the Slovak state. During the whole observed period, the Serbian politicians of the Yugoslav government perceived Slovakia as a territory dependent on Germany. They also blamed Slovakia for the break-up of Czechoslovakia, to which they had taken a liking since the interwar period. These views had an influence on every aspect of Yugoslav-Slovak cooperation, or attempts at cooperation.

From the point of view of Slovak diplomacy, Yugoslavia was an important potential partner, particularly in 1939, as, at that time, establishing of any diplomatic relations with other countries acted as a confirmation of Slovakia's independence. Yugoslavia had also borders with Hungary – a country with which Slovakia did not have good relations due to Hungarian expansive policy towards the south and south-east of Slovakia.

Similarly to the Czech-Yugoslav connections, Germany acted as a “third party” also in the Yugoslav-Slovak cooperation. This time, however, Germany was pointed to as “Slovakia's protector” and a power that Slovakia always counted on whenever there was any problem in its relations with Yugoslavia, where, from the Slovakia's point of view, it was Yugoslavia who was responsible for the problem.

There was yet another aspect of Yugoslav-Slovak relations: Yugoslavia still pursued an ambiguous policy towards Slovakia. On one hand, official diplomatic and economic relations were established between the two countries (and there were even attempts to cooperate culturally); on the other hand, Czechoslovak emigrants were still to be found in Yugoslavia and among them were also individuals or smaller groups from Slovakia. An overwhelming majority of the Slovaks in Yugoslavia publicly criticized not only the state of Slovakia and the regime of Jozef Tiso, but also the German politics. Yet, Yugoslav bodies took no steps against it until the summer of 1940.

Almost every attempt to improve the Yugoslav-Slovak relations failed. In the beginning of 1941, it could be hardly spoken about any development of further communication between these two countries: rather it was about mutual mistrust, accusing one another, cancelling of visitations, and boycotting of any attempts to cooperate.

Yugoslavia's balancing between bigger countries, its reserved attitude towards the happenings in the Protectorate, the establishment of at least some relations with Slovakia in order to maintain calm relations with Germany, and, on the other hand, the presence of Czechoslovak emigrants in Yugoslavia, the absence of any intervention by Yugoslav bodies against the activities of the members of Czech and Slovak minorities against the Protectorate, Slovakia, and Germany, and the negative Yugoslav attitude towards the state of Slovakia – this all constituted a complex and colourful world of Czechoslovak-Yugoslav relations in 1939–1941.

Prameny a literatura

Archivní dokumenty

Archiv bezpečnostních složek, Praha (ABS)

Fond:

- Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (číslo fondu 302),
signatury: 302-73-7; 302-94-1

Archiv hlavního města Prahy, Praha (AHMP)

Fond:

- Magistrát hlavního města Prahy II-Spolkový katastr (MHMP II-SK)

Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Praha (AKPR)

Fondy:

- Kancelář prezidenta republiky – protokol L (legislativa), 1919–1947 (KPR-protokol L)
- Kancelář prezidenta republiky – protokol T (tajné), 1921–1944 (KPR-protokol T)

Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky, Praha (AMZV)

Fondy:

- Kabinet ministra (KM)
- Londýnský archiv-obyčejné 1939–1945 (LA-o)
- Politické zprávy (PZ)-Bělehrad; PZ-Záhřeb
- Telegramy-došlé (T-d)
- Telegramy-odeslané (T-o)

Osobní fondy:

- František Chvalkovský 1938–1939 (FCH)
- Kroftův archiv 1918–1939 (KA)

Archiv Národního muzea, Praha (ANM)

Fondy:

- Edvard Beneš (značka fondu NAD 105)
- Milan Hodža (NAD 173)

Archiv Univerzity Karlovy, Praha (AUK)

Fondy:

- Filozofická fakulta Univerzity Karlovy (FF UK)
- Lékařská fakulta Univerzity Karlovy (LF UK)
- Právnická fakulta Univerzity Karlovy (PF UK)
- Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy (PŘF UK)

Národní archiv, Praha (NA)

Fondy:

- Československý ústav zahraniční (ČÚZ I)
- Exportní ústav československý v Praze, 1934–1946 (EÚ)
- Fotodokumentace, druhá světová válka, díl II (F-D II)
- Ministerstvo financí Londýn (MF-L)
- Ministerstvo školství 1918–1949 (MŠ)
- Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový archiv, I díl, (MZV-VA)
- Národní výbor československý ve Francii (NV-Fr)
- Předsednictvo ministerské rady Londýn (PMR-L)
- Svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor, Praha (ÚV SPB)
- Úřad říšského protektora v Čechách a na Moravě – Zástupce říšského ministerstva zahraničních věcí u říšského protektora (ÚŘP-ZŘMZV/VAA II)
- Zahraniční tiskový archiv (ZTA)
- Zemský úřad Praha – Prezidium zemského úřadu v Praze 1921–1945 (PZÚ)

Vojenský historický archiv, Praha (VHA)

Fondy:

- Československá vojenská mise pro Balkán, Blízký a Střední východ 1939–1946 (ČsVM-SV)
- Ministerstvo národní obrany-Londýn 1940–1946 (MNO-L)

- Vojenská kancelář prezidenta republiky-Londýn, Košice 1940–1945 (VKPR-LK)

Sbírkky:

- Fotoarchiv
- Sbírkka „19“ 1940–1945 (číslo sbírkky 19)

Slovenský národní archiv, Bratislava (SNA)

Fondy:

- Ministerstvo zahraničních věcí 1939–1945 (MZV)
- Úřad předsednictva vlády 1939–1945 (ÚPV)

Arhiv Jugoslavije, Beograd (AJ)

Fondy:

- Dvor Kraljevine Jugoslavije 1918–1941 (číslo fondu 74)
- Ministerstvo inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije-političko odeljenje (334)
- Ministerstvo prosvete Kraljevine Jugoslavije 1918–1941 (66)
- Ministerstvo trgovine i industrije Kraljevine Jugoslavije (65)
- Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Turskoj – Carigrad, Ankara (370)

Sbírkky:

- Milan Stojadinović (číslo sbírkky 37)
- Napredni studentski pokret (720)
- Zbirka fotografija (377)

Vojni arhiv, Beograd (VA)

Fond:

- Vojska Kraljevine Jugoslavije, popisnik 17 (značka fondu: popisnik 17)

Arhiv Vojvodine, Novi Sad (AV)

Fond:

- 126 – Kraljevska banska uprava Dunavske banovine-Noví Sad (1929–1941), II Upravno odeljenje (číslo fondu 126)

Hrvatski državni arhiv, Zagreb (HDA)

Fondy:

- Banovina Hrvatska-Kabinet Bana (číslo fondu 155)
- Čehoslovačka komisija (1661)
- Građanske stranke (1353)
- Politička situacija (1363)

Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana (AS)

Fond:

- Jugoslovansko-češkoslovaška liga v Ljubljani (číslo fondu 628)

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Berlin (PAAA)

Fondy:

- Deutsche Botschaft Belgrad (Belgrad)
- Deutsche Gesandtschaft Zagreb (Zagreb)
- R – A Catalog of Files and Microfilms of the German Foreign Ministry Archives 1920–1945 (R)

Publikované dokumenty

- *Akten zur deutschen Auswärtigen Politik 1918–1945. Aus dem Archiv des deutschen Auswärtigen Amtes. Serie D (1937–1945), Band VI. Die letzten Monate von Kriegsausbruch, März bis August 1939*, Baden-Baden 1956
- *Akten zur deutschen Auswärtigen Politik 1918–1945. Aus dem Archiv des deutschen Auswärtigen Amtes. Serie D (1937–1945), Band VIII, Die Kriegsjahre, Erster Band, 4. September 1939 bis 18. März 1940*, Baden-Baden, Frankfurt/Main 1961
- *Aprilski rat 1941. Zbornik dokumenata. Knjiga 1*, Beograd 1969
- *Aprilski rat 1941. Zbornik dokumenata. Knjiga 2*, priredio Antun MILETIĆ, Beograd 1987

- *Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920–1921. Svazek I (4. červen 1920 – 31. květen 1921)*, edičně zpracovali: Jindřich DEJMEK, František KOLÁŘ, Praha 2004
- *Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920–1921. Svazek II (1. červen – 31. prosinec 1921)*, edičně zpracovali: Jindřich DEJMEK, František KOLÁŘ, Praha 2005
- *Československá zahraniční politika v roce 1938. Svazek I (1. leden – 30. červen 1938)*, k vydání připravil Jindřich DEJMEK ve spolupráci s Janem NĚMEČKEM, Helenou NOVÁČKOVOU a Ivanem ŠŤOVIČKEM, Praha 2000
- *Československá zahraniční politika v roce 1938. Svazek II (1. červenec – 5. říjen 1938)*, k vydání připravil Jindřich DEJMEK ve spolupráci s Janem NĚMEČKEM, Helenou NOVÁČKOVOU a Ivanem ŠŤOVIČKEM, Praha 2001
- *Documents on German Foreign Policy 1918–1945. Series D (1937–1945), Volume VI. The Last Months of Peace. March-August 1939*, London 1956
- *Documents on German Foreign Policy 1918–1945. Series D (1937–1945), Volume VIII, The War Years, September 4, 1939 – March 18, 1940*, London 1954
- *Documents on German Foreign Policy 1918–1945. Series D (1937–1945), Volume XII, The War Years, February 1 – June 22, 1941*, Washington 1962
- *Godišnjak banske vlasti Banovine Hrvatske 1939–26. VIII 1940*, Zagreb 1940
- *Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu 1941–1943, dokumenti*, priredio Bogdan KRIZMAN, Zagreb-Beograd 1981
- *Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu 1943–1945, dokumenti*, priredio Branko PETRANOVIĆ, Beograd-Zagreb 1981
- LJOTIĆ, Dimitrije V., *Sabrana dela. Knjiga III (1937–1938.)*, Beograd 2003
- LJOTIĆ, Dimitrije V., *Sabrana dela. Knjiga IV (januar–jul 1939.)*, Beograd 2003
- MATKOVIĆ, Hrvoje, *Na vrelima hrvatske povijesti*, Zagreb 2006

- *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939–1940. Příloha. Zápisy ze zasedání Československého národního výboru 1939–1940*, k vydání připravili: Jan KUKLÍK, Jan NĚMEČEK, Helena NOVÁČKOVÁ, Ivan ŠTOVÍČEK, Praha 1999
- *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939–1940, (16. březen 1939–15. červen 1940)*, k vydání připravili: Jan KUKLÍK, Jan NĚMEČEK, Helena NOVÁČKOVÁ, Ivan ŠTOVÍČEK, Praha 2002
- *Od uznání československé prozatímní vlády do vyhlášení válečného stavu Německu 1940–1941, Svazek I, (16. června 1940–30. dubna 1941)*, k vydání připravili Jan NĚMEČEK, Jan KUKLÍK, Helena NOVÁČKOVÁ, Ivan ŠTOVÍČEK, Praha 2006
- *Od uznání československé prozatímní vlády do vyhlášení válečného stavu Německu 1940–1941, Svazek II, (1. květen 1941–31. prosinec 1941)*, k vydání připravili Jan NĚMEČEK, Jan KUKLÍK, Helena NOVÁČKOVÁ, Ivan ŠTOVÍČEK, Praha 2009
- PETRANOVIĆ, Branko, ZEČEVIĆ, Momčilo, *Jugoslavija 1918–1988. Tematska zbirka dokumenata*, Beograd 1988
- PETRANOVIĆ, Branko, ŽUTIĆ, Nikola *27. mart 1941. Tematska zbirka dokumenata*, Beograd 1990
- *Rudé právo 1939–1945*, Praha 1971
- *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, godina 1939, broj 131-XLV, Beograd 1939
- *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, godina 1940, broj 9-III, Beograd 1940
- *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, godina 1940, broj 166-LV, Beograd 1940
- *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně, I, (1940–1941)*, editoři: Jan NĚMEČEK, Ivan ŠTOVÍČEK, Helena NOVÁČKOVÁ, Jan KUKLÍK, Praha 2008
- *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně, II, (1942)*, editoři: Jan NĚMEČEK, Ivan ŠTOVÍČEK, Helena NOVÁČKOVÁ, Jan KUKLÍK, Jan BÍLEK, Praha 2011

- *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně, III.1, (leden–červen 1943)*, editoři: Jan NĚMEČEK, Ivan ŠTOVÍČEK, Helena NOVÁČKOVÁ, Jan KUKLÍK, Jan BÍLEK, Praha 2012
- *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně, III.2, (červenec–prosinec 1943)*, editoři Jan NĚMEČEK, Ivan ŠTOVÍČEK, Helena NOVÁČKOVÁ, Jan KUKLÍK, Jan BÍLEK, Praha 2013

Periodika

- České slovo (místo vydání: Praha)
- Dan (Novi Sad)
- Evanjelický hlásník (Erdevík)
- Gardista (Bratislava)
- Glasnik Jugoslovenske radikalne zajednice za Savsku banovinu (Zagreb)
- Hrvatski dnevnik (Zagreb)
- Jugoslávští Čechoslováci (Daruvar), od srpna 1940 Naše noviny (Daruvar)
- Jugoslovenski Lloyd (Zagreb)
- Jutro (Ljubljana)
- Lidové noviny (Brno)
- Nádej (Kysáč)
- Národní jednotu (Petrovec)
- Národní listy (Praha)
- Národní politika (Praha)
- Národní práce (Praha)
- Nova riječ (Zagreb)
- Novosti (Zagreb)
- Obzor (Zagreb)
- Politika (Beograd)
- Pravda (Beograd)
- Slobodna misao (Nikšić)
- Slovák (Bratislava)

- Slovenec (Ljubljana)
- Slovenská politika (Žilina)
- Slovenská pravda (Bratislava)
- Slovenská sloboda (Prešov)
- Venkov (Praha)
- Vlajka (Praha)
- Vreme (Beograd)

Dobová literatura a literatura memoárového charakteru

- AUERHAN, Jan, *Čechoslováci v Jugoslávii, v Rumunsku, v Maďarsku a v Bulharsku*, Praha 1921
- AUERHAN, Jan, *Československá větev v Jugoslávii*, Praha 1930
- AUERHAN, Jan, *Československé jazykové menšiny v evropském zahraničí*, Praha 1935
- AUERHAN, Jan, *Pokus o demografii zahraničních Čechů a Slováků*, Praha 1937
- BENEŠ, Edvard, *Mnichovské dny. Paměti*, Praha 1968
- *Danilo Gregorić i 25. mart 1941. Građa za studiju o martovskim događajima 1941. u Jugoslaviji*, priredili Kosta NIKOLIĆ, Bojan. B. DIMITRIJEVIĆ, Beograd 2007
- DANON, Oskar, *Ritmovi nemira*, zabeležila Svjetlana HRIBAR, Beograd 2005
- DRTINA, Prokop, *Československo můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století. Svazek první, kniha 2. Emigraci k vítězství*, Praha 1991
- EDEDY, Ján, *Prítomný stav slovenského ľudového školstva v Juhoslávii*, in: *Náš život. Časopis Matice slovenskej v Juhoslávii*, ročník 7, 1939, č. 1, s. 50–54.
- FEIERABEND, Ladislav Karel, *Politické vzpomínky*, I, Brno 1994
- HIEKE-STOJ, František, *Mé vzpomínky z druhé světové války*, in: *Historie a vojenství*, 1968, č. 4, Praha 1968, s. 581–619.

- HIEKE-STOJ, František, *Za války na Středním východě*, in: *Historie a vojenství*, č. 6–7, Praha 1968, s. 1107–1133.
- HIEKE-STOJ, František, *Velitelem československé vojenské mise u štábu maršála Tita*, in: *Historie a vojenství*, č. 3, Praha 1969, s. 560–581.
- CHARVÁT, Josef, *Účast docenta dr. Alexandra Gjuriće, dr. Františka Procházky a dr. Vlad. Vacka na národním odboji. Vědecký odkaz doc. dr. A. Gjuriće*, in: *Časopis lékařů českých*, ročník LXXXV, číslo 7, Praha 1946, s. 217–223.
- JOVANOVIĆ, Dragoljub, *Političke uspomene. Iskušenja (1938–1940)*, Beograd 1997
- JOVANOVIĆ, Dragoljub, *Ljudi, ljudi... Medaljoni 94 političkih, javnih, naučnih i drugih savremenika*, priredila Nadežda JOVANOVIĆ, Beograd 2005
- KISOVAC, Mirko, *Diplomatski pretstavnici*, Beograd 1939
- MACHÁČEK, Karel A., *Escape to England. Útěk do Anglie*, Praha 2003
- MAČEK Vladko, *Memoari*, Zagreb 2003
- MILOVANOVIĆ, Nikola, *Vojni puč i 27. mart 1941*, Beograd 1960
- SOBOTKA, Otto, *Ročenka Československé besedy Dolní Daruvar: 1907–1932*, Donji Daruvar 1932
- SOBOTKA, Otto, *Pro lepší zítřek. Rok osvětové a hospodářské práce v českých osadách v Jugoslávii*, Zagreb 1935
- SOMMR, Josef, *Od Tobruku do Plzně*, Praha 1992
- STOJADINOVIĆ, Milan M., *Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata*, Rijeka 1970
- ŠUMENKOVIĆ, Radovan, *Diplomatske zabeleške iz okupiranog Praga*, in: *Glasnik Srpskog istorijsko-kulturnog društva „Njegoš“*, sveska devetnaestajuni 1967, Chicago 1967, s. 37–56.
- ŠUMENKOVIĆ, Radovan, *Diplomatske zabeleške iz okupiranog Praga*, II, in: *Glasnik Srpskog istorijsko-kulturnog društva „Njegoš“*, sveska dvadesetadecembar 1967, Chicago 1967, s. 27–39.
- TICHÝ, Antonín, *Směr Bělehrad*, in: *Z počátků odboje 1938–1941*, Praha 1969, s. 379–447.

- VUČKOVIĆ, Jovan Rad., *Naša spoljna trgovina u 1938. godini*, in: *Jugoslovenski ekonomist*, godina IV, broj 5, maj 1939, Beograd 1939, s. 346–366.

Sekundárni literatura

- ***Syntéze, encyklopedie, sborníky prací a monografie:***
 - AVRAMOVSKI, Živko, *Balkanska antanta (1934–1940)*, Beograd 1986
 - BALFUR, Nil, MEKEJ, Seli, *Knez Pavle Karadjordjević. Jedna zakasnela biografija*, Beograd 1990
 - BARKER, Elisabeth, *British Policy in South-East Europe in the Second World War*, London 1976
 - BJELAJAC, Mile, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941: studija o vojnoj eliti i biografski leksikon*, Beograd 2004
 - BOBAN, Ljubo, *Sporazum Cvetković-Maček*, Beograd 1965
 - BOBAN, Ljubo, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941. Iz povijesti hrvatskog pitanja*, I–II, Zagreb 1974
 - BRANDES, Detlef, *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, Praha 1999
 - BRANDES, Detlef, *Exil v Londýně 1939–1943: Velká Británie a její spojenci Československo, Polsko, Jugoslávie mezi Mnichovem a Teheránem*, Praha 2003
 - CALIC, Marie-Janine, *Geschichte Jugoslawiens im 20. Jahrhundert*, München 2010
 - CVETKOVIĆ, Slavoljub, *Jugoslavija 1939–1941. Sovjetska prisutnost u jugoslovenskom političkom životu na početku Drugog svetskog rata*, Beograd 1999
 - ČEJKA, Eduard, *Československý odboj na Západě 1939–1945*, Praha 1997
 - DAMJANOVIĆ, Milica, *Napredni pokret studenata Beogradskog univerziteta. Prilog istoriji, knjiga druga, od 1929. do 1941*, Beograd 1974

- DEJMEK, Jindřich, *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část druhá. Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935–1948)*, Praha 2008
- DEJMAK, Jindřich ze spolupráce Jana NĚMEČKA a Slavomíra MICHÁLKA, *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*, Praha 2013
- DIMIĆ, Ljubodrag, *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije 1918–1941. Deo 3. Politika i stvaralaštvo*, Beograd 1997
- *Disertace pražské univerzity 1882–1953, I*, Praha 1965
- DUGAČKI, Vlatka, *Svoj svome. Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918.–1941.)*, Zagreb 2013
- ĐURICA, Milan S., *Dějiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí*, Bratislava 2007
- GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan, *Dramatické i všední dny Protektorátu*, Praha 1996
- GLIŠOVIĆ, Dušan, Ivo Andrić, *Kraljevina Jugoslavija i Treći rajh 1939–1941. Prilog proučavanju jugoslovenskih i srpskih političkih i kulturnih odnosa sa Nemačkom, Austro-Ugarskom i Austrijom, I tom*, Beograd 2012
- GODEŠA, Bojan, *Čas odločitev. Katoliški tabor in začetek okupacije*, Ljubljana 2011
- HOLZKNECHT, Václav, *Bedřich Smetana: život a dílo*, Praha 1984
- HOPTNER, Jakob B., *Jugoslavija u krizi 1934–1941*, New York, London 1964
- HORÁK, Pavel, *Bohumil Laušman: politický životopis. Riskantní hry sociálnědemokratického lídra*, Praha 2012
- HRADEČNÝ, Pavel, *Politické vztahy Československa a Jugoslávie v letech 1925–1928 v zahraničním i vnitřním kontextu*, Praha 1988
- HROZIENČIK, Jozef, *Slováci v Bulharsku. V spomienkach rodinných archívoch, literatúre a v dokumentoch*, Martin 1985
- *Hrvatski biografski leksikon, 1, A – Bi*, Zagreb 1983
- CHURANĚ, Milan a kol., *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století, I–II*, Praha 1998

- JABLONICKÝ, Jozef, *Z ilegality do povstania: kapitoly z občianskeho odboja*, Bratislava 1969
- JABLONICKÝ, Jozef, *Fragment o histórii: výber z diela 1989–2009*, Bratislava 2009
- JANČÍK, Drahomír, *Třetí říše a rozklad Malé dohody. Hospodářství a diplomacie v Podunají v letech 1936–1939*, Praha 1999
- JANJETOVIĆ, Zoran, *Deca careva, pastorčad kraljeva. Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918–1941*, Beograd 2005
- JANJETOVIĆ, Zoran, *Nemci u Vojvodini*, Beograd 2009
- JANKOVIČ, Ján, *Chorvátska literatúra v slovenskej kultúre II. (1939–1948)*, Bratislava 2002
- JARINKOVIČ, Martin, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, Banská Bystrica 2012
- KLIMEK, Antonín, KUBŮ, Eduard, *Československá zahraniční politika 1918–1938. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*, Praha 1995
- KLOBOUK, Zdeněk, INDRÁK, Petr, *Divizní generál Ondřej Mězl v kontextu doby (biografická studie)*, Tovačov 2010
- KOLLÁR, Karol, *Od etiky k apologetike: na pomedzí filozofie, sociológie a ideológie – Andrej Sirácky*, Bratislava 2008
- KOVÁČ, Dušan, *Dějiny Slovenska*, Praha 2011
- KRIZMAN, Bogdan, *Hitlerov „plan 25“ protiv Jugoslavije. Jugoslavija u svijetlu „Nürnberških dokumenata“*, Zagreb 1953
- KRIZMAN, Bogdan, *Ante Pavelić i ustaše*, Zagreb 1986
- KRIZMAN, Bogdan, *NDH između Hitlera i Mussolinija*, Zagreb 1986
- KUKLÍK, Jan, *Londýnský exil a obnova československého státu 1938–1945. Právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci*, Praha 1998
- KUKLÍK, Jan, NĚMEČEK, Jan, *Hodža versus Beneš. Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničním odboji za druhé světové války*, Praha 1999
- KVAČEK, Robert, CHALUPA, Aleš, *Československý rok 1938*, Praha 1988

- LAŠŤOVKA, Marek, LAŠŤOVKOVÁ, Barbora, RATAJ, Tomáš, RATAJOVÁ, Jana, TŘIKAČ, Josef, *Pražské spolky. Soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895–1990*, Praha 1998
- LIPTÁK, Ľubomír, *Slovensko v 20. storočí*, Bratislava 2011
- MAREK, Pavel, BUREHA, Volodymyr, *Pravoslavní v Československu v letech 1918–1953. Příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi*, Brno 2008
- MAREK, Pavel, LUPČO, Martin, *Nástin dějin pravoslavné církve v 19. a 20. století: prolegomena k vývoji pravoslaví v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi v letech 1860–1992*, Brno 2013
- MATKOVIĆ, Hrvoje, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, Zagreb 1999
- MATKOVIĆ, Hrvoje, *Povijest Jugoslavije (1918 – 1991 – 2003)*, Zagreb 2003
- MATUŠEK, Josef, *Češi v Chorvatsku*, Daruvar 1994
- MIČKO, Peter, *Hospodárska politika Slovenského štátu. Kapitoly z hospodárskych dejín Slovenska v rokoch 1938–1945*, Krakov 2010
- *Minulost' dneška. Slovenský kultúrno-umelecký spolok Pavel Jozef Šafárik, Nový Sad*, zborník prác, Nový Sad 2000
- NEČAS, Ctibor, *Podnikání českých bank v cizině 1898–1918. Rozpínavost českého bankovního kapitálu ve střední, jihovýchodní a východní Evropě v období rakousko-uherského imperialismu*, Brno 1993
- NEJEDLÝ, Zdeněk, *Má vlast: symfonie doby, života a díla*, Praha 1975
- NĚMEČEK, Jan, *Soumrak a úsvit československé diplomacie: 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady*, Praha 2008
- *Osobnosti: veliki slovenski biografski leksikon, od A do L*, Ljubljana 2008
- PASÁK, Tomáš, *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939–1945*, Praha 1980
- PASÁK, Tomáš, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, Praha 1997
- PASÁK, Tomáš, *Pod ochranou říše*, Praha 1998
- PELIKÁN, Jan, *Hospodářská spolupráce Československa s Jugoslávií v letech 1945–1949*, Praha 1990
- PELIKÁN, Jan, TEJCHMAN, Miroslav, *Dějiny Jugoslávie (1918–1991)*, Praha 1994

- PERIĆ, Ivo, *Vladko Maček. Politički portret*, Zagreb 2003
- PETRANOVIĆ, Branko, *Istorija Jugoslavije. Prva knjiga. Kraljevina Jugoslavija 1918–1941*, Beograd 1988
- PETRANOVIĆ, Branko, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*, Beograd 1992
- PETRUF, Pavol, *Zahraniční politika Slovenskej republiky 1939–1945. Náčrt problematiky*, Bratislava 2011
- RADOJEVIĆ, Mira, *Udružena opozicija 1935–1939*, Beograd 1994
- RYCHLÍK, Jan, *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992*, Praha 2012
- SELINIĆ, Slobodan, *Partija i diplomatija u Jugoslaviji 1945–1952*, Beograd 2013
- SELNER, Jaroslav, CINGER, František, *Generál z rodu rebelů*, Mnichovice 2007
- SKLABINSKÁ, Milina, MOSNÁKOVÁ, Katarína, *Slováci v Srbsku: Z aspektu kultúry*, Nový Sad 2013
- SLÁDEK, Zdeněk, *Malá dohoda 1919–1938. Její hospodářské, politické a vojenské komponenty*, Praha 2000
- *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*, I. zväzok, A–D, Martin 1986
- *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*, II. zväzok, E–J, Martin 1987
- *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*, IV. zväzok, M–Q, Martin 1990
- *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*, V. zväzok, R–Š, Martin 1992
- SOVILJ, Milan, *U potrazi za nedostižnim. Jugoslovensko-čehoslovačke kulturne veze 1945–1949*, Beograd 2012
- SUNDHAUSSEN, Holm, *Geschichte Serbiens 19.–21. Jahrhundert*, Wien, Köln, Weimar 2007
- ŠESTÁK, Miroslav, TEJCHMAN, Miroslav, HAVLÍKOVÁ, Lubomíra, HLADKÝ, Ladislav, PELIKÁN, Jan, *Dějiny Jihoslovanských zemí*, Praha 1998

- ŠOLC, Jiří, *Útěky a návraty Bohumila Laušmana. Osud českého politika*, Praha 2008
 - TEJCHMAN, Miroslav, *Balkán ve válce a v revoluci 1939–1945*, Praha 2008
 - TERZIĆ, Velimir, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza, I–II*, Ljubljana-Beograd-Titograd 1984
 - TURLAKOV, Slobodan, *Letopis muzičkog života u Beogradu 1840–1941*, Beograd 1994
 - VANKU, Milan, *Mala Antanta: 1920–1938*, Titovo Užice 1969
 - VESELINOVIĆ, Andrija, LJUŠIĆ, Radoš, *Srpske dinastije*, Novi Sad, Beograd 2001
 - *Vladimír Hurban Vladimírov, tvorca modernej slovenské drámy*. Zborník prác zo sympózia v Novom Sade, 28. septembra 1984: usporiadaného pri príležitosti storočnice narodenia autora, Nový Sad 1988
 - VNUK, František, *Mat' svoj štát znamená život. Politická biografía Alexandra Macha*, Bratislava 1991
 - *Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945*, Praha 2005
 - VOJTĚCHOVSKÝ, Ondřej, *Z Prahy proti Titovi. Jugoslávská prosovětská emigrace v Československu*, Praha 2012
 - VOLKOV, Vladimir Konstantinovič, *Minhenski sporazum i balkanske zemlje*, Beograd 1987
 - WÜSCHT, Johann, *Jugoslawien und das Dritte Reich. Eine dokumentierte Geschichte der deutsch-jugoslawischen Beziehungen von 1933 bis 1945*, Stuttgart 1969
 - ZUDOVÁ–LEŠKOVÁ, Zlatica, *Zapomenuta elita: českoslovenští vojenští diplomaté v letech 1938–1945*, Praha 2011
- **Studie a články:**
 - ALEKSIĆ, Dragan, *General Petar Pešić o Paktu 25. marta 1941*, in: Arhiv, časopis Arhiva Jugoslavije, 1–2/2011, Beograd 2011, s. 114–130.

- AMORT, Čestmír, *Československo-jugoslávská bojová družba v dokumentech*, in: Slovanský přehled, ročník 51, č. 1, Praha 1965, s. 34–42.
- AVRAMOVSKI, Živko, *Nastojanja Nemačke da odvoji Jugoslaviju od Čehoslovačke i Rumunije putem zblizenja sa Mađarskom (1935–1936)*, in: Československo a Juhoslávia. Z dejín československo-juhoslovanských vzťahov, Bratislava 1968, s. 285–300.
- AVRAMOVSKI, Živko, *The International Isolation of Yugoslavia: An Objective of German Foreign Policy in the Period from 1933–1939*, in: The Third Reich and Yugoslavia 1933–1945, Belgrade 1977, s. 259–278.
- BALFUR (BALFOUR Neil), Nil, *Knez Pavle Karadjordjević*, in: 27. mart 1941: Knez Pavle u vihorima evropske politike, zbornik radova okruglog stola, Beograd 2003, s. 21–26.
- BJELAJAC, Mile, *25. i 27. mart i Aprilski rat 1941. – Gde su koreni podeljenih pogleda?* in: 27. mart 1941. – Sedamdeset godina kasnije, zbornik radova, Beograd 2012, s. 157–171.
- BROD, Toman, *Cesty československých uprchlíků přes Balkán v letech 1939–1940*, in: Československo a Juhoslávia. Z dejín československo-juhoslovanských vzťahov, Bratislava 1968, s. 400–405.
- BYSTRICKÝ, Valerián, *Rozbitie ČSR a jeho odraz v informáciách diplomatov a spravodajcov*, in: Slovensko a druhá svetová vojna. Zborník príspevkov z mezinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 29. – 31. mája 2000 organizovanej Vojenským historickým ústavom a Historickým ústavom SAV, Bratislava 2000, s. 16–57.
- CIBULKA, Pavel, *Jihoslovanští vysokoškolské studenti v Brně v meziválečném období*, in: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, ročník XXXVI, řada historická (C), č. 34, Brno 1987, s. 29–36.
- ČUTKOVÁ, Marie, *Několik poznámek o boji jugoslávského lidu proti Mnichovu v roce 1938*, in: Československo a Juhoslávia. Z dejín československo-juhoslovanských vzťahov, Bratislava 1968, s. 341–345.
- DEÁK, Ladislav, *Juhoslávia a Malá dohoda (1935–1936)*, in: Československo a Juhoslávia. Z dejín československo-juhoslovanských vzťahov, Bratislava 1968, str. 235–268.

- DEÁK, Ladislav, *Čehoslovačko-jugoslavenški odnosi 1935–1939*, in: Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Volumen 10, Zagreb 1980, s. 111–207.
- DEJMEK, Jindřich, *Československá zahraniční politika 1939–1945 (cíle a výsledky)*, in: Československá vojenská zahraniční služba v letech 1939–1945, sborník studií, editoři Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Petr HOFMAN, Praha 2008, s. 134–152.
- GLIGORIJEVIĆ, Branislav, *Profašističke snage u Jugoslaviji i sudbina Čehoslovačke*, in: Československo a Jugoslávie od roku 1929 do rozpadu buržoazních společenských, politických a ekonomických systému, Praha 1983, s. 334–342.
- GNIAZDOWSKI, Mateusz, *Aktivity Západoslovanského výboru v Rumunsku a v Juhoslávii (1940–1941)*, in: Fidei et Patriae. Jubilejník na počesť 80. narodenín Františka Vnuka, Bratislava 2008, s. 155–179.
- GODEŠA, Bojan, *Jozef Tiso a Anton Korošec – vzťahy medzi Slovákmi a Slovincami*, in: Historický časopis, 2005, č. 2, s. 365–379.
- GRÁCOVÁ, Genovéva, *Národno-politický profil Dr. Jozefa Ciekra*, in: Dr. Jozef Cieker. Seminar pri príležitosti nedožitých 90. narodenín Jozefa Ciekera v Tvrdošíne 20. júna 1997, Martin 2000, s. 11–18.
- CHROBÁK, Tomáš, *Jugoslávská opozice a Československo 1935–1938*, in: Slovanský přehled, ročník 85, č. 3, Praha 1999, s. 265–291.
- CHROBÁK Tomáš, HRABCOVÁ Jana, *Česko-srbské vztahy*, in: Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy, ed. Ladislav HLADKÝ a kol., Praha 2010, s. 97–124.
- CHROBÁK Tomáš, TEJCHMAN Miroslav, HRABCOVÁ Jana, *Československo-jugoslávské vztahy*, in: Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy, ed. Ladislav HLADKÝ a kol., Praha 2010, s. 167–188.
- JARINKOVIČ, Martin, *Slovensko-juhoslovanské hospodárske a obchodné kontakty v rokoch 1939–1941*, in: Pamäť národa, ročník VII, č. 4, Bratislava 2011, s. 4–17.
- JARINKOVIČ, Martin, *Slovensko-juhoslovanské kontakty v oblasti kultúry a školstva v rokoch 1939–1941*, in: Historický zborník 23, č. 1–2/2012, Martin 2012, s. 90–103.

- JARINKOVIČ, Martin, *Zriadenie slovenského vyslanectva v Belehrade a jeho aktivity v oblasti propagácie 1. Slovenskej republiky v rokoch 1939–1941*, in: Pamäť národa, ročník VIII, č. 4, Bratislava 2012, s. 25–38.
- KLIMEK, Antonín, *Československý zbrojný průmysl a Jugoslávie od sklonku dvacátých let do Mnichova*, in: Československo a Jugoslávie od roku 1929 do rozpadu buržoazních společenských, politických a ekonomických systému, Praha 1983, s. 496–528.
- KMEŤ, Ján, *Päťdesiat rokov Slovenského gymnázia v Petrovci*, in: Pamätnica: 50 rokov slovenského gymnázia v Petrovci, ed. Michal FILIP, Báčsky Petrovec 1969, s. 21–138.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira, *Tvornica obuće Bata u Borovu i njen utjecaj na ekonomsko-socijalne odnose u Jugoslaviji od 1931. do 1941.*, in: Československo a Jugoslávie od roku 1929 do rozpadu buržoazních společenských, politických a ekonomických systému, Praha 1983, s. 479–495.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira, *Strani kapital i Banovina Hrvatska 1939–1941*, in: Povijesni prilozi, god. 9 (1), Zagreb 1990, s. 167–194.
- KRIZMAN, Bogdan, *Yugoslavia's Accession to the Tripartite Pact*, in: The Third Reich and Yugoslavia 1933–1945, Belgrade 1977, s. 399–422.
- KVAČEK, Robert, *Ke genezi návrhu na jednotný pakt Malé dohody*, in: Československo a Juhoslávia. Z dejín československo-juhoslovanských vzťahov, Bratislava 1968, str. 301–311.
- LABÁTH, Andrej, *Založenie Matice slovenskej v Jugoslávii*, in: Petrovec 1745–1995, Báčský Petrovec 1995, s. 103–106.
- MICHELA, Miroslav, *K otázke slovensko-chorvátskej kultúrnej spolupráce v rokoch 1941–1945*, in: Slavica Slovaca, ročník 38, 2003, číslo 2, s. 112–122.
- MIKULKA, Jiří, *Příběh téměř zapomenutého politika Jaromíra Nečase (opožděná zpráva k 100. výročí narození)*, Nové Město na Moravě 2000
- MITROVIĆ, Momčilo, *Saradnja Beogradskog univerziteta sa univerzitetima u Čehoslovačkoj 1918–1939*, in: Studia Balcanica Bohemo-Slovaca, VI, svazek 1, Sekce historie, politologie a etnologie, sborník, Brno 2006, s. 299–310.

- MUČAJI, Pavel, *Riaditelia gymnázia*, in: Pamätnica: 50 rokov slovenského gymnázia v Petrovci, ed. Michal FILIP, Báčsky Petrovec 1969, s. 217–226.
- NĚMEČEK, Jan, *K formování zahraniční služby Slovenského státu*, in: Slovensko a druhá světová vojna. Zborník príspevkov z mezinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 29. – 31. mája 2000 organizovanej Vojenským historickým ústavom a Historickým ústavom SAV, Bratislava 2000, s. 122–132.
- NĚMEČEK, Jan, *K slovensko-jugoslávským vzťahům 1939–1941*, in: Evropa mezi Německem a Ruskem. Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty, Praha 2000, s. 385–398.
- PETRANOVIĆ, Branko, *Odnosi jugoslovenske i čehoslovačke vlade u emigraciji 1941–1945. godine*, in: Vojnoistorijski glasnik, 3, Beograd 1990, s. 49–71.
- POSPÍCHAL Jonáš, *Spojenec očima spojence. Jugoslávské vojsko v zahraničněpolitických úvahách Československa v letech 1936–1938*, in: VII. ročník studentské konference o Balkáně, Praha 2013, s. 26–46.
- PRŮCHA, Václav, *Válečné řízené hospodářství v českých zemích a na Slovensku v letech 1939–1945*, in: Acta Oeconomica Pragensia, číslo 5, ročník 6, Praha 1998, s. 66–86.
- RADIĆ, Radmila, *Srpska pravoslavna crkva i pravoslavlje u Čehoslovačkoj*, in: Tokovi istorije, 1–2/1997, Beograd 1997, s. 93–120.
- RADOJEVIĆ, Mira, *Srpsko-česka saradnja tokom Drugog svetskog rata (Prilog proučavanju)*, in: Od Morave do Morave II. Iz istorije češko-srpskih odnosa/ Od Moravy k Moravě II. Z historie česko-srbských vztahů, priređivači/ k vydání připravili Verica KOPRIVICA, Aleksandra KORDA-PETROVIĆ, Václav ŠTĚPÁNEK, Novi Sad 2011, s. 141–159.
- RYCHLÍK, Jan, *Politická situácia v Európe a na Slovensku v rokoch 1941–1943 v správach bulharských diplomatov*, in: Historický časopis, ročník 47, číslo 2, Bratislava 1999, s. 265–305.
- RYCHLÍK, Jan, *Slovensko-chorvatské vzťahy v letech 1941–1945*, in: Slovanské historické studie, 26, Praha 2000, s. 265–283.

- SOVILJ, Milan, *Jugoslávské ohlasy na události v Československu v letech 1938–1939*, in: České, slovenské a československé dějiny 20. století, V, Ústí nad Orlicí 2011, s. 93–104.
- SOVILJ, Milan, *Jugoslávie jako tranzitní země československé emigrace v letech 1939–1940*, in: České, slovenské a československé dějiny 20. století, VI, ed. Sylva SKLENÁŘOVÁ, Ústí nad Orlicí 2012, s. 21–32.
- SOVILJ, Milan, *Českoslovenští důstojníci v Jugoslávii během německého útoku v dubnu 1941*, in: Válečný rok 1941 v československém domácím a zahraničním odboji, Praha 2012, s. 60–67.
- SOVILJ, Milan, *Reflexe události v Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939–1941 v jugoslávském tisku a prostřednictvím politické elity*, in: Slovanský přehled, ročník 98, č. 3–4, Praha 2012, s. 321–341.
- SOVILJ, Milan, *Československá emigrace v Jugoslávii na začátku druhé světové války*, in: Odvaľujem balvan. Pocta historickému remeslu Jozefa Jablonického, ed. Norbert KMEŤ, Marek SYRNÝ, Bratislava, Banská Bystrica 2013, s. 28–48.
- SOVILJ, Milan, *Postoj české a slovenské menšiny v Jugoslávii k Protektorátu Čechy a Morava a Slovenskému státu bezprostředně před a na začátku druhé světové války*, in: České, slovenské a československé dějiny 20. století, VIII, ed. Pavel HORÁK, Tomáš HRADECKÝ a kol., Ústí nad Orlicí 2013, s. 97–108.
- SOVILJ, Milan, *Formiranje i delatnost čehoslovačke vojne grupe u Jugoslaviji 1940. godine: Prilog proučavanju jugoslovensko-čehoslovačkih odnosa na početku Drugog svetskog rata*, in: Vojnoistorijski glasnik, 2/2013, Beograd 2013, s. 203–226.
- SOVILJ, Milan, *Otázka identity Čechů a Slováků v Jugoslávii v letech 1939–1941*, in: Slovanský přehled, ročník 100, č. 2, Praha 2014, s. 297–322.
- SOVILJ, Milan, *Činnost slovenské menšiny v Jugoslávii proti Slovenskému státu v letech 1939–1941: Příspěvek k jugoslávsko-slovenským vztahům na začátku druhé světové války*, in: Človek, spoločnosť, doba. Stretnutie mladých historikov III, ed. Zuzana TOKÁROVÁ, Martin PEKÁR, Košice 2014, s. 183–196.

- STOJKOV, Todor, *Rezultati parlamentarnih izbora u Jugoslaviji kao izraz političkog raspoloženja biračkog tela (1931, 1935, 1938)*, in: Československo a Jugoslávie od roku 1929 do rozpadu buržoazních společenských, politických a ekonomických systému, Praha 1983, s. 212–225.
- ŠRÁMEK, Václav, *Československý svaz a Balkánská cesta. Vzpomínky na tzv. Balkánskou cestu uprchlíků z ČSR, z Protektorátu Čechy a Morava a ze Slovenska přes Jugoslávii za svobodou v letech 1938–1941*, in: Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek, číslo 29, Daruvar 2011, s. 33–67.
- ŠRÁMEK, Václav, *František Smetánka – předseda Svazu v nejtěžších letech*, in: Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek, číslo 29, Daruvar 2011, s. 69–73.
- ŠTEFÁNIKOVÁ, Antónia, *Územná orientácia zahraničnoobchodných vzťahov Slovenskej republiky v období druhej svetovej vojny*, in: Slovensko a druhá svetová vojna. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 29. – 31. mája 2000 organizovanej Vojenským historickým ústavom a Historickým ústavom SAV, Bratislava 2000, s. 171–179.
- TEJCHMAN, Miroslav, *Československo-jugoslávské vzťahy v letech druhe světové války*, in: Slovanské historické studie, XIV, Praha 1984, s. 84–120.
- TEJCHMAN, Miroslav, *Slovensko-rumunsko-chorvatská spolupráce v letech druhé světové války a Maďarsko*, in: Slovanský přehled, 1992, č. 2, s. 158–170.
- TEJCHMAN, Miroslav, *Iniciativy čs. vojenské zahraniční služby na Balkáně v letech 1939–1941*, in: Československá vojenská zahraniční služba v letech 1939–1945, sborník studií, editoři Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Petr HOFMAN, Praha 2008, s. 167–173.
- TEŠIĆ, Dragan, *Dušan Simović: prilozi za biografiju do 1941*, in: Istorija 20. veka, 1/1998, Beograd 1998, s. 129–142.
- TKÁČ, Ján, *Slovensko-juhoslovanské a slovensko-chorvátske vzťahy v rokoch 1939–1941*, in: Historický zborník 19, č. 1/2009, Martin 2009, s. 154–168.

- TKÁČ, Ján, *Chorvátsko v politike Slovenskej republiky v rokoch 1941–1945*, in: Historický časopis, ročník 58, č. 4, Bratislava 2010, s. 659–683.
- VANKU, Milan, *Stav vlade Milana Stojadinovića prema minhenskom sporazumu*, in: Československo a Juhoslávia. Z dejín československo-juhoslovanských vzťahov, Bratislava 1968, s. 325–340.
- ŽIVOTIĆ, Aleksandar, *Stanoje Simić. Prilog biografiji*, in: Jugoslovenska diplomatija 1945–1961, zbornik radova, Beograd 2012, s. 223–241.

Internetové zdroje

Biographien, Viktor von Heeren:

http://www.bundesarchiv.de/aktenreichskanzlei/1919-1933/1000/adr/adrhl/kap1_1/para2_137.html

[20. 2. 2015]

Přílohy

1. Stručné medailonky nejčastější zmiňovaných osobností (pro období od roku 1938 až do roku 1941)¹¹¹²

ANDRES Ivan (Vinkovci, 1883 – Záhřeb, 1959), právník a vysoký funkcionář HSS. Od 26. srpna 1939 až do 10. dubna 1941 byl ministrem obchodu a průmyslu v jugoslávských vládách D. Cvetkoviće a D. Simoviće.

ANDRIĆ Ivo (Travnik, 1892 – Bělehrad, 1975), jugoslávský spisovatel a diplomat. Působil mezi světovými válkami na různých postech jugoslávské diplomacie. V letech 1937–1939 byl zástupcem ministra zahraničních věcí M. Stojadinoviće. Po formování vlády D. Cvetkoviće pracoval jako jugoslávský vyslanec v Berlíně až do dubna 1941.

BENEŠ Edvard (Kožlany, 1884 – Sezimovo Ústí, 1948), československý politik a prezident republiky od roku 1935. Abdikoval v říjnu 1938 a odešel do exilu. Po okupaci Čech a Moravy prohlásil mnichovskou dohodu za neplatnou a zastával

¹¹¹² Srov. AUK, fond: LF UK, inv. číslo 328, Gjurić Aleksandar, MUDr. 1926–1947, bez čísla, Osobní výkaz Alexandra Gjuriće; *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, godina 1939, broj 131-XLV, s. 699; *Slovák*, 2. 6. 1939, s. 1; J. CHARVÁT, *Účast docenta dr. Alexandra Gjuriće, dr. Františka Procházky a dr. Vlad. Vacka na národním odboji*, s. 217–221; Lj. BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941. Iz povijesti hrvatskog pitanja*, I, s. 3–11; týž, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941. Iz povijesti hrvatskog pitanja*, II, s. 453, 456, 461–462, 467, 472; *Hrvatski biografski leksikon*, 1, A – Bi, Zagreb 1983, s. 126; *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*, I. svazok, A–D, s. 347, 503; tamtéž, II. svazok, E–J, Martin 1987, s. 438; tamtéž, IV. svazok, M–Q, s. 21–22, 185; G. GRÁCOVÁ, *Národno-politický profil Dr. Jozefa Ciekra*, s. 11–18; J. KUKLÍK, *Londýnský exil a obnova československého státu 1938–1945*, s. 48–49, 52; Milan CHURAŇ a kol., *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*, I díl, (A–M), Praha 1998, s. 36–38; 116, 139, 225–227, 266–267, 396–397; týž, *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*, II díl, (N–Ž), Praha 1998, s. 9–10; Andrija VESELINOVIĆ, Radoš LJUŠIĆ, *Srpske dinastije*, Novi Sad, Beograd 2001, s. 116–117; M. BJELAJAC, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941: studija o vojnoj eliti i biografski leksikon*, s. 269–270; D. KOVÁČ, *Dějiny Slovenska*, s. 416; *Osobnosti: veliki slovenski biografski leksikon, od A do L*, Ljubljana 2008, s. 583; J. JABLONICKÝ, *Fragment o histórii: výber z diela 1989–2009*, s. 145; Z. ZUDOVÁ–LEŠKOVÁ, *Zapomenuta elita: českoslovenští vojenští diplomaté v letech 1938–1945*, s. 97, 157–158, 206–207, 212–213; D. GLIŠOVIĆ, *Ivo Andrić, Kraljevina Jugoslavija i Treći rajh 1939–1941*, s. 11, 147, 245–250, 252–253; V. ŠRÁMEK, *František Smetánka – předseda Svazu v nejtěžších letech*, s. 69–73; M. JARINKOVIĆ, *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, s. 9–10, 18; J. DEJMAK, ze spolupráce J. NĚMEČKA a S. MICHÁLKA, *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*, s. 29–32, 89–90, 102, 144; http://www.bundesarchiv.de/aktenreichskanzlei/1919-1933/1000/adr/adrhl/kap1_1/para2_137.html (20. 2. 2015).

teorii právní kontinuity Československa. Byl předsedou Československého národního výboru v Paříži od zformování této instituce 17. října 1939. S přechodem československé emigrace z Francie do Velké Británie v létě 1940 a s uznáním československé exilové vlády britskou stranou v červenci 1940 zaujal funkci prezidenta republiky. Toto prozatímní československé státní zřízení bylo v následujícím období uznáno všemi státy protihitlerovské koalice a Beneš se stal nejdůležitějším mužem československého exilu.

BULÍK Ján (Kovačica, 1897 – Mauthausen, 1942), právník a jedna z vedoucích osobností politického a kulturního života slovenské menšiny v Jugoslávii bezprostředně před druhou světovou válkou a na jejím začátku. Od roku 1932 byl prvním předsedou Matice slovenské v Jugoslávii. Podílel se na pomoci a podpoře slovenských uprchlíků a politických emigrantů, kteří používali jugoslávské území v letech 1939–1941 jako tranzitní teritorium pro odjezd na Blízký východ nebo do Francie. Podporoval politiku Milana Hodži.

CIEKER Jozef (Krásná Hôrka, 1907 – Madrid, 1969), slovenský diplomat za druhé světové války. Působil od roku 1935 na ministerstvu zahraničních věcí v Praze. S formováním slovenského státu vstoupil do slovenských diplomatických služeb nejdříve jako legační tajemník I. třídy na vyslanectví v Budapešti, od září 1939 až do dubna 1941 byl chargé d'affaires slovenského vyslanectví v Bělehradě.

CINCAR-MARKOVIĆ Aleksandar (1889–1952), jugoslávský politik, diplomat a právník. Pracoval na různých pozicích v jugoslávské diplomatické službě (Zadar, Terst, Tirana, Budapešť, Paříž, Vídeň a Sofie). Ve vládě Milana Stojadinoviće se stal jugoslávským vyslancem v Berlíně. Od 6. února 1939 až do 27. března 1941 byl ministrem zahraničních věcí Jugoslávie.

CVETKOVIĆ Dragiša (Niš, 1893 – Paříž, 1969), právník a vysoký funkcionář JRZ, jugoslávský předseda vlády v letech 1939–1941. Ve vládě Milana Stojadinoviće v letech 1935–1939 zastával post ministra sociální politiky a národního zdraví. Od 6. února 1939 až do 27. března 1941 byl předsedou jugoslávských vlád. Funkce byl zbaven státním převratem.

DŘÍMAL Josef (Žeravice, okr. Hodonín, 1892 – Bratislava, 1980), účastník protifašistického odboje na Slovensku. V bratislavské pobočce odbojové organizace Obrana národa byl vedoucím. Udržoval styk s ústředním této organizace v Čechách

a na Moravě, podílel se také na zajišťování přechodu emigrantů z Protektorátu přes slovenské území do Maďarska a dál do Jugoslávie. Na podzim roku 1940 byl zatčen slovenskou ústřední státní bezpečností a v lednu 1941 vydán do Německa, jelikož ho gestapo považovalo za občana Protektorátu.

DRTINA Prokop (Praha, 1900 – Praha, 1980), československý politik a právník. Od roku 1936 působil jako osobní tajemník prezidenta Beneše. Po březnu 1939 se zúčastnil organizování odbojové organizace Politické ústředí. Koncem roku 1939 musel odjet do exilu (přes jugoslávské území). V Londýně pracoval jako Benešův politický tajemník a oddaný spolupracovník.

FEIERABEND Ladislav Karel (Kostelec nad Orlicí, 1891 – Korutany, 1969), československý právník, agrární politik a národohospodář. V letech 1938–1939 byl ministrem zemědělství ve vládách druhé československé republiky generála Jana Surového a Rudolfa Berana. Stejnou funkci zastával v protektorátní vládě Aloise Eliáše. V té době se účastnil odbojové činnosti v Politickém ústředí. V lednu 1940 emigroval přes Maďarsko a Jugoslávii do Francie a zapojil se do československého zahraničního odboje. V letech 1940–1941 byl státním ministrem československé exilové vlády.

FRISCHER Alexandr (Plzeň, 1895 – ?), československý důstojník. V hodnosti majora pěchoty působil od poloviny června 1938 až do mnichovské krize jako zástupce československého vojenského atašé v nizozemském Haagu se stálým sídlem v Kodani. Od ledna 1939 byl opět zástupce vojenského atašé, tentokrát ve Varšavě. V říjnu 1939 se nacházel ve službě u vojenské správy Československého národního výboru v Paříži, kde rovněž plnil zpravodajské úkoly. Od ledna 1940 vykonával zpravodajskou činnost v Bělehradě a zabezpečoval jak spojení s domovem, tak s Národním výborem československým v Paříži. V dubnu 1941 opustil jugoslávské území.

GJURIĆ Alexandr (Doboj (?), 1898 – Drážďany (?), 1944), lékař a účastník protifašistického odboje v Protektorátu. Byl aktivní v odbojových organizacích Politické ústředí a později i v Ústředním výboru odboje domácího. Od jara 1939 a příjezdu nového diplomatického představitele Jugoslávie v Praze R. Šumenkoviče byl přímou spojkou mezi hnutím odporu v Protektorátu a jugoslávským generálním konzulátem, jehož prostřednictvím byl posílán velký počet depeší pro československou

emigraci v zahraničí, zvláště do Bělehradu. Krom toho byl i jednou ze spojek při organizování odchodu československých emigrantů do exilu. Opustil Protektorát v červnu 1940 a stal se lékařem v Bělehradě, kde navázal kontakty s československou vojenskou skupinou podplukovníka F. Hiekeho. V Bělehradě zajišťoval i nadále styk s odbojem v Protektorátu a s československou emigrací na Balkáně prostřednictvím jugoslávského generálního konzulátu v Praze prakticky až do dubna 1941.

HÁJÍČEK Jaroslav (Hostí, okr. Týn nad Vltavou, 1899 – Praha, 1978), československý důstojník. Patřil mezi důstojníky, kteří již ve druhé polovině března 1939 iniciovali vznik Obrany národa. Stal se velitelem zpravodajského oddělení štábu této tajné odbojové organizace. Koncem listopadu 1939 odešel do emigrace přes jugoslávské území. Do Paříže se dostal v polovině prosince 1939, kde generál Ingr rozhodl o jeho návratu do Bělehradu. Od konce prosince 1939 až do července 1940, s výjimkou období, kdy měl zdravotní potíže nebo musel cestovat do Budapešti, působil v Bělehradě v rámci vojenské skupiny, která řídila další odchod československých uprchlíků a zpravodajskou činnost. Po opuštění Jugoslávie se v září 1940 stal styčným důstojníkem československé vojenské mise pro Balkán, Blízký a Střední východ v Haifě.

HEEREN VON Viktor (Hamburg, 1881 – Rottenbuch, Německo, 1949), německý diplomat a právník. Působil na ministerstvu zahraničních věcí v Berlíně, stejně jako v německé diplomatické službě v Madridu a v Praze. Od roku 1933 až do dubna 1941 byl německým vyslancem v Bělehradě.

HIEKE František (Roudnice nad Labem, okr. Litoměřice, 1893 – Mladá Boleslav, 1984), československý důstojník. Jako podplukovník a spojovací důstojník působil při ministerstvu národní obrany a v hlavním štábu v letech 1937–1939. Byl aktivním příslušníkem a blízkým spolupracovníkem Ústředního vedení Obrany národa. V prosinci 1939 emigroval z Protektorátu do Jugoslávie, kde působil jako československý vojenský zmocněnec od počátku roku 1940 až do dubna 1941 (s jistými přestávkami, kdy hlavně pobýval v Turecku). Jugoslávské území opustil se zbylými československými důstojníky na konci dubnové války.

HODŽA Milan (Sučany u Martina, 1878 – Clearwater, USA, 1944), československý diplomat a politik, jeden z nejdůležitějších slovenských politických emigrantů za druhé světové války. Od roku 1935 byl předsedou československé vlády

a snažil se v rámci své funkce o řešení národnostních problémů v Československu a o dohodu s německým obyvatelstvem v Sudetech. Po konferenci v Mnichově odjel do emigrace. Na podzim roku 1939 založil v Paříži Slovenskou národní radu jako opoziční orgán Československého národního výboru. Jeho pozice byla ve Francii až do léta 1940 dokonce pevnější než Benešova. S vojenským pádem Francie se situace úplně změnila. I když ve Velké Británii byl v roce 1940 nejdřív členem a potom až do července 1941 i místopředsedou Státní rady, práce v této exilové instituci československého odboje se prakticky nezúčastnil. Na podzim roku 1941 odjel do USA.

HURBAN VLADIMÍROV Vladimír (Stara Pazova, 1884 – Stara Pazova, 1950), evangelický farář, spisovatel a učitel slovenského původu působící ve Vojvodině. Do roku 1941 napsal ve slovenštině větší počet dramát, veseloher, povídek a novel realizmu a expresionizmu. Na začátku druhé světové války sympatizoval se slovenským státem, kvůli čemuž nebyl vítán mezi vedoucími osobnostmi slovenského menšinového kulturního a politického života v Jugoslávii.

INGR Sergej (Vlkoš u Vyškova, 1894 – Paříž, 1956), československý generál, politik a diplomat. V roce 1938 byl velitelem armádního sboru. Po 15. březnu 1939 působil v odbojové organizaci Obrana národa. Emigroval z Protektorátu v létě 1939 přes Polsko do Francie. Po vytvoření Československého národního výboru byl členem této odbojové instituce a vedoucím vojenské správy. Formoval československé jednotky ve Francii. Po vzniku československé exilové vlády v Londýně v červenci 1940 se stal ministrem národní obrany.

JUKIĆ Ilija (Donji Svilaj, Gradačac, 1901 – ?), jugoslávský diplomat a blízký spolupracovník V. Mačka. Působil na ministerstvu zahraničních věcí v Bělehradě a jugoslávském vyslanectví v Londýně. Po zformování vlády Cvetković-Maček se stal šéfem kabinetu místopředsedy vlády V. Mačka. Od května 1940 působil jako zástupce ministra zahraničních věcí Aleksandra Cincar-Markoviće. Během dubnové války odešel do emigrace.

KARADJORDJEVIĆ Pavle (Petrohrad, 1893 – Paříž, 1976) jugoslávský princ a regent. Stal se regentem po smrti krále Aleksandra Karadjordjeviće v roce 1934 spolu s Radenkem Stankovićem a Ivem Perovićem. Tohoto postavení byl zbaven po státním převratu v Bělehradě 27. března 1941.

KARADJORDJEVIĆ Petar (Bělehrad, 1923 – Denver, USA, 1970), mladý jugoslávský král. Po smrti otce krále Aleksandra Kradjordjeviće a v době své nezletilosti v letech 1934–1941 vládlo v Jugoslávii regentství. Po státním převratu 27. března 1941 se stal králem, i když byl ještě nezletilý. Na konci dubnové války emigroval s jugoslávskou vládou D. Simoviće do zahraničí.

KOROŠEC Anton (Biserjane, 1872 – Bělehrad, 1940), předseda SLS a vedoucí slovinský politik, bývalý předseda jugoslávské vlády. Opustil vládu M. Stojadinoviće v prosinci 1938. Brzy se stal předsedou Senátu. Ve vládě Cvetković-Maček byl od konce června 1940 až do své smrti 14. prosince 1940 ministrem osvěty.

KULOVEC Fran (Dolenje Sušice, 1884 – Bělehrad, 1941), jeden z vedoucích slovinských politiků a předních osobností SLS po smrti A. Korošce v prosinci 1940. Působil jako ministr bez portfeje ve vládě Cvetković-Maček od ledna 1941. Ve vládě D. Simoviće obsadil post ministra stavebnictví. Přišel o život během německého bombardování Bělehradu 6. dubna 1941.

LAUŠMAN Bohumil (Žamberk, 1903 – Praha, 1963), československý politik. V letech 1935–1939 byl poslancem Národního shromáždění. Roku 1939 odešel do exilu. Začátkem roku 1940 krátce pobýval v Bělehradě a v Záhřebu. V československém exilu ve Velké Británii se stal členem Státní rady.

LÍPA Jaroslav (Jičín, 1886 – Praha, 1966), československý diplomat. Působil mezi světovými válkami na ministerstvu zahraničních věcí v Praze i v československých diplomatických službách v Římě, Miláně (jako konzul), Washingtonu, Rize (první československý řádný vyslanec v Lotyšsku). Od července 1938 až do poloviny března 1939 byl československým vyslancem v Bělehradě. Po nuceném odevzdání úřadu Němcům zůstal i nadále v Jugoslávii, kde se podílel na organizování přepravy československých uprchlíků z jugoslávského území na Blízký východ. Na jaře 1941 opustil Jugoslávii a přes Řecko, Turecko a Palestinu se dostal do Londýna, kde od září 1941 působil jako vyslanec u jugoslávské exilové vlády.

MAČEK Vlatko (Jastrebarsko, 1879 – Washington, 1964), předseda HSS a místopředseda jugoslávských vlád, nejznámější chorvatský politik bezprostředně před druhou světovou válkou. V době vlády M. Stojadinoviće (1935–1939) a začátkem vlády D. Cvetkoviće byl v roce 1939 jedním z nejdůležitějších opozičních politiků. Od

26. srpna 1939 až do 10. dubna 1941, s výjimkou několika dnů začátkem dubna 1941, byl místopředsedou jugoslávské vlády.

MACH Alexander (Palárikovo, okr. Nové Zámky, 1902 – Bratislava, 1980), novinář a slovenský politik za druhé světové války. V letech 1938–1939 byl šéfredaktorem tiskového orgánu HSLS *Slovák*. V březnu 1939 se stal hlavním velitelem Hlinkovy gardy. Zároveň zaujal post šéfa úřadu propagandy slovenského státu. Od léta 1940 působil jako slovenský ministr vnitra.

MÉZL Ondřej (Klopotovice, okr. Prostějov, 1887 – North Hollywood, USA, 1968), československý důstojník. V době branné pohotovosti v Československu v roce 1938 zastával jako divizní generál post velitele hraničního pásma XVI. v Košicích. Po formování slovenského státu odešel do Čech a zapojil se do odbojové činnosti Obrana národa. Emigroval z Protektorátu v prosinci 1939 přes Slovensko, Maďarsko a Jugoslávii do Francie. Do Bělehradu se vrátil na jaře 1940 jako československý vojenský zmocněnec pro Balkán. Řídil zpravodajskou a organizační činnost až do července 1940, kdy Jugoslávii opustil. V srpnu 1940 se stal velitelem československé vojenské mise pro Balkán, Blízký a Střední východ.

MILECZ Ivan (Žilina, 1896 – Bratislava, 1980), právník, československý a slovenský diplomat. Působil na různých postech československé diplomacie do roku 1939. V diplomatických službách slovenského státu pracoval od roku 1939 jako vyslanec v Jugoslávii a Rumunsku (se sídlem v Bukurešti).

NEČAS Jaromír (Nové Město na Moravě, 1888 – Marston Mawr, Velká Británie, 1945), československý politik a národohospodář. V letech 1935–1938 byl ministrem sociální péče. Po okupaci Čech a Moravy se zúčastnil formování a činnosti odbojové organizace Politické ústředí. V lednu 1940 uprchl z Protektorátu do Francie přes jugoslávské území. V československé exilové vládě v Londýně byl od července 1940 nejdřív státním ministrem a od října 1941 ministrem pro hospodářskou obnovu.

PROTIĆ Vasilije, jugoslávský diplomat. Působil jako jugoslávský vyslanec v Praze v době sudetské krize až do dubna 1939.

SIMIĆ Stanoje (Bělehrad, 1893 – Bělehrad, 1970), jugoslávský diplomat a politik. Do roku 1939 působil na jugoslávských zastupitelstvech v Albánii, Zadaru a v Paříži, stejně jako na ministerstvu zahraničních věcí v Bělehradě. Od června 1939 až do konce roku 1939 byl jugoslávským generálním konzulem v Bratislavě. Se změnou

ranku jugoslávského diplomatického zastupitelství v Bratislavě na úroveň diplomatické agencie („*Agence Diplomatique*“) se stal koncem roku 1939 diplomatickým agentem („*Agent Diplomatique*“), což bylo oficiálně potvrzeno jugoslávskými regenty 12. ledna 1940. V Bratislavě zůstal na tomto postu až do 10. dubna 1941, kdy odcestoval do Sovětského svazu.

SIMOVIC Dušan (Kragujevac, 1882 – Bělehrad, 1962), jugoslávský generál a předseda vlády. Od září 1938 až do ledna 1940 byl náčelníkem generálního štábu. Od listopadu 1940 působil jako velitel jugoslávského letectva. Stál v čele státního převratu 27. března 1941, když zformoval svou vládu. Spolu s jinými ministry opustil Jugoslávii na konci dubnové války a pokračoval v činnosti jako předseda jugoslávské exilové vlády až do ledna 1942.

SIRÁCKY Andrej (Petrovac, 1900 – Bratislava, 1988), novinář, filozof, sociolog a politolog, významná osobnost slovenské menšiny v Jugoslávii. Učil na slovenském gymnáziu v Petrovci a působil také jako jedna z vedoucích osobností slovenského menšinového tisku *Národná jednota* (NJ) z Petrovce. V publicistice zaujal důsledné protifašistické postoje, což se projevilo i v jeho činnosti v rámci novin NJ se vznikem slovenského státu.

SMETÁNKA František (Německé u Nového Města na Moravě, 1888 – Londýn (?), 1967), profesor a děkan na lékařské fakultě v Záhřebu, vedoucí osobnost politického a kulturního života české menšiny v Jugoslávii bezprostředně před druhou světovou válkou a na jejím začátku. V letech 1936–1941 byl předsedou největšího spolku příslušníků menšin české a slovenské v Jugoslávii – Československého svazu v Jugoslávii. Podílel se na pomoci československým uprchlíkům, kteří přicházeli do Jugoslávie od podzimu roku 1939. Z Jugoslávie emigroval v březnu 1941.

SMILJANIĆ Miloje, jugoslávský diplomat a politik. Působil na postu zástupce jugoslávského ministra zahraničních věcí A. Cincar-Markoviće až do dubna 1941.

STOJADINOVIC Milan (Čačak, 1888 – Buenos Aires, 1961), právník, vedoucí osobnost JRZ, předseda jugoslávské vlády a ministr zahraničních věcí v letech 1935–1939. Byl v opozici vůči Cvetkovićovým vládám po 6. únoru 1939. V polovině března 1941 byl předán Britům a posléze internován na ostrov Mauricius až do roku 1948.

ŠTARKE Samuel (Mošovce, okr. Martin, 1888 – Bratislava, 1959), evangelický biskup v Petrovci a předseda Matice slovenské v Jugoslávii. Od roku 1935 stál v čele nejdůležitější slovenské menšinové organizace v Jugoslávii – Matice slovenské. Byl zároveň nejvlivnější osobností církevního života příslušníků slovenské menšiny na jugoslávském území. Spolu s A. Siráckým byl považován za největšího protivníka slovenského státu mezi příslušníky slovenské menšiny v Jugoslávii.

ŠUMENKOVIĆ Radovan, jugoslávský diplomat. Před příjezdem do Prahy na místo jugoslávského generálního konzula v dubnu 1939 působil jako první legační rada jugoslávského vyslanectví v Bruselu. Pracoval v Praze až do dubna 1941, když spolu s jinými zaměstnanci jugoslávského generálního konzulátu byl internován poblíž německo-švýcarské hranice u Bodamského jezera.

ŠUTEJ Juraj, politik, vysoký funkcionář HSS a jugoslávský ministr. Ve vládách Cvetković-Maček a D. Simoviće zastával post ministra financí. Z Jugoslávie emigroval spolu s jinými ministry v dubnu 1941.

TISO Jozef (Veľka Bytča, 1887 – Bratislava, 1947), kněz, vedoucí slovenský politik za druhé světové války a prezident slovenského státu. Byl předsedou autonomní slovenské vlády v době druhé československé republiky a předsedou vlády slovenského státu od března až do října 1939, když se stal slovenským prezidentem.

TUKA Vojtech (Štiavnické Bane, 1880 – Bratislava, 1946), jeden z předních slovenských politiků za druhé světové války a předseda vlády slovenského státu. Zastával post místopředsedy vlády od března až do října 1939, když se stal předsedou slovenské vlády. V červenci 1940 převzal také funkci ministra zahraničních věcí slovenského státu.

2. Seznamy protektorátních, slovenských, československé exilových a jugoslávských vlád v letech 1939–1941

Protektorátní vláda

Vláda Aloise Eliáše (28. 4. 1939 – 19. 1. 1942)¹¹¹³

předseda vlády a ministr vnitra – Alois Eliáš (do 1. 7. 1939 ministr vnitra, potom generál Josef Ježek)

místopředseda vlády a ministr dopravy – Jiří Havelka (do 25. 4. 1941, potom Jindřich Kamenický)

ministr financí – Josef Kalfus

ministr školství – Jan Kapras

ministr spravedlnosti – Jaroslav Krejčí

ministr obchodu – Vlastimil Šádek (do 3. 2. 1940, potom Jaroslav Kratochvíl)

ministr veřejných prací – Dominik Čipera

ministr zemědělství – Ladislav Karel Feierabend (do 26. 1. 1940, potom pověřen řízením Jaroslav Krejčí, od 3. 2. 1940 Mikuláš z Bubna-Litic)

ministr sociální a zdravotní zprávy – Vladislav Klumpar

¹¹¹³ D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, s. 52; T. PASÁK, *Pod ochranou říše*, s. 75–78, 210, 284; L. K. FEIERABEND, *Politické vzpomínky*, I, s. 275–292; *Národní politika*, 2. 7. 1939, s. 1; tamtéž, 4. 2. 1940, s. 1.

Vlády slovenského štátu

Vláda Jozefa Tisa (14. 3. 1939 – 27. 10. 1939)¹¹¹⁴

předseda vlády – Jozef Tiso

místopředseda vlády – Vojtech Tuka

ministr vnitra – Karol Sidor (od 18. 4. 1939 Jozef Tiso)

ministr zahraničných věcí – Ferdinand Ďurčanský

ministr financi – Mikuláš Pružinský

ministr spravodlnosti – Gejza Fritz

ministr školství a národní osvěty – Jozef Sivák

ministr hospodářství – Gejza Medrický

ministr dopravy a veřejných prací – Július Stano

ministr národní obrany – Ferdinand Čatloš

Vláda Vojtecha Tuky (27. 10. 1939 – 5. 9. 1944)¹¹¹⁵

předseda vlády – Vojtech Tuka

ministr vnitra – Ferdinand Ďurčanský (od 29. 7. 1940 Alexander Mach)

ministr zahraničných věcí – Ferdinand Ďurčanský (od 29. 7. 1940 Vojtech Tuka)

ministr financi – Mikuláš Pružinský

ministr spravodlnosti – Gejza Fritz

ministr školství a národní osvěty – Jozef Sivák

ministr hospodářství – Gejza Medrický

ministr dopravy a veřejných prací – Július Stano

ministr národní obrany – Ferdinand Čatloš

¹¹¹⁴ M. S. ĎURICA, *Dějiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí*, s. 795.

¹¹¹⁵ Tamtéž.

Československá exilová vláda ve Velké Británii

Vláda Jana Šrámka (21. 7. 1940 – 12. 11. 1942)¹¹¹⁶

předseda vlády – Jan Šrámek

ministr zahraničních věcí – Jan Masaryk

ministr vnitra – Juraj Slávik

ministr financí – Eduard Outrata (do 27. 10. 1941, potom Ladislav Karel Feierabend)

ministr národní obrany – generál Sergej Ingr

ministr pro hospodářskou obnovu – Jaromír Nečas (od 27. 10. 1941)

ministr sociální péče – František Němec

státní ministři (ministři bez portfeje) – Ján Bečko (od 27. 10. 1941 pověřený vedením Nejvyššího účetního a kontrolního úřadu)

Ladislav Karel Feierabend (do 27. 10. 1941)

Jaromír Nečas (do 27. 10. 1941)

Eduard Outrata (od 27. 10. 1941 pověřený agendou ministerstva obchodu, průmyslu a živností)

Štefan Osuský (do 31. 3. 1942)

Hubert Ripka (od 27. 10. 1941 v ministerstvu zahraničních věcí)

generál Rudolf Viest (od 27. 10. 1941 v ministerstvu národní obrany)

Ján Lichner

Jaroslav Stránský (od 27. 10. 1941 pověřený agendou ministerstva spravedlnosti)

státní tajemníci – Hubert Ripka (do 27. 10. 1941 v ministerstvu zahraničních věcí)

generál Rudolf Viest (do 27. 10. 1941 v ministerstvu národní obrany)

Ján Bečko (do 27. 10. 1941 v ministerstvu sociální péče)

¹¹¹⁶ J. KUKLÍK, *Londýnský exil a obnova československého státu 1938–1945*, s. 53; *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně, I, (1940–1941)*, s. 60.

Jugoslávské vlády

Vlády Dragiši Cvetkoviće (6. 2. 1939 – 27. 3. 1941)

- **První vláda D. Cvetkoviće (6. 2. 1939 – 26. 8. 1939)¹¹¹⁷**

předseda vlády a ministr vnitra – Dragiša Cvetković

ministr zahraničních věcí – Aleksandar Cincar Marković

ministr armády a námořnictva – generál Milutin Nedić

ministr financí – Vojin Djuričić

ministr spravedlnosti – Viktor Ružić

ministr dopravy – Mehmed Spaho (do 29. 6. 1939; zástupce Džafer Kulenović)

ministr osvěty – Stevan Ćirić

ministr stavebnictví – Miha Krek

ministr obchodu a průmyslu – Jevrem Tomić

ministr pošt, telegrafů a telefonů – Jovan Altiparmaković

ministr lesů a dolů – Ljubomir Pantić

ministr zemědělství – Nikola Bešlić

ministr sociální politiky a národního zdraví – Miloje Rajaković

ministr tělesné výchovy národů – Djura Čejović

ministři bez portfeje – Džafer Kulenović

Ante Mastrović

Franc Snoj

Branko Miljuš

Vojko Čvrkić (od 26. 2. 1939)

¹¹¹⁷ *Politika*, 6. 2. 1939, s. 1–2; *tamtéž*, 26. 2. 1939, s. 4; *tamtéž*, 30. 6. 1939, s. 1; *tamtéž*, 1. 7. 1939, s. 4; *Vreme*, 6. 2. 1939, s. 1; *tamtéž*, 26. 2. 1939, s. 1.

• **Druhá vláda D. Cvetkoviće (26. 8. 1939 – 27. 3. 1941)¹¹¹⁸**

(známá také jako vláda Cvetković-Maček)

předseda vlády a ministr vnitra – Dragiša Cvetković

místopředseda vlády – Vlatko Maček

ministr zahraničních věcí – Aleksandar Cincar Marković

ministr vnitra – Stanoje Mihaldžić (do 8. 7. 1940; potom zástupce Dragiša Cvetković)

ministr armády a námořnictva – generál Milan Nedić (do 6. 11. 1940; potom generál Petar Pešić)

ministr financí – Juraj Šutej

ministr spravedlnosti – Lazar Marković (do 4. 2. 1941; potom Mihailo Konstantinović)

ministr dopravy – Nikola Bešlić

ministr osvěty – Božidar Maksimović (do 29. 6. 1940; Anton Korošec do 14. 12. 1940; Miha Krek nejdřív jako zástupce do 25. 1. 1941, potom ministr)

ministr stavebnictví – Miha Krek (do 26. 8. 1940; potom Danilo Vulović)

ministr obchodu a průmyslu – Ivan Andres

ministr pošt, telegrafů a telefonů – Josip Torbar

ministr lesů a dolů – Džafer Kulenović

ministr zemědělství – Branko Čubrilović (do 24. 3. 1941; potom Časlav Nikitović)

ministr sociální politiky a národního zdraví – Srdjan Budisavljević (do 24. 3. 1941; potom Dragomir Ikonić)

ministr tělesné výchovy národů – Jevrem Tomić (do 20. 6. 1940; potom Dušan Pantić)

ministři bez portfeje – Bariša Smoljan

Mihailo Konstantinović (do 4. 2. 1941)

Fran Kulovec (od 25. 1. 1941)

Miha Krek (od 26. 8. 1940 do 14. 12. 1940)

bán chorvatské bánoviny – Ivan Šubašić

¹¹¹⁸ *Politika*, 27. 8. 1939, s. 1; tamtéž, 30. 6. 1940, s. 4; tamtéž, 28. 8. 1940, s. 5; *Jugoslovenski Lloyd*, 27. 8. 1939, s. 1; *Vreme*, 21. 6. 1940, s. 1; tamtéž, 30. 6. 1940, s. 1; tamtéž, 9. 7. 1940, s. 1; tamtéž, 7. 11. 1940, s. 1; tamtéž, 15. 12. 1940, s. 1; tamtéž, 26. 1. 1941, s. 6; tamtéž, 5. 2. 1941, s. 6; tamtéž, 25. 3. 1941, s. 1.

Vláda Dušana Simoviće (27. 3. 1941 – 11. 1. 1942; působila v Jugoslávii do 15. 4. 1941, rekonstrukce vlády v emigraci 21. 8. 1941)¹¹¹⁹

• **Sestav vlády v období 27. 3. 1941 – 21. 8. 1941**

předseda vlády – generál Dušan Simović

místopředsedy vlády – Vlatko Maček (do 10. 4. 1941, potom Juraj Krnjević)

Slobodan Jovanović

ministr zahraničních věcí – Momčilo Ninčić

ministr armády a námořnictva a zástupce ministra tělesné výchovy národů – generál Bogoljub Ilić

ministr vnitra – Srdjan Budisavljević

ministr financí – Juraj Šutej

ministr spravedlnosti – Božidar Marković

ministr dopravy – Bogoljub Jevitć

ministr osvěty – Miloš Trifunović

ministr stavebnictví – Fran Kulovec (do 6. 4. 1941; od 10. 6. 1941 Miha Krek)

ministr obchodu a průmyslu – Ivan Andres (do 10. 4. 1941; od 10. 4. 1941 Bariša Smoljan)

ministr pošt, telegrafů a telefonů – Josip Torbar

ministr lesů a dolů – Džafer Kulenović (do 7. 4. 1941)

ministr zemědělství – Branko Čubrilović

ministr sociální politiky a národního zdraví – Milan Grol

ministr zásobování a výživy – Sava Kosanović

ministři bez portfeje – Miha Krek (do 10. 4. 1941)

Bariša Smoljan (do 10. 4. 1941)

Jovan Banjanin

Marko Daković (do 16. 4. 1941)

Milan Gavrilović

France Snoj (od 10. 4. 1941)

¹¹¹⁹ K. NIKOLIĆ, *Vlade Kraljevine Jugoslavije u Drugom svetskom ratu 1941–1945*, Beograd 2008, s. 12–13; B. GODEŠA, *Čas odločitev. Katoliški tabor in začetek okupacije*, s. 187.

3. Fotodokumentace

Zasedání Malé dohody na Bledu, srpen 1938 (uprostřed skupiny v bílé uniformě princ regent Pavle Karadjordjević a československý ministr zahraničí Kamil Krofta, vpravo Milan Stojadinović)¹¹²⁰

Jugoslávský předseda vlády Milan Stojadinović (1935–1939)¹¹²¹

Milan Hodža a jugoslávský vyslanec v Praze Vasilije Protić (vpravo)¹¹²²

¹¹²⁰ AJ, fond: Zbirka fotografija (číslo sbírky 377), Fotografie ze sbírky: Milan Stojadinović (číslo 37), číslo fotografie 31 (AJ, 377–37–31).

¹¹²¹ AJ, sbírka: 377, Fotografie ze sbírky: Centralni pres biro Kraljevine Jugoslavije (číslo 38), číslo fotografie 45 (AJ, 377–38–45).

ПОЛИТИКА

ВЛАДИСЛАВ ГРИНИЧАР, ОСНОВАЧ
и уредник часописа ПОЛИТИКА
ДРАГО ГРИНИЧАР, УРЕДНИК
и уредник часописа ПОЛИТИКА
Др СЛОБОДАН ГРИНИЧАР, ДИРЕКТОР
и уредник часописа ПОЛИТИКА
Директор: ВЛАДИСЛАВ СЛ. ГРИНИЧАР
Уредници:
МИОДИР МИЛИЊЕВИЋ и ЛОБАН ТАМНИКИ

ТЕЛЕФОНИ:
ПРИМЕРКА 1 ДИИ, Уређиваштво: 25-010, 29-203 и 29-202
Администрација: 25-007, 29-201

Београд, петак 17 март 1939
Број 11063 — Година XXXVI

ПРЕПЛАТА ЗА ЈЕДАН МЕСЕЦ
Од овог извода са 16 страна члана 16 извода
Др СЛОБОДАН ГРИНИЧАР, ДИРЕКТОР
и уредник часописа ПОЛИТИКА
Политика 31
Политика 31
Политика 31

НОВА КАРТА СРЕДЊЕ ЕВРОПЕ ЧЕШКО-СЛОВАЧКА ПОСТАЈЕ ПРОТЕКТОРАТ НЕМАЧКОГ РАЈХА

Г. Хитлер је јуче на Храдчанима у Прагу донео одлуку о проглашењу Протеktorата над Чешком и Моравском, а на предлог г. др. Тиса примио је протекторат и над Словачком, док су мађарске трупе окупиране Марипатску Украјину

Др. Тиса је јуче у Прагу прихватио одлуку немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом. Ова одлука је донета уочи почетка нове године у ивочини преломне историјске тачке.

Др. Тиса и г. др. Бурчешки у Савској радио-станици пре време док су говорили Словачком

Све ово је извршено у складу са одлуком немачког канцелара Г. Хитлера, који је јуче у Прагу прихватио одлуку немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом. Ова одлука је донета уочи почетка нове године у ивочини преломне историјске тачке.

Увек постојеће интересе протектората над Чешком и Моравском, али и интересе Словачке, који се налазе у складу са одлуком немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом.

Одлука немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом, а на предлог г. др. Тиса, који је јуче у Прагу прихватио одлуку немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом.

Одлука немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом, а на предлог г. др. Тиса, који је јуче у Прагу прихватио одлуку немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом.

Одлука немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом, а на предлог г. др. Тиса, који је јуче у Прагу прихватио одлуку немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом.

Одлука немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом, а на предлог г. др. Тиса, који је јуче у Прагу прихватио одлуку немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом.

Одлука немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом, а на предлог г. др. Тиса, који је јуче у Прагу прихватио одлуку немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом.

Одлука немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом, а на предлог г. др. Тиса, који је јуче у Прагу прихватио одлуку немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом.

Одлука немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом, а на предлог г. др. Тиса, који је јуче у Прагу прихватио одлуку немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом.

Одлука немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом, а на предлог г. др. Тиса, који је јуче у Прагу прихватио одлуку немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом.

Одлука немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом, а на предлог г. др. Тиса, који је јуче у Прагу прихватио одлуку немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом.

Одлука немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом, а на предлог г. др. Тиса, који је јуче у Прагу прихватио одлуку немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом.

Одлука немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом, а на предлог г. др. Тиса, који је јуче у Прагу прихватио одлуку немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом.

Одлука немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом, а на предлог г. др. Тиса, који је јуче у Прагу прихватио одлуку немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом.

Одлука немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом, а на предлог г. др. Тиса, који је јуче у Прагу прихватио одлуку немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом.

Одлука немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом, а на предлог г. др. Тиса, који је јуче у Прагу прихватио одлуку немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом.

Одлука немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом, а на предлог г. др. Тиса, који је јуче у Прагу прихватио одлуку немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом.

Одлука немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом, а на предлог г. др. Тиса, који је јуче у Прагу прихватио одлуку немачког канцелара Г. Хитлера да се Чешка и Моравска прогласе протекторатом над Немачком Рајхом.

Politika, 17. 3. 1939, s. 1.

PROGLAŠENA JE SAMOSTALNOST SLOVAČKE ODLUKA SLOVAČKOGA SABORA U BRATISLAVI

LONDON I PARIZ NEMAJU NAMJERE UMIJEŠATI SE U DRUGU DIOBU ČEŠKO-SLOVAČKE DRŽAVE

Beograd, 14. ožujka. U jedan sat popodne javila je agencija Avala novinarima u narodnoj skupštini, da je čas prije ki sabor proglasio nezavisnost Slovačke i izabrao za predsjednika republike msgr. Tiso, koji će ujedno obavljati i funkciju predsjednika vlade.

Bratislava, 14. ožujka. Sabor sasao se jutros u 10 ujutro historijsku sjednicu. Više održavaju iza zatvorenih vrata. Sabor nije dozvoljen da se otvori za javnost. U zgradi sabora opkoljena od jakog korinškog gardista, koji su u potpunoj opasnosti. Rad vijecanja nije potpuno prekinut. U zgradi sabora opkoljena od jakog korinškog gardista, koji su u potpunoj opasnosti. Rad vijecanja nije potpuno prekinut. U zgradi sabora opkoljena od jakog korinškog gardista, koji su u potpunoj opasnosti. Rad vijecanja nije potpuno prekinut.

ČLANOVA BIVSE SLOVAČKE VLADE KOJE BERLIN PRIZNAJE KAO JEDINE LEGALNE PREDSTAVNIKE SLOVAČKE DOK NE PRIZNAJE SIDORA I NJEGOVU VLADU.

Interesantno je da češki narod nema skoro ni pojma što se sve događa oko njega i što se sprema čehoslovačkoj republici. Istina je da je u cijeloj Češkoj potpuni mir i red i tek tu i tamo je došlo do manjih incidenata između Čeha i njemačkih nacionalnih socijalista. U Slovačkoj vlada međutim nešto više uzbuđenja.

U BRATISLAVI JE DOSLO NOČAS DO TEŠKIH INCIDENATA I BOMBAŠKIH ATENTATA KOJIM PRILIKOM SU ZABILJEŽENA DVA SMRTNA SLUČAJA.

Politički krugovi u Pragu se pitaju za čim zapravo ide Njemačka ovom novom akcijom protiv Čehoslovačke. Nakon Münchena i Beča Čehoslovačka nije predstavljala nikakvu opasnost za Njemačku. Češka vlada u kojoj su sjedili isključivo njemački orijentirani ljudi na čelu sa samim predsjednikom Bernanom izražavala je uvijek spremnost sve učiniti kako bi što bolje i srdacnije uredila svoje odnose prema Njemačkoj. Čsl. vanjska politika vodjena je isključivo u duhu njemačke vanjske politike. U privrednom pogledu Čehoslovačka je bila ekonomski

REAKCIJA INOZEMSTVA

ENGLJSKA I FRANCUSKA KONSTATIRAJU, DA NIHOVOJ IJAMSTVO NOVIH GRANICA ČSR NIJE STUPLIO NA SNAHU

— London, 14. ožujka. Sa kritičnim događajima u Slovačkoj.

Išezao je onaj optimizam prošlih dana u pogledu općeg evropskog položaja i sa zabrinutošću očekuje se daljnji razvitak događaja, koji su neoljudivom intervencijom Njemačke u interne stvari druge čsl. republike poprimile ozbiljan karakter. Sva ju-trošnja štampa bavi se događajima u ČSR, ali ujedno suglasno svi listovi dodaju, da ni Engleška a ni Francuska imaju namjere, da se miješaju u tu stvar.

Cijeli jučeršnji dan Foreign Office stajao je u vezi sa Quai d'Orsayom i na koncu zaključio da se ne izradi nikakva priprema, već da se čsl. republika prepusti svojoj sudbini.

Daily Telegraph kero i drugi listovi konstatiraju da još nije stupila na snagu englesko francuska garancija čehoslovačkih granica a ako bi to i bilo ta garancija bi bila samo za slučaj neprovociranoga napada iz vani na i protiv separatističkog pokreta iznutra.

južni granici osuđu jedna ili više država zavisnih od Reicha ili da nastoji da diplomatskim putem ili na neki drugi način postigne zajedničku granicu s Mađarskom. Posljednja odlučila bila bi najviše u skladu s interesima Poljske, pošto bi na taj način nestalo ukrajinskog irredentizma a time bi se izbjeglo saopružavanje Poljske sa sjevera i zapada i juga.

POVRATAK TISO-A IZ BERLINA (AKA)

ADJENCIJE KOD HITLERA
Berlin, 14. ožujka. Havas javlja: Do 21 sat prošlog se sastanak Hitlera i dra Tisoa, koji je ponovno počeo sinoć u 19 sati. Zatim kretno u Beč, a odatle automobilom u Bratislavu, gdje se sastao ministarski savjet na sjednici. Saznaje se iz dobrog izvora DA ČE SLOVAČKA VLADA TRAZITI DANAS DA SABOR IZGLAŠA ZAKON O OSNUTKU NOVE NEZAVISNE SLOVAČKE DRŽAVE. NOVA DRŽAVA BILA BI TOTALITARNA. NA ČELU DRŽAVE BIO BI MONSIGNOR DR. TISO, KOJI BI

Obzor, br. 60, 15. 3. 1939, s. 1.

Leto LXXVII Politična plaćana u gotovini. / Ljubljani, v. četrek, dne 16. marca 1939 4ev. 63 z Čena 2 Din

SLOVENEK

Telefoni uredništva la uprave: 40-01, 40-02, 40-03, 40-04, 40-05 — Izdaje svak dan zjutraj razza posedejka la dneva po praznik

Konec češke državne samostojnosti

Češka in Moravska sta bili sprejeti v okvir Nemčije
Pogodba je bila podpisana ob 3 zjutraj v kanclerjevi palači v Berlinu
Nemška armada je zasedla danes že vso deželo
Henlein in Bürckel - Gauleiterja Češke in Moravske

Berlin, 15. marca. Havas poročila: Češki narod je stajal pod zaštitu nemške države. Nemške vojske so včerajšnje na Češko in češke vojske so dobile povelje, naj se priklone nemške vojske nikjer ne upirajo.

To je v kratkem važno zgodovinskih dogodkov ki so se pripetili ponovi od toka na sreda med 20. stoletjem in 6. stoletjem.

Predsednik češke države Hacha, ki ga je spremljal zunanji minister Čwaskowski, se bil spredel pri Hitlerju ob 11 večer. Na nemški strani sta razgovorom prisostvovala še maršal Göring in zunanji minister Ribbentrop. Inicijativnem razgovoru sta češka državna odšla na zasledbeni posvet in na zasebne razgovore z maršalom Göringom in zunanji ministrom Ribbentropom. Opisoval so posestovanja la trajala. Po večerki se je razgovor vrnil k Hitlerju in ob

Pogled na Prago, ki so jo zasedli Nemci. V ozadju Hradčan.

Praga, 15. marca. AA. DVB: Nemška vojska je zasedla danes dopoldne Brno. Češki general-štab poroča tale:

Po ukaz ministra za narodno obrambo generala Sirovega utrjuje vsi vojski, zastavni in generalni odredi na svojih mestih, ostajajo v svojih vojskarnah in čakati nadaljnje povelja. Češki generali, ki so medu v Pragi, so obrani v položju generalista. Ukazi, dani češkim vojakom in zastavnicem, so namreč: biti na svojih postojih, v kabinah, se nanašajo tudi na ovoj pokrajine, v katerih je nemška vojska in včerajšnje. Češka vojska se ne sme nikoli ločiti od nemških vojsk. Nemške

Slovenec, 16. 3. 1939, s. 1.

Budova jugoslávského vyslanectví v Praze, Mostecká 15¹¹²³

Budova československého vyslanectví v Bělehradě do 15. 3. 1939 (stav 5. 8. 2014, foto autor)¹¹²⁴

¹¹²³ AJ, sbírka: 377, Fotografie z fondu: Ministerstvo inostraních poslova Kraljevine Jugoslavije (č. 334), číslo fotografie 40/24 (AJ, 377–334–40/24).

Budova generálního konzulátu Československa v Záhřebu do 15. 3. 1939 (stav 12. 6. 2013, foto autor)¹¹²⁵

Nástupní audience prvního slovenského vyslance Ivana Milecze (druhý zleva) v Bělehradě, 11. 11. 1939. Vlevo od Milecze slovenský chargé d'affaires Jozef Cieker.¹¹²⁶

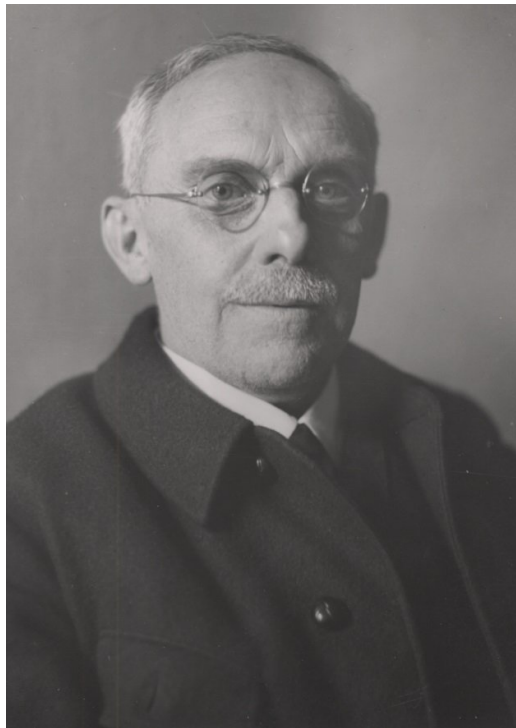
¹¹²⁴ V dnešní době na adrese Bulevar kralja Aleksandra 22 v Bělehradě sídlí velvyslanectví České republiky.

¹¹²⁵ V dnešní době na adrese Prilaz Gjure Dežalića 10 v Záhřebu se nachází velvyslanectví Slovenské republiky.

¹¹²⁶ NA, Fotodokumentace, druhá světová válka, díl II (F-D II), k. 1, inv. č. 140.

Princ regent Pavle Karadjordjević¹¹²⁷

Předseda HSS a místopředseda jugoslávské vlády Vlatko Maček¹¹²⁸

¹¹²⁷ AJ, 377–37–30.

Jugoslávský ministr zahraničních věcí Aleksandar Cincar-Marković (po návratu do Jugoslávie z návštěvy Německu, červen 1939)¹¹²⁹

Německý ministr zahraničních věcí Joachim von Ribbentrop a jugoslávský předseda vlády Dragiša Cvetković během schůzky v Salzburgu, polovina února 1941 (za Cvetkovićem je Cincar-Marković)¹¹³⁰

¹¹²⁸ AJ, 377–38–34.

¹¹²⁹ AJ, 377–38–33.

Generál Ondřej Mězl (krycí jméno Andej Gak)¹¹³¹

Podplukovník František Hieke (krycí jméno Petar Stoj)¹¹³²

¹¹³⁰ NA, F-D II, k. 25, inv. č. 3998.

¹¹³¹ VHA, Fotoarchiv, č. 63543.

Přistoupení Jugoslávie k Paktu tří, Vídeň, 25. 3. 1941 (Cvetković, Ribbentrop, Ciano a japonský vyslanec v Německu generál Hiroshi Oshima)¹¹³³

Cvetkovićův projev během přistoupení Jugoslávie k Paktu tří¹¹³⁴

¹¹³² VHA, Fotoarchiv, č. 66342.

¹¹³³ NA, F-D II, k. 25, inv. č. 4044.

Demonstrace proti Paktu tří v Bělehradě, 27. 3. 1941¹¹³⁵

Korunování Petara II. Karadjordjeviće jugoslávským králem, Bělehrad, 28. 3. 1941¹¹³⁶

Jugoslávský předseda vlády od 27. 3. 1941 generál Dušan Simović¹¹³⁷

¹¹³⁴ NA, F-D II, k. 25, inv. č. 4045.

¹¹³⁵ AJ, 377–38–254.

¹¹³⁶ AJ, 377–38–265.

Odchod německých občanů a příslušníků německé menšiny z Jugoslávie, začátek dubna 1941¹¹³⁸

Němečtí emigranti z Jugoslávie v uprchlických táborech ve Vídni¹¹³⁹

¹¹³⁷ AJ, 377–38–41.

¹¹³⁸ NA, F-D II, k. 7, inv. č. 1037.

Na dnešni a večera
Národní listy
V Praze v úterý

NÁRODNÍ LISTY

ÚSTŘEDNÍ LIST NÁRODNÍHO SOUKUČENSTVÍ

Redakce, redakční úřad:
Příjímá: H. Dvořákova 8
Dobruška, předměstí
Telefony: 2206, 48 40 40

Poslední balkánský stát s blokem Osy.

Prohlášení posledního balkánského státu s blokem, poslední parlament je v beogradu...

Jugoslavie přistoupila k paktu tří.

Slavnostní akt ve vídeňském Belvederu.

ČTK. — Wien (Vídeň), 25. března. — Dnes v poledne byl ve Vídni (Wien) v zámku Belvedere podepsán protokol o přistoupení Jugoslaviie k paktu tří mocností.

Znění paktu.

Protokol o přistoupení Jugoslaviie k paktu ze dne 27. září 1940, uzavřenému mezi Německem, Itálií a Japonskem...

Vůdce dne ve Vídni (Wien).

ČTK. — Wien (Vídeň), 25. března. — V předvečer dnešního slavnostního aktu...

Vůdce příjezdu jugoslávské státníky.

ČTK. — Wien (Vídeň), 25. března. — Vůdce příjezdu v úterý odpoledne v přízemní síň vídeňského ministerstva zahraničních věcí...

Národní listy, 27. 3. 1941, s. 1.

POLEDNÍ NÁRODNÍ POLITIKA
List Národního soukručenství
Vojenské objekty v Bělehradě zasaženy letectvem
Berlín, 6. 4. Bojové akce německého letectva proti Jugoslavii začaly ráno dne 6. dubna...

Národní politika, pondělní vydání, 7. 4. 1941, s. 1.

GARDISTA

Ročník XI, číslo 80a

Hlavný redaktor MILO URBAN

Bratislava, nedeľa 6. apríla 1941

Nemecká ofenzíva na Balkáne proti Anglicku a jeho vazalom

Boj o očistenie európskeho juhovýchodu od neuropských vplyvov Nemecká nóta Grécku a vyhlásenie o Juhoslávii — Boje sa začaly Letecký útok na Belehrad — Belehradská stanica v plameňoch Chorváti prosia Führera o pomoc

G — Bratislava, 6. apríla
Po správkach, ktoré prišli z Juhoslávie v posledných dňoch, ale hlavne v sobotu minulého týždňa a ktoré hovoreli o rozpadaní prípravách belehradského pučistickej vlády generála Simoviča, bolo jasné, že táto juhovýchodná otázka, ktorá v prvých dňoch v Belehrade stála v pozadí, presúva sa na prvú rovinu. Berlín sa pritom dalo zhrnúť, výslovné vyhlásenie nemeckého belehradského veľvyslanca a jeho provokácie a útok. Čakaj, ako v nasledujúcom čísle sa bude hrať na toľko má sa to, ako aj v Belehrade prídá k rozumu, zastaví sa nad tým, ako nemyselné je, keď sa Angličania a číle vzdialenejší Američania, a stavajú sa proti najväčšiemu susedovi — Nemeckému ríš.

Boj o očistenie juhovýchodu od útlivého nepriateľa európskeho poriadku sa začal. Nemecká juhovýchodná armáda dáta sa v skorých raných hodinách na poschodí cez hranice Grécka i Juhoslávie, aby — podľa Führerových slov — usadila obranu, kým nevstane a európskej pevniny aj posledného Angličana a nepripravi Anglicku balkánsky Dmirkch. Führer vo svojom obsiahom ohrade k nemeckému národu a minister zahraničia von Ribbentrop v záde, zaslanéj gréckej vláde podľa dokumentárneho materiálu dokázali, ako sa Gréci a Juhoslávci dajú úplne do anglických služieb, ako sa postavili proti novej Európe a jej poriadku. Nemecká branná moc nastúpila dnes ráno, aby aj na tomto poslednom úseku urobila poriadok. Nenaslúpila proti gréckemu národu, ani proti národu juhoslovanskému, ale proti Angličanom, ktorí sa tým usadili a proti tej klíke gréckej a srbskej, ktorá sa dala do služieb Londýna, nestarajúc sa o záujmy a osud svojich národov.

G — Bratislava, 6. apríla
O tom, že široké vrstvy nemeckého ľudu, ktorí sa dajú poslednej chvíli — aj po vstupe Dr. Maček do vlády — zúčastnili sa rozhodovania, Chorváti sa nechcú postavíť proti Nemecku, ani proti miestnemu Ťal. Poslali Führerovi telegram, v ktorom ho prosia o pomoc proti srbskému tyranstvu. Chorvátsky národ je zrelý pre slobodu a štátnosť. Našlia chýbajú, keď jeho diktvy, dávny sen je blízko uskutočneniu. Chorváti vedia dobre, na ktorej strane kľučie ich národu sloboda a slobodná budúcnosť, preto s nádejou a istotou dychajú za smerom k Bisi a k jej veľkému Vodovi — Adolfovi Hitlerovi.

Belehrad bombardovaný

Ali sa do večerí DNR, bojové operácie nemeckej leteckej obrany proti Juhoslávii začaly sa dnes ráno útokmi silných bojových a strmých útočných lietadiel na kasárne, letiská a iným cieľom, dôležitým pre vojnu. Podľa prvých správ o útoky nemeckých lietadiel na Belehrad hovorili m ťal. morálne úspešné. Letiská a kasárne, napríklad nemecká, podľa ním aj letiská kasárne, boli úspešne bombardované. Sostrelili sme 10 nepriateľských lietadiel. — Belehradská vysielkača nedokázala dnes ráno svoje vysielanie. Vysielanie prerušili, keď prenikla správa o útoku nepriateľských lietadiel.

odvážneho Chorváta. Telegram končí vydaním na sľavu Nemecka, Führera a slobodného a neodvislého Chorváta.
Nemci sostrelili už 24 srbských lietadiel

Gardista, zvláštní vydání, 6. 4. 1941, s. 1.

Cena 80 hal.

Adresa redakcie a administrácie: Bratislava, Triača kráľa Alexandra 12. Telefón redakcie a administrácie: 6027, 6031, 6032, 6133, 3223, 2062. Všet úpravky na predplatbu a korektory vypracuje len administrácia.

Bratislava, v sobotu 19. apríla 1941

Zakladateľ a vydavca † Andrej Hlinka

Ročník XXIII

Predplatiteľ v Bratislave a donátori mesačne Ka 18.—, polročne Ka 30.—, štvrťročne Ka 20.—, štvrtročne Ka 20.—, ročne Ka 100.—, ročne 240 Ka. Pre Prahu, Bratislavu, Nemocnu a Madžarsko ročne Ka 300.—. Iná cudzia ročne Ka 432.—

Číslo 90

Srbská branná moc kapitulovala

V piatok 18. t. m. o 12. hod. skončili sa boje — Nemci a Taliani v Grécku všade postupujú — Angličania si uvedomujú vážnosť situácie

Gen. Anton Pulanich:
Čo bude ďalej?

Bratislava, 18. apríla.
Vo chvíli, keď osud Juhoslávie a tým i Grécka je rozhodnutý, vynoruje sa otázka: Čo bude ďalej?
Aby sme ju s možnosťou mohli zodpovedať, treba preskúmať najbližšie ciele tých strán. Cieľom Nemca je bezprostredné vyhlásenie Anglicka z Európy a Stredozemného mora. V tomto priestore odraje Anglicko svoje mocenské postavenie silnou nameranou silou a dôležitými opernými bodmi na pobreží. Preto Nemecko nemá také silné nórurme jednotky

ip. — Berlín, 18. apríla.
Na Weimarskej vyhlásili na otázku, že kapitulačné rokovania sa nevyvíjajú so srbským hlavným veliteľstvom, tieto útoky neprijavujú, ale v vojskovej zbytkov ústavej armády. Sili pilom vyhlásili, že generál Simović zomrel. Podľa doterajších správ združuje sa v Aténach na otázku, či je pravda, že generál Simović zomrel cestou v ťal. do Sovietskeho zväzu, odpovedali, že to nemôže byť. Prvé útoky odpovedali, že sa je nič zlého. Či v ťal. Peta: čiže odcestoval do Sovietskeho zväzu. Na ďalšie otázky povedali, že po Červikovovi rášili teraz aj bývalého ministra zahraničných vecí Cincara Mikoviča. Na otázku o zrušení nemeckého vyhlásenia v Záhrabe vyhlásili, že sa už urobilo opatrenie. O obsadení úseku vyhlásili sa už rozhodli, ale o dobe nového vyhlásenia nemôžu podľa ťal. žiadne informácie. Na otázku, či cesta nemeckého veľvyslanca v Moskve, H. Schulenburga, do Berlína, je dovolená, vyhlásili, že aj H. Schulenburg bude v Berlíne rokovávať.

Zpráva nemeckej brannej moci

ky boli potopené a line potopené. Veľká číť morská na zachránka.
V severnej Afrike sa stále záhybe obľudovavanie perimotí Tobruku.
Nepriateľské lietadlá zaútočili na Demu a Tripoli, kde bolo niekoľko poranení a smrti stody. Nasu stihnuti sostrelili pri Deme lietadla Benben.
Ku východnej Afrike zaviedli nepriateľ svoj tlak na úseku nitne od Inša. Keď nemecké energetiky odporujú. Odrazili sme pokus nepriateľa preniknúť do našich ťal. pozdĺh brhu rieky Om a v úseku Demaláde.

Slovák, 19. 4. 1941, s. 1.

